

The Project Gutenberg eBook of A magyar nép művészete (1. kötet), by Dezső Malonyay

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: A magyar nép művészete (1. kötet)

Author: Dezső Malonyay

Release date: June 19, 2012 [EBook #40039]

Language: Hungarian

Credits: Produced by Albert László (This file was produced from images generously made available by The Internet Archive/Canadian Libraries)

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK A MAGYAR NÉP MŰVÉSZETE (1. KÖTET) ***

Megjegyzés: Az eredeti képek elérhetők innen: <http://archive.org/details/magyarnpmvsz01/malo>
Facebook oldalunk: <http://www.facebook.com/PGHungarianTeam>

A MAGYAR NÉP MŰVÉSZETE

ELSŐ KÖTET

A KALOTASZEGI MAGYAR NÉP MŰVÉSZETE

SZÁMOS SZAKÉRTŐ ÉS MŰVÉSZ KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

IRTA

MALONYAY DEZSŐ

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

1907

Minden jog fentartva

Franklin-Társulat nyomdája.

-4-

BEVEZETÉS

-5-

-6-

-7-

BÁNYFŐ-HUNYAD (nagyközség.)

A magyar politikai életben, társadalmi, irodalmi és művészeti téren oly hatalmasan, olyan tudatosan s reméljük, annyira termékenyítően talán még soha sem lüktetett a nemzeti érzés, mint manapság. Politikai és művelődési törekvéseink mindinkább gazdagodnak nemzeti tartalommal s kultúrmunkánkat egyre erősebben jellemzi a nemzeti büszkeség, amelyhez jogot az a meggyőződésünk ad, hogy a magyar az ő erkölcsi és szellemi gazdagságával - miután a múltban már tanúbizonyságot tett történelmi jelentőségéről - nagy jövőre hivatott.

E hivatást betölteni: ez a mi nemzeti törekvéseink célja, ez vezet bennünket, amikor a magyar népben szunnyadó erőt ébresztgetjük, szorgalmazva annak fokozatos fejlesztését is.

A természettudományi gondolkozás – állítólag az emberi haladás e nagy diadala – eleinte szívósan tiltakozott a nemzeti eszme ellen, még pedig az úgynevezett egyetemes emberi boldogság érdekében; apránként azonban, az elméletek gyakorlati csődje után, megértettük, hogy az emberiség magasabb céljai mégis csak leghamarább és legbiztosabban valósíthatók meg az egyes nemzetek keretein belül. Ma már általánosan valljuk, hogy amint a természet különböző tehetséggel látta el az egyes embert s e tehetségek a különböző viszonyokhoz mérten különbözően fejlődnek, úgy az egyes népek, az egyes nemzetek is különböző tehetségekkel vannak felruházva s e tehetségek, különböző viszonyaik szerint, különbözően fejlődnek. Valamint egyenlő joga van minden egyes embernek, hogy erejét s tehetségét szabadon fejlessze mindaddig, amíg embertársa erejének és tehetségének szabad fejlődését nem akadályozza, úgy hasonló jog illet meg minden egyes nemzetet. Ennyi, és ez a nemzet jogosultsága. Az az ezerféle sajátosság ugyanis, – amelyeknek végtelen és végtelenül jellemző sorozata a fajok kiválása folytán, az éghajlat s az állami berendezkedések különfélesége révén, minden népnél más és más módon fejlődve ki, más és másféleképp is érvényesül, – sokkal határozottabb és önállóbb egyéniséget ad az egyes nemzeteknek, semhogy az egyetemes emberi boldogságért közösen küzdő haladás nélkülözhetné azt az erőt, amelyet a nemzeti eszme rejt magában. Hogyan nélkülözhetné tehát azt az erőt, – mely részint a biztató mult emlékeiből, részint az ígérkező jövő reménységéből táplálkozva, legszilajabban s legtermékenyítőbben ragadja meg a néplélek alkotó kedvét, – hogyan nélkülözhetné maga a nemzet? Hiszen a nemzet csupán a népben szunnyadó erkölcsi és szellemi gazdagsággal, csakis e gazdagság fejlesztésével és értékesítésével szolgálhatja a haladást, – elismerést biztosítva ezáltal úgy az ő nemzeti léte jogosultságának, valamint jövődőkre szóló történelmi hivatásának is.

Nem elfogult, nem önös, vagy fenhéjázó sovénység, ha így okoskodik a magyar. Élni akarunk, igazi életet, a magunk magyar életét akarjuk élni, természet szerint, jog szerint.

Nem mintha áltatnók magunkat, hogy csak egy pillanatra is kiléphetnénk a kor s az emberiség haladásának közösségéből, – de az emberi fejlődés általános törvényeinek való meghódolás mellett minket a mi államjogi és politikai helyzetünk parancsoló erővel kényszerít, hogy mennél teljesebben megkeressük és megtaláljuk önmagunkat. Mert másra kire számíthatunk? Testvéreink nincsenek s hol vannak barátaink? Szorongattatásaink s élethalál-harcaink közepette ki törődött valaha a mi megmentésünkkel? Ki hordta szíven érvényesülésünket, boldogulásunkat? És itt vagyunk mégis. A magunk erejéből, a magunk böcsületéből, – ami csalhatatlan záloga annak is, hogy itt is leszünk, – annál erősebbek, életteljesebbek, a nagy műveltségnek, az egyetemes emberi boldogságnak annál fegyverzetesebb harcosai és annál méltóbb osztályosai, mennél inkább magyarok tudunk lenni, igaz, öntudatos, kemény magyarok.

Kis tüzet elolt minden szellő, a nagy tüzet a vihar is csak éleszti. Az izzó, a lobogó nemzeti érzést szítja a veszedelem, de ha gyatrán pislákol csak, elhamvad a szellőtől is. Pedig, ma aligha van még Európában nép, amelynek nemzeti életét sajátos államjogi helyzete oly veszedelmesen fenyegetné, mint fenyegeti a magyarét. Fenyeget ez a veszedelem állandóan. Szerencsénkre: a nemzeti hevület nálunk elemi erővel tüzelte a lelkeket akkor is, amikor az, látszólag, egész Európában szinte kihamvadt a népek érzéséből. A fokozatos népesedéssel karöltve járó vándormozgalmak s a törvényes házasság lehetősége valamennyi keresztény nép között, csaknem végkép nivellálták Európában a fajkülönbséget; a kereszténység, mint vallás, nem támogatta a nemzeti különállást, mert – eltekintve az «egy akol, egy pásztor» egyenesen nemzetköziességet hirdető parancsától – a kereszténység sehol sem vehette föl azokat a nemzeti sajátosságokat, amelyeket az ókori vallások mindenütt megőriztek s amelyek azokat a pogány vallásokat szinte az állami intézmény alkotó részévé avatták. Megszűnt az egyes népek elszigeteltsége is; a vasút, a kereskedelem, a sajtó mind közelebb hozták egymáshoz a népeket, a folytonos és egyre közvetlenebb érintkezés még inkább megnehezítette a nemzeti sajátosságok megőrzését. A jellemző nemzeti erkölcsök és szokások rohamosan tűnnek el, mindinkább hasonlítunk egymáshoz, a nyelvkülönbségen kívül hova-tovább alig marad a nemzeti jellegnek egyéb dokumentuma, mint a mult emlékei s a művészi alkotások, illetőleg ez alkotásokon a művészi sajátosság.

Ne feledjük: a mi önálló nemzeti egyéniségünket veszélyezteti még az is, hogy itt több fajta nép szorult össze egy államba. Már pedig az ilyen összezártság nem igen válik a nemzeti jelleg erősödésének javára; a közös éghajlat, a közös intézmények s a társadalmi élet és érintkezés ezer befolyása révén a nemzetiségek közelebb jutnak egymáshoz és közelebb mihozzánk, de viszont mi is ugyanily mértékben vagyunk kitéve a kölcsönös hatásnak s a nemzeti jelleg tisztasága megsínyli ezt. Az eszmék és nézetek sajátos és egyéni alakulásának egyik alapoka már ott van magában a nyelvkülönbségben, – nemzeti tulajdonságaink megőrzése és fejlesztése tehát már csak annál inkább szükséges. Külön jogot nyilván csak külön egyéniség követelhet és teremthet magának. A nemzeti jogosultság fogalmának gyakorlati megvalósítására tehát elengedhetetlen, hogy az, aminek számára nemzet név alatt jogosultságot követelünk, az mindenekelőtt határozott, sajátos egyéniség legyen és ilyenül meg is maradjon.

Nemzeti egyéniségünket, a mi helyzetünkben, a multak emléke – ha ez a mult még oly dicső volt is – a kegyelet mélabús emlékezetével meg nem védelmezi. Nem ment meg bennünket, bármint óvjuk, maga a nyelvbéli különbség sem, jóllehet a nyelv hatalmas bástyája a nemzeti különállásnak s huzamosan megbír a legádázabb pusztító szándékkal is. Történelmünk szolgál erre példákkal. De a nemzet nyelve se győzhetetlen. Nemzeti jellegünkben meg nem véd, magyar voltunkban meg nem tart, csak maga az alkotásokban nyilvánuló eleven élet, csak a saját erős kulturánk, csak a haladó és fejlődő magyar műveltség.

A nemzeti kultúrák remekei közül való a művészet, s azt mernők állítani: igazán művészi remekkel csak a nemzeti erejük teljességében lévő kultúrák szolgáltak. És milyen hálás nemzetének a művészet!... Eötvös József báró, aki pedig államférfiú is volt, nemcsak művész, meggyőződéssel hirdette, hogy egy-egy népdal olykor nagyobb befolyással volt az állam sorsára, mint a legpompásabb államtudományi elméletek.

A művészet gyakorlati értékének bizonyítására szót vesztegetni ma már talán fölösleges, – de minthogy mi a magyar nép művészetét és kizárólag a képzőművészet keretei közt megnyilatkozó művészetét óhajtjuk e munka folyamán bemutatni: eleve hangsúlyozni kívánjuk, mi értéke van nemzeti szempontból ennek a népi művészetnek.

Meg kell állapítanunk, hogy mint minden művészetnek, a képzőművészetnek nemzeti értéke is kizárólag csak attól függ, hogy a művész mily gazdagon és milyen tökéletességgel tudja szóhoz juttatni alkotó temperamentumát, mely része ama nép alkotó temperamentumának, amelyből ő származik.

E megállapításra szükség van, nemcsak azért, mert hatásában a képzőművészet, természeténél fogva, sokkal kevésbé közvetlen, mint az irodalom, vagy a zene, hanem azért is, mert éppen a magyar képzőművészet még fiatalabb, semhogy nemzeti formái idáig egységes stílussá tömörülhettek volna, semhogy a nemzetnek minősíthető művészeti őselemek tudományosan megállapítva, vagy csak összegyűjtve is volnának.

Ez a bizonytalanság, vagyis inkább ez a tájékozatlanság adott módot s ad módot még ma is arra a sok visszaélésre, amit főleg a magyar képzőművészet terén a nemzeti művészet oly népszerű lobogója alatt elkövetnek azok a könnyelműek és szélhámosok, akik minden reformkorszakban pazarul burjánzanak. A művészet valódi céljával homlokegyenest ellenkező és a művészet értékét csökkentő ama megalkuvást, mely a hazai témáknak még kontár kézzel való érintését is magyar érzésnek és egyben művészi erénynek tudja be, saját üzleti céljaira kihasználta nálunk is az élelmes félművészek, felcífrázva munkájukat magyaros sallanggal. Pedig éppen a magyarság művészi tartalmának és művészi értékének megőrzése szempontjából, éppen mert fajtánknak, a magyar életnek és viseletnek, a hazai vidéknek eleddig jóformán paragon hevert festőiségét is ki kell aknázunk nemzeti művészetünk érdekében, - utasítsuk vissza ridegen ezt a szélhámososágot. Nem esik sem a jogos nemzeti önérték, sem a komoly néprajzi tudomány rovására, ha kimondjuk, hogy a magyar paraszt holmija, háza, temploma, a magyar parasztelelet környezete és jelenetei lehetnek igen érdekes és becses dokumentumok tudományos néprajzi szempontból, de művészi értéke csak annak a népi alkotásnak van, amelyben festői, plasztikai, szerkesztésbeli, vagy díszítési szépségekben nyilvánul meg a nép alkotó temperamentuma; művészi hasznát csak annak a népi holminak vesszük, amelyet ösztönszerű, naiv, de annál egészségesebb szépérzéssel alkot és díszít a mi csudálatosan művész parasztunk. Kissé erőszakosan ugyan, de éppen ennek folytán és erre a célra kérjük ki e munka során a népművészetet az etnografiától.

-10-

Különbség egyes művészek között csak a művészi értékben lehet s ez az érték aszerint emelkedik, amint a művész saját kora művészi áramlatainak az élén halad, vagy ha éppen korát is megelőzi; - nemzeti érzésben, ezt akarjuk hinni, egyenlők mindannyian. Hiszen a művészetben, aki magyar, úgy-e, nem is lehet más hit, más érzés, csak magyar? Nem is lehet. Nem, ha ugyan időközben el nem idegenedik utánzott idegen külsőségek révén. Mert ez a veszedelem, éppen mint magát a nemzetet, megnyomoríthatja a művészt is. Ezért szükséges, hogy a művész mindaddig itthon maradjon, amíg művészi egyénisége fejletlen, ezért szorgalmazzuk, hogy a magyar művész, mielőtt megismerkednék az idegen művészetekkel, megtanulna saját nemzetének jellemző kifejezéseit.

De ha - amint magunk is bevalljuk - a magyar képzőművészet nemzeti formái nemcsak hogy egységes stílussá tömörítve, de tudományosan megállapítva, sőt még csak összegyűjtve sincsenek, hol veszi a magyar művész a kifejezési módokat, amelyek nemzeti jellemünknek a jegyei? Hogyan keressük ki az eddig oly sok osztrák, német, bajor, olasz, francia és angol hatás alatt fejlődött hazai képzőművészetből, az idegen utánzás folytán annyira meghamisított és elkorcsosított formák közül azokat az elemeket, amelyek eredeti mivoltukban nem fejezhettek volna ki egyebet, mint a magyar művészi alkotó hevületnek egyéni megnyilatkozásait? Mert ha van nemzeti jelleme a magyarnak - mint ahogyan van minden nemzetnek - benne kell annak lennie, látunk, éreznünk kell azt a vonalak lendületében, a színek harmóniáiban, a plasztikai formák változatában csakúgy, mint ahogyan kicsendül az a magyar népdal ritmusából; benne kell annak lennie a kompozícióban, a szerkezetben, a fölépítésben csakúgy, mint ahogyan benne van a magyar prozodiában, a magyar nóta belső ritmusában, dallamának jellemző felépítésében.

-11-

És benne is van.

Ott kell keresni, ahol még megtalálhatjuk: a nép művészetében. Ott, ahol költészetünk is rátalált zamatos és eredeti magyarságára.

Keressük a magyar paraszt építkezésében, házának berendezésében, templomának díszítésében, viseletének színösszetételeiben, faragcsalásában, szövésében, fonásában, varrogatásaiban, üde, dévaj, mindig arányos és anyaghoz alkalmazkodó díszítő kedvének, szín- és formaérzésének megnyilvánulásaiban, - bízást kereshetjük s megtaláljuk ezerféle művészi kezemunkájában. Művészet, - mert hiszen egészséges alkotó kedvének, ösztönszerű szépérzésének eredménye, - művészet mindaz, ami ily módon a magyar paraszt keze alól kikerül, kezdve kerítésének fonásától magafaragta sírkövéig; művészet, s annál becsesebb, mert aránylag szűk körre szorulva, életének oly kicsinyke keretei között, háza, földje, temploma és temetője körében adja ki mindazt, ami alkotó kedvétől és tehetségétől telik s e kicsiny keretek közt művészetének tartalmassága az idők, nagy idők folyamán úgy meggyarapodott, egyszerűsége annyira áttisztult, hogy a maga nemességében helyenkint megközelíti a klasszikus kulturák alkotásait. Olyan a művészet, mint ő maga, ahol még érintetlenül maga tudott maradni a magyar paraszt. Nem ismerünk egyszerűségében nemesebb, egységesebb, arányosabb életet. Tiszteletet gerjesztő békés egységben telik le az egész, egy hivatása van és azt betölti a végső célig arkaikus méltósággal; egész lényében, egyetlen mozdulatában sincs egy parányi hazugság s a legteljesebb harmóniában van önmagával és környezetével, bölcsőtől a sírig.

Ezt az egyszerű, szűzi tisztaságában megbecsülhetetlen, mert nemzeti természetünkre és mivoltunkra egyedül jellemző művészetet gyűjtögetjük össze s mutatjuk be e munka folyamán.

B.-HUNYAD (nagyközség)

Az eredet és a kialakulások kérdésének ezerösvényű útvesztőjét kerüljük; nem avatkozunk a fajok keveredése, az idegen szomszédság és egyéb kölcsönhatások folytán támadható vitákba sem, – sőt óvakodunk akármilyen tudományos rendszernek eleve való föllállításától is, nehogy a mi igénytelen anyaggyűjtő munkánk elé magunk vessünk gátakat.

-12-

Ha úgy tetszik, csak egyszerű képeskönyv ez, a magyar nép művészkedéséről beszámoló képeskönyv.

Ahogy Kriza János a «Vadrózsák»-at szedegette örök-üde bokrétába, amint népköltészetünk gyűjtői böngésznek a rég leszedett, már-már ugarba vesző tőkéken, – mi is úgy cselekszünk, csak annyit akarunk s bár annyira vihetnők. Kutatjuk azt, ami már kallódik, összekeresgéljük ami még van, mentjük a pusztulástól, hogy megőrizhessük, hogy bemutassuk, megismertessük és meg is szeretessük minél több magyar emberrel: népünk művészetének azokat a termékeit, amelyek, hitünk szerint, a magyar művészetben, iparban, minden munkánkban hasznosíthatók lennének s amit össze kell szedni, föl kell dolgozni, mielőtt pótolhatatlanul és végleg el nem pusztulnak a pótolhatatlan magyar paraszttal együtt.

Amit itt nyújtunk, az még nem a magyar stílus. Lelkesít azonban bennünket az a tudat, hogy néhány szekér hasznavehető matériát mi is hozunk. A magyar művészek föladata, hogy kikeressék az így gyűjtött anyagból az értékes és fejlesztésre alkalmas részt, azt fölhasználva s nyomukon ők maguk is átkutatva a népi művészet kincstárát, végre is biztosabban szolgálják és segítsék elő azt a természetes evolúciót, amelynek során – s csakis így – eljuthatunk a sovároigma várt nemzeti stílushoz, a nemzeti kifejeződés módjaihoz.

Vállalkozásunk tehát a következő: keresünk hazánkban, a nép körében, lehetőleg mennél többet abból, amiben fajunk szépérzéke – a meséiben, dalaiban, szokásaiban, sőt babonájában is kifejeződő költői érzését kiegészítőleg – a legjellemzőbben nyilvánul. Célunk: föl kutatni a magyar művészi alkotókedv ösztönszerű érvényesülésének kezdetleges próbálkozásaitól kezdve, el a már fejlettebb motivumokig lehetőleg mennél többet; menteni az elkallódástól azt, amink van és így a nemzeti jelleg megőrzésében erősíteni, irányítani, fejleszteni fajunk alkotókedvét; megmutatni, bizonyítani és igazolni fajunk művészeti érzékének, rátermettségének és készségének sajátosságát, erejét, becsét s ezzel közvetve és közvetlenül segíteni a nemzeti elem érvényesülését izlésünkben, művészetünkben és iparunkban; gyarapítani a nemzeti önbizalmat, tanítani a magunk többrebecsülését, valamint megbecsülését annak, ami a miénk, gátat vetni az idegenből özönlő művészeti és iparművészeti nivelláció elé, – ez vállalkozásunknak erkölcsi tartalma és ez a célunk.

Sorra vesszük hazánk magyarlakta részeit, annál tüzetesebben, mennél exponáltabb az illető vidék, s röviden ismertetve, jellemezve az ott lakó népet: leírjuk és képekben bemutatjuk templomát, temetőjét, házát, otthonát, kertjét, őt magát, ruhaviselését, házi és munkaeszközeit, megkeresve mindezeket azt, amivel ösztönszerűleg és tudva szépérzékét elégti ki. Megkeressük, legalább is nyomozzuk népünk izlésének eredetét; kutatjuk szín- és formaérzésének természetét s irányát; sorraszedjük a magyar építés mintáit és a magyar díszítési elemeket. Különösen foglalkozunk a művészkedő népi ipar magyar termékeivel, vizsgálva kítűzött célunkhoz mérten a szöveget, az agyag-, a fa-, csont-, bőr- és fémművességet, ahogy azt a nép még műveli. És tőle magától, a néptől kérjük magyarázását annak, hogy amit csinál, miért csinálja úgy, ahogy csinálja, s e közvetlen forrásból szerzett, de minden naivságuk mellett is jellemző adatokat egészítjük ki a saját magyarázatainkkal. Törekvésünk, hogy e munkát túlságos elmélet ne terhelje, de minden részében személyesen megkeresett és ellenőrzött, szigorúan hű, pontos, a tudós számára is föltétlenül megbízható, becsületes adatok felhasználásával készüljön az egész. Olyan könyvet akarunk csinálni, hogy építőink, képfaragóink, festőink, műiparosaink közvetlenül is hasznát vehessék, egyben pedig szolgálja, közvetve, iparunkat és kereskedelmünket; segítsen a megismerés által magán a népen, segítsen azzal is, hogy ismertetvén az egyes vidékek háziipari tevékenységét, amiben művészetük leginkább nyer kifejezést, érdeklődésünk révén fokozzuk az ő öntudatos működésüket, hogy nemzeti alapon megindult gazdasági törekvéseinkbe kapcsolhassuk népfajunk különböző sajátos tehetségeit.

-13-

Az a törekvésünk, hogy vigye ez a mű is, minden betűjével, a magyar zamatot, a magyar szellemet, a magyar lelket kultúránkba. Nincs olyan porcikája a magyar eredetiségnek, aminek elveszése, aminek parlagon hagyása és meg nem őrzése pótolhatatlan vesztesége ne lenne mivelődésünk nemzeti jellegének, így tehát egész kulturánknak. Mennyi veszett már el!... Mentsük, a mi még megmenthető.

KALOTASZEGI VARRÓ LEÁNYOK.

Vállalt munkánkat öt év alatt óhajtanók befejezni, adván az öt év folyamán öt ilyen kötetet, mint ez az első.

Ennek az első kötetnek az anyagát Erdélyben, a kalotaszegi falvakban gyűjtöttük; az erdélyi székelység és Torockó művészetével foglalkozunk a második kötetben; a harmadik kötetünkben a dunántúli magyarság művészetéről lesz szó, a negyedik és ötödik kötetben kerül sor a nagy Alföldre, a Felvidékre s az északkeleti Hegyaljára.

Nemzeti közérdeket óhajtván szolgálni a magunk kis cselekvésével is, kötelességünk ismételten számon adni, mely ideák irányítottak bennünket, e dolog elvégzésére vállalkozván.

A művészetek történetében világosan kifejeződésre jut az a jelenség, hogy a művészetek megújodása és föllendülése mindig akkor vette kezdetét, amikor a nemzeti sajátosságok fölismerése, azoknak megbecsülése és érvényesítése révén a fajnemzeti elemek ősfarmái, illetve, érintetlenül megőrzött népi elemei vegyültek a magukat túlélt iskolai hagyományok közé. A nemzeti nyelv, poézis, egész irodalmunk, zenénk, ott kezdi új és nagy jövőre hivatott életét, amikor a néphez fordult fölfrissülésért, meggazdagodásért. Képzőművészetünk és ipari művészetünk a külföldi nemzetek versenyre buzdító hatása alatt sokáig a külföldről vette ihletét és formanyelvét, ebben pedig már eleve ott volt az a biztos veszedelem, hogy mi a versenyben csak vesztesek lehetünk: művészetünkben hujja lesz az éltető eredetiségnek. Ma már maga a külföld követeli tőlünk, hogy szellemi termelésünkben ne csak azt adogassuk szüntelen, amit tőle vettünk a kezdéshez kölcsön, de bizonyítsuk életképességünket, ha van, a magunk teremtő ösztönének, saját tudásunknak érvényesítésével. Az egészséges fejlesztés alapja adva vagyon. Népiünk, sok viszontagsága között és a gyorsan nivelláló modern kor sodrában sem vesztette még el művészeti őseréjét, ha a viszonyok súlya alatt vergődve is, de alkot folyton: kincsei, a nemzeti művészet alapelemei és művészetünk nagy jövőjének forrásai megvannak, csak meg kell keresni, csak sürgősen kell megkeresni (mert veszti már a nép boldog jó kedvét, kénytelen szükségleteit és naiv fényűzését a gyáripar olcsóbb termékeivel kielégíteni) és be kell vinni minden művészi magyar holmit a nemzet közismeretébe és oda kell adni valamennyit a művészeteknek még idejekorán, hogy vegyék hasznát. És ha arról van szó, hogy idegen hatásokat hogyan kell a mi magyarságunkban felolvasztani, hát azt is jó lesz a mi népművészetünktől megtanulni.

Ebből iparunk és kereskedelmünk húz közvetett hasznót: termelésünk lesz eredetibb, tehát keresettebb, tehát jövedelmezőbb.

Összekapcsolódik ez a nép erkölcsi és anyagi jólétének gyarapításával; mert ha a nép tudatára ébred a háziiparban kifejeződő művészet elismert szépségének és hasznosságának, korcsmai züllés helyett csakhamar szívesebben fordul a kedvét is szolgáló munkához, ami, jól tudhatjuk, természetében van. Bizzunk talán abban is, hogy a magyar föld népe a saját kigazdaságát a kifejlődő háziiparhoz szükséges nyerstermékek mívelése révén intenzívebbé tehetné, sok elkallódó munkaerőt hasznosíthatna; a munkája révén feléje irányuló figyelem és érdeklődés folytán pedig önérzetében, a vagyonos elem iránt való bizalmában erősödik, nemesbedik és boldogabbá lesz.

Nem hihet s nem hisz boldogulásunkban, aki erre, lemosolyogván, azt mondja: ábrándozás!

Nem ábrándozás ez.

Aminthogy az sem ábrándozás, hogy hasonló munkákkal, közvetetve, nemzeterősítő politikánkat is szolgálhatjuk. Szolgáljuk már azzal is, ami hasznót a magyar kulturának, a magyar faj munkaképességének, faji öntudatra ébredésünknek hajtunk véle. Szolgálhatjuk az államalkotó magyar faj közé ékelődött nemzetiségek előtt kialakuló kulturális tekintély szervezésével; szolgálhatjuk a fajnemzeti ellentálló erő jelentékeny fokozása által; végül - hogy egyebekre ki ne terjeszkedjünk, bár igen közvetlenül érdekelheti a nemzetiségi politika különböző irányú vonatkozásait - hasonló munkák segíthetik megőrizni, védeni, erősíteni éppen azt, ami magyarságunknak minden mástól különböző sajátossága lévén, vesztével éppen magyarságunk gyöngül meg és veszhet el.

Itt az első kötet.

Erdélylyel, a legexponáltabb hazarészszel kezdtük, lévén az eredeti sajátosság pusztulásának veszedelme ott a legfenyegetőbb.

Munkám elején kedves kötelességem köszönetet mondani nagyrabecsült érdemes barátomnak, Berczik Árpádnak; ő buzdított, hogy munkához lássak, karonfogott s ő kopogtatott vélem a minden nemzeti ügy szolgálatában áldozatkész Franklin-Társulatnál.

A programot, a munkatervet K. Lippich Elekkel együtt készítettük; a vezető eszméket együtt állapítottuk meg; nincs egy lépésünk, amelyet nélküle tettünk, kezdve a legelsőtől s ha Isten éltet bennünket, vélünk marad az utolsóig. A magyar kultusz-kormány gondosan megmérvén vállalkozásunk fajsúlyát, kiemelendő áldozatkészséggel fordult ügyünk felé, s hogy a munka erkölcsi biztosítékait fokozza, a minisztérium művészeti szakreferensét, Koronghi Lippich Elek dr. tanácsost, megbízta dolgunk ellenőrzésével.

A kereskedelemügyi m. kir. minisztérium is gondjaiba vette ügyünket, mit hálásan kiemelvén, köszönetünket nem hallgathatjuk el Sztéryni József kereskedelemügyi államtitkár úrral szemben;

a földművelésügyi minisztérium körében Bartóky József miniszteri tanácsos úr volt ügyünk pártfogója.

Ehez az első kötethez javamunkájukkal járultak dolgozótársaim: Edvi-Illés Aladár, Juhász Árpád, Kriesch Aladár festőművészek, Medgyaszay István építőművész, Telegdy Árpád bánffi-hunyadi rajztanár, Groó István, az Orsz. Iparművészeti iskola tanára, és Rózsa Miklós dr. író; főstöttek, rajzoltak, velünk együtt fényképeztek és gyűjtöttek, segítettek a megírásban és a szerkesztésben.

Együtt hiszünk a dolgunkban.

Budapest, 1906 január 1.

VASÁRNAP DÉLUTÁN, KÖRÖSFÓN. (I. tb.)

A NÉPMŰVÉSZETRŐL

KALOTASZEGI BOGLYÁK.

A művészetek eredetének rejtjelmeit máig se oldatták meg, bár a tudomány sokat foglalkozik feszegetésükkel. Több okoskodás áll előtérben. Igen érdekes a Darwiné. Ő a szépérzést s e révén a művészetek fogamzását nemi alapon magyarázza: a nőstény hajlandóságáért küzdvén, az állatvilágban is rendszeren a legszebb, a legformásabb, a fürgébb és ügyesebb hím a győztes. Ebből az alapfelfogásból indult ki Grant Allen is, az ember esztétikai érzésének fejlődéséről írott munkájában, - szerinte is, a nemek vonzalmán és viszonyán alapul az eredendő, az ősi szépérzés. Ez az elmélet azonban sokszorosan adósunk marad a művészetek keletkezésének megmagyarázásával; nem tudja, például, okát adni annak sem, hogy mi az összefüggés a nemi-kiválás és ama nem vitatható tény között, hogy a magánosan élő ősember is rajzolgat már, amikor alakokat karcol kőbe, fába, a rénszarvas agancsának lapjára. Hogy a magánosan élő ősember is ismerte a szerelmet?... Iromba állatalakjaival aligha gondolhatott szerelmi

hódításra.

A német Lazarus a pihenési és a szórakozási elemet minősíti alapvetőnek a művészetek keletkezésében. Ugyanezt az elméletet szőtték tovább, változatosan tarkítva, Spencer is, meg Groos is, – de azt az esetet, például, hogy eme úgynevezett játékot, a művészetet, nem egyszer végkimerülésig űzi a pihenésében szórakozó ember, nemcsak hogy a játékelmélet meg nem magyarázza, de még Spencer «erőfölöslege» sem. Schiller föltevése szerint is, a gyermek játékból fejlődött az ember művészkedése; Conrad Lange az illúzió szükségletéből, Ribot a képzelet alkotnivágyó ős erejéből, Taine a környezetsugallta utánzási szükségletből magyarázza a fejlődést.

A legújabb elmélet – amelyet talán biológiai, vagy hasznossági elméletnek nevezhetnénk – a színérzéklet és formaérzéklet, legelemből ténykedésében, valamely ősrégi hasznosság folytán legteljesebben kifejtett idegpálya üzemének tekinti, mely eredeti hasznosságát a fejlődés folyamán elveszítvén, egyre szélesebbkörű és mind újabb örömmel társult s ezek az örömezők már esztétikai gyönyörűségek voltak. Ennek az elméletnek meg van legalább is az az érdeme, hogy megmagyarázza azt az örömet, amelyet bizonyos geometriai formák és a részarányosság keltenek az emberben; merthogy ezek csakugyan «szépségátadások», az nyilvánvaló, hiszen díszítéseiben ezeket az elemi motívumokat a legkezdetlegesebb nép is alkalmazza.

A népművészet tanulmányozása közben, mind elfogadhatóbbnak találjuk azt a föltevést, hogy a geometriai díszítésekben nyilvánuló örömezők bizonyos olyan ősrégi jelek és ábrázolások megszokásában leli magyarázatát, amelyek valaha hasznossági okokból keletkezve és évezredek át alkalmazva, annyira befészkeltek magukat az emberek lelkébe, hogy látásuk, ismerős voltak örömet szerzett akkor is, amikor hasznossági rendeltetésük már régen megszűnt; a kezdetleges házieszközök eredeti formáit s vonaldiszítéseit ma is alkalmazza a nép, a primitív ízlésű ember égetendő agyagedényeire is rákarcolja, rányomkodja azokat a mintákat, amelyeket fonott kosárba s kasba helyezett agyagedényein évezredek át megszokott. E kérdéssel behatóan és érdekesen foglalkozik Jászi Oszkár, «Művészet és Erkölc» című munkájában. Idézzük, nem azért, hogy véle a fejlődési folyamat messzire elvezető útjára térjünk, de mert szükségünk van annak a megállapítására, hogy a kezdetleges ember, tehát a kezdetleges díszítő művészet is, legszívesebben azokat a formákat alkalmazza, amelyek legeredendőbb szükségleteivel vannak összefüggésben s amelyekben, ennél fogva, legősibb öröme is lelte. A falusi ember, az öntudatlanul s ösztönszerűen művészkedő nép elsősorban azokat a díszítési elemeket alkalmazza, amelyek valamelyes vonatkozásban vannak az ő foglalkozásával és az őt körülvevő természettel. E kezdetleges szépérzésbe – amely már nemesebb, mint az, mely csak a táplálkozás és a nemi vonzódás örömeiből fakad – a fejlődés folyamán egyre szövevényesebb elemek vegyülnek: szóhoz jut a fajszeretet, érvényesül a vallás szentsége, a hazafiúi érzéssel együtt nyilvánul meg, s talán ez a legerősebben, a kenyéradó föld szeretete.

A fejlődés folyamán azonban, marad minden nép művészetében mégis valami sajátosan közös vonás, ami bizonyos egységes jelleget ad minden egyes nép művészetének. Ez az egységesség az illető nép nemzeti jellegében gyökerezik; hogy ez a nemzeti jelleg kicsoda és miként kerül a művészetbe, arról már szólottunk, – a kérdés most az: hogy az egységes nemzeti jelleg keretében mint jut önálló és külön jelleghez egy-egy vidék művésze?

Az egyéni alkotó szabadság, a fölthalál, képzelő és teremtő erő, vagy akár a csapongó szeszély, nemcsak hogy egyebünnen nem fakadhat, mint az illető egyén környezetéből és a környezethez fűződő, a környezet költötte eszmetársulásokból, – de ami mindezt irányítván, egyszersmind korlátozza is, az szintén csak a környezet. A falu pedig, – annak az egyszerű művésznek, a népművésznek környezete, – már elszigetelt helyzete folytán is, sokkal maradiabb, lassabban haladó, régihez ragaszkodóbb, semhogy az egyéni szabadságot korlátok közé ne fogná, korlátok közé fogván így a közös termelést is. Ez ad olyan önálló és külön jelleget egyes falvak s az egymásra utaltabb vidékek munkájára, de viszont, ez akadályozza meg olyan szerencsésen, hogy egyesek hitbuzgósága, vagy korlátozottsága eredeti jellegétől végképp megfoszthassa a népművészetet. A célszerűség elem is tetemesen hozzájárult, hogy a népművészeti alkotások, bizonyos kedvezően elszigetelt területeken, eredeti és közös jellegükben mind máig megmaradhattak; a művészileg tökéletlenebb munkát se löki suttra a falu, ha valamelyes hasznát veheti. Megóvja a parasztot a művészi kicsapongásoktól a szokás is, a falu könyörtelen közizlése. Hiszen művészetéről, művészkedéséről, műalkotásáról szó sincs a faluban, mesterségről van szó s az első kérdés, az első föltétel: érti-e mesterségét az atyafi? A többi, ami nekünk művészet, az nekik már csak a ráadás, az a hasznavehető, a jó, a célszerű holminak csak a cifrája. A fő, hogy az iga föl ne törje a bivaly nyakát, azután következik, hogy milyen színes, mennyire hímes az az iga; a fő, hogy a sulyok helyesen marokra álljon a mosóasszony kezében, – hogy milyen díszes, az már a szerelmes legény szíveskedése, téli időtöltés, amikor a földműves embernek nincs egyéb okosabb dolga, hát őli az időt, faricskál.

SÁRVÁSÁR, FALU.

A falu egységes jellegű művészetét a közös munkálkodás teremtette s így formálódtak azok a helyi

különlegességek, amelyek azután falunkint önállóan, szinte függetlenül fejlődtek tovább. Egy-egy házban, egy-egy udvaron találkozunk egyénibb ízléssel, találunk változásokat, eltéréseket, de összeütközésbe ez sem kerül soha a közös helyi felfogással. A falvak festői voltát nyilván abban leljük, hogy jóformán mindenik falu más- és máslym, ha van is rajtuk helyi jelleg; annak a falusi embernek eszéágában sincs, hogy szépíteni akarja a természetet, viszont, szabad fejlődésében sem akadályozza s csak azt irtja, ami valamely gazdasági szempontból akadálylává válik. Soha paraszt ember, például, fát nem ültet esztétikai célból, - de fát, szabad, természetes kifejlődésükben nem is zavarja, nem idomítja.

Meg kell értenünk a nép alkotási ösztönének indító erőt, ha művészetét meg akarjuk érteni. Érzéseinek a paraszt, kivált a szűkszávú, a nyugodt természetű, a nemesen zárkózott magyar paraszt nehezen ad kifejezést, nem is igen tud hozzá, de meg, mintha a férfiaság rovására menne, ugyancsak módjával árulja el azt, ami a szívében van. Ez a bájosan naiv esetlenség nyilatkozik meg művészi, soha ne feledjük, öntudatlanul művészi munkájában is. Nincs meghatóbb, mint amikor a szerelmes parasztlegény egy-egy magafaragta hímes sulykon, egy-egy díszes kapatisztítón, egy-egy cifrázott gereblyenyélen vallja kezdetleges művészkedésével a választott hajadonnak, hogy «szeretlek»... És éppen az ilyen szeretettel, az ilyen érzéssel készült holmi a legbecsesebb művészi szempontból is.

Az idők folyamán sokat és nagyot változik a falu s a falu művésze is. A templom, a kastély, a szomszédos város, fejleszt a nép művészetén, de aztán annál többet árt is neki. Vegyük Kalotaszegyet. Elszomorító, siralmas az, hogy amint a falvak során közeledünk Jegenyén, Egeresen át Kolozsvár felé, mennyire szürkül s minden részében, házaiban, utcaajtóiban, holmijában, viseletében, mennyire eltucatosodik a szép színes, az a művészi világ. Őli a város, őli a nép művészetét az olcsó, a rikító, a kófic gyáripár; szokásait, erkölcsét, gyönyörűséges viseletét eszi a város; a kolozsvári határban már halottjait is csak olyan tucatomódra temeti s nyoma sincs a bokrétás, lobogó pántlikás fejfának a temetőben.

A városi művészet ugyan eredetileg a falutól tanul formanyelvet, technikát, de csakhamar a saját szükségletei, saját ízlése szerint módosítja s vezet a város, - a falu a városba jár tanulni. Szerencse, hogy számos anyagi, hasznossági külső ok mellett, a paraszt már természeténél, életmódjánál fogva is, oly konzervatív hajlandóságú, hogy mégsem veszett ki teljesen a nép művészetéből minden jellegzetes sajátosság. A paraszt nem szívesen válik meg kipróbált holmijától, házi s gazdasági eszközeit nem szívesen cseréli. A város egyre új és újabb formákat vesz át s eszel ki, - a falu hű az egyszer már elfogadotthoz, a megszokotthoz, és legfőljebb csak azt módosítja, ha ferdítve is. Érdekes példák vannak erre az épületdíszítésben; Brassó vidékéről ágazva, a Székelyföldön, Lövétén, Homoród-Almásán, Karácsonyfalván, Oklándon, Ujfalun, Zomboron, Mirkvásáron át, a vasúti állomásig, Homoród-Kóhalomig, valóságos parasztkorok fejlődött ki. Befolyással voltak a politikai és vallási ellentétek; egy-egy szabadabb, önállóbb szellemű faluban feltűnik valami erősebb tehetség s elárasztja virágzásával az egész környéket; általában, ahol teljesebb a politikai szabadság, ahol gazdasági függetlenség, vallási béke van s a falu elég távol esik a várostól, ott önértetes a paraszt, ott megbecsüli, szereti otthonát, földjét és ott bizonyosan találunk önálló, eredeti, ma is virágzó népművészetre. Hogy az eléggé független, olykor dúsgazdag alföldi falvakban miért oly kevés a művészet, - erre a kellő helyen keressük meg a választ.

SÁRVÁSÁRI UTCAAJTÓ.

Végzetesen nagyot változtatott a falvak jellegén és jellemén, tehát művészetükön is, a vasút. A XIX. század közepe óta rohamosan satnyul a nép művésze, vesztíti eredetiségét, üdeségét, bájos közvetlenségét, annyira, hogy ma már jóformán csak a vasúttól messzire eső helyeken lehet szó egészséges népművészetről, de teljesen érintetlenül talán sehohsem maradt minálunk. Az összehasonlító, mívelt ízlés híján, de meg a kínálkozó olcsóbság révén is, a paraszt nem a szépet, nem a jobbat, tehát nem a drágábbat választja a városi holmiból, hanem az olcsóbbat, a cifrát, a feltűnőt, a mutatósat, tehát a mindenféleképp hitványabbat. Az is baj volt, hogy a mult században akkor, amikor a falu annyira közelebb jutott a városhoz, a városi iparművészet is satnya, cifra s hazug külsőség volt, kopott hagyomány, minden eredetiség nélkül. A városi módihajhászat, az idegen portéka után való mohó kapkodás, a parvenü ízlés állhatatlansága mételyezte meg a falu tiszta levegőjét is, - az igazi paraszt, művészetével együtt, szinte elpusztult tőle.

Ami aránylag épen maradt, vagy megmaradt belőle: a népművészet fejlődése különböző vidékek szerint különböző. Vannak vidékek, ahol a falvakban ugyanazt a stílusfejlődést találjuk, mint az illető vidék városaiban; viszont, vannak olyan vidékek, ahol máinapig is egészen kezdetleges, valósággal ősrégi az építkezés, régi minden szerszám, minden holmi, sőt találunk minden ismert stílustól különböző, eredeti formákat. Az egyéni találékonyság az újabb és újabb tapasztalatokkal karöltve, hol gyorsabban, hol lassabban, de változtattak a népművészet jellegén mindenütt. Bizonyos azonban, - s ez általános törvény a népművészetben - hogy a falu művésze mélyrehatóan konzervatívabb a városénál. Jellemző erre az a századosan lassú, az a tempós átalakulás, amelynek folytán a hajdan egyetlen helyiségű parasztház több helyiségűvé gyarapszik, - vannak viszont díszítési elemek, amelyek, mint a burján, olyan pazarul lepnek el egyes vidékeket. A renaissanceot, például, nálunk egyes helyeken megkedvelték s helyesen is alkalmazták, másutt viszont a felismerhetetlenségig eltorzították; jellemző azonban a nép teremtő kedvének egészséges voltára, hogy a parasztművészet renaissanceában mindenütt valami sajátosságos vidámság nyilatkozik meg, ahol színeket alkalmaz, ott valósággal tobzódik a meleg színekben s formáinak ötletes, merész, friss fordulataival túltesz a hamar sablonosodó polgári renaissanceon. De hiszen a tiszta, naivul romlatlan néplélek, lehetetlen is, hogy menten ki ne érezte volna a renaissanceból éppen a derűs karaktert; tudjuk, különben, hogy Európa összes államai között, elsőnek mi fogadtuk

magunkévá az olasz renaissance-művészetet s az, a kastélyokból, diadalmasan vonult le a magyar nép művészetébe, a pogány és keresztény, az ősrégi és középkori elemek békésen keveredett, egymással pittoreszceleg megférő társaságába. Ha nem csalódunk, éppen a renaissance elemek jelentkezésével egyidejűleg kezdődik a paraszt-otthon átalakulása, akkor lesz világosabb, kényelmesebb az otthon, akkor kezdenek a külső díszítéssel is többlet törődni; cifrábbra faragják a gerendákat, csipkézik, formásítják a zsindelet, szépítik a ház homlokát, a kezdetlegesen pontozott és mereven vonalozott rajzok tökéletesebb ornamentummá képződnek; a nyers és merev régi színek között halvány és tört színek jelentkeznek; díszítenek bévül a házban is, festik a falat, rajzosabb lesz a bútor, formásabb a házieszköz, szabad tere nyílik a paraszt ösztönszerű díszítő kedvének. A változatosságot tetézi a művészkedési kedvvel együtt járó versengési hajlam, mely a közvetetlen szomszédságban élő, a maga szűk kis világára utalt parasztban természetesen még erősebben jelentkezik, mint a városi emberben; egy-egy vidék népművészetét tanulmányozva, azt hihetnők, hogy egyes családok, szomszédos telkek, sőt egyes testvérfalvak szinte vetekednek a művészi feladatok legbonyolultabb, legkülönbélebb megoldásában, garmadával eszelik ki a díszítőelemek új meg új csoportosítását, kifogyhatatlanok a formaújításban s a színpazarlásban, a virtuskodásban, néha egészen a lehetetlen túlzásokig. Ezért, de még amiatt is, mert a parasztművészet minden látható következetesség és megokolható sorrend nélkül változtatta formanyelvét, meglehetősen bajos a régiebb emlékek korát megállapítani; a tizenharmadik s tizenkilencedik század még, néhol, oly tisztán alkalmazza a román és gót elemeket, hogy az illető korra esküdnek az ember. Különb, épp ebben is meglátszik az a különbség, amely a nép érzés- és gondolatvilágát annyira megkülönbözteti a városiak érzés- és gondolatvilágától. A városban gyorsan múlik, hamar hal a szokás, a hazai hagyomány – s a divat pedig nem kiméli a nemzeti érzést sem; város és város között csekély a különbség a falvak között lévő roppant ellentétekhez képest, s mindez megérzik a városi művészetben és meg a falu művészetében. A városban, úgyszólván, az ellentétek összeolvadása jellemzi az iparművészetet, a falu művészetében az ellentétek fentartására fejtenek ki szívós erőmegfeszítést.

-23-

De még a faluban nincs is akkora hatalma a korszellemnek. Szinte észrevétlenül suhan el fölöttük az idő, legkülönbélebb áramlataival, – viszont, annál erősebben kötik őket a faji s a hazai sajátságok. Megesik, hogy két falu közvetlenül egymás mellett, mint például Daróc és Bogártelke, két egészen külön világ, erkölcsben, szokásban, művészetében – és viszont, egymástól távol eső falvakban meglepően sok hasonlatosságra bukkanunk, ugyancsak Kalotaszegben. Falun, a művészi kedv, a szépérvék kielégítésében nincs akkora szerepe az anyagi helyzetnek, mint a városban, sőt inkább azt tapasztaljuk, hogy a szegény ember több gondot fordít háza és holmija díszítésére, mint a gazdagabb. Talán mert inkább megbecsüli, inkább dédelgeti azt, ami az övé. Egy-egy vidéknek, mondhatnók, meg van a maga művészi stílusa s mégis akadunk, közben-közben, olyan helységekre, ahol vagy semmi művészet sincsen, vagy pedig merőben eltérő; vannak vidékek, ahol csupa zagyalék, valóságos zsbivásár a ház és a berendezés; egyes helyeken a legtüreletlenebb kegyelettel őrzik a régít, holott a szomszédban a legmodernebb kófic holmit szerették meg.

NYÁRSZÓFALUBÓL.

Az építkezést, mondanunk is fölösleges, erősen irányítják s módosítják a topografiai viszonyok, a hegyes, dombos vagy lapályos talaj, völgy, mocsár, folyam, patak mind változtat nemcsak az elhelyezkedésen, de természetesen a stilon is. Ház s udvar kényelmesen terjeszkedik szét az Alföldön; a szűk völgyben be kell érni kicsinyke telekkel s egy-egy kalotaszegi «trunkus telek» (például Nyárszon) telistele épül, mert szépapa, nagyapa, fiú, unoka, négy nemzedék akar megférni rajta, lehetőleg valamennyi külön, a saját födele alatt; aztán mily fufanggal kucorog a ház a sziklás hegyoldalban! Alkalmazkodni kell az éghajlati viszonyokhoz. Nedves vidéken, például Lövétén, szint' az egész utcasor lábasház; ahol erős szelek garázdálkodnak, ott alacsonyabba kell építeni a házat; hegyoldalban a gördülő kövek, az olvadás árja ellen kell védekezni s aszerint húzzák a tetőt; a havas Erdélyben magas süvegtető kell, hogy könnyebben csúszszik le róla a hó; a zord klíma ellen vastag fal, kis ablak, viszont nyitott, szellős az építkezés, ahol szelid s enyhébb az éghajlat.

A falu foglalkozását is a vidék jellege irányítja s eszerint alakult a nép művészetete. Más képe van a szántóvető emberek falvának, más, ahol inkább állattenyésztéssel, erdőműveléssel foglalkoznak; más a halászfalu, más a bányatelep képe s karaktere. A fás vidéken a fát dolgozzák föl, ahol inkább nád terem, ott a fonott holmival művészkednek. Az építőanyag is, természetesen, a vidék minősége szerint fa, kő, agyag, sár s az illető anyag más-más megművelést, más-más művészi kitalálást követel.

-24-

A paraszt nagy gyakorlati érzéke is meglátszik művészetén. Az élet sok apró-cseprő nyomorúsága tanítja hasznos ügyeskedésre, nem is igen akad művészetében olyasmi, aminek gyakorlati hasznos volta hiányoznék. Innen van sokszor a népi dolgokon az a példás nagy harmónia a szerkezet és az ornamentális kiképzés között. Hajlékot építvén, gondja van családjára, jószágaira, termésére s miután minden hasznossági célnak eleget tett, akkor s eszerint díszít csak; a kontyvető dísz első sorban füstlyuk, csak azután tetődísz, – az útszélre állított Krisztuskép első sorban a vallási szükséglet kielégítése s csak ezután kedvtelése a művészi ösztönnek, illetve együtt a kettő: a hasznosságra és a szépségre törekvés. A paraszt erősen konzervatív természetét is ezzel a gyakorlati hajlandósággal magyaráznók; gyakorlati tapasztalatai alapján ragaszkodik a kipróbált, alkalmasnak bizonyult holmihoz, – tévedéseit, ízléstelenségét is ez okozza, amikor a városi holmin a saját gyakorlati szüksége szerint olykor ferdít, ormótlanul változtat. De viszont, van eset rá, hogy a városi tucatholmit úgy átformálja a saját ízlése szerint, hogy csupa gyönyörűség, – mint például a városi köntöst a kalotaszegi fehérnép, egy-egy butodarabot, például a faliórát, a kalotaszegi festő-ember.

A gyakorlatiasság, a hasznosság ily arányú érvényesülése mellett, mi hát a népművészet bája? Szépsége, igazán művészies volta és becse miben rejlik?

Abban, hogy a nép művészete hű kifejeződése a nép legbensőbb érzésének, igaz tükröződése jellemének, kedvének, egész életfelfogásának s amíg érintetlen, addig föltétlenül uralkodik minden egyes alkotásán a nemzeti jelleg és megőriz e jellegből igen sokat a legkülönbébb hatások ellenében is. De mennyi báj rejlik naiv őszinteségében, közvetlenségében, keresetlenségében, abban, hogy nincs semmi mesterkéltségek sem a kitalálásban, sem a szerkezetben, sem a kivitelben; abban, hogy az az ösztönszerűleg, öntudatlanul művészkedő paraszt önmagához hű, egyénien eredeti tud lenni még akkor is, amikor már utánoz és bámulatos egyszerűséggel, szinte játszva, mert természetesen oldja meg a nehéz, a bonyolult föladatokat is. E mesterkéletlenség mellett csudálatos egyes magyar vidék népében a dús formaérzék s a szín tobzódó, kielégíthetetlen szeretete, – és mindez a romlatlan, teljes egészség jegyében. Nem riad vissza a rikítóan színes, nem a túldisztított holmitól; ezt megokolja az az erős nagy világítás, ami színes holmijára, köntösére, háza falára, gazdasági eszközeire a szabadban, a napsütéses mezőn, a napfényben fürdő faluban árad – s megokolja otthonában, többnyire kis ablakos házában, a félhomály; künt a nagy világosság enyhít az erős színeken, bent a félhomály követeli meg a színek gazdagságát. Lám, a parasztszobában oly harmonikus föstött butor mennyire rikító a városi házban! A népművészet túlzásaiban is ritkán lesz bántóvá, – valami kacagó vidámság, együgyűségében is üde kedvesség árad belőlük. Változatossága is megnyerő, a párosat kedveli, de három egyformát már nem szívesen csinál.

Talán mégis, legjellemzőbb: színekben tobzódó öröme, az a túlradó gyönyörűség, amit az őszinte, tiszta, határozott és vidám színekben lel. Valamennyi színük világít, harsad s oly élesen elütnek egymástól, mint kedves virágjaik a kis kertben, mint a mák, a liliom, a tulipán, a muskátli. De a szűz, a határozottan tiszta színek illő megválasztásában és szomszédosításában mester a parasztművész; példa erre viselete, a vasárnapi, köznapi, a lakodalmi vagy temetési köntös. A kalotaszegi nép például, színes fejkendőkkel teríti le a ravatalt, virágot szór a halottra, csupa szín, szín és szín... és mégis, ki tudja fejezni a gyászt, még szomorúbban, mintha minden fekete volna. Színes a temetői fejfa, olyik helyt színes pántlika, színes keszkenő lobog a sír fölött – és mennyivel hangulatosabb, mennyivel temetőbb ez a temető a mi városi sírkertjeinknél!

Kedve, mondjuk hangulata, teljes mértékben érvényesül munkáján, a vallásos érzés révén nyilvánul erkölcsi tartalmával együtt. A ház homlokára, a kapu fölé, a ládára, a cserépedényekre került jámbor mondás szívből, hitből s meggyőződésből fakad; templomát nem a parádé kedvéért díszíti. Teremtőjének hálálkodik, hitet vall véle, nem pusztán imádkozó hely az, igazán Isten házának tekinti. Lelkének nemes egyszerűsége azonban semmi botránkoztatót sem talál abban hogy keresztény vallási szimbólumokkal keverjen régi pogány jelvényeket, meg hazafias és historiai jelvényeket, – hisz a milyen gyakran s kedvtelve alkalmazza a nemzeti címert, ép úgy megtűri kancsóin, varrottas kendőin a kétfejű sast. Nyilván valami régi susztertalléron, a négykrajcároson látta, – hiszen az forgott parasztkézen legtöbbit, – s megtetszett neki a kétfejű madár, mert formásnak, alkalmas díszítési motívumnak találta. Mennyi kölcsönzött elem van a régi «mézes pogácsa» mintákon, – de lám azt is a magáévé teszi, megtoldja valami magyarossal, ha ugyan az egészet nem maga eszeli ki, mint a régi bánffy-hunyadi pogácsások (1).

-25-

-26-

NAGYANYÓ VARRÁSA (NYÁRSZÓ). (II. tb.)

RÉGI «MÉZES-POGÁCSA» MINTÁK B.-HUNYADRÓL. (1)

(Négyszeres kisebbítés.)

Az életből, közvetlen környezetéből legszivesebben azt válogatja, ami eleven, friss és derüs. Kedvtelve foglalkozik önmagával, hétköznapi dolgát végezvén, vagy ünneplőben. Az asszonyt magyarosan megbecsüli művészetében is. Ősi nagy témái: a születés, a szerelem, a házasság és a halál, – képzeletét legkivált a szerelem foglalkoztatja s leleményessége kifogyhatatlan az erre vonatkozó diszítési motívumok kitalálásában. Diszítési elemekkel szolgálnak néki meséi, mondái, sőt babonája is, de a legtöbbet mégis magától a természettől kapja. A tájkép iránt semmi érzéke nincsen, vagy legalább is igen kevés, akár csak a régi klasszikus művészetnek, de szereti a növényzetet, az állatot, ezeket jól megértve, ügyesen, a legnemesebb egyszerűsítésig, stilizálja is. Szereti az írást, a bötűt, az ötvenes években még falapocskára vésett, úgynevezett ábécés tábláról tanult bötűt a gyerek nép s e táblákat egy-egy értelmes földmíves faragta (2). A kivitelben nyers, durva, de ez, nem ritkán, hozzájárul alkotása monumentális voltához s erő van munkájában akkor is, amikor meglepően finom és könnyű.

Különben, aki szeretettel keresi a nép művészetét s igazán meg is akarja érteni, az ne méregessen az ismert művészi mértékekkel és ne akarjon művészet történelmi szabályok szerint eligazodni. A népművészetben hasztalan keresgélünk olyan műemlékek után, amelyekből rendszeresen korszakokat állapíthatnánk meg, hasztalan nyomozunk olyan műalkotásokat, amelyek paragrafusozható széptani törvényekkel szolgálnának; itt, esetleg, a legkezdetlegesebb technikával alkotott valaki igazán művészi s viszont, éppen az a hasztalan, ami képzett eljárással és tudatos műgonddal készült. Példa erre akárhány fafaragó iskolában elrontott, kaptára szoktatott paraszttelenség.

ÁBÉCÉS TÁBLA KIS-PETRIBŐL. (2)

(Kétszeres kisebbités.)

Tehát, hogyan keressük a népművészetet, hol és mit keressünk?

Nem képet, nem szobrot s nem díszépületeket keresünk, - aki így fogja föl a dolgot akár elindulna az erdőbe, hogy valamelyik faágon például egy Velasquez-képet leljen. Nem így. Először is, ez a szó, művészet, ismeretlen a faluban; ahol már művészetet emlegetnek, oda be se menjünk, ott már a városi hatás garázdálkodik. A lassan örlő sárvásári öreg molnár, például, igazán istenadta művész, ládát, diszesebbet, senki sem pingált, ő iskolát alapított, tanítványai vannak a vidéken, - de azért ő csak az öreg molnár, aki csupán akkor szedi elé a füstéket, akkor babrál efélével, amikor nincs víz a malom kerekére. Megbántaná, aki művésznek nevezné, mert néki meg van a maga böcsületes mestersége.

Tipus az öreg s bizonyosra vehetjük, ahány igazi magyar parasztművész, szakasztott ilyen az, valamennyi.

NYÁRSZÓ FALUBÓL.

A bánffy-hunyadi országúton, két-három nyíllövésnyire onnét, ahol a nyárszói forduló a sárvásári alszegbe torkollik, a szelídzöld tehénhajtó aljában a vén malom, a lassan örlő öreg molnár, Barta bácsi malma. Szemközt véle, ott messze, a zordományos Vlegyásza, amelyen a kis harmat már nagy hó még akkor is, amikor a völgyben hathetes az aszály; a malom mögött hullámos, nagy kopasz hát húzódik, itt-ott néhány begyógyult apróbb halom, pázsitos szőnyeg a horpácsos oldalakon s a malom előtt sejmikes, rogyinás kis lapály, csak akkora, hogy elnyújtózhassék egy csöppet a malom gátja mögé az a kis víz, amelyik minden langyosabb szellőcske elől a rögök alá búvik - és olyankor áll a malom. Sokszor áll a malom. A malom szegelleténél, a tájt, ahonnét a víz csordul a kerékre: néhány kőris, néhány fűz és egész berek kökénybokor, meg sok acsalapu, sok keserűlapu, mindenféle terebélyes lapu és sás és hanga, meg sujom, meg részegvirág - egy maroknyi paradicsom az ott, olyan vad és olyan szép és úgy el lehet bújni benne, hogy szinte keresi az ember a fát, amelyről olyan kívánatos gránátpómával kínálta Ádámot az aszszony, Éva. Soha művésznek valóbb környezet!

BARTA SÁMUEL AZ «ÖREG MOLNÁR»
MALMA, SÁRVÁSÁRT. (3)

Amikor odakerültünk, hetek óta jártunk már akkor messzeföldön, ismeretlen világban, annál messzebb lévőben, annál ismeretlenebb földön, mert hisz' idehaza van, - népművészetet kerestünk. És találtunk, úton-útfélen; taposnak rajta. Alig győztük összeszedni, kivált azon a vidéken. És amint szedegettük: mindenféle, minduntalan az öreg molnárt emlegette a nép nekünk. Már vagy öt-hat szomszédos faluban, ami legszebbet találtunk, azt az öreg molnár «tsinálta». Az apró fatemplomokba a «sótárkirakó»-ra, katédra koszorújára, a pap székére, kórus elejére, az úrasztalára, a «menyegzet»-re bokrétát az öreg molnár füstött - «amikor még pápaszemre nem szorult». A leghelyesebb menyasszonyládákat ő pingálta «gyöngyszín földre sárga meg piros gyorgyinéval», padszéket, szegellet-

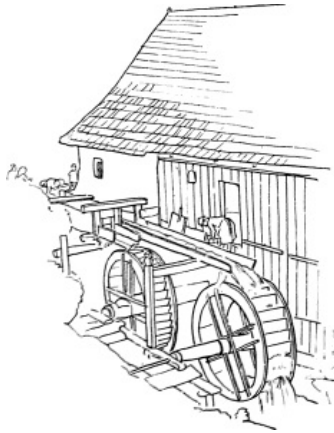
tékát, cifra szuszinkot tőle vitt új fészkébe az új pár, tulipántos rengő bölcsőt is ő tselekedett az újszülött kis kalotai tatárnak.

KALOTASZEGI MALOMRÉSZLET.

Ahány szerelmes legény a vidéken, félszázad óta a malomba ballag le:

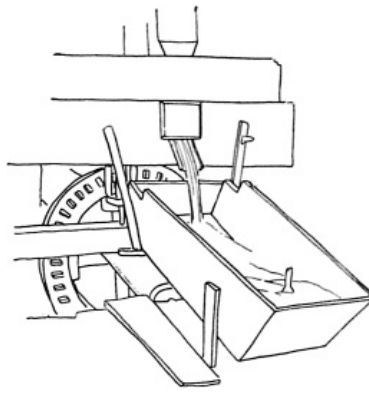
- Mónár bácsi, a jó Atya is megáldja kigyelmedet, sulyok kéne nékem, erősen hímes! Úgyis áll a malom.
- Ki a szeretőd, te? - kérdezte az öreg molnár, mert aszondják, örökké olyan élemedett volt.
- Péntek Gyugyi György lánya, a Kisó, - vallotta a legény.
- No, az!... Járt ü is már errefele. Tudom, a kéket kedveli.
- Azt a', a kéket! A páváskéket. De egy szív is légyen a sulykon, mónár bácsi, drágám!
- Lesz. Madár is lesz. Páros galamb. Szombat estére idenézhetsz. Ha addig meg nem indul a malom.
- Adhatna már a jó Atya egy kicsiny esőt, - sóhajt a legény s halad, dolgára.

**KALOTASZEGI
MALOMRÉSZLET.**

Szombat estére, - mert hogy mindig az égen volt az «áldott» (így hívják a kalotaszegiek a napot) s eső nem hullván, a malom se indult meg, - kész a sulyok, gyönyörű hímes, szív is van rajta, páros galamb is. Őrzi is majd Kisó, a Péntek Gyugyi György leánya, csak husvétii gúnyát sulykol véle; és őrzi majdan a leánya is, ha egyszer odáig segítte őket a jó Atya.

Így készül a hímes vetélő, így a cifra vászonfeszítő, a csillagos csüllő, a példás orsófogó, a díszes karikó és így a szépséges kapatisztító, aminél nem gyönyörűbb a fecskefarkú pillangó se. Valamennyi az öreg molnár kitalálása és ő tselekvé mindet, mialatt állott a malom. Jó félszázad óta, nem fakadt szerelem azon a környéken, hogy ne az ő munkája révén történt volna a szerelmi vallomás. Kezenyomat hány leány csókolgatta titokban! Hánynak a könyűje perdült a mónár bácsi páros galambjára!

KALOTASZEGI MALOMRÉSZLET.

Csak ő neki nem akadt, egy jó félszázadon át, párja. Néki nem vallotta be soha egyetlen hajadon se, hogy milyen szint szeret. Öreg lett, pápaszemre szorult. Akkor történt, – most négy esztendeje – hogy valahonnan a Vlegyásza aljából egy formás fehérnép került a malomba, egy oláh leány; az mosott az öreg művészre, az almás húst, az egreses levét az főzte néki és amikor egy kis leánykájuk lett, feleségül vette őt az öreg molnár.

Nyárszón mesélték nekünk:

– Lassan őrlött az öreg, de már most csordultig a boldogsága. Az országuttra kiállana a gyerekit mutogatni! A falat kenyeret is megmészeli annak a kis cselédnek... Mán pingálja a menyasszonyi lábát is néki. Még nincs három esztendő, mán szedegeti össze néki a négynyüstös lepedőket, varrottas hajtással. Az asszonynak is patyolat sora van nála...

Mindezt tudtuk már az öregről, amikor beállítottunk hozzá a malomba.

Görnyedt, ősz ember, gatyaszárban; lisztes «bújbelé» a hátán, az is csupa kopott, foltozatlan ahol rongyos. Ott üldögélt a malom kópadszemöldökén, nézte, hogy matat előtte a földön egy tömzsi kis leány. Mint a nagyidős vén fűz, amelyet megviselt száz tél, száz nyár s csak a hánca maradt a törzséből, úgy görnyedt az öreg művész a föld felé. A berekből behallatszott a menyecske kacagása.

Semmi, de egy csorba kancsó se volt a malomházban, ami művészi lett volna. Egy faszilánk se hímes, a rúd meztelenül nyújtózott a mennyezet alatt, «ágyfűtül-való» nem lógott a nyoszolya végén, «rúdra-való» kendők nem vidámitották a füstös falat. Az asztalon künt hentergett a megszegett kenyér s egy tányér túró körül tenger légy gazdálkodott.

Hát ez annak a művésznek az otthona, akit hat falu minden szép holmija emleget?

– Nincs énnékem semmim, – mondotta az öreg – csak ez a kis cselédem! Ez az enyim! – és a kis leány fejét simogatta.

– De valami hímes holmi csak akad? Valami füstött? Kigyelmed, a ki annyi szépet csinált?!

A SÁRVÁSÁRI MALOM.

Vállat vont. – Nincs semmim.

– No öreg, álljon ki a malom elé. Itt a fotografáló masina, levesszük.

– Képet is kapok? – kérdezte egészen nekifiatalodva.

– Hogyne!

Sietett a szuszinkhoz s nyomban öltöztetni kezdte a kis leányt. Magával nem törődött.

– Úgy vegyenek le, könyörgöm, hogy ez a gyerek az ölemben legyen.

– Hát az asszonyt, a feleségit?

– Ne bántsuk, más dolga van annak. Talán nincs is itthon.

Kiült a malom elé. Mintha az özönvízből mentené, úgy ölelte azt a gyereket.

– Aztán, könyörgöm, lássék azon a képen jól, hogy az enyém ez az apróság.

– A kendé biz' az, mónár bácsi, a kendé! – szólott egy legény, mert hírünkre odaszállingóztak a malom elé többen s csudálták a fényes masinát, akiben egy picurka plajbász van és az egyszeribe lerajzolja azt, aki a masina szeme elé áll.

Egy tempós szavú öregebb gazda is biztatta a mónár bácsit:

– A kigyelmedé!... Há'szen a nagy tűz után is, a cinteremben, szinte karácsonytájt hányt virágot a

kurátor barackfája. Csuda vót, de hát kigyelmeddel szintúgy eshete csuda, amilyen jó vén fa kigyelmed, mónár bácsi.

Az öreg molnár bölintott, s nékem mondta, még egyre ölelve a gyereket:

- Hej, uram! Gyönyörű mesterség is ez a magiké. Képet csinálnak, rajzolnak, meg írnak. Meg az is ilyen csudálatos szép, aki épít... De jó is volt régen, a mikor én is ilyenformát próbálgattam. A jó Atya bocsássa meg, szint' örültem, amikor állta a malom, hogy akkor a füstékkal, meg a nyiszoróval foglalatoskodhattam. Elmult... Hej, csak én még egy csöppet megifjodhatnék, uram!

- Pingálni szeretne, öregem, ugy-e?

Csöndesen csóválta fejét: nem a'! dehogy pingálna!

- Csak addig szeretnék még itt lenni, amíg ez a gyerek konty alá kerül...

Ismét hallatszott a berekből a menyecske kacagása. És az öreg molnár kézenfogta a kis leányt, mintha attól tartott volna, hogy elszalad mellőle.

A malom előtt, a tornácon lógott a laskanyújtó, meg egy kis dagasztóteknő. A teknő kampóján lógott egy pápaszem. Mosolyogva kérdeztem:

- No bizony, öregem, nem igen szorul még kigyelmed pápaszemre, ha így künt szárogatja a tornácon?

- Jó helyt van az ott, mert nem jó mindent meglátni nékem. De képet azért küldjön majd a tekintetes úrfi!

Kisért bennünket az országútig, kézen vezetve a leánykát. Aztán így búcsúzott:

- Szerencsés találkozást adjon a jó Atya!

Ölbe vette a gyereket s úgy ballagott vissza a malomba, az öreg művész. Mi pedig haladtunk tovább, népművészetet keresni.

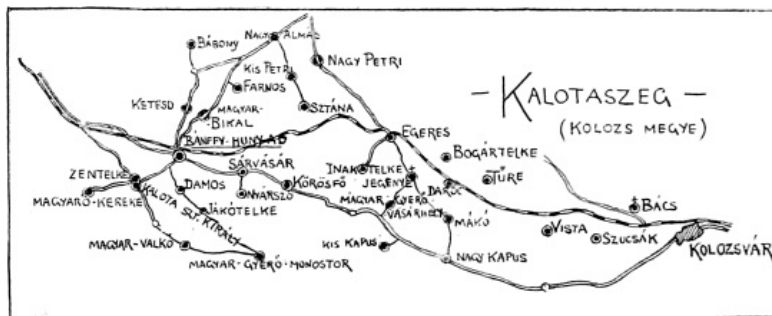
Úgy, ahogy együtt haladunk olvasóinkkal ezután.

Szemügyre vesszük a falu fekvését, kazlat, boglyát, a kalangyákat a falu határában, a külső kertelést; szóba állunk itt-ott egy-egy tipikus alakkal, megismerkedünk természetével, eszejárásával, kikérdezzük a dolga felől, aztán sorra járunk a faluban templomot, házat, temetőt, megnézünk minden apróságot, ami mind arravaló, hogy szeretetét, szépézését, ösztönszerű diszító és alkotó kedvét töltsé rajtuk a magyar ember, anélkül, hogy a művészet eszeágában is volna.

KALOTASZEGI HEREKALANGYÁK.

KALOTASZEG

A FÖLKUTATOTT TERÜLET TÉRKÉPE.

A Kalota és a Körös völgyében, a gyalui havasok, a Vlegyásza és a Meszes hegység között fekszik: Bánffy-Hunyad (nagyközség, de a nép városnak hívja), Sárvasár, Nyárszó, Kalota Szent Király, Zentelke, Magyaró Kereke, Ketesd, Magyar Bikal, Körösfő, Damos, Jákotelke, Zsobok, Daróc, Bogártelke, Magyar Valkó, Sztána (Esztána), Kis Petri, Nagy Petri, Kis Kapus, Nagy Kapus, Magyar Gyerő Vásárhely, Farnos, Nagy Almás, Bábony, Magyar Gyerő Monostor, Inaktelke, Türe, Vista, Méra, Szucsák, Mákó, Bács, Magyar Nadas (ahol már egy szem magyar sincsen), Egeres, Jegenyé, - harmincnégy falu, a melyeket a végzett kutatás sorrendjében soroltunk elé, s ezt hívják Kalotaszegnek. Itt él, sok bajjal, sok küzködéssel, dolgozik ernyedetlenül s magyarságához hú vagy tizenkilenc-huszezer magyar.

A falvak, festői szép kis falvak, többnyire patak mellett, hegy lábánál, a mélyebb völgykatlanok lapályán fekszenek. Mert a magyarság nem vonul föl állatjaival a hegyi legelőkre, de kikeresi a völgyben a legmélyebb, legtermőbb lapályt s ott él, földművelésből. A falvak nincsenek távol egymástól s a nép egységes magyar sziget a környező oláh tengerben; a tenger erős, fenyegető hullámvérése szüntelen ostromolja a szigetet, eddig nem birt véle, de ha nem gondoskodunk kalotaszegi véreinkről, ha anyagi

szorongattatásukban segítségükre nem sietünk, majd segít rajtuk, mert rászorulnak, a szorgalmasan szervezkedő oláh tőke – és annak mi adjuk meg az árát, keservesen. Bár nemzeti érzésük épségében kételkedni egyelőre nincs okunk, de azt mernők állítani, hogy magyar voltukban, ilyen épen, főleg csak külön, jellemző, őket minden mástól megkülönböztető művészetük segítségével maradhattak meg, s bizony már satnyul, romlik, vész a nép művészetete kincses Kalotaszegben is.

Hogy honnan s mint került ide ez a maroknyi magyar, ez az istenáldott, tehetséges, kedves, gyönyörű nép, kik voltak az első telepedők, s helyükbe, vagy hozzájuk, kik kerültek azután, – írás, okmány, történelmi bizonyosság híján nem tudjuk. Beszélik, szóhagyomány hogy elébb román, majd szász telepek voltak itt s maradt is nyoma ilyesminek, imitt amott; a magyar ajkú lakosság eredetéről hármias a vélemény: magyar, székely és tatár származást emlegetnek. Néhai Jankó János dr., – a magyar néprajzi tudomány egyik első mestere, akinek alapvető becses munkája (Kalotaszeg Magyar Népe) nyomán igazodtunk e vidéken, – egyet bizonyosan megállapított, azt, hogy újabb érkezésű tatár elem csakugyan keverődött a törzslakosságba, de hogy az a törzslakosság mi volt, magyar vagy székely, az bizonytalan. A népeletben, szokásokban, hagyományokban s a nép művészetében is erős székely és magyar nyomokra bukkanhatunk.

A kalotaszegi magyarság földmiveléssel foglalkozik; amikor a munka dandárja vagyon, ember, asszony, künt serénykedik a földön. A magasabb fekvés, a zordabb éghajlat miatt a gabona itt később ér, mint az Alföldön, a nép hát kimegyen a Királyhágón túli Magyarországra is, nyári munkára, ahogy ők mondják, «takarni». A földmívelés mellett a férfinép javarésze mesterséghez is ért; Inaktelkén a fél falu varga s van sok darócvarró is, Jákótelkén sok jó szalma-kalap készül, a magyar-gyerőmonostori gyöntáros ládáknak nagy a híre, Magyar-Valkón a díszített cserépedényhez értenek, a bánffyhungyadi szűcsök s fazekasok ma is ügyesen dolgoznak, de harminc-negyven évvel ezelőtt még nagyon híresek voltak Erdélyben. Ritka az olyan kalotaszegi gazda, aki ne maga készítené gazdasági eszközeit, a díszítő faragáshoz meg a legtöbb ember tud. Antal István János, Magyar-Bikalon, mint hallám, majd meg láttam is, maga eszelt ki egy ekét. (8., 9.)

KALOTA-SZENT-KIRÁLY FALUBÓL.

– Sokat küzködtem, – beszélte, – az ódalos földemen, mindegyre eltaszigált a rendes eke, nem birtam föl vágni. Tusakodtam, hogy találjak ki valami helyeset. Ehun e! Ennek kormánya, kődöke, szarva, gerendéje fábul vagyon, de azér' azóta, amióta evvel járom a földet, négyszer annyit terem. Egy barázdán jár, két kormánya van s három szarva, nem kettő, mint a kerülő ekének. Lapis vas is kettő benne, hosszú vas is kettő. Egyik fele mindig hever. De bezzeg a hangadúlón, a berekai dülön, meg a csügeti dülőben, nincs ennek párja!

Antal István János csüllött is talált ki, kerekeset, olyat, hogy a fonalat maga viszi föl a vetőkaróra. Csinált kicsi hordót is, olyat, hogy háromféle ital megyen beléje. Butorát, asztalát, székeit, fali tékáját maga csinálja, – «amikor ráérő ideje van» –, házán a díszes oromfal, a szép kisajtó az ő munkája s mivel hogy a kék színt kedveli, ajtaját, ablakát kékre füstötte s a szokásos minium piros helyett kézzel vannak szegélyezve kályha csempéi is.

– Nagy mester kigyelmed!

– Nem is nyugszom addig, amíg egy dúdoló masinát nem csinálók! – fogadkozott az öreg magyar, mosolyogva. Mert hogy fonograffal is jártak már a faluban az urak, nótát szedtek s az a masina nem hágy néki nyugtot azóta.

Ugyancsak magyar-bikali földműves ember Kozma Kis György (10, 11). Ő faragja, ő fősti a temetőbe a fejfákat, tud, ha kell, száz fajtát is, csak ráérjen; himes széklet is tud.

– Hát a templomot meg tudná csinálni, kigyelmed, kicsiben? Úgy, hogy magamnak elvihessem?

– Csak ráérjek.

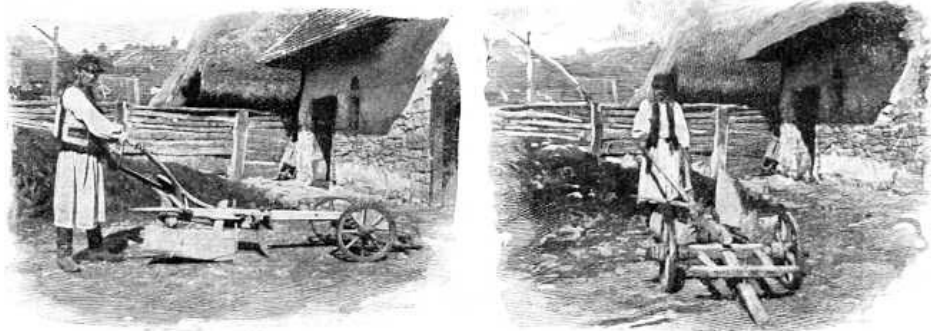
– Hát egy bikali házat, csűrrel, óllal?

– Kerítés, meg leveles kapu, meg ucc'ajtó is lesz hozzá, csak ráérjek.

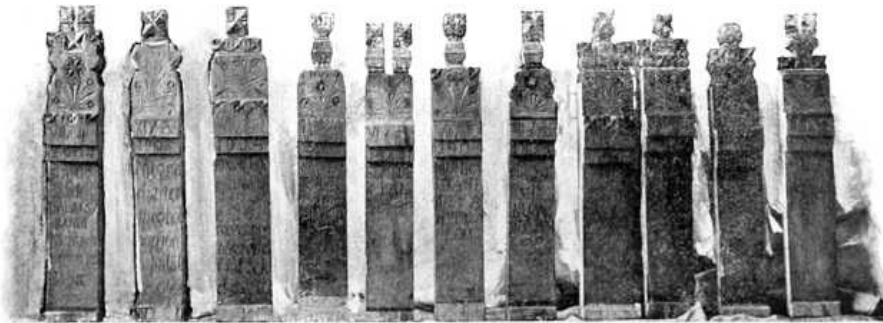
Meg is csinálta.

Hát a ketesdi ezermester (12), Kis Lőrinc Ferkó! Házukat apja, Kis István Ferkó építette, ő pedig tud mindenhez. Fialat legénykorában becsukták, mert féktelen ügyességében hamis pénzt is próbált csinálni, de amióta kiszabadult s hazakerült, nincs a faluban munkásabb, böcsületesebb ember. (A tiszteletes úrtól tudom, Elek Lajostól, akinél nemesebb, áldottabb népapját képzelné sem lehet.) Acsmunkát még apjától tanult s aztán a többbit: asztaloságot, esztergályosságot, lakatos mesterséget, gépkovácságot, óras mesterséget. Csupa ügyesség, ötlet és furfang; kezdve a magakieszelte körfűrészelő masinától, kezdve a hátultöltő puskától a muzsikáló óráig, csinál ő mindent; a télen kerekes mesterséget tanult hat hétig, Hunyadon, ott egy vándorszínésztől cserélt egy szopós malacért egy rozoga vén eisensstatti Weltz-féle órát, csinált rá mutatót marhacsontból, a szerkezetét is úgy kigyógyította, hogy vígan jár és muzsikál a régi óra. Most egy fotografáló masinát szerkeszt magának. Házán is díszít, javít szüntelen; verset a

kapu félfájára. («Édes rózsám Ha it jársz Engem tám Szivedbe zársz Én is mikor Ara járok Veled szívből Diskurállok»), hónapmutatót a falra (Ezen Hónap mutatót Építette Kis Lőrinc, Ketesden), okos kilincset; haragudott, hogy a tornácajtót mindegyre nyitva hagyogatók, hát két ócska kaszavaszból olyan rugót cselekedett hozzá, hogy már most nem marad nyitva, becsukódik magától; butorát ő készíti, kályhát is maga rak magának, – műhelye a házvégében, valóságos csudakamra. Hogy ízlésén ront a tudákosság, a sok imitt-amott ellesett s összekevert forma sem válik hasznára annak, amit még szebbnek akar, az bizonyos, de jellemző példája ő a kalotaszegi magyar iparművészi készségének, sokszerű genialitásának.

ANTAL ISTVÁN JÁNOS MAGAKITALÁLÁSÚ «ÓDALOS EKÉJE» MAGYAR-BIKALRÓL. (8, 9)

KOZMA KIS GYÖRGY FARAGTA FEJFÁK, MAGYAR-BIKALRÓL. (10)

(Huszonötzörös kisebbités.)

Vagy Körösfőn (13), mennyi művészi készség Péntek Gyugyi Györgyben! Faragó földműves, ő is, amikor ráér. Ez a család példája a kalotaszegi fajmagyarnak, a böcsületességnek, józanságnak, szorgalomnak. Anyja, (a bonya, a nagyanya) 78 éves, de ma nincs itthon, oda van aratni, apja, Péntek Ferenc Gyugyi (a bopa, a nagyapa) 85 éves, – mialatt fiát várjuk haza a mezőről, ő beszél, a napon üldögélve:

-36-

KOZMA KIS GYÖRGY
FARAGÓ FÖLDMŰVES M.
BIKALON. (11)

– Nem nékem, tekintetes úrfi lelkem, soha se pipa, se szivar nem volt a számban, részeg se voltam én soha. Szegény fiú voltam, de nem aféle torha. Ami kaszáló, szántó, magam szereztem. Hát úgy, hogy húsz-harminc ökröt hajtottam Váradra, Gyulára, Debrecenbe, hála a jó Atyának, jól ment a kereset. Negyvennyolcban vettem az asszonyt, jól jártam véle is. Egyik szemével mindig pislantott rám az Isten. Elég a'! A templom menegzeten is csukva van a nap félszeme, mert ha mind a kettőt kinyitná, elperzselné a világot. Napszámra, istállom, so'se voltam... Ilyen dekapádimentumos ház nincs is több a faluban. Volt egy pap testvérünk, attól is maradt egy szekrény, de a füstök lekopott róla nyolcvan esztendő alatt. Az asszony ládája, szép körtés. Negyvennyolcban készült az is... Nagy baj e' nékem, tekintetes úrfi lelkem, hogy nem hallok. A nyolcvanöt esztendő sok lármája maradt csak meg a fülemben. Meg az is nagy baj, hogy nem mehetek már én kévekötni. Megyen a fiam. Hanem azér' erősen jó kut ez itt ni, ebből nem fogy el a víz. Az ember nem ilyen.

**KIS LÓRINC FERKÓ
EZERMESTER. (KETESD.) (12)**

A fia, hazakerülvén, megmutogatta, mivel foglalatосkodik télen, amikor ráér. Csinál díszes osztovátát bükkfából, hímes guzsalyszéket s fonókereket; gereblyét, kaszanyelet, kaszakötököt iharfából, karosszéket, zsámolyt, ostornyelet, sulykot, vetélőt, gyertyatartót, pakulár poharat, mind hímeset s mind másmyet; tud a járomhoz, amin a rúdfő, a bélfák, még a járomszög is gazdagon hímes és főstve is van.

Híres nagy faragó volt Kis-Petriben a biró apja: Tulogdi István Tasnádi, ábécés táblát (2) is ő faragott az oskolás gyerekeknek a negyvenes években, mert akkor még nem könyvből tanulták a bötűt, - zsótárszorítót (285) is ő csinált a templomnak.

- Bíz ő kifaragott volna akar egy embert is, - magyarázza a fia, - de azt nem merte.

- Miért?

- Azér', - mondja a csizmadia, Simon János Tódás, - mer' akit leképelnek, meghal az abban az esztendőben. Lám a magyaró-kereki országúton a kovács, Böndi Andris Kormos házára, a ház homlokára odacselekedte a kovács képit a sógora, Ijefalvi János az ács, amint a vasat veri. De nem is adok egy esztendőt a Kormosnak!

A magyar-gyeróvásárhelyi faragó földműves, Kaló Pisti Fogadós, nevezetes kaszanyeleket tud, csak éppen hogy a két kaszamankó jó kézbeillően sima rajta, a többi, bámulatos, szinte monumentális összhangban, hímes.

Dicsérjük, hogy szép!

**PÉNTEK FERENC GYUGYI, ÖREG
FARAGÓ, KÖRÖSFÓN. (13)**

- Hogy szép-e?!... Az, uram, hogy példásabb vágású kasza nincs a világon. Erre áldomást lehet inni!

Egy formás karosszéket is láttunk nála.

- Pendelyes gyerekkoromban, a mikor marha után jártam (legeltetni), akkor hajlítottam hozzá egy ágat az erdő aljában; úgy nőtt az az ág tizenhat esztendeig. Most négy esztendeje vágtam le, görbe székhátának.

Batisz Bandi Feri, szintén Vásárhelyt, mestere a kalántartóknak s ha nagyon kérik, fejfát is farag a temetőbe, - a jó embereinek ingyen, Isten megáldjáért. Az apja jeles építő volt, régen, amikor még fűrész nem volt a faluban s csak úgy fejszével készült az egész ház.

- Szébb is volt az! Nem olyan egyenes, mint ma. A gerenda formásabb, itt is görbe, ott is, ahogy az Isten cifrázta.

Akad a hímes uc'ajtónak is mestere, rendszeren minden faluban, vagy jön a sógor, koma, segíteni, kalákába, akár a tizedik faluból.

Darócon gyönyörűen farag a legénység, de Bogártelkén mégis legtöbb a hímes orsónehezítő karikó, a gyönyörű kapatisztító, a példás sulyok; mester az ilyen munkában Nagy Marci István, meg Albert János Marci, aki a Kovács János kapuzábéjára kifaragott egy legényt, meg egy leányt is. Ezermester, Nagy-Almás, Varga Márton Mihók is, még pedig a javából.

KAPUBÁLVÁNY, VISTÁN. (HÁZÓRZÓ KUTYA.)

Sárvásárt ház alig akad, hogy valami művészint ne lelnék benne; a hímes uc'ajtók, a hímes vetélők és vászonfeszítők hazája ez. Van ilyen kincse minden fehérnépnek, vagy legalább is volt, «míg el nem mismásolta valaki». A kurátor, Balázs Ferenc Mátyás, esős időben, amikor beszorul a házba a földműves, szeret füstögetni s takaros vetélőket, meg vászonfeszítőket farag bükkfából; gyűrűtartót, kincses szuszéket (265), meg tükörrámát is csinált a lányoknak, amikor fiatal volt; a tornácláb fagombját - s ez talán az ősi bálványfának visszajáró emléke (182), - kifaragta emberfejnek, «ki is füstöttem fájnul, piros volt az orcája, bajsza, szeme fekete, a haja szőke, de eccer szénát csinálni voltunk, a gyerekek nekiálltak itthon bicsokkal, lefaragták.» Formás a házában minden; a tornáckarfa ki van csipkézve, a butora hímes, díszes a villatartó, a kanáltartó, a kis pad szélire tornácot húzott, hogy le ne kíváncsozzék a vizes kancsó. Nem is titkolja: «Nincs a házban semmi, amit ne magam csináltam vón'!»

-38-

Így járhatunk faluról falura, majd mindenütt találunk művészkedő földművest; a kézvonópad s valami kis faragóműhely-féle kúnt a csűrben és a gazda télvízidején, vagy amikor sokat pityereg az ég, nyiszoróval foglalatoskodik, kicifrázza még a faragó szerszámjai nyelét is, a kantahordó rúdat is, mint például Lukács János Pese, Hunyadon (296).

Szerelmesek a színbe, férfi s asszony egyaránt. Vasárnap: templomozás idején, mintha túlipános virágerdő vonulna ki a templomajtón. Amilyen színtelen, szinte komor viseletében például a székelynép, olyan friss, üde, színes a kalotaszegi és ilyen a karaktere is. A kék, a piros, a sárga, a zöld csak úgy virít a falukban, az első háztól a temetőig, de maga a temető is. A városból került, tucatmódra, csúf piszkossárga színre mázolt butort meg nem tűri, mihelyt hazavitte, élénkít rajta, ha egyébként nem, besávozza feketével, hogy «tigrises» legyen. Például Kelemen István, a hunyadi földműves, a bikali erdőn járt a minap, lábát csúnyán feltörte a csizma; a sebre mokányszurkot (fenyőgyantát) rakott s most, amíg a lába gyógyul, idehaza pingálgat tulipánt, meg nemzeti címet a tornáckarfára.

A virágos tornácon a leány alig látszik, olyan színes, olyan virág ő is, a virágok közt. Piros a csizmája is, de még arra is tulipán van varrva, zöld selyemmel. Színes, vidám a házban bévül is, minden; piros vagy zöld a kis ablak függönye, miniumos a zöld kályha minden eresztéke, színes díszítésű kancsók a fogason, piros és kék varrású kendők a rúdon, piros és kék varrású a párnahajtás. Hogy a viselet mily szépségesen színes, azt leírni nem lehet, azt csak a füstött kép sejteti. Ahány forduló, megannyi színes kép a vidék is; távolban a hegyek tengerkéék párázatába olvadnak a meleg zöldek, közelben a kalászossárga táblák, a ház ablakokban, a kis kertekben a száz színváltozatban virító janistor (borsóvirág, szagos bükköny), fekete, lila, piros, sárga mályva, patkonca-virág, szalmarózsa, bazsarózsa, szekfű, viola, liliom, engemnefelejts, gyorgyina, rezeda, isziók, kabós, német szekfű, nevendula, bécsi cifrus, csikos fű, felfújó... Gere György Csepe, a köszvényes magyarókereki csizmadia tanított a virágnevekre.

- Mer' elkeresztel ez a nép, uram, mindent. Lám magam is, hogy jutottam a Csepe névhez? Apósom, Tamás János, kúnt vala a mezőn. Egy kótya, afajta féleszű, elkajátja: «Siessenek haza kigyelmetek, mer' csepe az esső!» Jót kacagtak a csepe szón s rajtunk maradt, nem a kótyán, de Tamás Jánosékon. Hogy aztán én, Gere György, elvevém Tamás János Csepe leányát, véle kaptam a Csepe nevet.

A fakult színt nem szeretik. Például az ingvállon, amikor a téglapiros fejtő a mosások után színt vált s lilásba játszva, a nyakon lévő gránáttal modernül szép harmóniába jut, azt ők már nem kedvelik, bár nem vetik el, mert ragaszkodnak a sérült, használt holmihoz, megbecsülik, mint a kiszolgált állatot.

Damoson füst Vince János Ferkő, butort, jármot, nagy szeretettel magyar címet, mert azt kívánja a falu teljesen átmagyarosodott oláhsága is.

ZENTELKE FALUBÓL.

**A KEMENCE PADKÁN, MAGYARÓKEREKÉN.
KENDER TILOLÁS, NYÁRSZÓN. (III. tb.)**

- Itt születünk, itt halunk Magyarországon, magyarok vagyunk! - vallja Vurkovits Leontin s magyar címer van a kályha csempéin is.

-39-

A porig égett, szegény s eladósodott jákótelki új templom olyan szomorúan dísztelen, de koszorúban valami narancssárga diszítés mégis lóg le a menyezetről. Megnézzük közelebből, mi az? Néhány száz hídvámcedula, Biharvármegyéből («Apró lábas jószág, 1 fillér») - valaki arrajárt, hazahozta a templomba, mert hogy olyan szép narancssárga...

Híres butorfőstő s ládadisztő-mester a mákói kántor, Csákány Károly; a mákói színes holmit különben dicséri egész Kalotaszeg. Ötletes a nyárszói Viskán Laci is, az öreg sárvásári molnár, Barta János tanítványa.

Nem hallgathatjuk el, hogy a főstött butoron van itt-ott oláhos szín és diszítés, habár hogy a magyartól mit vett át a román s a romántól, szásztól mit a magyar, olyan kérdés, amelyre határozott választ sohasem fogunk adhatni. Egy-egy bogártelki főstött holmi romános voltának tudjuk a magyarozatát: Oláh-Köblösön lakik egy román ezermester, Tyivoram Máté, annak a műhelyéből hirmondó kerül erre a vidékre. De a képekkel telifőstött kis román templomokból is kerül a falu ízlésébe oláhos elem, viszont, jócskán van magyar munka a kis oláh bezerikákban is (84). Nevezetes a magyar-alkói kis román fatemplom; akadunk e templomocskában magyar fölírásokra, magyar karosszékerekre, de két jellemző kép is van benne. Az egyik: Ábrahám föláldozza fiát és sarkantyús csizma, zsinóros kuruc dolmány van Ábrahámon. A másik: Jézust ostorozzák a zsidók és ahány zsidó, bajuszos kuruc hajdunak van főstve valamennyi. A régi nyugtalanabb világból maradtak e képek, - csittit bennünket a valkói érdemes tiszteletes, Mihálcz Elek, aki maga is művészkedik, szereti, megböcsüli, mert megértette népe művészetének erkölcsi és nemzeti jelentőségét. Sok oláhos mintájú főstött butor maradt Valkón a néhány év előtt elhunyt András Pista Gabora után. Hangsúlyozni kívánjuk azonban, hogy azon nyersen azt sem alkalmazza a magyar, ami esetleg oláh, vagy szász holmin tetszett meg néki, ad hozzá a magáéból bőven, mielőtt felhasználná.

A dekoratív főstésnek becses maradványait szedtük össze Kis-Petriben (76), meg a ketesdi és a magyar-gyerő-monostori templomban s a daróci templomban a XVII., XVIII. századból. Egyáltalában, ahol a régi templom még le nem égett, agyon nem korhadt, össze nem dült, vagy le nem hordták, hogy helyébe valami ormóttan tucatépületet emeljenek, ott még találunk a kolozsvári mesterek, Umlingék nyomán fogant falusi dekoratív művészkedést.

VÁSÁR B.-HUNYADON.

Hanem a város és a város műveszetgyilkoló gyáriparának hatása talán sehol sem siralmasabb, mint

ezen a kincses vidéken, mert itt látjuk naponta, nyomon kísérhetjük a pusztulást. Elég egy országos vásárt végigjárunk, például Bánffy-Hunyadon. Végig a nagy utcán s a templom környékén, hol áll, hol megyen a kiráki vásár; ott vannak hagyományos sorrendben, a páncél-csehi, zilahi és hidalmási timárok, - a zilahi és kolozsvári csizmadiák, - a helyi, zilahi, vármezei és tordai fazekasok s az apátfalvi, hollóházi és murányi ízléstelen gyári edények, - a nagyváradi és kolozsvári takácsok s ruhakereskedők, - a kalotaszegi gyapjúárusok, - a helyi szűcsök, - a kolozsvári fésűsök, - pántlikások és rőfösök Kolozsvárról, - a tordai pecsenyesütők, - a helyi kenyérsütők, - zilahi és helyi szíjgyártók, - nagyváradi kötélverők, - a havasokról, a Maguráról s az Albákról az oláh tekenősök és csebresek, - a nagyváradi s helyi kalaposok, - Kolozsvárról a kefekötők, - Magyar-Fenesről s Kalota-Szent-Királyról a zöldeséges szászok, - Gyaluból s tudj' Isten honnan, a tót rőfösök és bicskóáruulók, meg a bosnyák kések, - Tordáról a szitakötők, - Kolozsvárról s Nagyváradról a vas- és cserépkonyhaedényesek, - Bedecsről a román szuszéngosok és hombárosok, - a helyi szappanyosok és kaszaárusok, - az alsó-, felső- és középföldi román favellások, lapátosok, - a vidék gabonakínálói, - a bécsi zsidók, fejkeszkenővel s illet árul helyben Kubászek, Pálfi és Páskuj, illet a gyalui örmény, - Hódosról, járommal, oláhok, - a deszkapiacon albáki, magurai s mariseli oláhok, meg mokányok, - hunyadi, kolozsvári s tordai mézeskalácsosok és pogácsások, - szalonnások helyből s Kolozsvárról, - ócska vasat kínálnak a helybéli s kolozsvári cigányok.

-40-

MAGYARÓ-KEREKE FALU.

Semmit se hagyunk ki s hasztalan keressük azt a helyi ipart, amiben a mi kalotaszegi népünk művészetére lelhetnénk. Valaha volt, ma már nincsen. Az egyetlen fodorvászonból kínál még egy-egy keveset néhány arraszorult kalotaszegi, bogártelki, inaktelki, daróci s mákói néni; szépet hasztalan keresünk, nincs, semmi sincs az országos sokadalom piacán, csak még a nép, a maga gyönyörű, de már-már pusztuló viseletében. Varrottast nem árulnak, nem kell az itt senkinek, akinek még van s még be nem hordta, az viszi be a kolozsvári hetivásárookra a művészi írásután való varrottast s maholnap nyoma se marad Kalotaszögében; ősi butor, vagy valami szép főttött, nincsen, mert aki be nem éri a gyárilag tákolt holmival, az manapság már csak «mondvacsináltathatja», alkura, Nyárszón, Sárvasárt, Magyar-Valkón vagy Mákón, piacra nem hozzák, mert nem érdemes, nemsokára már majd olyan se lesz, aki alkura bár, csinálja... Nemsokára olyan se akad már, aki vággyék utána, hanem lesz minden házban egyforma asztal, egyforma szék s a világ legnemesebb munkása, a földműves helyett, lesz földüzemmel foglalkozó falusi proletár. Amióta a faeke «kiméne divatból», bótban vesznek vaseskét; rokkát s guzsalyt (vajjon meddig lesz még rá szükség) szép himeset tudnak még csinálni, s csinálnak alkura, Kőrösfőn és Inaktelkén, de a vásárra minek, - elegendő ami az «ősökről marad», maholnap rájő a nép, hogy szaporátlan munka az is; harisnyaposztó kerül még, ha éppen kell, Magyar-Gyerő-Monostorról s Nagy-Kalotáról is, de azt se érdemes vásárra cepelni, a botosé olcsóbb, ki venné? Amióta a páncélcsehi timár «Tótországból» kerített szekeret - jó erős és kékre van pingálva és csak száz pengő - kapós a tót szekér. Ami cifrázkodáshoz való apróság, a gyöngyös, pillangós párta, a kontyoló kendő, a «dulandlé» (tulleanlaise), a kaláris, mind tartja már a zsidó, aki olyan sebesen árul, miközben árad belőle a szó. A viselet!?!... «Kezd hagyulni mán a piros csizma színe is», - az ingváll helyett városi rékli, a muszuj, bagazia helyett bolti szoknya. Egy-egy régi öreg sajnálja az ősit, de a máji nép tágit a fenyegető szegénység elől. Kudor Marci Huszár, a cucilista, vasárnap, a templom előtt elégedetlenkedett:

-41-

KETESD FALU.

- Hej, tekintetes úrfi, ne csudálja őket! Ezek, felöltöznek ezek cifrába, selyembe, otthon meg nincs mit egyék. Ha maga fáradna véle, mint az anyja!... De bótbul veszi a fonalat, a vásznat is, verje meg az áldott Isten! Majd oszt húzzák ránk a cifrátok során az adót... Még képet csinálnak róluk az urak!... De nincs egyéb bajuk!... Azt vegye le a tekintetes úrfi avval a masinával, amikor ilyen pántlikás bársonyban koplalnak odahaza!

Van azonban a népművészet s ezzel a nemzeti jelleg veszedelmének egyéb oka is ezen a vidéken.

Nem jár senki a nép kezére s aki irgalmaskodik velük valamely titulus alatt, az is inkább csak ront a nép ízlésén, mert művészetét meg nem érti. Az úri osztály, mondjuk az intelligens osztály, egyáltalában nem törődik a népművészettel. Mintha nem látná, vagy talán nem is látja, mert úgy megszokta maga körül, mert annyira nem érti, se fejlesztésére, se megmentésére, csekély kivétellel, nem cselekszik semmit. Aki esetleg óvja, az is inkább ront rajta, mert lényegében félreismeri, eredetiségét gyöngíti s istápoló munkájában csak azzal törődik, hogy e réven is jusson egy-két garassal több a szűkölködő népnek. Általában, a polgári osztály lekicsinyli, lenézi a «parasztosat» s így, közvetve azt a szépet, amit sablonos polgári ízlése annyira föl sem ér, hogy esztétikai, erkölcsi s nemzeti tartalmában meg sem sejdíthet. Jellemző a sivárság az egyszer-egyszer leégett falvakban, ahol a régi szép holmi elpusztult s ahol az úri osztály könyörületes segédelmével szedte össze magát a lakosság.

EGY KALOTASZEGI PARASZTLEÁNY KEZE (B.-HUNYAD).

A kapzsi kereskedői szellem, sajnos, szintén elég fogékony talajra talált, e különben is szívesen piacos természetű népnél, bár menti őket a szükség, a megélhetés nehézsége. Kivált az asszony-nép - ha leánya nincsen, akire testálja - könnyen válik meg ősi szép holmijától, néhány garas haszonért, alkuszik ügyesen, de a ládafenekéről is elérkesi a régi varrottast, mihelyt vevő jelentkezik; van olyan «kereskedőasszony», kivált Körösfőn, aki a Balaton vidékére, sőt Pozsonyig, sőt német földre is eljár házalni kalotaszegi varrottással, nem is szólva azokról, akik esztendőnkint kétszer megfordulnak a falu fehér népének modernebb munkájával Budapesten. Van akárhány földműves, akinek a felesége többet megkeres tővel, mint amennyit a kis földből elő tud teremteni. Megdöbbenve értesültünk, hogy a legszebb régi varrottas külföldre vándorolt; egy bánffyhungyadi kereskedő közvetítésével, Budapesten át, évekig rendes exportja volt e pótolhatatlan holminak. Eladták a régit, holott amit oly szorgalmasan varrnak manapság, amivel országszerte házalnak, az kézimunkának kézimunka, de művészi szempontból nyomába sem léphet a régi, írás után való varrottasnak. Amit maga a nép nem hord piacra, viszi a szemfüles zsidó, ha egy kis haszna kerülhet rajta. Amikor Bogártelkén a szép hímes orsónehezítő-karikákat és kapatisztítókat gyűjtöttük, a zsidó boltos ferde szemmel nézte munkánkat, végre is kitört belőle a méltatlankodás, németül panaszkolt, hogy mit rontjuk mi az ő üzletét. «Ha én azt tudom, - mondá - hogy az ilyen parasztszemétnek is van valami keletje Pesten!... Egyezzünk meg. Az urakat meghúzzák érte, én, felehaszonra, néhány krajcárért összeszedek tavaszkor mindent, ami a faluban van. Tavaszkor lehet ezekkel beszélni. Olyankor nincs ötven krajcár az egész faluban!...»

-42-

KETESD FALU.

CUCA SZŰCS ISTVÁNNÉ, IRÓASSZONY (B.-HUNYAD). (15)

Általában jellemezve a kalotaszegi nép művészetét, már többször emlegettük a varrottast, mint legérdekesebbet, legtipikusabbat. Ez pedig - bár akad a férfiak között is egy-egy «cihere», aki tud a tővel bánni - a fehér nép művészete. Csudálatos, bár ismeri s tapasztalja hasznát, mennyire lenézi ezt a

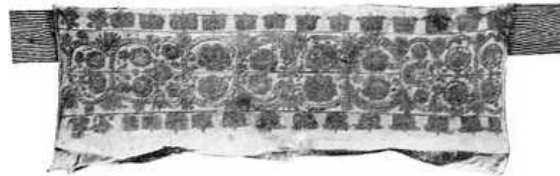
munkát a férfi! A kenderhez, például, hozzá se nyúlna, - a vékás vagy félvékás földet csak megugoralja, megforgatja a kender alá, de egyebet semmit, legföljebb, hogy még a szekérrel behordja a termést. A többi az asszony munkája, végig, míg csak a szép fodorvászón leszen belőle, amire olyan gyönyörűen tudtak «írni» a régi asszonyok, lúdtollal meg varjútollal, koromlével, szebbnél szebb hagyományos mintákat, amiknek ma már a nevét is alig ismeri az új nemzedék. (352-361). Mondják, él még két-három öregasszony, aki tud az ilyesmihez, - mi csak egyet találtunk Bánffy-Hunyadon, Czucz Istvánné Szócsöt (15). A hetven fele jár a néni, beteges («Gyűn a baj rám, mint az árvíz»), nem igen ír már («Tiszta fej kell az íráshoz, úrfi drágám, nem lehet azt már, ilyen ingóban»), de azért apránként mégis írt nekünk néhány ősi mintát. Csudálva néztük, hogy kezd a munkához, minden előzetes beosztás, minden méregetés nélkül; kezdi a nagy árkus elején, mintha levelet írna és a sercegő penna alól csakúgy ömlik a kalandosnál kalandosabb fordulatú díszítő vonal, a csuszamlásokból, az eltérésekből, a véletlenségekből is összhangzatosan egyéni és eredeti díszítés lesz, bár az egész alapján az anyától, a nagyanyától valaha eltanult hagyomány medrében készül. Mintha nem is ő írta, mintha valami láthatatlan kéz vezetné reszkető öreg kezét.

-43-

- Tudott hozzá, - magyarázza az ura, aki valaha szűcs volt, de «hogyan békült a vasút, elhagyta a mesterséget», - volt is sok cifra rúdra való a háznál. Éppen hogy két párnahéj maradt. A' kell, amikor meghalunk. Eladnók, de a pénz elmegegyen s aztán majd az se lesz, amire fektessenek.

Szelíden megveregette öreg párja hátát s mókás mosolyal mondta: «Külső országban az ilyen vén asszonyt már viszi piacra az ura s adja el. Fátyolt az orcájára, valami bolond talán megveszi. Én már nem adom, ha ennyi időt együtt valánk! Ne félj öreg, az enyim maradsz.»

Bólint, az öreg néni s ő is szelíden feleli: «Fátyolt bizony, azt tesz kigyelmed az orcámra s viszen a piacra... Szent Mihály lován.»

KALOTASZEGI VARROTTAS (ÉSZAKI KÁROLY TULAJDONA). (SZTÁNA).

VISELET

-44-

-45-

-46-

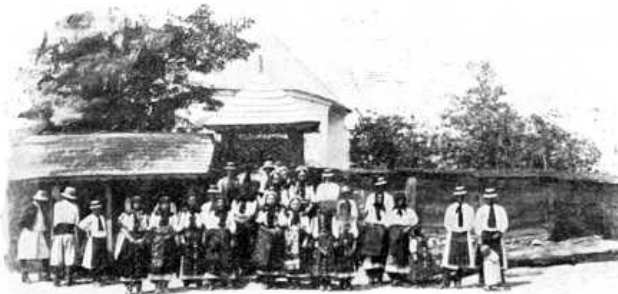

KALOTASZEGI MENYASSZONY. (IV. tb.)

-47-

MAGYAR-BIKAL FALUBÓL.

VASÁRNAP, A TEMPLOM ELŐTT, BOGÁRTELKÉN. (16)

Elmés, barátságos, kedves nép, - külső megjelenésében, mozgásában, gesztusaiban nemes a férfi, az asszony pedig előkelően kecses. Ruházatuk, viseletük, teljes összeállításában a legszínesebb, legművészebb magyar viseletek közül való; keveri a régít az újabb módival, de a szép összhangot megtalálja mindig s ízléssel alkalmazkodik viseletében, annak komorabb vagy derűsebb jellegével az évszakokhoz, a dolognaphoz, a gyászhoz és ünnepléshez. Egy-egy ruhadarabjuk párját hasztalan keresnők egyebütt, de amelyik meg is van másutt, itt hatásosabb, merész színösszetételei, ízléses alkalmazása folytán eredetibb és festőibb. Színekben pompázó, feledhetetlen kép, amikor vasárnap, ünnepi díszben, istentisztelet után, elácsorognak egy kicsit a templom előtt, a fák alatt s a ragyogó nap szórja le rájuk arany tallérait a fák lombja között, - ahány asszony, ahány leány, egy-egy mosolygás és kacag, boldogan, derűsen, színekben káprázva az egész kép; virít a zöld selyemmel kivarrott piros csizma, ragyog a gyöngyös párta, az arany pillangós fejkötő csillog, suhog a villogó törésű rojtos selyemkendő, libbennek a száz színű selyem hajfonó pántlikák, tarkán pompázik a «muszuj» (felhajtott elejű szoknya), a rózsás sarkú kötény, a himzett szögletű fátyol, (a dulandlé) - bokréta a legények kalapján s hímes mejjrevaló rajtuk; a meglett ember szép komoly szüre, méltóságosan nyugodt megállása rendezi, tagolja a hasonlíthatatlan képet.

-48-

NŐI VISELET, KÖRÖSFÓN. (17) (18) (19)

Lássuk előbb a férfiviseletet. (V. tb.)

Az ing ma rövid, köldökig ér, - egy emberöltő előtt, mondják az öregek, még lobogós újju inget hordtak. A régi lobogós ingújjon, a kézelőn, vagdalásos fehér varrással, gazdagon változatos volt a dísz; a mai ing kézelője csupasz. Az ing behasított nyakát a nyakravaló tartja össze, ami hajdan egyszerű, széles fekete kendő volt, aféle «fátyol kravátli», újabban, kivált Mákón s Vistán, színes, piros, kék, zöld zsinórvarrásos nyakkendőt hordanak a legények; Vistán (VI. tb.) arasznyi széles, szép darázsolt díszítésű kendők is akadnak. Nyári viselet a rövid gatya, téli a zsebetlen fehér daróc harisnya (combhoz feszülő, székelyes csizma-nadrág), amelynek szélén piros posztó a díszítés.

-49-

**KÖRÖSFŐI FÉRFI,
SZÚRBEN. (20)**

EGY B.-HUNYADI UDVARRÓL. (21)

**KALOTASZEGI NŐI ÉS FÉRFI VISELET (KÖRÖSFŐ,
B.-HUNYAD, MAGYARÓKEREKE, MÁKÓ). (V. tb. a.)**

KALOTASZEGI NŐI ÉS FÉRFI VISELET (KÖRÖSFŐ, B.-HUNYAD, MAGYARÓKEREKE, MÁKÓ). (V. tb. b.)

B.-HUNYADI JEGYESEK.

A férfi legdíszesebb ruhaneműje a «mejjrevaló», (IX. tb.) mely falvak szerint változik. A régi világban egyszerűbb volt a mejjrevaló, kevesebb rajta a selyem kivarrás, ma már, – kivált Bánffy-Hunyadon – olyan sűrűn telicifrázzák selyemmel, hogy semmi parasztja, semmi diszítetlen része sem marad, eredeti anyagából, a báránybórból semmi sem látszik. Az ilyen agyoncifrázottnál bezzeg szebbek azok a módjával varrottak, amelyeneket például még Monostoron, Valkón, Mákón s Vistán viselnek. A mejjrevaló téli ruhadarab, de nyáron is fölveszik templomozásra, temetésre. Télen s hűvös időben, a mejjrevaló alatt kék flanel bujkát, mint ők mondják, bujbelét hordanak. A mejjrevaló (IX. tb.) diszítésének java, a selyemhimzés a hátra kerül, – eleje, a gomblyukak s gombok tájéka vörös, zöld s fekete lakk bőrrrel van szegélyezve, ez az «almásolás», amely ismétlődő ívekből s pántokból áll; hasonló bőrszegély veszi körül a «haticifrát» is, de már gazdagabb kiképzésű, tulipán-szívalakú, sőt olykor az egész haticifra bőrből van, némi selyemvarrású levél- és indadíszszel. A diszítendő mező, a mejjrevaló szabásának megfelelően, alul szélesebb, mint felül, mert a két hónalj kivágás íve keskenyebbé szeli felső részét. A hát középvonala két arányos részre osztja az egész díszítendő mezőt, az alsó és a felső cífrának. Az egyszerű vagy többszörös alsó bőrszegély közepéből, amelyen szintén lehet folyó leveles, rózsás himzés, indul ki az alsó himzett ornamentika, többnyire egy egyenesen felszökő, leveles ágon ülő, két oldalra hajló tulipán s ezek alatt két georgina, ahogy ők mondják, «gyorgyina». A levelek felváltva pirosak és zöldek; a középső s két oldalsó tulipánok közeit kisebb rózsák töltik ki; ugyanily dísz jó a gyorgyina fölé is. Ez egyike az egyszerűbb alakításoknak; rendszeren egész egymás mellé simuló, minden tért betöltő a dísz, vagy legföljebb annyi üres hely marad, hogy még a felső rész az alsó résztől valamelyest megkülönböztethető. Rendszeren felismerhető a középső tulipán, rózsza vagy pávaszem, a két oldalsó ág, különféle rózsákkal, levelekkel és a jobbról meg balról eső georgina. A szár a tulipánból indul ki, a georginák fölött rózsák vannak, a hosszukás középtulipán két oldalán újra két nagyobb rózsza, fölöttük madáralak, melynek fejéből indul ki lehajlólag a leveles ág, végén négy pávaszemes virággal; ilyen virágféle van a középtulipán fölött is; a megmaradt közöket kisebb pontokkal, rózsákkal, szívidomokkal töltik ki. E díszítés különben nagyon változatos; néha a gyorgyina és rózsza közül több ág indul, levelekkel s rózsákkal. Néha oldalvást indul el alulról az ág, körülveszi a gyorgyinat és a tulipán bimbaját s a közepen

tulipánnal, egy kisebb tulipánnal végződik. Egyszerűbbek a bőrrrel diszítettek: három egymás mellett álló piros virág, mindenik egy közép rózsával, kétoldalt mellé simuló levéllel és alattuk a georgináknak megfelelően egy-egy virággal. Van minta, mely két-két oldalt georginából, s közülök kiinduló leveles rózsából áll; a két oldalsó virág itt is feltalálható a nagy tulipán alatt, amelyből újra ágak s rajta rózsák nőnek ki. Más változatban mutatja be ezt az ötös tagozást egy mejrevalónk: a bőrből vágott közép-tulipán (már alig hasonlít tulipánhoz) négy georgina közé esik, a tulipánból két oldalt nőnek ki a száraz, nagyobb, piros bőrből vágott és kisebb, selyemből himzett levelekkel. A mejrevalók hátának felső dísz néha hasonló az alsóhoz, de meg van fordítva, virágai lefelé csüngenek, vagy egymás mellett van tulipán, rózsák, pávaszem, vagy a közép-tulipánból két oldalra nyúló ágon fent is, lent is virágok; vagy csak két rózsák közt a tulipán. Néha fönt sincs ilyen bokréta s csak bőrből készül a hátcifra és alatta kis bimbó füzér, közepén nagy körmös bimbóval.

B.-HUNYADI CSALÁD. (22)

B.-HUNYADI FIATAL PÁR. (23)

KALOTASZEGI SZŪRGALLÉR. (24)

DISZÍTÉS A SZŪRÖN. (25)

Téli bunda helyett hordják a festett kozsókot, így hívják ugyanis azt a mejrevalót, amelynek újja is van (IX. tb.); festettnek azért nevezik, mert a fehér birkabőr, amiből készül, kávébarnára van színezve; kivált Vistán s Monostoron viselik, fekete prémgallérral s prémkézelős újjakkal; kevéske selyemvarrású diszítés is van rajta, a háton, fölül a tarkó alatt s a hát alján. Panyókára vetve hordják a «csonkát», a «darócot».

B.-HUNYADI NŐI VISELET. (26)

KÖRÖSFŐ FALUBÓL.

A szürt, (20. 23. és V. tb.) Jankó János szerint, régen nem viselték a kalotaszegiek, de ma már általános; Kolozsvárról, Nagyváradról hozzák a vásárra. Diszítése fekete vagy sötétzöld s e vidéken nem olyan gazdag és változatos, mint hazánkban egyebütt. Fődísz (24.) a hátra csüngő gallér; van diszítés elül, a két alsó csücskén, oldalt az újjak alatt s szegélyezve van a két újja. (25.) A gallér szegése egyszerű széles sáv; a négyzetes mező közepén, felülről, a tarkó alól indult, levél formába foglalható diszítés van: vastag szár, két oldalán rózsák s levelek; az egész tömötten tartva és úgy, hogy a külső végződés mintegy körvonalát adják egy hegyes levélnek. A gallér két alsó sarkában, ferdén befelé, ugyanilyen alakú, de nagyobb díszek foglalnak helyet alul egy-egy hozzájuk simuló levélfüzérrel. Elül szintén két fekete, összefutó, széles sáv közt van a szür szélének dísz, épúgy lefelé keskenyedve. Helyes ízlésre vall ez a megoldás, amennyiben nem kisebbíti véges-végig az adott motívumot, hanem előbb egyszerűsíti, azután egy kisebb, egyszerűbb alakba megy át, hogy a végén ékben végződjék. Néhol, így Vistán, látni olyan szűröket, amelyek különböző piros színnel vannak diszítve, de csak a két oldalon, a zseb táján.

B.-HUNYADI MENYECSKE.
(27)

Általában csizmát viselnek. Hetyke legények - Mákón látni gyakorta - a csizma szárának felső részét kifordítják, úgy, hogy a csizma fülei is kilógnak. (V. tb.)

A kalap nyáron karimás, fekete pörge, jobb oldalán bokrétával. Munkában csurgóra gyűrt karimájú szalmakalapot hordanak; a szalmakalapon tarka selyempántlika van, Mákón tenyérnyi széles. Télen fekete báránybőr sipkát viselnek.

Nézzük a női viseletet. (V. VIII. tb.)

Bánffy-Hunyadot kivéve, egész Kalotaszegen úgynevezett vállfűs, a vállon kivarrott inget hord a fehérnép; Kolozsvár környékén kötéses inget viselnek, Bogártelkén szép pókos kötéssel, Monostoron finom recekötéssel. Ki van varrva az ing gallérja s kézelői, - legdíszesebben a vállfű, két újjnyitól tenyérnyi szélességig; legszélesebb a mákói. A vállfű varrása írás után való s ennek szép példányait a varrottasról szóló fejezetben mutatjuk be. A hónalj alatt két betoldás van: felül a pálha, alul a csók. A varrás az ingen piros vagy fekete fejtő. A gallért s a kézelőket két-két hosszan lecsüngő hárász bojttal kötik össze; Mákón s a környékbeli falvakban négy, sőt hat bojttal is kerül a nyakra. Az ingre, legalul - különösen Hunyadon - a kurta szoknya következik s erre kötik a fehér fodorvászonból készült alsószoknyát, a pengyelt. A pengyelre jön a muszuj, - Kolozsvár környékén bagazia a neve, - a kalotaszegi viselet e legjellemzőbb darabja, amelyet a leány, pártával együtt, a konfirmációtól kezdve visel. (27., 28.)

-53-

KALOTASZEGI KÖTÉNYSZARKOK S VISTAI NYAKKENDŐ. (VI. tb.)

PENGYELEN A MUSZUJ. (B.-HUNYAD).

PENGYELEN A MUSZUJ. (B.-HUNYAD). (28)

A muszuj vagy muszuly, fél szoknya (ez úgy értendő, hogy elejéből egy kötényre való hiányzik; eredetileg egész szoknya volt, csak utóbb hagyhattak el belőle, miután az a rész, a fölibe kötött köténytől úgy sem látszik), amelynek alsó szegélyére belül arasznyi széles színes (piros, sárga, zöld) posztót varrnak, azután a szoknyát elől felhajtják, úgy, hogy a szoknya belső oldalán a színes posztó és a pengyel egy része is látható; elől köténnyel takarják el a pengyelt. A muszuj színe sötét, fekete vagy kék (Hunyadon), az övnél sűrű ráncba van szedve s a ráncok a muszuj övkötőjében egyesülnek; az övkötő Bánffy-Hunyadon zöld, vidékén piros. A kötő alatt, körülbelül két ujjnyira, a ráncokat kockázás, szedés vagy darácsolás fogja össze. Leányok, menyecskék muszujszegő posztója piros vagy sárga, az idősebb asszonyoké zöld, az öreg asszonyoké fekete. Ujabban, Bánffy-Hunyadon, divatos a mintás plüs (bársony) muszujszegély, de ez nem olyan szép, mint a posztó. A posztó szélessége változó, néhol keskenyebb, másutt husz centiméternél is szélesebb. A posztót ki is szokták himezni; leggyakoribb hogy rávarrják a tulajdonos nevét és a készítés évszámát. Mákón a kis tíz-tizenkét éves leányok is hordanak muszujt, ami nagyon kedves.

-54-

TOROCKÓI KÖTÉNY. (ZENTELKE). (29)

A kötény vagy kötő (VI. tb.) rendszeren olyan színű és olyan anyagú, mint a muszuj, de voltak ezelőtt nagyon szép zöld posztókötények, piros torockói csipkével díszítve. (29.) Ma már, sajnos, ilyeneket nem csinálnak. A kötény is sűrű ráncba van szedve s ezeket a ráncokat is darácsolás, szedés vagy kötés tartja össze. A kötény szélét színes pántlika futja körül három oldalt; vagy egyszínű (piros, sárga, kék vagy zöld) vagy virágokkal díszes. A kötény két alsó sarkába egy-egy nagy rózsza kerül, rendszeren ugyanolyan a pántlikából, mint amilyen az oldalán van, de néha csipkéből (torockói csipke), néha gyöngyökkel díszítve s középen hárász bojtjal. A rózsát néha még két szalaggal varrják körül, úgy, hogy a rózsza mintegy keretben van; Mákón e keret fölé, néha kisebb keretben egy másik rózsát is tesznek.

Ünneplő a gyócsfersing, a sűrű ráncba szedett, a vizelt (mert nedvesen redőzik) fehér szoknya. (30., 31.)

Ma már ritka a váll vagy füzös váll, a piros posztóból készült kis mellény fekete csipkedíszszel, mely elül piros szalaggal volt összefűzve; ennek a mellébe és hátába fa vagy vas volt bevarrva, halcsont helyett. (32.)

GYÓCSFERSING. (B.-HUNYAD). (30)

A kalotaszegi viseletről írja munkatársunk, *Kriesch* Aladár: «A kalotaszegi viselet, különösen a női viselet, nemcsak a közönséges értelemben vett festői, - hanem, hogy úgy mondjam: arhitektonikus. Az ország sok egyéb táján van még népviselet, mely úgy rajzbeli karakterénél, valamint színeinek eleven akkordjainál fogva erőteljes, ép stílust mutat. De a kalotaszegin kívül egy sincsen (s ebben a tekintetben még az oláh is messze mögötte marad), amelynek alapp princípiumát az képeznék, hogy vonalaiban, szabásában az emberi test tagolásához, annak vonalaihoz alkalmazkodjék! Ezt a costume-öt még az antik görög sem találta volna barbárnak. Figyeljük meg, mint simúl az ing a törzs idomaihoz, s miképpen vannak az újjak beillesztve, jelezve a karok különállását a testtől! Mily gyönyörű lesz ennek következtében a karnak minden mozdulata. Az elül felhajtott szoknya, a «muszuj», lendületes vonalában miképpen adja meg a medence rajzát, a szoknyák sokasága nem csinál felfordított tölcserít a nőből, hanem a lábak mentén leomolva, harmonikusan zárja be a silhouette-t, míg a piros csizma megadja a keleties nuance-ot az egész viseletnek.»

-55-

KALOTASZEGI NŐI VISELET S A PÁRTA (KÖRÖSFŐ, M.-GY.-MONOSTOR, B.-HUNYAD). (VII. tb. a.)

KALOTASZEGI NŐI VISELET S A PÁRTA (KÖRÖSFŐ, M.-GY.-MONOSTOR, B.-HUNYAD). (VII. tb. b.)

B.-HUNYADI HAJADONOK, TEMPLOMOZÁS
UTÁN, GYÓCSFERSINGBEN, PÁRTÁVAL.
(31)

A fehérszépnek is van mejjrevalója, (34 és VII. tb.) még pedig hosszú és kurta. A hosszút manapság már nem is készítik, a még meglévőket hordják, de csak öreg asszonyok, vasárnapi templomozáskor. A kurta mejjrevaló csaknem olyan, mint a férfiaké, díszítésében sincs különbség. Sajnos, a szép formás, csipkés mejjrevaló (35. 36.) már kiment divatból; ez zöld vagy fekete posztóból készült, piros vagy sárga csipkedíszszel, körülprémezve feketén. Darócot vagy condrát is használnak a nők. A leányok karácsonykor fehér daróccal, pártásan mennek a templomba. Ugy az asszonyok, mint a leányok csizmája piros, csak Hunyadon kezdenek újabban a városi szolgálatból hazakerült leányok fekete csizmát viselni. A csizma zöld selyemmel van kivarrva. (37).

Templomozáskor leányok és fiatal menyecskék szélesen kibontott tarka virágos keszkenőt viselnek jobb kezükben, legjobban szeretik a rojtos szélű kendőket. Bal hónuk alá is szorítanak egy rojtos selyemkendőt, amit nem szabad lehullatni, – így őrzik mozdulataik illedelmes voltát.

FŰZŐS VÁLL. (32)

(KALOTA SZT.-KIRÁLY).

Fejükre szintén színes, virágos kendőt kötnek; templomozáskor elül kötik meg, máskülönben hátrakötve viselik s ez sokkal szebb, mert szabadon hagyja a nyakat. Leányok, a konfirmációtól kezdve a lakodalomig, pártát tesznek vasárnaponkint. (38 és VII. tb.) A párta két-négy ujjnyi széles vasabroncs, sűrűn kirakva arany pillangós üvegyönggyel, gyöngyház csigával; a párta hátulsó részéről különböző színű sallangok, pántlikák, gyöngyöskötők s bojtok («boszintó») lógnak le. A pártát Hunyadon vízszintes állásban viselik, egészen a homlokon; a falvakban hátradülő rézsutosan helyezik a fejre.

A menyasszony (IV. VIII. tb.) dulandlét visel s ezt viseli mindaddig, míg keresztelőre nem viszik első magzatát; finom fehér patyolat fátyol, két sarkában (az egymással átellenben lévő sarokban) kivarrott díszítéssel. A dulandlé («tulle anglaise») díszítő szegését színes pamutból az úgynevezett «berliner»-ből vagy mint ők mondják hárászból varrják; köröskörül többnyire egyszerű, ritka kockás vagy háromszöges dísz fut végig a fátylon s a sarkokat a mejjrevaló hátsó részének középső díszéhez sok tekintetben hasonló himzés tölti ki. Itt is van egy nagyobb rózsá- vagy tulipánalakú középdísz, mely a sarokból indul s leveles száron ül két oldalt rózsákkal és georginával; a rózsából levélfüzérek nőnek ki, két oldalt lecsüngve s fent egy másik kisebb rózsá. A díszítés uralkodó színe a vörös; rajza széles nagy formájú, többnyire tulipán, amelybe sokszor országcimer van varrva. Egyéb virágdísz is előfordul; például a két alsó tulipán csak az ágak kiindulási helyét jelöli s az ág felett is, alatta is, van egy-egy rózsá; vagy csupán egy rózsá felső részéből indul ki az ág, amelyen különböző színű kis rózsák váltakoznak. A gömbölyű vonalas minták mellett előfordul a szögletes forma is; ez a «szál után varrott» varrottasokra emlékeztet egyenes vonalú tört konturjaival, meg van ezen is az egy főágon és a két mellékágon ülő öt virág, mellékágakkal; színe majdnem egészen vörös, csak a szárok zöldek. A színösszetétel s a feltelosztás általában ügyes; egy világos és egy sötétebb szín egymás mellett, ez a jellemző. Majd a tengely emelkedik ki sötét foltjával, majd a sötétzöld kelyhű nagy rózsá, világosvörös külső része, két oldalt ugyanolyan világosszínű rózsával, ad világos foltot az alatta s fölötte lévő levelek sötét tömegétől körítve. Egy kendőn a nagy középrózsá az alatta lévő két tulipánnal és két rózsával simul össze egységes színfolttá, körülvéve levelek sötét foltjával s az egész körül ismét világos foltot képeznek a virágok és lent ismét sötét folt van a tulipánok alatt. Mindez fejlett izlésre vall.

NYÁRSZÓN. (33)

A dulandlé alá jó a gyöngyös csipkével lekötött, színes staniol-lemezekkel és piros hárászdíszszel ellátott főkötő, amely alighogy keresztül tetszik a fátylon. A fátyollal, a dulandléval körül kötik a fejet, a nyakon egyszer körülcsavarják s hátul úgy omlik le sarokig (VII. tb.)

Nincs a világon nép, akinek festőibb lenne a viselete.

KALOTASZEGI DULANDLÉK. (VIII. tb. a.)

KALOTASZEGI DULANDLÉK. (VIII. tb. b.)

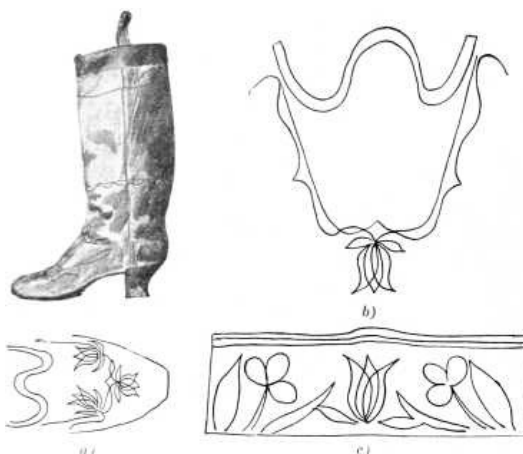
B.-HUNYADI SELYEMVARRÁSÚ MEJJREVALÓ. (34)

(35)

CSIPKÉS MEJJREVALÓK, B.-HUNYADRÓL ÉS ZENTELKÉRŐL. (36)

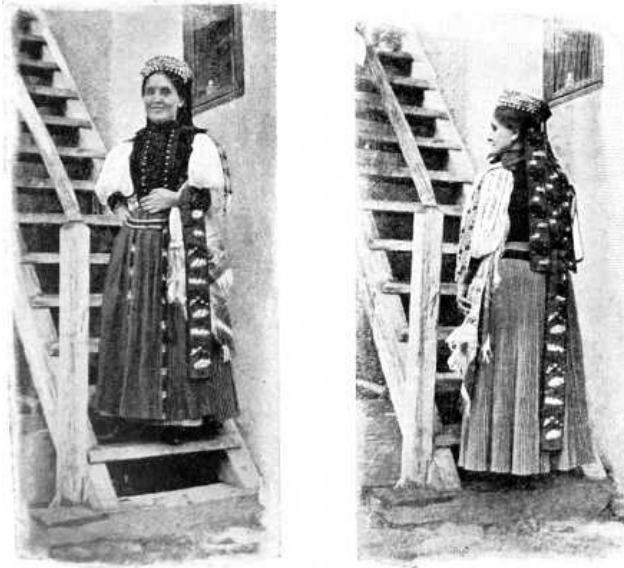

B.-HUNYADI ZÖLDSELYEM VARRÁSÚ PIROS CSIZMA. (37)

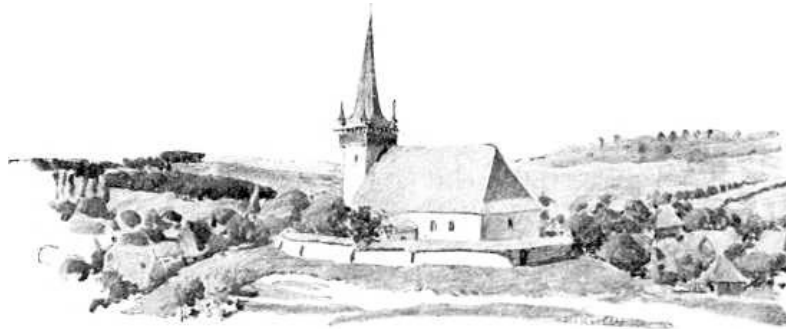
a) b) *diszítés a lábfején;* - c) *diszítés a csizma kérégen.*

A «mejjrevalók» kapcsán emlékezzünk meg egy tipikusan magyar, a gyáripar elül szintén tágitó, rohamosan pusztuló mesterségről, a szűcsmesterségről. Hat-hét régi szűcscsel találkoztunk Kalotaszegen, abbahagyták mesterségüket, «nem győzzük, amióta begyűtt a vasút!» Akinek még aránylag jól menne, akinek meg volna a kellő kis anyagi tehetsége, mint ők mondják, a «kitartása» hozzá, gondolkozik már az is, - mint például Kati Márton, az értelmes, ügyes bánffy-hunyadi szűcs, - hogy holmi egyéb, jövedelmezőbb, versenyképesebb kenyérkereset után nézzen. Lám, Kati Márton azon tanakodik, hogy valami kis szatócsüzletet nyisson, mert a gyáriparral nem győzi a versenyt a «mesterség». Milyen is hát az a mesterség?

Ugyancsak Kati Márton oktatott ki bennünket, mint lesz a berbécs bőrből a mejjrevaló.

B.-HUNYADI, PÁRTÁS HAJADON. (38)

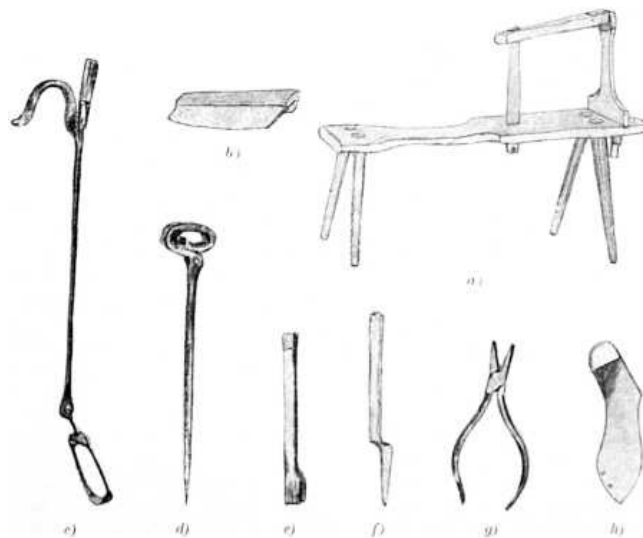

KÖRÖSFŐ FALUBÓL.

A szűcsmesterség egyszerű szerszámai a következők: rámaláb s rajta a félkézvas; kaszaszék (kaszapad, láb, járom, kés); olló, csipkéző kalapács, csipőfogó, szabókés, török vagy törkövas, lyukasztó, csipkéző, horgosvas (kákó, bőrtörő vas); a hammas (hamvas) kád, áztató kád, korpatartó. (39)

Már most halljuk magát a mestert.

A berbécsről lehúzza a mészáros - tömlőre nyúzva (amikor kifordítja bőréből az állatot) vagy hasítva - a bőrt s azon nyersen átvesszük tőle. Első sorban lefejtjük (kifejjük) róla a zsírt, kaszával, a rámán, aztán árnyékos helyen, a színben, kiterítjük rúdra; amit tömlőre nyúztak, azt pálcikókkal peckeljük ki s úgy kerül rúdra (pálcikát dugunk a fejbe, mellbe, farba s a két lábba). A szárítás négy-öt napig tart, aszerint, milyen zsíros a bőr. Kiszáritás után, amikor a bőr «meg van tömegesedve», a mester szakmányokba osztja a földolgozandó anyagot s kikészítés végett átadja a segédnek. (Egy szakmány huszonöt darab bőr s ennyivel egy nap végez egy ügyes ember).

A SZŰCS MESTER SZERSZÁMAI B.-HUNYADON. (39)

a) Kaszaszék. - b) Kaszakés. - c) Horgos vas. - d) Törkö vas. - e) Csipkéző. - f) Lyukasztó. - g) Csipő-fogó. - h) Szabókés.

A segéd az áztató-kádban, tiszta hideg vízben, tizenkét óra hosszát áztatja a bőrt, - azután kimossa először ugyanabban a vízben, majd újított vízben áztatja ismét, másnap reggelig. Másnap reggel kihányja a kádból, csorogni, a bakra; miután kicsorgott, tajigába dobja s elhúzza a «húsoló helyre», a színbe. Egyes darabonként, - mintha ostort pattintana, - kicsapja belőle a vizet, rámára szorítja, keresztbe s hosszába «behúsolja» és amelyikkel végez, azt, ismét árnyékos helyen, rúdra veti.

A napi szakmány, a huszonöt darab behúsolása után, a mester vizet melegít, sót, timsót, vitriololajat,

hamuzsír s dercét előkészítvén, csávat (pác) kever és evvel a csávéval, az áztató-kád borítódeszkáján, a segéd, az inas segítségével, bedörzsöli a bőrt keresztbe hosszába s meghintvén dercével, összehajtogatván, egy üres kádba veti. (Egy szakmány csávéjához kell: tizenöt kupa víz, vagy tíz krajcár ára só, háromfertály kiló timsó, három borivópohár vitriololaj, öt krajcárra hamuzsír s jó négy kiló derce.) Bekészítés után, a megmaradt csávat ráöntjük a kádba helyezett bőrökre.

KÖRÖSFŐ FALUBÓL.

Másnap, ha jó idő van, a bőrt, szőrre, kitevegetjük sorjába az udvaron a földre, hogy a «föd zsírján száradjon»; amikor «testet fog a bőr», amikor nem ugrik már össze, az inas megforgatja s már most szőrrel vannak fölül.

Rendes iparos, «akinek kitartása van», pihenteti az így bekészült bőrt, mert jobb, tartósabb s kidolgozásra alkalmasabb a pihent bőr. A hiuban, száraz helyen pihen, csomóba rakva, ötvenivel, százával.

Már most, ha szükség van bőrre, megyek a hiúba, kiválasztom s ledobom, «bekenésre». Ez is a segéd dolga; szakmányonkint (egy szakmány: herbécsbőr tíz darab, báránybőr tizennégy) bekeni tiszta vízzel, – a kenést csepüvel vagy a rongyból kötött «mosóval» végzi, – s elteszi pihenni negyvennyolc órára, hogy megpuhuljon. Amikor puha, «kisarkalja» (sarkával ráhág s úgy húzza, nyújtja, kézzel); sarkalás után darabonkint felhurkolja kötélre s horgos vassal kihorgolja, – azután kikaszálja, hogy egyenlő puha legyen, se «acintos», se «doblott» ne maradjon. (A kerges bőr az «acintos»; amelyik hámlik, az a «doblott».) Kikaszálás után egyenkint nyújtjuk ki a rámán s kipattogtatjuk a széleket kézi kaszával. Kinyújtás után tiszta buzakorpával vegyített fehérkővel (alabástrom) bedörzsöljük s egyenkint kiszíneljük a rámán, először hosszában, azután keresztben s harmadszor is, hogy szép szabályos legyen, hosszában. Végül kiporoljuk s kész. Számbaveszi a mester.

KALOTASZEGI KOZSÓKOK ÉS MEJJREVALÓK. (IX. tb. a.)

KALOTASZEGI KOZSÓKOK ÉS MEJJREVALÓK. (IX. tb. b.)

Szokmányonkint, a segéd fizetése egy forint húsz krajcár, ehez húsz krajcár borpénz és két-három pohár szilvapálinka.

-61-

Már most megyen a bőr szabás alá. A mester, «belátás szerint», szín után válogat a bőrök közül. Kozsóknak, paraszt (üres, nem kivarrott) munkának valót piros bőrrel, egyszerű szironyozással; jobb bőrt butorbőrrel - s a legjobb, a legszebb színű bőrből készül a «dufla elejű mejjrevaló» karmazsinttal s lakkal díszítve «hunyadi-paraszt»-nak, - mert ezek nincsenek «selymezve». Selymezettett csak leánynép s legényember visel. Gyöngébb juh- és báránybőrből készül a «selymes»: a bimbós, a körmösbimbós, az egy rend csillagos, két rend csillagos, gyorgyinas, meg a koszorús. Legparádésabb az «egészcifra», azon még «paradicsommadár» is van. (34).

Irhának, zöld szironynak, zsebrevalónak a döglött juh bőrét használjuk, mert a zöld szironyt s az irhát, azt magunk készítettük régen. Ma már... azt se érdemes.

Hogy az irha mint készül?

A bőr béáztatódik, aztán nyolc napra a «hammasba» tesszük («hammas» egy földbe ásott hordó s benne víz, oltott mész és szitált cser-, gyertyán-, tölgy- vagy bükk-hamu; egyszer megtöltve, elszolgál egy esztendeig) s naponta kétszer a kanálrúddal megforgatjuk. A hammasból rúdrahányjuk, úgy, hogy leve a kádba visszacsuroghasson; aztán ráhátra feszítjük, egyik oldaláról, félkézvassal, lehúzzuk a szórt, másik oldalát meghúsoljuk, - tiszta vízben kimossuk, detto behúsoljuk, aztán, hogy tisztuljon, tyúkganás vízben (ami a mésztartalmat választja ki a bőrből) áztatjuk egy félórát, detto behúsoljuk, - mert az irha három húsolást kíván, - s huszonnégy órára begyúrjuk a rendes csávéba. Ha ez megvan, kitegetjük s beszárad. Aztán nyirkos helyen, teszem a pincében, «megnyirkol» s «hajnalosan a harmat is megnyirkítja». Aztán, csak mint a többivel. De ennek fehérítés nem kell, mert színének a volt gyapjas részét hagyjuk.

Hogy mire kell az irha? Öreg emberek bundáját s mejjrevalóját irhával ékítjük, a bunda varrásait véle földjük bé az újjasbundán, meg a juhászbundán.

A szirony pedig? Az a szép zöld?

Éppen mint az irha: koppad a hammasban nyolc napig s az első behúsolásnál mogyorófából hasított abroncsra húzzuk spárgával, «málészem köré kötve hurokra», - a vizet kifejjük belőle félkézvassal. Kifejés után béöntjük tiszta vízzel és sebesen bedörzsöljük szalámiasóval, aztán «tiszta eredeti rézről reszelt porral behintjük, amit Váradról, a harangöntőtől hoztak»; letesszük, úgy az abroncsra, a pincébe, egy kád víz fölé, mint a földöt. Másnap reggel kitesszük a napra, száradni vagy egy órahosszára. Amikor az óra letelt, félkézvassal lekotorjuk róla a rézport, - kész a szirony.

Így volt régen. Ma már megcsinálja külföldön a német, gyárban, firnájszos zöld füstéssel. De olyan is az!... Hanem hát olcsóbb, annyi szent.

DAMOS FALUBÓL.

TEMLOM

-62-

-63-

-64-

A MAGYAR-VALKŐI TEMPLOM. (X. tb.)

DAMOS FALU.

-65-

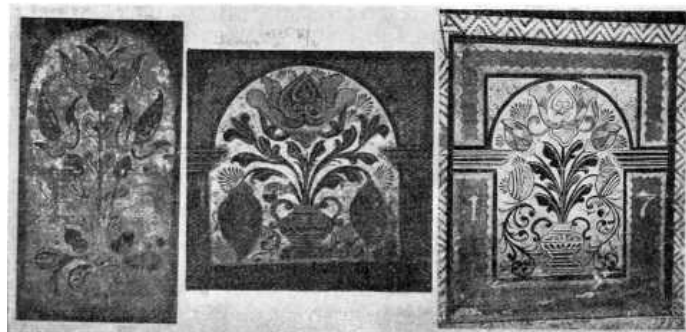
Kalotaszeg népe, csekély kivétellel, «magyar» hiten van; a reformáció hódító győzelmei után a katolikus templomot tették meg magyar templomnak s utóbb épült templomaikon is részben megmaradt a régi katolikus építkezés stílusa.

Kalotaszeg reformja, - írja Jankó János, akinek már idézett néprajzi munkáját citáljuk s egészítjük ki a következőkben, - Szilágyi Sándor szerint, végre volt hajtvva már 1541-42-ben; már 1561-ben Bánffy-Hunyadnak is református papja volt. A tűzként terjedő reformációnak a kis Jegénye és Bács tudtak csak ellentállani és katolikus voltukban megmaradni. A reformáció szelleme, természetesen, a templomokban elpusztította mindazt, ami katolikus volt. Magyar-Valkón, például, a klastromot lerombolták, a templomból a festett és faragott szentképeket a templom mellé ásott gödörbe hányták és betemették. Ami szentet ábrázoló faragványt a templom falából ki nem vehettek, lefaragták a felismerhetetlenségig. És ezt megtették nemcsak Magyar-Valkón, de az egész Kalotaszegen mindenütt. A reformáció első viharos, csaknem erőszakos bevonulása után azonban a megnyugvás kora következett, amikor az egyházaknak a nép ízlése szerinti való díszítését látjuk kivirágzani. A katolikus templom falai megmaradtak; a gót szabású ablakokon nem változtattak, legföljebb egy ajtót befalaztak, egy másik újat vágtak, mely többé nem csúcsívben végződött, hanem kerekívben borult össze; az ajtó elé cintermet s bejárót építettek, amelyet néha fatornác kötött össze a templomot körülvevő kőkerítés ajtajával. A külsőn aztán egyebet alig változtattak, legföljebb a felégetett régi fődél helyett raktak újat s díszítésül minden egyes zsindeley alsó szélét kicsipkézték. A legtöbb templomnál a tornyot harangláb helyettesítette, fából, de ennek sajátos építési módja volt: a favázon fölül, ahol a harangok lógtak, a harangkamarát deszkapárkány vette körül, a deszkák hosszukban állottak s alsó végük szintén ki volt csipkézve; a legalább is méter magas párkány négy szegletéből egy-egy oszlop nyúlik ki s a négy oszlopon nyugszik a harangláb kúpja, mely szélesen indulva, elkeskenyedik; a kúp zsindeleyeit szintén kicsipkézte a nép. Ezt az építési módot követték ott is, ahol a haranglábat lebontották s kőtornyot ragasztottak a templomhoz; a toronygula négy szegletébe négy tornyocskát emeltek, mint a nép mondja, a négy evangélista, Máté, Márkus, Lukács és János tiszteletére.¹⁾ A torony csúcsáról s a templom tetejéről eltűnt a kereszt, helyébe gomb, kakas vagy egy kis vaszászló került, a zászlón az építés kivágott évszámával. A torony e helyes régi formája is vész már az ormótlan újabb építkezések során, de annál szivesebben díszítették a templom belsejét. A szószék párkányát kifaragták, oldallapjait kifüstötték, koronáján pedig remekelt a falusi művész, élére állítván az önkebléből táplálkozó főnixmadarat s körülvéve az egészet síkfaragásos párkánnyal, amelyen a magyar díszítés főformáit: a tulipánt, a rozmarinlevelet, rózsát, szekfűt és a szőlőfürtöt kapcsolta egybe. A templommenyezet közepéről függő lámpát galyakkal, virágfüzékkel díszítették; a buza elsőtermésű kalászaiból koszorút fontak s a lámpára akasztván, a gabnaáldás elmondása után, ott hagyták a következő év első terméséig. A szószék alatt áll az Urasztala, mely rendszeren kerek s négy lába egy közös szárban fut össze; az asztallapon egy belső és egy külső kör van, amaz csak csekély távolságban az asztal közepétől az ajándékozó nevével s az ajándékozás dátumával, a másik az asztal pereméhez közel, valamely zsoltári vagy bibliai mondással. A templom kincsei közé tartoznak a régi varrottasok, arannyal, ezüsttel s az akkoriban még csakolyan drága selyemmel varrva; gyönyörű ősi formák maradtak reánk így. A díszítések között legérdekesebbek a festmények. A menyezet kockákra van osztva s ahány kocka, megannyi önálló kép. E képeket négy csoportba oszthatjuk: mértani díszítések; növénymotívumok, a szokásos virágokból; állatábrázolások, többször az illető állat megnevezésével; kezdetleges ábrázolású bibliai jelenetek. Az első két csoportból kerül ki a menyezetdíszítések java, például a bikali. A daróci templom öt padjának festése (1687-1701) a

-66-

legsikerültebbek közé tartozik, a tulipán, a róza és a szekfű színeinek összeválogatása szelid, csoportosításuk ízléses, a munka nemes és tiszta. (40) Egyáltalában, azt mondhatnók, a népies templomi festés nálunk a XVII. században virágzott s a következő században korcsosul el, túlzásokba esvén. A kalotaszegi templommenyezetek javarészt a XVII. században renoválták s festgették újra a szász származású Umlingok - apa és fia, - de ők már csak inkább utánozták, művészi érzékük a magyar formák iránt nem volt, azokat nyilván egyhangúaknak találták s azoknak kimeríthetlen formagazdagságából ők meríteni nem tudván, otromba bizarságokkal metelyezték meg a tiszta magyar ízlést. Az apa, Kolozsvári Asztalos Umling Lőrinc (41) eleinte beérte az egyszerű utánzással s első művein csakis mértani díszítéseket és virágmotivumokat alkalmazott, - később állatokat is föstött s megpróbálkozott bibliai jelenetekkel is; a tizennyolcadik század negyvenes éveiben a régi tiszta tulipános motivumokat utánozta, az ötvenes években föstötte gyatra állatképeit s azok a torzított bibliai jelenetek a hatvanas évekből valók. A két Umling dolgozott Bánffy-Hunyadon, Magyaró-Kerekén, Damoson, Jákótelkén, Magyar-Gyerő-Vásárhelyen, Kis-Kapuson, Darócon, Magyar-Bikalon, Farnoson (42), Nagy-Petriben, Kis-Petriben (75, 76) s Sztánán; kortársaik közül egyet sem találunk, - egyetlen elődjük nevét, aki a XVII. század végén dolgozott, nem ismerjük; követőjük Simon György, aki 1794-ben a bogártelki templomban föstött. A tizennyolcadik század végén, mintha divatja múlték a templommenyezet díszítésének.

-67-

A DARÓCI TEMPLOM PADJÁIRÓL. (40)

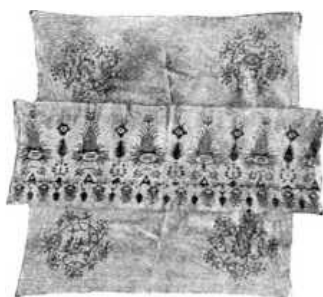

AZ
UMLINGOK
JEGYE
(1680
tájáról.)
(41)

A FARNOSI TEMPLOM
KARZATÁRÓL. (42)

(A *díszítő ízlés romlása.*)

RÉGI TEMPLOMI KENDŐ

RÉGI TEMPLOMI KENDŐ (DARÓC). (44)

Hogy Kalotaszegen melyik a legelső, a legrégebb, talán eredetében is református templom típusa, azt bajos megállapítani. Mi a magyaró-kereki régi református templomot vesszük típusnak [lebontása előtt lerajzolta Telegdy Árpád: (45).]

Négyszögletes helyiség, középen, a templomterem piacán, az úrasztalával; szószék s a padok az úrasztala felé fordulnak. Szegletein az épület meg van erősítve egy-egy támasztópillérrel s egyszerű tető fűdi az egészet. A tető kötőgerendái alatt volt a kockásföstyött famenyezet, amely 1903-ban a Nemzeti Múzeumba került. E típusnál jellemző, hogy falazott tornya nincsen, csak fából ácsolt harangláb állott mellette, szabadon; ilyen a magyar-bikali templom és harangláb. Hogy milyen formátlan tucatépületet húzott a helyébe egy kolozsvári építő, 1897-ben!²⁾

A MAGYARÓ-KEREKEI RÉGI
EV. REF. TEMPLOM. (45)

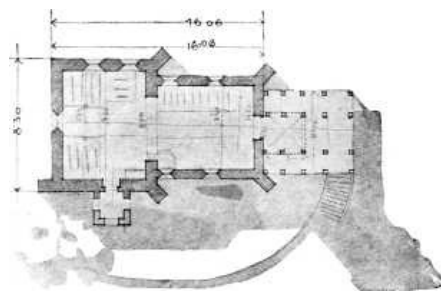
*(Telegdy Árpád festménye
után; az eredeti menyezet
1904-ben került a Nemzeti
Múzeumba.)*

A MAGYARÓ-KEREKEI ÚJ EV.
REF. TEMPLOM. (45)

A KETESDI TEMPLOM. (46)

A KETESDI TEMPLOM ALAPRAJZA. (47)

Valamivel összetettebb a fatornyos ketesdi templom. Keskenyebb része, - a templom hajója, - az a régebbi s utóbb, hogy a hívek megsokasodtak, bővítették ki, nemcsak hosszában, de az új hajó szélességében is (46). E bővítés már a református korban történt; elhagyják a támasztó pillért a templom végében, nem is a szegletre teszik, hanem a hosszabbik oldal irányába, ami arra vall, hogy beboltozni nem is volt szándékuk. Féloldalt egy kis portikust is építettek a templomhoz, alacsony, zömök pillérekre, széles ereszszel. A templomban elfér vagy százhusz hívő. Tornya talán a legnagyobb a vidéken az ilyenemű fatornyok között, van akkora, mint egy városi négyemeletes ház a főpárkányáig. Szétágazó, hatalmas gerendákra van alapozva, amelyek erősen közrefogják s ducolják minden oldalról a torony oszlopait. Közöttük vezet föl a kis rozoga falépcső a harangházba; a harangházon kereken menő kicsi tornác van s négy szegletén a jellemző kalotaszegi kis tornyok, amelyek közül karcsún, magasra szökik fel a torony sisakja, szélforgóval és csillaggal tetejében. Úgyes a templom bejárója - az úgynevezett «kendőigazító», mert hogy templombalépés előtt fejkendőjén ott igazít a fehérnép, - a torony alatt. A tető szélesen benyúlik a dúcgerendák fölött s az utcán álló kis oszlopokra könyököl. Alája kőlépcső vezet föl, ebből a tornácból lépünk a torony alá s azután be a templomba. A templom kertje, a cinterem, takarosan be van kerítve kőfállal és léces rácszal.

-69-

**A KETESDI TEMPLOM
BEJÁRÁSA. (A
«KENDŐIGAZÍTÓ».) (48)**

A KETESDI TEMPLOM. (49)

**A KETESDI TEMPLOM
ÚRASZTALÁNAK RÉGI
TERÍTŐJÉRŐL. (50)**

Hogy a régi katolikus templomból mint lett református templom, azt jól szemügyre vehetjük Magyar-Valkón.³⁾ A templom (X. tb. és 51.) hátsó része a reformáció előtti időből való; a gótikus szentély nyomai, keskeny magas ablakaival, csúcsíves boltozásával, megmaradtak. A boltozat bordái durván faragott vállrzsákból indulnak ki s csúcsban metsződnek az egymásmellé vakolt «emelt keresztboltozatok» közepén; az egyik kis falfülke kerete (nyilván valami ereklye helye), az ablakokban a halhólyag kőből faragott motívumai, mind erre a korra vallanak. E gótikus szentélyt később kibővítették hosszában és valószínű, hogy akkor rakták a széles, erős toronyfalat is. Boltozni már vagy nem tudtak, vagy nem érkeztek a református kor kőművesei, mert látszik, hogy szándékuk sem volt: elhagytak minden támasztó

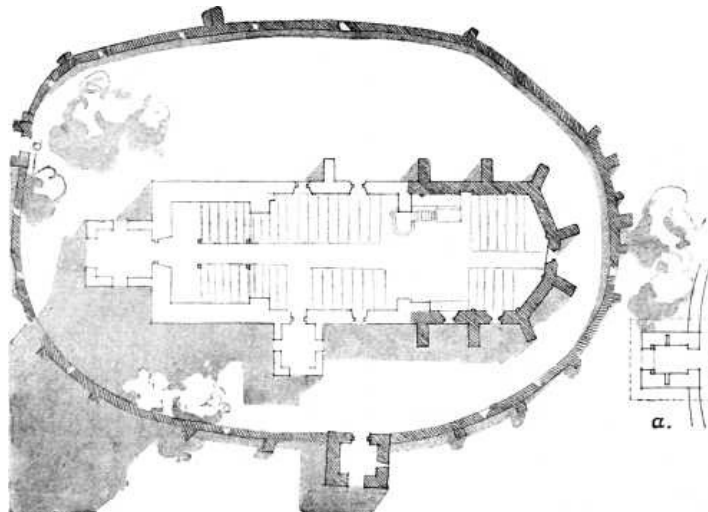
-70-

-71-

pillért. A közepén álló egyetlen pillért 1903-ban falazták föl – a régi szentély gót mintájára – a süppedő alapok miatt. A templom belseje igen egyszerű, jó világos, levegős, mert van elegendő ablak s a fal fehérre van meszelve. Az első portikusból, a torony alatt, egyenest a templom piacára lépünk be s ott kétoldalt vannak elhelyezve a padosorok. Ahol a régi szentély egy erősebb pillérben végződik, ott vezet föl a kis lépcső a szószékbe (52). Régi építmény a szószék is, vakolt kőből. A szószék fölött a cifrán föstött, aranyozott «koszorú», a barokkstilusú, baldahinszerű menyezet. Lent, a szószék mögött, a papiszék s mellette a presbiterek helye. Énekes karzat kettő van a templomban: tágasabb a torony alatt, keskenyebb – az orgonával – a szentély végében, ahová ugyancsak 1903-ban vágtak egy kis ablakot is, mivelhogy a kántor meg a diákjai nem látták jól az énekes könyvet. A szentély gótikus boltzata erős boltívben végződik; ezen túl csak deszkázott a templom menyezete, mint a vidék legtöbb református templomáé; ilyen a bikali, ilyen a sztánai s a daróci (56. 57. 58. 59).⁴⁾

A MAGYAR-VALKÓI TEMPLOM. (51)

A MAGYAR-VALKÓI TEMPLOM ALAPRAJZA. (53)

RÉSZLETEK A MAGYAR-VALKÓI TEMPLOMBÓL. (54)

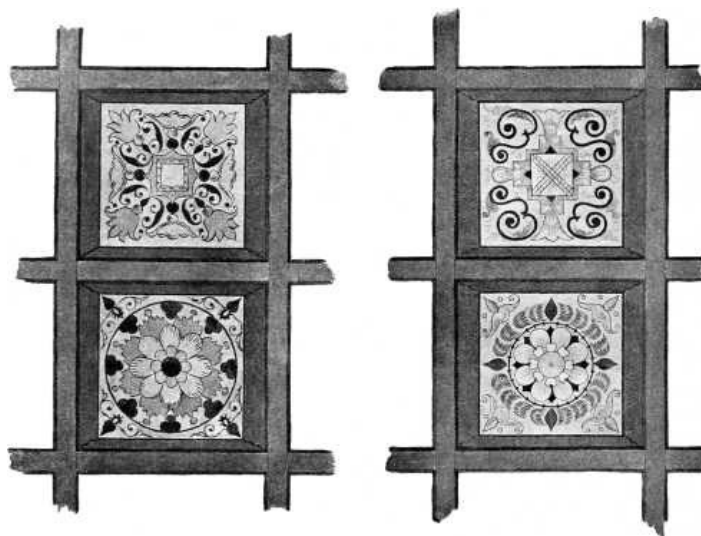
SZÓSZÉK A
MAGYAR-
VALKÓI
TEMPLOMBAN.
(52)

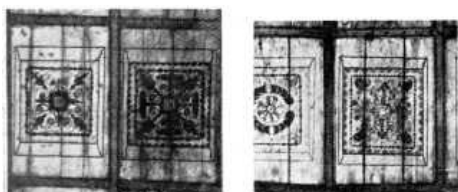
A MAGYAR-VALKŐI CINTEREM. (55)

A MAGYAR-BIKALI HARANGLÁB.
(56)

FESTETT MENYEZETTÁBLÁK A MAGYAR-BIKALI TEMPLOMBÓL.
(57)

FESTETT MENYEZETTÁBLA A SZTÁNAI
TEMPLOMBÓL. (58)

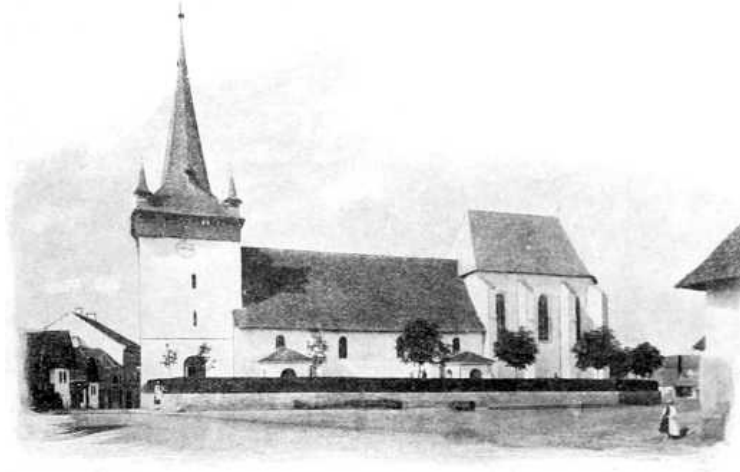

FESTETT
MENYEZETTÁBLÁK A
DARÓCI TEMPLOMBÓL.
(59)

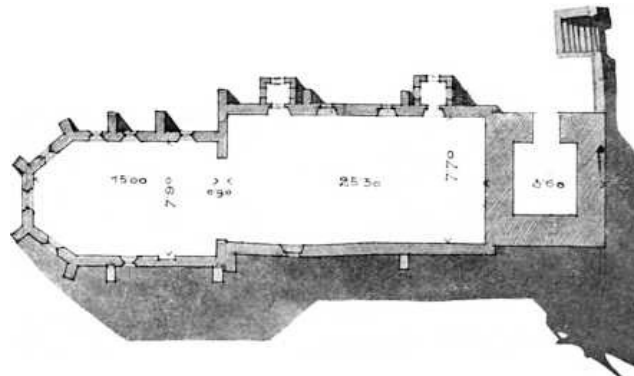
A valkői templom külső képe, fekvése is, talán a legfestőibb, egész Kalotaszegen, bár szépen van elhelyezve a körösfői templom is. A régi szentély gótikus támasztó pillérei elaprózzák, könnyűvé teszik a

hajótestét s így a torony széles, tagozatlan síma fala csak annál erősebbnek és monumentálisabbnak látszik. Könnyű faalkotmány üli meg a hatalmas falakat: a harangház, meg a sisak. A harangház íves tornáca, leeresztett karfadeszkái, alatta a gyámok a szegleteken, meg a négy kis torony, amint közre fogják a magas sisakot: ez dicséri a kalotaszegi magyar népművészetet. A lombos cinterem hatalmas fái némely oldalról elfedik, annál érdekesebbé teszik a templomot. A cintermet sűrűn állított pillérekkel alaposan megtámogatott vastkos, lóréses kőfal övezi, oldalt s elül, a toronynál, várkapuszerű kis bejárás van; ennek is erős, méteres falai vannak, kettőskapuja s a kapu mögött még ott a lyuk, ahová az eltorlaszoló gerendát erősítették, hogy megvédjék az ellenség elől idemenekült lakosságot; a kapu fölé is nyilván a puskás védelmezők számára emelték a tornácot.

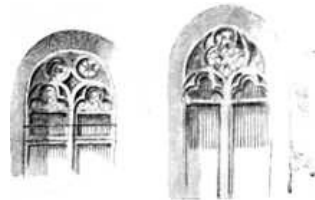
-73-
-74-
-75-
-76-

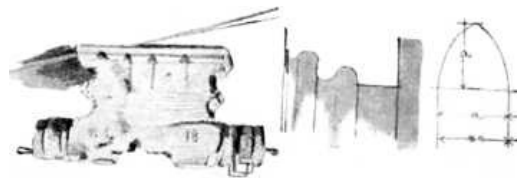
A B.-HUNYADI TEMPLOM. (61)

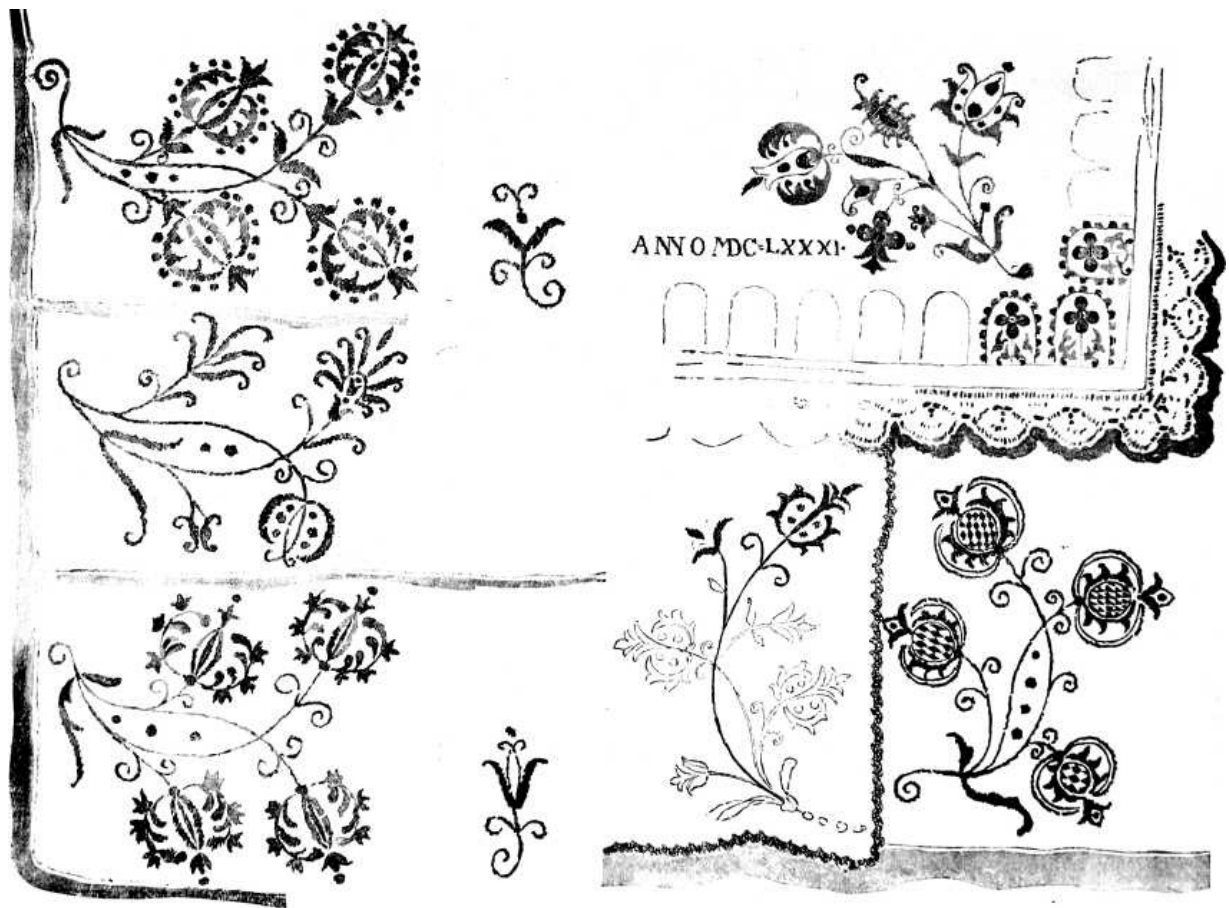
A B.-HUNYADI TEMPLOM ALAPRAJZA. (62)

**ABLAKOK A B.-HUNYADI
TEMPLOM RÉGI RÉSZÉN.
(63)**

**A RÉGI HARANGTÓKE; A KARZAT AJTÁJÁNAK
TAGOZÁSA; AZ ABLAKOK ÍVEINEK ARÁNYA.
(64)**

RÉGI VARRÁSOK. (60)

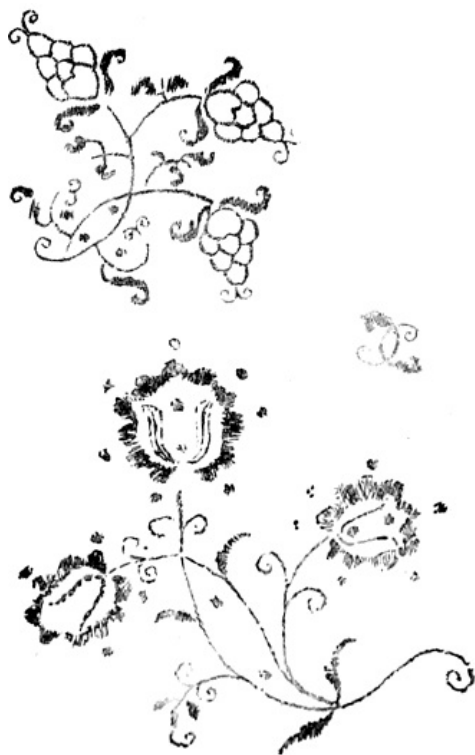
Templomi klenódiumok a b.-hunyadi templomból.

A MAGYAR-BIKALI TEMPLOM MENYEZETE. (XI. tb.)

Templomi klenódiumok a b.-hunyadi templomból.

RÉGI VARRÁSOK. (60)

Templomi klenódiumok a damosi templomból.

A B.-HUNYADI TEMPLOM BEJÁRÁSA. (65)

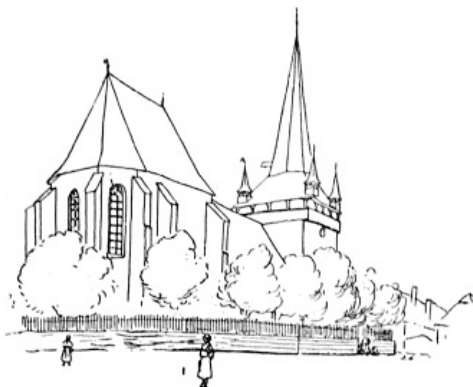
A kalotaszegi templomok harmadik típusát jellemzi a bánffy-hunyadi (61).

«Bánffy-Hunyadon a református templom hajója, a hátulsó karon lévő felirat szerint, 1698-ban, a déli rész 1772-ben épült; a régiebb rész menyezete 1705-ben, az újabbé 1780-ban készült, még pedig az utóbbinak mestere Kolozsvári Asztalos Lőrinc, amint ezekről a menyezetek közepén lévő feliratos kockák tanuskodnak. Tornyának négy kis tornyocskája van. A cinterem felüli bejárót a mostani pap készítette. A torony harangjai a mult század második feléből valók, az orgona és a toronyóra a XIX. századból. Úrasztali edényei közül egy ezüstkehely (Hunyadi Mathias Mártontól) és egy ezüstitányér 1681-ből, két ónkanna és két óntányér 1705- és 1745-ből valók. Különben ez a templom is a katolikus templom helyén, sőt alapja annak köveiből épült. A csonttemető a cinterem mellett van a mai bejárónál. A menyezet képei mindhárom fajtából valók.» J. J.

A régi katolikus átmeneti stílusban épült szentély magasan emelkedik az újabb keletű hosszú templomhajó fölé s fedele is egészen külön áll, – a református ács nem is akarta tagadni, hogy csak toldás; az újabb rész arányai különben nem szerencsések; lomha, igen széles a tornya is. Meglehet, hogy a torony egykorú a hátsó szentéllyel; a karzatfölgjárás és az ablakok kőkeretei erre vallanak, – nyilván külön álló kampanile volt s csak később kötötték össze a szentéllyel, közbuléptvén a hosszahajót. A sunyi, alacsony, tornácos harangház és a zömökebb sisak illik a nagy tömegekhez. Elmés szerkezete van a templom toronyórájának s még csak Magyar-Valkón van ilyen: óraütés előtt csönget; látszik is a sisakon, a két kis szeglettorony között, a csengetyű teteje. Oldalról vagy hátulról nézve tetsző képet mutat a templom; a lombos cintermet takaros léckerítés veszi körül.

Egészében réginek maradt meg a templom Magyar-Gyerő-Monostoron (67); megvan a románkori katolikus szentély, a tágas hajó s a templom egyik felén a torony. Különös érdekesség van abban, s nagyon festői, hogy erre az időmegviselt, sokszáz éves romra fölépítették a magyaros új toronytetőt, zöldre föstött harangházzal, piros cserepes sisakkal.

-77-
-78-

A B.-HUNYADI TEMPLOM HÁTSÓ RÉSZE. (66)

A MAGYAR-GYERŐMONOSTORI TEMPLOM. (67)

A DAMOSI TEMPLOM PATYOLATKENDŐI (XVII. SZÁZAD).

A NYÁRSZÓI TEMPLOM. (68)

«Magyar-Gyerő-Monostoron a katolikus egyháznak volt egy apátsága; ennek klastromát 1241-ben dulták szét. Templomát Mihálcz Elek, a valkói pap, így írja le: «Mai temploma hihetőleg az apátság régi templomából alakítottatott át. Boltívezete ugyan le van szedve, de annak egykori létezését a külső oldaltámok és a konzolok felismerhető helyei határozottan bizonyítják. A szentély jobb oldalán megvan ma is a sekrestye, megvan a fekirányos vak fülke is, hol a katolikus korban a szent olajokat és krizmát tartalmazó szekrények állottak. A déli oldalon teljes épségben állanak a csúcsíves ablakok. A templom délnyugati végén, a régi időkben, két torony állott, amelyek közül azonban ma csak egyik áll fenn. Figyelmet érdemelnek ezen toronyok két rendbéli ablakai, melyek a csúcsíves gót építésnek megannyi remekei. Díszművészetük a csúcsívbe helyezett körídomok kombinációjából alakult, alul korintusi oszlopocskákkal osztályozott két köríves nyilattal, amelyek fölött szívidomú, előbb csak kajácsosan, vak alakítással jelölt, de közepén egészen áttört ablakrése fordul elő, mely körül a támadó hézagokat fölül csúcsív záródásába helyezett négyszögű, képpoldalán pedig háromszögű bemetszés vagy áttörés tölti ki. A templom falának magasságáig leszedett egyik torony délfelé néző oldalát egy a falba illesztett szobor-csoportozat ékíti; a balfelőlí részen egy női alak szoptat két kigyót, a jobbfelőlí részen csakugyan egy női alak lándzsával megöli a kigyót; mindkét szobor fekvő helyzetben levő oroslánon áll. A templom belseje, úgy látszik, több rendbéli alakításon ment keresztül. Így pl. a hátulsó kőkar egészen leszedetett és helyébe fából új építetett. Az első kar 1758-ban, az urak széke 1753-ban, a faragott kőből való szószék 1752-ben csináltattak. Orgonája az egész egyházmegyében a legrégebb, 1787-ben csináltatott. A nagy harang 1778-ból, kisebb harangja 1784-ből való. Volt még ezeken kívül két harang, melyek közül egyik 1849-ben ágyúnak adatott, a másik a jelen század elején alakult ó-fenesi eklézsiának ajándékozott. A toronyban jó szerkezetű óra is van. Clenodiumai között az innen származott Kabos, Kemény és Gerőfy családok semminemű ajándékaival sem találkozunk. Az úrasztali kehely 1765-ben készült; ezüst kannáját 1797-ben Sombori Frusianna, kis ezüst tányérját egy közember, Ignác Ferencz, 1806-ban, ónkannáját 1776-ban Rettégi Anna, egy óntányért 1710-ben Németi Márta ajándékoztak. A mennyezet kockái nincsenek kifestve.»

Részben alapjuktól fogva reformátusnak épültek az idevázolt templomok (68. 69. 70. 71. 73). Nyárszón, Sztánán, Kis-Petriben, Jákótelkén, Bogártelkén s Jegenyén, s ezeken már keservesen meglátszik a városi hatás. Kedvetlenítő példái ezek a meg nem értett s már a városban elrontott olasz-, barokk- vagy német renaissance formáinak. Szerencsére, tud még a kalotaszegi nép a magyaros ízlésű templomépitéshez, mint azt a damosi (74.) templom bizonyítja, de még inkább a körösfői, amelyet méltán nevezhetünk Kalotaszeg gyöngyének.

AZ ÚJ TEMPLOM KIS-PETRIBEN. (70)

AZ ÚJ TEMPLOM JÁKÓ-TELKÉN. (71)

KERESZT
TIPUS A
KATOLIKUS
JEGENYÉN.
(72)

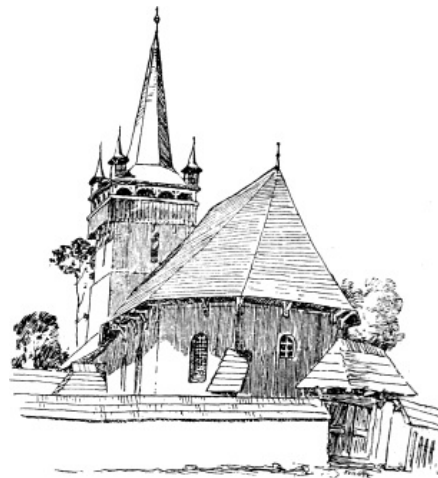
«Nyárszón a templom teljesen új és nincsenek képei. A sárvári szintén új; 1834-ben égett le és azután 1835-ben építették újra; mondják, hogy amikor a leégett templomot újraépítették, a régi vakolat alatt főtött szenteket találtak s a festmények alatt görög-cyрил irások voltak, tehát hihetőleg görög templom volt. Mindkét egyházban haranglábon függő, két-két 1847-en innen öntött harang hívja imára a hiveket. A klenodiumok a XVIII. századból valók.» «Jákótelkén a templom nyugati része igen régi lehet, mert először, amint a szószék mögötti falról kitűnik, 1685-ben, másodsor 1747-ben renoválták. A keleti rész újra épült 1804-ben. A két részt nagy gótív választja el egymástól. A régi mennyezet kockákban festve van, a festő megint Umling és fia, akik ezt, a legénykarral együtt, 1768-ban festették; a képek tulipánosok és állatokat ábrázolók, bibliaiak nélkül. A szószék koronáját 1842-ben festették újra. Orgonát 1853-ban kapott és került 948 ezüst huszasba. Egyik harangját 1813-ban, a másikat 1768-ban öntötték. A templom tornya csipkés

zsindellyel van fedve és négy tornyocskája van. A bort az Úrasztalához egy nagy fakulacsban viszik. Az egyházi láda 1783-ból való, a kehely 1746-ból, az egyik óntányér 1710-ből, a másik 1735-ből, a nagy kehely 1845-ből; nem értékesek és nem érdekesek.» J. J.

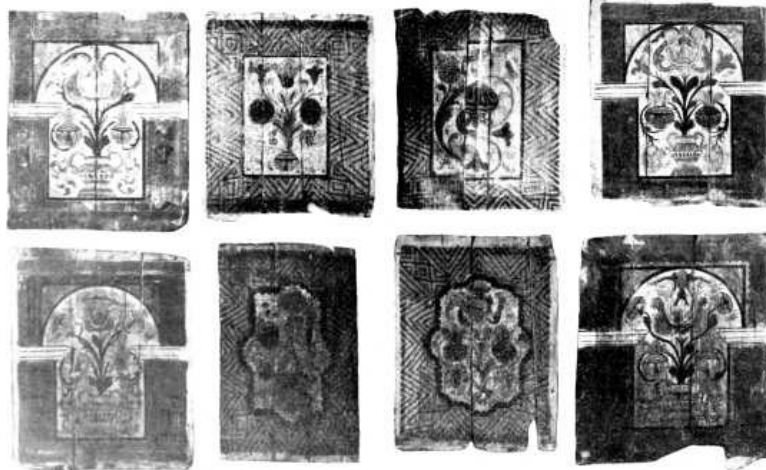
-80-
-81-
-82-

**A JEGENYEI KATOLIKUS
TEMPLOM. (73)**

A DAMOSI TEMPLOM. (74)

**FESTETT KAR- ÉS MENYEZETTÁBLÁK A KIS-PETRII RÉGI
TEMPLOMBÓL. (75)**

TEPLOMOZÁS KÖRÖSFÖN. (XII. tb.)

A KIS-PETRII RÉGI TEMPLOM FÖLSZERELÉSÉNEK MARADVÁNYAI. (76)

A KIS-PETRII RÉGI TEMPLOM MARADVÁNYAI. (77)

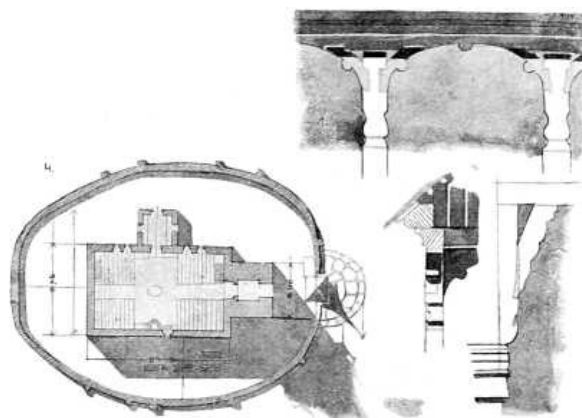

**PAD A RÉGI KIS-PETRII
TEMPLOMBÓL. (78)**

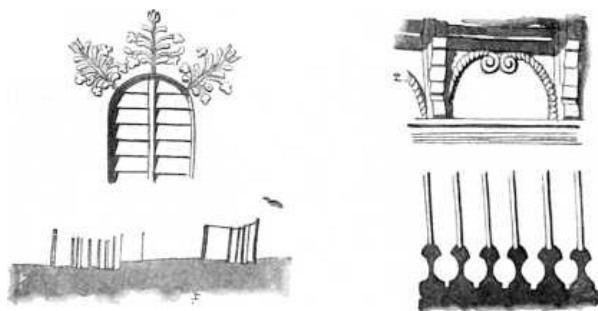
«Damos templomáról a legrégebb adat 1701, (a szószék mögött) amikor t. i. renoválták. Festményei nem egy időből, de egy mestertől, Umling Lőrincstől és fiától származnak; a képek mindhárom típusból valók. A szószék és a kálvinista fénix-madár 1746-ból való; egyidejű vele a négyágú lábbal bíró Úrasztala, mely motívumai szerint már Umling műve; a legénykarfa a rajta levő felírás szerint 1752-ből való és ezt már biztonsággal állíthatjuk Umling művének. A mennyezet kockaképei 1774-ből valók. Az orgonát és a hozzá tartozó kart a templom 1813-ban kapta. Harangjai közül a nagyobbik 1803-ban, a kisebbik 1795-ben csináltatták. A persely itt nem áll külön, hanem az első padba illesztett fiók alakjában van meg. A toronynak négy kis tornyocskája van. A tornyot fedő zsindelek alsó széle csipkés. Az Úrasztalán, a Koltsár Erzsébet Sebe Jánosné által 1826-ban ajándékozott varrottas alatt, valóságos keleti szőnyeget találtunk, amelyet a margó-hímzés szerint M. N. Flóris Mártonné, Gáspár Kata ajándékozott a damosi eklézsiának 1800-ban.» «Kis Kapus temploma a késő gót kornak csinos emléke; szentélye nyolc szegű, három oldallal záródik, diadalíve és boltívezete csucsos; paizsalakú zárköveinek egyikére a Geróffy család címere van domborúan kifaragva. A szentélykülsőrész körül lévő gyámozslpok egyikén az 1441-es évszám árulja el a templom korát. A templomban van két régi sírkő: az egyiket Bornemissza Anna emelte Gyeróffy Jánosnak 1691-ben, a másik alatt Gyeróffy János és Zsigmond tetemei nyugosznak, 1613 óta. Tornya nincs; benn a faluban azonban, egy fatoronyban, két harang van: az egyik 1527-ből, a másik 1651-ből. A templommenyezet Umling műve 1743-ból, tiszta tulipános motívum valamennyi. A templom régi perselye 1743-ból való, vasabroncsú hordócska. Torony tornyocskák nélkül.» «A farmosi templom régi lehet; tornyának egyik harangja 1419-ből való, a másik 1806-ból. A mennyezet tiszta tulipános festményei (egyetlen kétféjű sas van köztük) 1750-ből valók, Umlingtól, de renoválta, ugyancsak ő, 1790-ben. A cinteremben egy szfinx csonka képét és lábát találtuk meg. Tornyán nincs négy kis tornyocska.» «Nagy-Petri templomának mennyezetkockái 1713-ból valók, de régi értékük elveszett, mert 1760-70-ben Umling renoválta.» «Nagy-Kapus régi temploma a közelebbi időkben egészen újra épült és a régiből csak egy szép faragványú portálé, - melyből a templom régiségére bizony következtethetni, - maradt meg a nyugati falba vakolva. Az új templomban a szószék feletti koronát Szóts Lajos és neje Szász Rozália, 1863-ban csináltatták. Torony tornyocskák nélkül. A mennyezet régi festményeit egyszínű kékre mázolták be; a régi festett holmiból csak egy 1742-ben készült pad, valószínűleg Umlingtól maradt meg. Egyik harangja 1750-ből, a másik 1806-ból való.» «Mákó temploma új; a régi templom kőfalának egyetlen maradványa egy tábla, mely szerint a körfalat Magyarai építette 1712-ben. Négy tornyocskája nincs, mennyezetfestése sincs. Az új fal 1868-ban készült.» «A bogártelki templom újabb; tornya négy tornyocska nélkül. Mennyezete 1794-ből való, bibliai képek nélkül, Umling modorában, Simon György készítette.» «Az inaktelki templom szintén új, 1767-ben épült; a régi templom egyetlen maradványa a szószék koronája, 1783-ból. A pap udvarán álló szenteltvíz-tartó a katolikus idők emléke. A klenodium egy óntányérja 1714-ből való.» «Magyar-Gyerő-Vásárhely temploma a legújabbak közül való; a régét 1831-ben bontották le és építették újra, de oly rozogán, hogy összeomlással fenyegette a híveket, míg végre Kerekes Márton kolozsvári építőmester, Isten iránt való kegyelethből, ingyen kijavította 1868-ban s egy évvel azután a torony került bádofedél alá. A régi templom mennyezetét felhasználták. Az is Umling műve 1752-ből. Négy tornyocskája nincs.» «Kalota-Szent-Király és Zentelkének egy temploma van, mely azonban egészen új, mivel az 1848-49-iki forradalom vihara a két falat akkor csaknem teljesen elsöpörte a föld színéről. Tornyának négy tornyocskája van.» «A türei templom is új, annak nincs négy tornyocskája, ellenben van a falunak egy kis oláh fatemploma, melyen a négy tornyocska megvan.» «Nagy-Almás temploma teljesen új.» J. J.

-83-

-84-

A harangház ívei. - Ugyanannak metszete. - Gyám, a harangház könyöklője alatt. - A templom alaprajzának vázlata, a cinterem körítő falával.

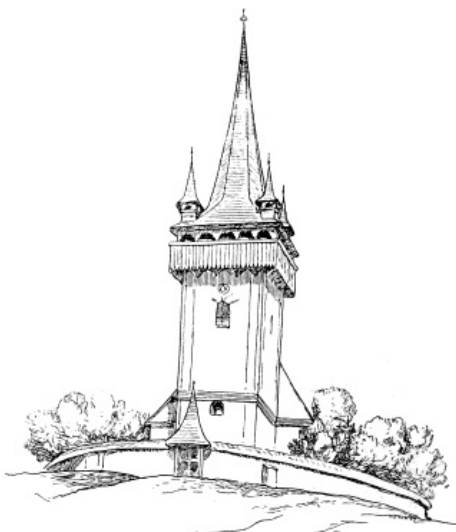

A torony ablaka. - A harangház alatt: átmenet a vakolt toronyfalból a harangház és a toronysisak famotívumaiba. - A harangház könyöklője. - Tagozatok vakolatból: a gerendázat a harangház alatt, gerendázat és a választó párkány.

A KÖRÖSFŐI MAGYAR TEMPLOM RÉSZLETEI. (79-80)

A KÖRÖSFŐI CINTEREM BEJÁRÁSA. (81)

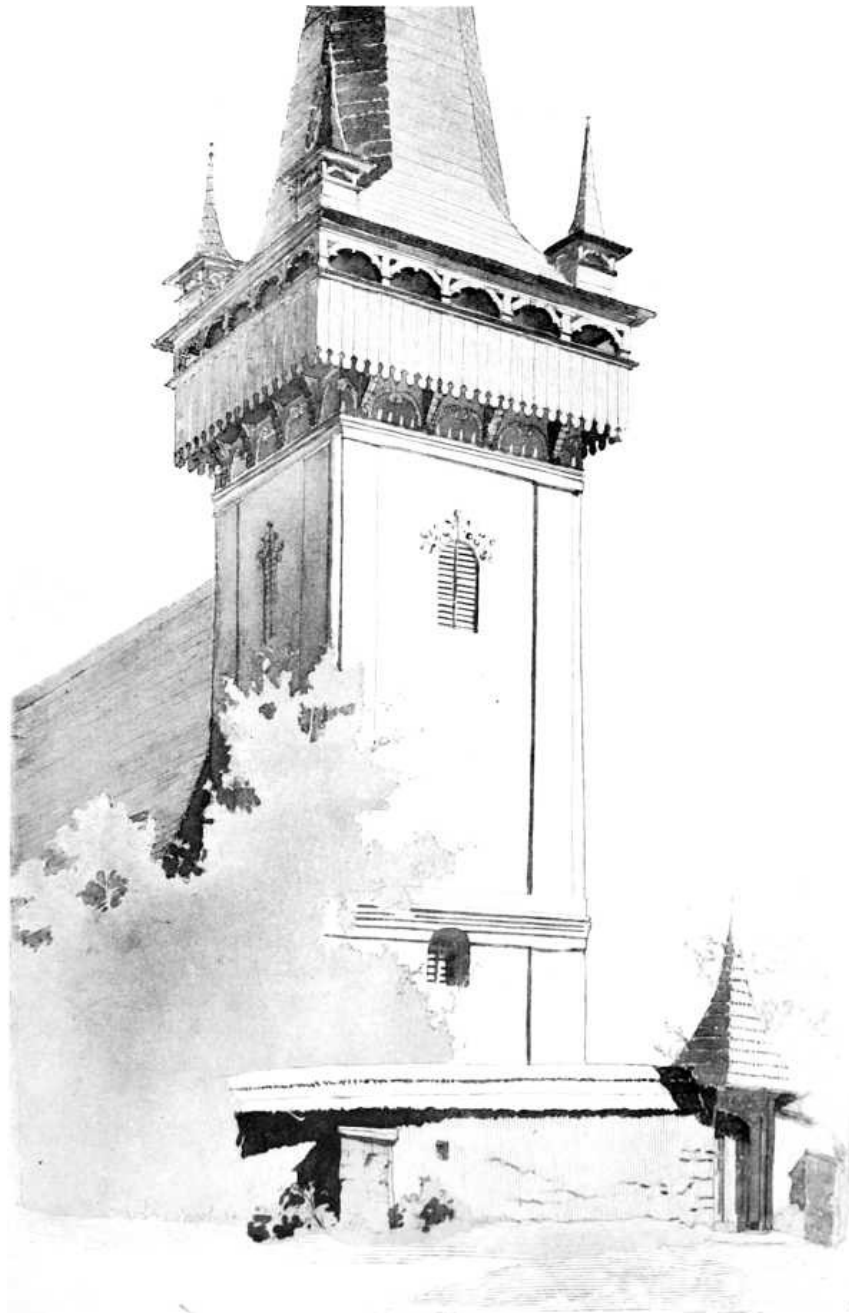
A KÖRÖSFŐI TEMPLOM. (82)

Emlékezetnek okáért jegyezzük föl, hogy Kis-Petriben a XV. század elején épült, dongakupolás, lebontott s nagyrészt tűzre került régi templom füstött menyzet-tábláiból (Umling Lőrinc 1745) megmentettünk néhányat s megtaláltuk a tiszteletes úr, Antal Géza csűrében a füstött szószéket (1715-ből) s a kerek Úrasztalát is (1698), a kórus dátumos peremével együtt; a régi papszéket Bot János földműves háza előtt, az utcán veri az eső. (75. 76. 77. 78.) De bezzeg a hombárszerű új templom elég ormóttan; Lukács István bánffy-hunyadi építőmester és földműves cselekedte 1903-ban.

Befejezésül szóljunk a körösfői (79. 80. 81. 82. 83.) szépséges kis templomról. A templomot 1833-ban bővítették, a hátulso rész 1764-ben készült. Pompásan van elhelyezve. A dombtetőn gyönyörűen emelkedik ki az ívesen ácsolt, kiugró harangházból a finom, karcsú torony s helyes arányban van a sarkokra helyezve a négy melléktornyocska. A könnyű faalkotmány fehérre meszelt síma falon nyugszik, komoly, egyszerű, templomhoz illő síma falon. Csak a szögletein vannak pillérféle sávok s felettük, alattok összefogja, körülövezi a torony falait egy párkány, egy barázdált lap, valami igen sajátos, egészen eredeti és teljesen ide illő díszítés. Minden oly könnyed, egy-két újjnyi vastagságú, – csak vakolat. Böcsületes, igaz érzésű művész-ember munkája ez; nem tukmált emberekre kölcsönszedegedett idegen formákat, az egyszerű magyar templomon nem hazudott fából s vakolatból követ és kőfaragást, – dolgozott józanul, őszintén, fával és vakolással úgy, ahogy azt a fa és a vakolás anyaga s természete megkívánja. Őszinteségének s egyszerűségének jutalma az épület bájos finomsága, az egésznek szinte meg sem magyarázható harmóniája: befejezett, egész, körvonalaiban természetesen összesimuló; az egyszerű egyenes vonalakban sehol semmi bántóan meg nem törik, nehézkesség nincsen. Csak ha

egészen a templom közelébe megyünk, akkor vesszük észre, hogy az a primitív falusi építő ösztönszerűleg tudta a Parthenon építésének egyik titkát s azok az egyszerű egyenesek nem is egyenesek, hanem görbék: a torony teste s pillérei, alig észrevehetően, de következetesen, befelé görbülnek, összehajolnak. Szerkezete, beosztása: célszerűen, józanul, nemes egyszerűséggel magyaros. Bévül nagy négyszögletű terem, a két végén karzattal; elül bejárás a papnak s az asszonynépnek, oldalt a férfiaknak s a legényeknek. A toronyfal jó erős, hogy megbirja a harangzúgást. Födése egyszerű. Fajtánk kedvének s lelkének fiatalsága az a zamatos magyar cifraság, ami módjával jutott a toronyablak, meg az ajtó köré, – egyszerűen csak vakolatból az is.

-85-
-86-

A KÖRÖSFŐI TEMPLOM TORNYA. (83)

**A MERENYŐI OLÁH TEMPLOM
MAGYAR DISZÍTÉSE. (84)**

NYÁRSZÓI SZOBARÉSZLET. (XIII. tb.)

NYÁRSZÓI HÁZ. (XIII. tb.)

JÁKÓ-TELKE FALUBÓL.

Vasárnap délután, Magyarókeréken, kitelepedtünk a szérüskertbe, a vén ács, Szűcs András Öreg szérüskertjébe, a szilvafa alá s ő mesélte, mint építettek házat a régi világban, amikor még jobbágy volt a paraszt, amikor még nem tették utcafelül az ablakot, ne leselkedhessék be az ispán, hogy nyomban úrmunkájára zavarja azt, aki odahaza rostokolt.

... Hát csak annyi, hogy biz' urat szógáltunk mi régen, nem magunkat. A régi ember fakilincshez volt szokva, az ajtóra nem tettünk bélést, az ablakra meg csak döglött juh-böndőt, kilyuggattuk s megvolt. Hogy a ház? Megválasztották néki a helyet, nem tették utca felül, hanem bétették egy hajításnyira az utcától, a kert derekába. Ördögös helytől féltek. A Tericáéké ma is úgy van, nem utcasorra. Hozzáfogás előtt szóltunk a jó embereknek, segítsenek; másnak nem. Hatóságnak semmi szava belé. Fát, segítséggel, kalákával, meghoztuk a Havasról; az oláh vágott hatvan fát hat véka buzáért; a kalákának járt egy vacsora s pálinka. A vacsora? Egy kis tészta-leves, borsós tokány, savanyu étel egressel, aféle jó füstölt hús tejfölösen, meg friss sütésű kenyér. Az ételt felszólotta valami rendes tudós ember, mondván, mire gyülekeztek, kinek a segedelmire, ilyenformán:

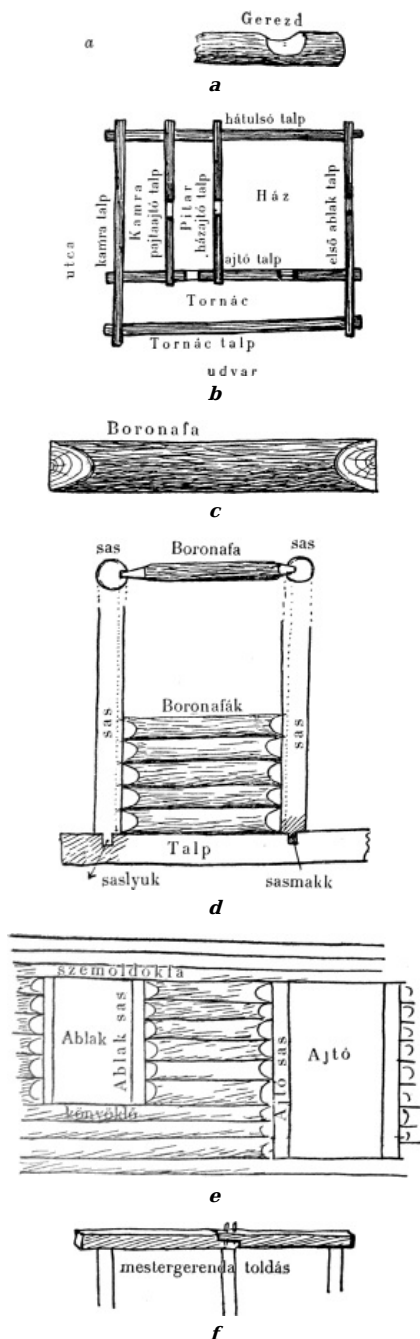
Isten áld meg életünket,
Bocsásd meg sok bűneinket,
Szenteld meg eledelünket,
Fiadért hallgass meg minket.

Az emberek fönnállva hallgatták. No, most szabad az étel! Részt vevének minden tálból s a végén a megválasztott szószólló mondta a gazda nevében:

Áldásidért szent Ur Isten,
Melyvel táplálsz az életben.
Neved légyön dicséretben,
Most és mindörökké Amen.
Ki mit vett ezen eledelekből,
Adj a Isten kedves jó egészségire
És köszönjük, hogy nem sajnálták
Fáradságukat, eljöttek segítségre.

Aztán, míg a szőlő el nem pusztult, borra mentek a falusi korcsmároshoz, aki az uraság borát mérte, mert itt zsidó nem volt akkor még. Nyolc kupa volt egy veder, megittak néhány vedret; két garas járt egy kupaért. Főd iccével, afajta hólyag csuporral ittuk.

Fát, mondám, hatvanat hordtak egy házhoz. Fűrész nem volt, hát fejszével neki s elrötták, ügyesen, gerezdbe. A faluban Peti Palinak vót csak fűrészze, ő hozzá jártak deckát vágatni, ő csinált fakó kereket is, meg egy-egy rongyos koporsót.

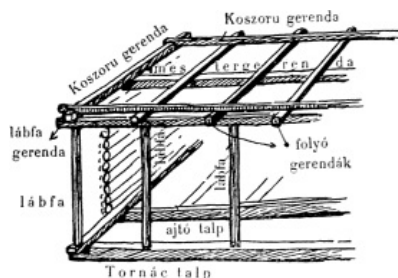

Követ se tettek alája s lerakták a talpfákat. Kamara esett utca felül, ablak a kertnek, hogy ne lássa az ispán, mit dolgozik a jobbágy. A fákat (gerendákat) mind kieresztettük a szegelleten, nem csaptuk le falmentin. A talpat nem fecskefarokra röttük, mint ma, hanem gerezdre (a) mindig az alsót. (Fecskefarkot nem is lehet, csak négyszögletes fára). A többi fa gömbölyű maradt, héjját se nyúztuk le. Forgattuk a fát, vékonyt vastagra raktunk és megest, különben felment vón' vagy alatt maradt volna. (A gerenda vékony végére a másik gerenda vastag végét, és viszont). Így lett meg sorra: tornác talp, ajtótalp, hátulso talp, kamaratalp, pitvarajtótalp, házajtótalp és az első ablak talpa (b). A boronafa adta ki a falat (c); rakták egy öl, vagy egy öl és egy sukk magasságra. A küszöböt kiadták a talpfák. Jó hatalmas tölgyfák kerültek még akkor a Havasról. Ablaknak s ajtónak sasfákat raktak; a talpfába sas csak az ajtónak röttünk. A sas-lyukba bétettük a sas makkját, ami megvolt vagy három coll. A sas vésésibe (csatornaszerűleg a sas egyik oldalán) raktuk a behegyezett gömbölyű boronákat, tiz tizenkét darabot raktunk egy oldalba (d). Ablakszemöldök már kitelt a hosszú boronából, a könyöklő is kitelt, amibe a behegyezett kis sasok adták a két ablaksast. A behegyezett sasokat olyik ember be is fúrta és kőrisfaszeggel szegezte be. A boronákat fenyűfából vagy bikkfából szerettük. Az ajtószemöldök fölött még két

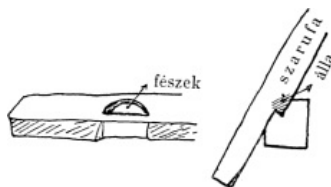
rend hosszú boronával megkerültük az egész épületet. Régen volt fa bőven, nem kellett cédula, nem igen tódtak, de ha tódtak, a' vót a boronatódás: két erős faszeggel eresztették össze, úgy, hogy még az alsó hosszú boronába is ment szög, jó egy sukkos (e).

A tornác?... Hát négy-öt lábfa, egyformán elosztva, úgy, hogy lábfa a bejáró ajtó iránt ne legyen. A láb fákra ment, felül, egy láb fagerenda, ügyesen megkézvonózza, megszegelletezve.

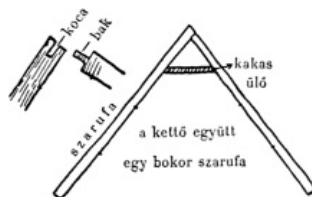
De még a házon munka van. A borona tetejébe jött a mestergerenda, a ház közepin végig, jó öt öles; ha nem vót elegendő hosszú gerendánk, tódtuk, de csak falközön (f). Mer' e' mán gerenda volt, megfaragva fejszével, négy szegelletre megsimítva kézvonóval. Erre raktuk, keresztbe, a folyógerendákat, szalmásházon ritkásabban, csak vagy hatot; most félölenkint szokás, mer' a decka most két öles. Nem mondtam még: a folyógerendák kimentek a láb fagerendára (g). A folyógerendák fölébe, az oldalfalakra, meg az első falra, meg a hátulsó falra, jött egy sor koszorúgerenda, akit megtódni nem volt szabad sohase. Így lett két hosszú koszorúfa, meg két kurta koszorúfa, összeróva négy végin, bészegezve a gerezdbe is, négy szöggel. Most fészket csináltunk a koszorújába, úgy, hogy a szarufa álla a fészekbe üljön; a szarufa vége meg van ügyesítve (h). A szarufa három-négy öles, olyan magasra mégyen föl, mint amilyen széles a ház tornáccal együtt. Egy bokor (pár) szarufa két szarufából vagyon, összeköti őket a kakasüllő. Öt öles házra öt bokor jár, minden öltre egy. A két szarufa egybetámasztott felső végét összevésik, egyik a villa, másik a nyelv, erre mifelénk úgy mondják: koca meg bak. A kakasüllő a szarubokor felső fertály részébe van róva (i).

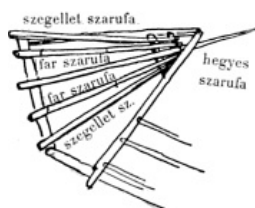
g

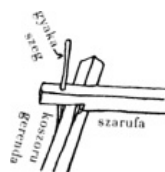
h

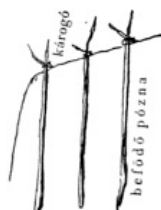
i

j

k

l

A munka java, amikor a szarufákat húzzuk föl. A ház farától egy öltre, befele állítjuk az első bokor szarufát s ódalkötéssel marasztjuk meg. A ház farára jó a középső hegyes szarufa, a kicsi kakasüllőbe, aki félöltre kinyúlik a szarufa csúcsa fölött; a ház farának két sarkára húzunk, nékitámasztva a kis kakasüllőnek, két szegellet-szarufát, - a középső hegyes szarufa és a két szegellet-szarufa közé jó még egy-egy farszarufa, ezek is a kicsi kakasüllőre támaszkodnak (j). Eppeg így mégyen a munka a ház másik

farán is. Aztán beléceljük, egy-egy lécz közibe eltér a lábunk, térdig; legalulra faragott léczet szegezünk, a legtetőre is jut ilyen lécz. Az alsó lécz a gyakatartólécz, mer' aztán meggyakázzuk kereken a ház körül, két-két hüvelyknyire; a gyakákat a koszorú gerenda alá eresztgetjük (k). Aztán befödjük. Mérékével adogatnak föl jó bodros, összekapaszkodó borsószalmát, az jó alulra, meg is gázoljuk böcsületesen, aztán arra a búzaszalma. Befödés után póznát teszünk rá, hogy a szél le ne hordja, károgót, mert arra pihennek a varjak (l).

Már most bé is van földve, de se padlásolva nincsen, se tapasztva.

Hát bépadlásoljuk: a folyógerendákra lapítjuk a deckát. Mert régen a deckát is csak fejszével csináltuk, mind csupa fejszével. Hasítottuk. A régi decka ma megjárja pallónak a patakon, amikor szénát hordunk haza. Erős jószág volt... A padlás tetejét bétapasztják. Sárt, lágy sárt nyomnak, megkeverik szalmával is. A borona-fákba vésővel hasadást csinálnak, abba osztégg pocokokat (kis ékek fából) vernek, megpocokolják a házat. A sár meg van már tapodva, törekkkel (apró szalmás pelyva), azt csapják a tapasztó emberek, mostanában cigányok. Jól oda kell verni a sarat, kívül kezdve, - bévül a házban csak akkor, amikor kívül megszárad. Aztán simítják, simítózsende (zsenedy) élivel; aztán, amikor jól megszáradva meghasadozott a sár, akkor megsikárolják lóganéval összetapodott sárgafölddel. Kézzel sikárolják, tenyérrel, az asszonyok. Fehér agyagot, olyan kékesgyöngy színű fehér agyagot oláhnék hordanak le a hegyből, Bocsból s adják pityókáér', törökbuzáér', akkorákat, mint egy cipó, - avval fehéritjük a házfalat, söprűvel. Mer' vót fene, meszelő, a régi világba!... A bocsi cipót megtörik, cseberbe, aztán elkeverik, míg olyan lesz, mint a mész, aztán verik, seprűvel, a ház ódalához.

Hogy mibe került?... Manapság, szegény ember négy-öt esztendeig épít egy kétszázötven pengős házat. Nem hogy tempóznék véle, de csak akkor nyúlhat hozzá, amikor elád egy-egy kis malacot, vagy egy kicsi szénát. Hogy régen, miből álltuk?... Kiszámítsuk. Vagy negyven kézinapszám rámegyen. A földéshez is kell, teszem, husz-huszonöt ember. Tapasztásra rámegyen nyolc napszám, sikállásra vagy négy; a beverést, körülbelől egy nap egy asszony maga megteszi. Az ácsnapszám ma egy pöngő, az összerolás megvan hát harminc-negyven pöngő, de akkor egy öt öles házat négy ezüst pengő forintér' vállalt föl egy ács. Igaz, adott mellé egy napszámot is a gazda, meg maga is segített, meg ételt is adott. Tizbül kiállottuk minden bajunkat. Igaz, akkor egy tehén tiz-tizenöt pengő volt, egy véka pityóka négy garas; egy rossz huszas volt egy férfinapszám, mert hogy egy rossz forint (váltó forint, 80 fillér mai értékben) három rossz huszasból állott ki.

Mikor elvégeztük, adtak egy áldomást. Oláhéknál a pap csinál e' kicsi könyörgést, amikor belémennek a házba.

A KALOTASZEGI CSŰR TIPUSA. (85)

Amint összeróttuk a talpat, egy piculát tett alája József Veszelika, meg hét gerezd fokhagymát, - de el is égett, a háza! Nem vettem észre, hogy magyar ilyet tett vón'! Az egy Péter Bandi Pali, 48 után...

A csűr? Az is csak ilyenformán, mindenféle módon. (85).

Talpat leteszik, felrójják gerezdbe a boronákat, olyan magasra, hogy az ember eltérjen alatta, egyenesen állva, a marhája körül. Keresztgerendákat is teszünk rája, jó vastagot, hogy a gabonát megbirja a csűrpadláson. Ujra ró tovább, egy ölnyi nincs éppen, de jó öt sukot, - mikor ezt eléri, akkor állít túl afelül harmadfél öltre vagy egy másik pajtát, s így lesz egész a csűr; vagy csak talpat állít s lábfaakat rá, olyan magasra, mint az egész pajta, héjjával (hiú, padlás) együtt, e' meg a félcsűr. Félcsűrön a lábfaakötéses lábára jön a vállgerenda. A vállgerendára, úgy, hogy átnyulik az ólhéjja (pajtahéjja, a pajta padlása) fölé, jön négy vastag koszorúgerenda úgy, hogy a két hosszú koszorúgerenda keresztülmegy a csűr földje (a csűr nyitott része) s az ólhéjja fölött. A pajtaablak, a marhaetető, a csűr földjére nyilik. Egy böcsületes egész csűr megvan, hosszában, hat öles; a félcsűr négy-öt öles, ebből a pajta legalább másfél öl a szélességiben. A tető pedig olyan magas, amilyen hosszú a csűr. A pajta kieresztett gerendáin áll a szekérszerszám, a gereblye, villa, meg mi egyéb. A gyaka alatt van az eszterha, (eresz, kieresztés) háznál csöpögőnek mondják.

A szalmatető?... Az a finom, csak! Házon elszolgál száz-százötven esztendeig, tartja a füst, fejszével se győzzük szétvagdosni, amikor bontunk. Csűrön is eltart, de csak negyven-ötven esztendőt, mer' hogy a csűrhéjjában nincs füst, aki aszalja.

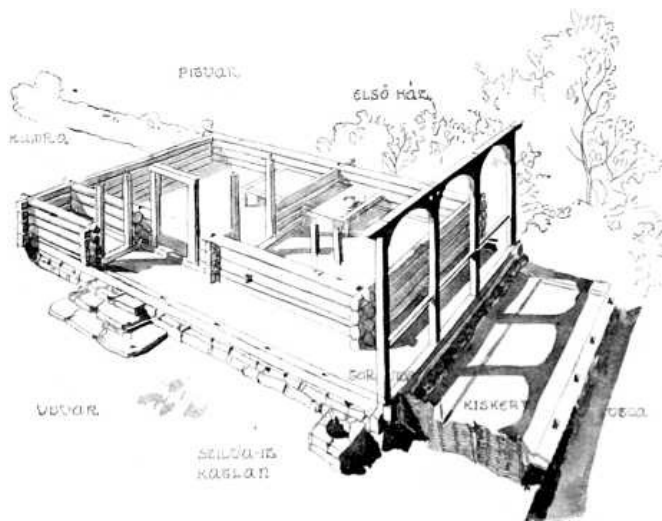

ZSOBOK FALUBÓL.

Így oktatott bennünket Magyaró Kerekén a vén ács, Szűcs András Öreg.

Munkatársunk, az építőművész, Medgyaszay Istán kivallatta Mákón a vidék legügyesebb ácsmesterét, Pete Ferkó földmívést. Ez már újabb módi építkezés. (86).

... Hát elsőben is, azon kezdem, akinek kicsi a módja. Az pince nélkül épít: pitar s házat amibe laknak, meg kamrát; a ház elibe tornácot, hogy esőben künn üldögélhessünk, meg nyárba künn hálhassunk.

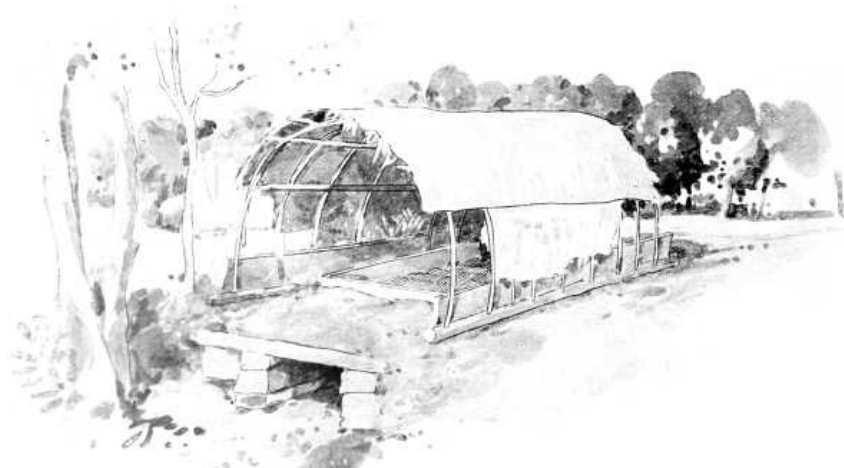
A BORONÁS FAHÁZ ÉPÍTÉSÉNEK MÓDJA. (86)

A munka azzal kezdődik, hogy lerakjuk a talpgerendákat; jó erőset keresünk, tölgyfából, szegletesre ácsoljuk; mindenik fal alá gyűn egy-egy, ahogyan a fal éppeg van. Ezeket már most összevágjuk ott, ahun összetanálkoznak. Akkor már látni, milyen nagy lesz a ház, a pitar, meg a többi. Ezekre a talpfákra rakjuk a falat, boronákból. A boronákat fiatalabb fából válogatják, mer' gyöngébbek is lehetnek; nem is ácsoljuk szegletesre, megmaradnak ahogy vannak, gömbölyűek. Ilyet rakunk a talpfára, egyiket a másikára fel, addig, míg azt nem gondoljuk, hogy, no most már elég is lesz. A felső, utolsó boronafára gyűn a padlás.

-94-

**TAMÁS PÉTER BOLHA
ÉPÜLŐ HÁZA
MAGYARÓKEREKÉN. (87)**

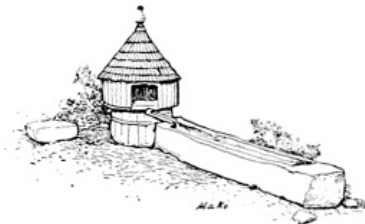
SZILVAASZALÓ DAMOSON. (89)

Igen, de hogy állanak meg az egymásra fektetett boronafák? Ippeg azt akartam mondani, hogy a szegelleten összevágják, de nem úgy nímet módra, hogy csak a szegelletig hagyják, hanem úgy, hogy mindenik fa túl ér a másikán: egyik békapaszkodik a másik vágásába, annak a vágásába megest a felette való. Úgy mondjuk ezt, instállom, hogy keresztbe röjjük. Ha minden falat így csinálnánk, ugyan megjárnök, mer' nem volna se ablak, se ajtó a házon. Azér' ott, ahonnat ajtó léssen, kétoldalt ajtófélfát vagy úgy is mondják, hogy sast álligatunk. Ennek a sasnak két végire csapot hagyunk, a talpgerendába meg bevéssük a csaplyukat, oszt abba béültetjük a két ajtófélfát; a két félfára meg ültetjük rá az ajtó szemöldökfáját. Addig van felfele az ajtó. Mámost, hogy a boronafák az ajtófélfátul el ne szabadúljanak,

az ajtófélfát hosszában bevéssük, oszt a vésetibe bésasoljuk a boronafákat. Így aztán jól bészorúl a boronafa lecsapott vége és olyan akurátus, hogy meg se mozgathassuk. Az ablakoknál csakis ilyenformán megy, csakhogy az ablakfélfát nem a talpgerendába csapoljuk bé, hanem várunk, amíg annyi boronafát rakunk, hogy már gondoljuk, no ez elég magos is lesz könyöklőnek. Ezt a felső boronafát az ablak helyén oszt megácsoljuk, hogy az ablak bélése jól bétanáljon; véssünk rá kétfelül csaplyukat, az ablakfélfát béültetjük, oszt rakjuk tovább a boronafákat. Ahonnan ablak van, oda mámost nem kell olyan hosszú boronafa, hanem csak a darabjából veszünk és megest bésasoljuk az ablakfélfá vésetébe; ha meg elértük a félfá felső csapját, bé ültetjük a boronafát. Ez az ablak szemöldökfája is. Mikor mán elég magasan vagyunk, rátesszük az utolsó gerendát külül, környöskörül a falakra. Ezzel oszt meg is van.

**A KEMENCE PADKÁJÁN, B.-
HUNYADON. (90)**

**CSORGÓ A FORRÁS FÖLÖTT,
MÁKÓN. (91)**

B.-HUNYADON. (92)

- De bátyó, a leppentyüs lyukat a Kisó macskájának (kis csapóajtós nyílás) mikor vágták ki?
- Mikor? Igaz-a, ezt el is feledtem. Hát akkor, amikor fektetjük a boronákat. De a leppentőt utóbb akasztjuk bé.
- Aztán, még egyet. Azokat a gerendákat, ugy-e bár, nem teszik le csak úgy a fűre? Azt mondja el bátyó, amint legislegelő kezdi, amikor még csak a házhely van meg?
- Elmondom én azt is jó szívvvel, csak előbb tömjem meg a pipámat. Jóképű kicsi pipa ez, - forgatja, szemléli - már nem vónék el nélküle. Hát, hogy tovább mondjam a mondókámat, elsőben is azon kezdem... hogy is no?... Hát ahogy monda, hogy ippeg csak a házhely van meg. Hát ezt má mi úgy szoktuk, hogy körülszemléljük az egész telket. Hol leszen jó helye a csúrnek? A gabonásnak? Hogy ne kellessék kapaszkodni a szekérral, ha takarodáskor hozzák haza a gabnát, szalmát, szénát s mi egymást. Ha nem nagyon kapaszkodó a telek, legügyesebb mégis az utca felé építeni a házat, de olyanformán, hogy közbül legyen még a kis kert. Mikor már most kiszemeltük a házhelyet: meglépjük, hogy elég tágas legyen a bentájék, a szegelletjire cöveket verünk, oszt kisinorozzuk. Akkor mán gyühetnek az emberek, áshatnak. A kő falnak egy lábnnyira kiássuk a földet, oszt rakjuk bé a követ a helyibe, sárral. Akinek nagy a módja, az mészbe, meg porondba (homok) rakatja, egyelesen (keverve). Így falazunk tovább, egészen addig, amíg gondoljuk, hogy no most már elég is lesz. Ha menedékes a házhely többet rakunk, ha igenyes, csak úgy derékig. Az egyik szegeleltre, úgy könnyű (alkalmas) helyt, odafalazzuk a katlant is szilvaíznek. (A szilva lekvárt hívják Erdélyben szilvaíznek.) Azután rakunk lépcsőt a pitarajtó elé. Mikor már ez mind megvan, szépen elegyengetjük a fal tetejét, külül s bévül bévakoljuk, csak úgy a hézagokat, aztán felületjük rá a talpgerendákat, ezekre meg felületjük a boronafákat, egyiket a másikára fel, addig, míg azt nem gondoljuk, hogy no most mán elég is lesz. Így rakjuk a falat.

**A KEMENCE PADKÁJÁN, BONYA
(NAGYANYA) AZ UNOKÁIVAL (B.-
HUNYAD). (93)**

PIHENÉS (B.-HUNYAD). (94)

- Jól van jól, bátyám, ezt elmagyarázta, meg is értettem, hanem másvalamit szeretnék tudni. Azokat a lejtős gerendákat, amire a zsuppot vagy zsendelyt rakják, azt szarufának híjják. Sok iskolát jártam, de azért máig se tudom, mért híjják a szarufát szarufának, mikor az nem szaru, hanem fa?

- Hm, - mosolygott az ács, csak úgy a bajusza alá s megcsóválta tisztos ősz fejét. - Öreg rendü ember vagyok, de ilyet még nem kértek tőlem se. Mos mán látom, hogy csak olyan városi ács a tekintetes úrfi. Hát ügyeljen, mondjam el ezt is. Ott hagytuk el, hogy a kész falra sárgerendát rakunk kívül, környöskörül. Ezt meg azér híjják sárgerendának, mert ezt a fedélgerendát még bétapasztjuk sárral, a többbit mán nem. Hát erre a sárgerendára rőjjük a folyógerendát, aki átfeküszik a tulsó falra is, oszt a padlást tartja. Azér' bé is deckázzuk főjül, meg bé is tapasztjuk, de csak utóbb. A ház ezzel meg is van. Most gyün a fedél. Elsőben is, környöskörül, a külülső falak arányában, koszorut rakunk. A koszorúfákat ügyesen befészkeljük a szarufáknak. Zsupp alá meredekebbek a szaruk, zsendely alá lankásabbak, mert télviz idején a hó meg se akad ott. Az olyan pár szarut, aki egyik falról a tulsóra ér és magába is megáll, egy bokor szarunak mondjuk. Ezeknek a vége a tető gerincén túl kinyulik, úgy állanak ott sorjába, mint a fehérmarha szarva. Hát lássa, úrfi, ezér mondjuk, hogy szarvazzuk a házat, ezér híjjuk a szarufát szarufának!... Azontúl van még falszaru, a szegelleten; meg fattyúszaru, aki csak ehez szegeződik, csak darabja, csak a rövidje. A szarvakat fejül, ahun keresztbe vannak, összevésik, az alsó végüket pedig lekerekítik, ha nincs ippeg nagy dologidő, a kupás vésüvel vagy a fülesel ki is cifráljuk, oszt az egészzet lécezük meg, oszt ezt zsendelyezük be. Hej, amikor még legény vótam, - és elmerült az öreg tekintete az üszkös parázsba, - akkor vigan ment az ilyes. Akkor kalákába dógoztunk.

- Hát az hogy volt?

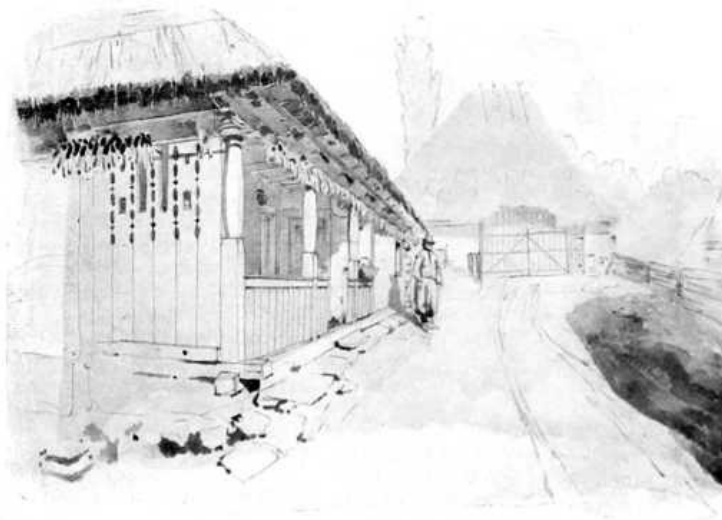
-97-

VINCE FERKÓ HÁZA, DAMOSON. (95)

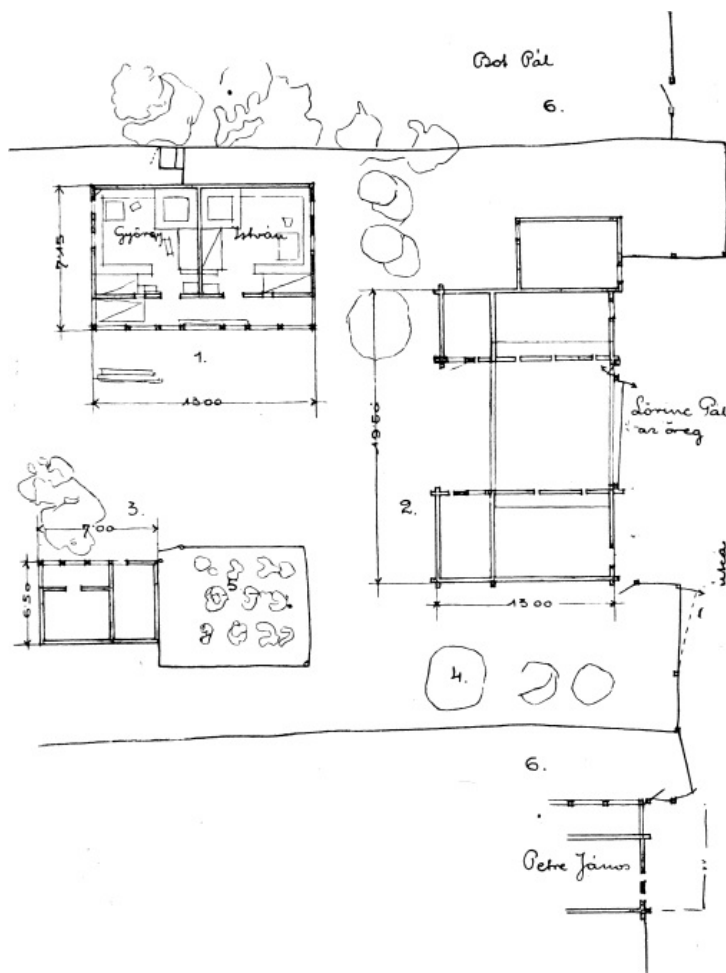
**A KETESDI TISZTELETES
CSÚRJE S KÚTJA. (96)**

TORNÁCOS HÁZ, DAMOSON. (97)

- Akkor jobbak vótak az emberek. Az élet is könnyebb vót. Ha falubéli legényember menyecs két hozott a házhoz, oszt hogy jobban megtérjenek, új hajlékot akart építeni: elment a menyecske vagy egyik huga, megjárta a falubéli nyámságot (rokonságot), hogy gyűjjenek segélni, házat építeni. Megmondták, hogy szeredán, vagy akkor, amikor, oszt összegyűttek. Hordták a követ, a fát, rakták a falat, ácsoltak, faragtak, oszt hogy esteledett, gyűlőre hívá őket a menyecske az apai házhoz, estebédre. Dalloztunk, táncoltunk, másnap újrakezdtük. De más világ is vót az akkor! Fialat házas vótam, azt tartották, ügyes legény vótam, meg a menyecske is szép piros vót, mint a nyíló rózsza. Ügyes fehér nép vót mindig. Olyan szaporán adogatta a merekével a zsuppot, amikor ezt a fészünköt raktuk, hogy alig hogy győztem a tetőre szórni? No lelkem, Katókám, igaz-e vagy se?

-98-

LŐRINC PÁL HÁZATELKE, MAGYAR-VALKÓN. (98)

1. A két megkülönböztött fiú háza. 2. A csűr, és pajták. 3. A gabonás, és pajta. 4. Ösztörű. 5. Veteményes. 6. Két félzsomszéd, balra van még az öregek háza.

- Hogy igaz-e, mán hogy ne vóna igaz, úgy emlékszem, mintha most látnám - éled föl az ágyó. - Nem is vót akkoriba olyan ács, mint kend! Most is látom, hogy villogott a szalu a kezében, akivel azokat a karókat, a gyakákat hegyezte! Hogy verte bé őket, milyen szaporán haladt a munka a keze alatt, egy szempillantás alatt környül vót verve véle az egész koszorú. Oszt a Bot Kelemen Ferkó, meg a Gyurka kománk felment kenddel a tetőre, igazgatták a zsuppot, a fehérnép meg adogatta, ki merekével, ki hosszú vellával. Csakugyan hogy arra gondoltam, hogy rakjuk a fészünköt. Alig tölt belé egy óra, felhántuk a sok zsuppot. Kendtek meg tapodták, verték, oszt hogy a két póznát is felkötötték a gerincre, hogy a szél meg ne bolygassa a munkánkat - úgy tetszik, mintha most látnám - felült Andris bátyó «a legöregebbik», a tetőre és ott ivott áldomást az új házra, a bennlakókra meg a ki s bemenőkre... Hej, de

-99-

A LEGRÉGIBB HÁZ, SÁRVÁSÁRON. (99)

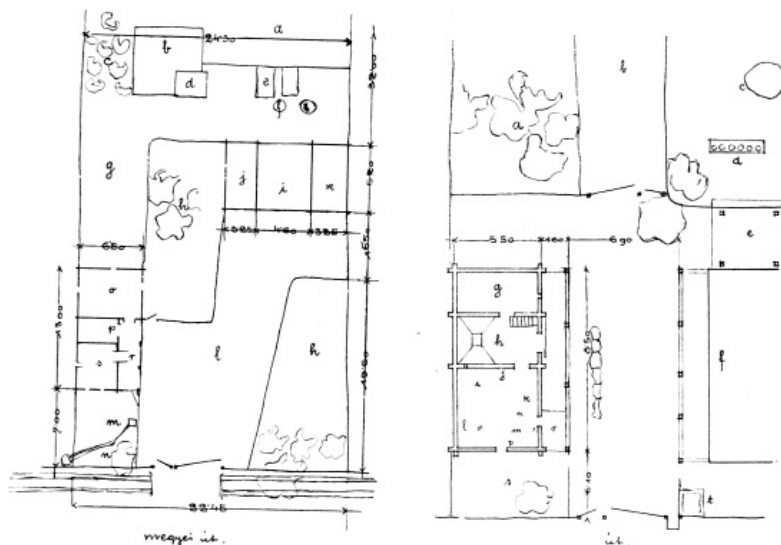
NÉHAI BÁLINT ESTÁN ELHAGYOTT HÁZA S CSÜRE DAMOSON. (100)

- El a' - sóhajt az öreg. - Hogy vége vót a kalákának, haza ment a nyámság. Akkor kezdődött csak az aprólékos munka, a bentjék (belső része a háznak). Elsőben is bétapasztottuk a házat kívül belül. A boronafák nem tartják a sarat, hát léceket szegezünk azok ódalára úgy keresztbe, félen (ferdén) menőt. Bétapasztottuk a padlás deckáit is fejül, hogy fogja a meleget, meg hogy ne zakatojon, ha jár valaki a hiuban, amikor törökbuzát, fuszujkát, meg más egyebet takarítunk bé. Itt tartjuk a szalonnát, a kolbászt is, hadd füstölődjék. Mer mi felénk nincsenek kémények, csak úgy a hiuba, a fedél alá, száll a füst a kemencéből, megjárja jól a hiú felső részit, oszt a zsupp között, a füstlyukakon kitakarodik. Azután megtapasztottuk a pitart, meg az elsőház földjét is; bészegeztük bendóvel, marhahólyaggal az ablakokat, csak úgy félfához, alul-fejül meg a boronafához, azontúl még meglyuggattuk árral a bendőt, hogy kiláthassunk. Akkoriba nem vót még mifelénk üveg. Manapság rakják bé a kész ablakokat, csak nyitogatni kell. Azér ha eltörik az ablakszem, nem veszünk újat, mer azért Kolozsvárra kell bémenni, hanem ahány darabba törik, annyi új bordát teszünk az ablakszárnyra, oszt azokkal közrefogjuk az üvegcserepeket. Az ajtót úgy csinátuk, hogy a vízfürésztől hoztunk deckákat, faszeggel összeszegeztük, oszt úgy akasztottuk bé. Ide a pitarba dufla ajtót tettünk s ez az innensó deckából van, a külüfelül való csak léces. Úgy híjjuk, hogy cserint, olyik helyt cserény. Ez csak attul jó, hogy ha főznek, oszt erőssen meleg van, ki lehessen nyittani, de az aprójóság ne gyühessen bé. Mer akad olyan gúnár, aki olyan kíváncsi az eleség után, hogy kicsipkedi a kenyeret az asztalfiából, ha nem veszik észre. Ugy-a! No mikor ez mán mind megvót, akkor csinálódott a kemence.

Elsőben is alapítottunk tűszelyt (tűzhelyt) kőből, osztán kijebb tűszelyfát tettünk két oldalt, ahogy itt van e, a szegeletjít összeróttuk, alája meg lábat faragtam. Az ilyen kemence, úgy mint itt is, elfogja a fél pitart, azér az alaptyát sem raktuk telistele, hanem a közit földdel tömtük meg, erre meg jó fajta kalotai kőből kemence-boltot raktunk. Ez a falrakás ezzel a tűszelyfával, akin most ülök e, szinest van, hogy itt bécsusztassuk a cipókat. Ezt a kemencét e - és jól megbökökdte a boglyaformát, annak bizonyosságául, hogy még erőssen áll - ezt én fontam sövényből, megtapasztottam pejvás sárral külül belül, de száját is hagytam, ahun a kenyeret vetik bé. Itt a szája előttjít, ahun az anyjuk az estebédet főzte, ezt meg szabad kemencének híjjuk. A tűz fölé, erre a vasrámára, plakten (platten) vasat tettem, oszt a sütőt kályhafiókkal (csempével) körül építettem. Ebbe sütik ünnepnakpor, meg ha egyéb vigasság vagyon a házba, a fonottas kalácsot, a bélest, a mézeslepényt, meg tudj' isten mi mindenféle fehérnépnek való eleséget... Hát mit is hagytam el még, no? Hát amint mondám, bétapasztottunk mindent külül belül, alant, meg főjül a hiuba, oszt a menyecske néki kapott, oszt meszetelte ki csinosan, hogy olyan vót az egész ház, mint a patyolat; tul meg a padmalyt, a fal tövit és a tornác földjít vörös agyaggal békente, oszt meg is vót az egész.

-100-

-101-

a) Törökbúza föld; b) káposztás, rózsapityókás kert; c) gyümölcsös; d) pityókaverem; e) kalangya; f) ösztörű; g) legelő; h) veteményes és virágos kert; i) csűr; j) kecskepajta; k) disznópajta; l) udvar; m) kút, a szomszédnak is szolgál; n) kis kert; o) hátsó ház; p) fűstház, itt járnak a hiuba; r) tornác; s) első ház.

(101)

B) AZ ÖREG MIKLÓS KATA HÁZA, «PÁR SZÁZ ÉVES, AMIÓTA A FALU ÁLL», MAGYARÓ-KEREKÉN.

a) Veteményes; b) út a csűrös kertbe; c) ösztörű; d) méhszin; e) eresz; f) a koma háza; g) kamara; h) pitar «úri módon», nyári konyha «hágóval», a hiuban meg «langfogóval»; i) kemence; j) vízpad; k) bölcső; l) ágy; m) asztal; n) szék, kispad; o) pad; p) padláda; r) ágy, a tornácon; s) kiskert, virágos; t) kút.

DARÓC FALUBÓL.

VIZLEVEZETŐ EGY
DARÓCI
KŐKERÍTÉSEN. (102)

Így magyarázta meg a házépítést a két tapasztalt öreg ács, - már most járjuk a falut, mit látunk a magunk szemével?

Látjuk, érezzük, megértjük a magyar nép lelkét, háza külső képén is. Amilyen értelmes, amilyen józan és őszinte, olyan az alkotása: nem hazudik a falusi ház. Harmonikus minden részében, míg idegen elemek betolakodása meg nem rontja összhangzatos voltát. Amit a primitív ember készít, az természetesen, szükségszerűen folyik a szándék sugallta érzésből, keze ügyességéből, a rendelkezésére álló anyagból és eszközökből. Ez magyarázza azt, hogy a parasztmunka szerkezete és díszei között rendesen megvan a szerves összefüggés; ott díszít, ahol díszíteni erőltetés nélkül lehet, ahol díszítésre önként kínálkozik az alkalom. Az idegen elemekkel azonban nem igen bír a tanulatlan művész, mihelyt utánoz, elveszti a talajt lába alól, az idegen elemmel szemben tehetetlen, kritikátlan. Figyeljük meg csak a vidéki városi házakat: mennyi meg nem értett, esetlenül másolt építési forma, milyen otromba, bántó ellenmondásai az anyagnak és díszítésének a célnak, az illető motívum rendeltetésének mily csúnya félreértése! Malterrel, gipszszel, stukkóval hazudnak követ s e kőanyagból termelt díszítést - és hogy ríki az ilyen hazugság! Így hazudik maga a díszítés is, - mert hisz az olyan dísz, amelynek szerkezeti alapja nincsen, legföljebb csak üres, tehát léha cicoma. És most képzeljük el, hogy ezek a kisvárosi hazugságok kikerülnek a még primitívebb falura!... Micsoda rombolás, mily mótely!

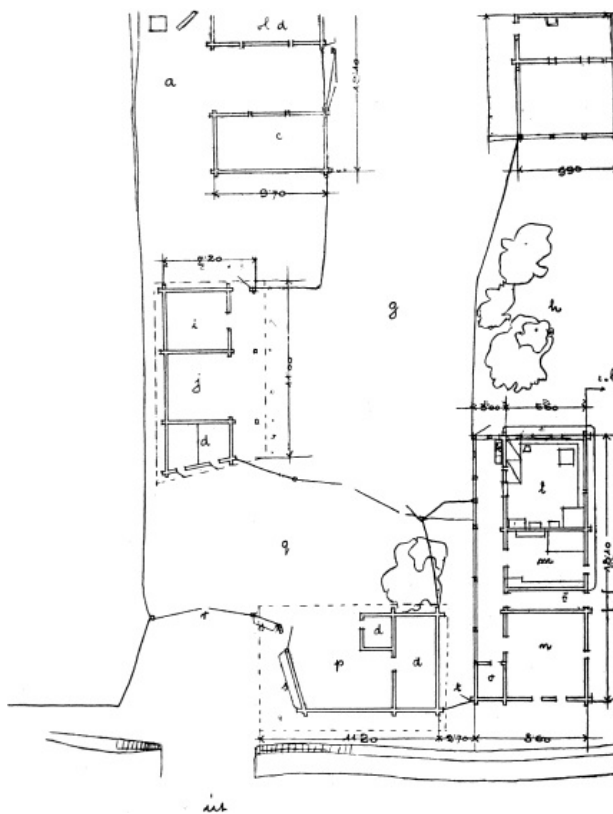
KŐKERÍTÉS ALBERT MÁRTON PATAC
HÁZA ELŐTT, KÖRÖSFÓN. (103)

**KORPOS MÁRTON RÓKA KŐKERÍTÉSE,
ZSOBOKON. (104)**

Ott van mindjárt a városi mintára szegezett kerítés. Mennyivel szebb akár az egyszerű gypü-kerítés is! Mennyivel szebb, amit a maga egyszerű eszközeivel készít: faoszlopokra faragott fejű faszegekkel erősített deszkákból, amelyen látható, kifejezett, sőt mindjárt diszítés az összetartó erő is, holott az eldugott, nem látható drótszeggel tákolt kerítés amahhoz képest semmit mondó, művészietlen. Kalotaszegen van mindenféle kerítés. (92. 93. 94. 95.) Fás vidéken fából, a kőbányás Zsobok vidékén kőből s vegyesen; jellemző, hogy az eső ellen alkalmazott kerítéstető, e hasznossági elem, mely dekoratív változatokra nyújt módot. Érdekes, bár nem tipikus, a vízlevezető ablak, amelyet egy-egy helyt kőkerítésen alkalmaznak, az oldalos helyen lefutó esővíz levezetésére (96).

-102-

BÁLINT KELEMEN HÁZATELKE, MAGYAR-VALKÓN. (105)

**a) Csűrös kert; b) öreg csűr; c) sátor, takarmánynak; d) ól;
e) pajta; f) új csűr; g) belső udvar; h) veteményes; i)
gabonás; j) eres; k) kis téka, tejfő, meg tejnek; l) öreg
ház; m) kamara; n) új ház; o) kamara; ó) síkátó, hágóval a
hiúba; p) eres; q) külső udvar; r) galambbúgos kapú; s)
pad; t) kis kert.**

A kerítés mögött a telek tágas, jobbra hosszukás. Nem úgy mint régen, ma már közel a kapuhoz, oldalt áll a ház; a ház végiben a gabonás, az ólak s a telek végiben szembe a kapuval, a csűr. Ha a telek kaptatós, meredek, első sorban arra ügyelnek, hogy «takarás»-kor kényelmesen eljuthasson a szekér a csűr alá, így tehát a telek alsó végébe, a völgybe kerül a kapu, meg a csűr (98.) Ez azonban kivételes. Rendesen a csűr választja el az udvart a kerttől, elsőbben is a csűröskerttől, ahol a széna, meg a szalma áll ösztörübe vagy kalangyába rakva, a gazda módja szerint; a csűröskertben szárad a kender s a törek, a kender hehelést is, amiről lesz még szó, itt végzik. A csűröskert sövénynyel van bekerítve az aprómarha előtt. Ezután következik a gyümölcsös, amely néha egyenest kivezet az egész háznépet tápláló fertály földcskére.

-103-

**VINCE GYÖRGY EBES KÚPSZEGEZETT
UTCAAJTÁJA ÉS KERÍTÉSE, DAMOSON.
(106)**

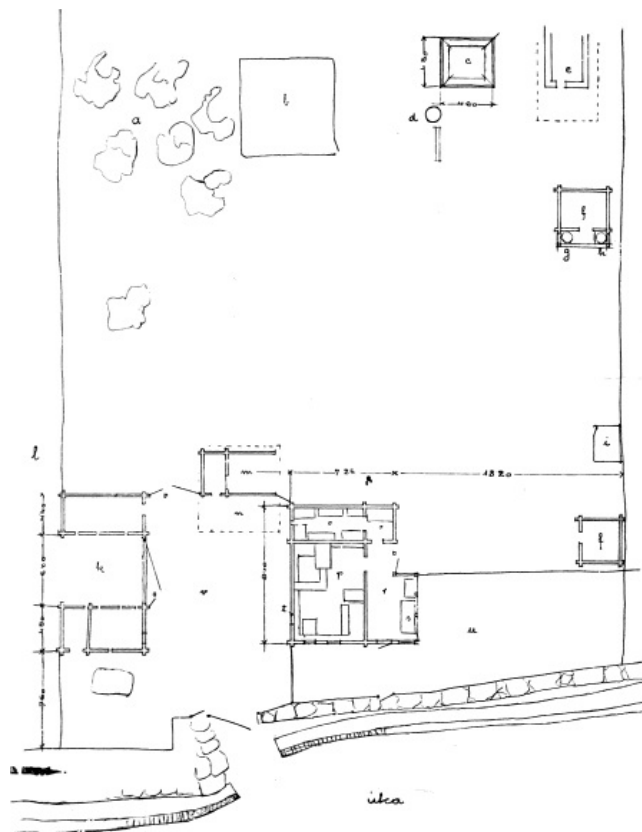

**CSUPOS UTCAAJTÓ, LEVELES KAPU ÉS
DESZKAKERÍTÉS. MAGYAR-VALKÓN.
(108)**

A régi öregeknek más rendjük volt: külső udvaruk is volt, meg belső is. Ilyen régi módi (107) a Bálint Bandikó András házatelke, 1763-ból; bőteleknek hívják, meg is van vagy ezerhatszáz öl; kaptatós telek ez is, a csúrt tehát a telek lábujába építették, közel a kapuhoz. Az utca felé kőfal tartja a töltést, hogy a ház meg a csűr egyenes helyt legyen. A kőfal előtt víz csurog az árokban, rajta hid: ez vezet a kapuhoz. Így jutunk a külső udvarba. Jobbra a csűr, balra a ház, de csak háttal, egy kis leső ablakkal, hogy az utcaajtón ki s bójárót szemmel tarthassák.

A csűr maga egy tágas üres szin, földje ki van tapasztva vagy padolva, mert errefelé nem a szérün nyomtatnak, hanem a csűrben (*k*). A valóságos csűrhez számít még két oldalt a pajta, a bivalynak, meg fehér marhának. Van egy-faros, meg két-faros pajta, (fél vagy egész) ahogy állanak benne a marhák, a szerint. Ezen a régi telken ügyes még a külső udvar végében az erősen kiugró eresz a vendégszekereknek, meg egyéb alkalmatosságnak (*n*). A csűr mellett jutunk a tágas belső udvarra. Van itt minden, ami a földmives embernek kell, még a szekér vendégoldalának felkötéséhez való fűzfavesszőt is megnevelik itt az átfutó patakban, hogy azért se kellessék a szomszédba menni. A belső kaputól jobbra eső kerekesszinnel (*m*) szemben áll a kézi gabonás (*f*), mellette a malacól, tovább, a telek felső végében, a nagyobb gabonás, tornácán a sörmény (az örlő, kézimalom, 301.) meg cefrének a hordó, tovább a pince, bornak, pityókának, meg egyéb veteménynek (*e*). Ennek is jól kiugró eresze van, hogy nyárba az ajtó előtt árnyékot fogjon. Itt van a bodon kut is (*d*). Balra a négy szegelletre épített méhszin (*e*), tovább a káposztás kert (*b*), külön bekertelve, azután a gyümölcsös (*a*).

Legügyesebb mégis csak a ház. A szabad oszlopos tornác az egész alkotmány közepe. Innen lépünk a valóságos «házba», a lakószobába. Az utca felé eső szögletben a sarokra állított asztal, falmentin a padládákkal; a szemközti sarokban a cserepes kemence. A kemence elülső része szabad, ha nem sütnék, a tűz is szabadon ég rajta, csak épen hogy áthuzza a kemence a füstöt. A szabad tüzhely egyik végében van a «plakten», a karikás vaslap; a tüzhely vagy «tüsely», jól előre nyúlik, kiszélesedik a kemence körül, hogy télen odaülhessenek, beszélgetni, a tűz köré (padka). A harmadik szögletben van az inkább parádénak való «vetett ágy», utána a háló ágy; jut néha a kemence mellé is ágy, vagy legalább is egy bölcső. Szék egy-kettő ha van a házban: csak az emberek, (meglett, házas férfi) meg a legények ülnek rajt', a menyecskék nem igen, a leányoknak meg épenséggel nem való. Az ajtó mellett van még a vízpad a «kártyá»-nak, (faedény 250) közbe a falmentén egy pár láda; az asztal fölött, a sarokban a téka.

**BÁLINT BANDIKÓ ANDRÁS HÁZATELKE, MAGYAR-VALKÓN.
(107)**

Zsellértelek 1763-ból; «bótelek», 1600 □ öl; *a*) gyümölcsös, följebb legelő; *b*) káposztás kert; *c*) méhszin; *d*) bodonkút; *e*) pince, pityókának, meg bornak; *f*) gabonás; *g*) kád, abban áll a cefrének való szilva; *h*) sörmény; *i*) malac ól; *k*) csűr, kétoldalt pajtával a bihalynak; *l*) csűrös kert, a végiben füzes; *m*) kerek szin; *n*) eres a vendégkocsiknak; *o*) komara; *p*) Bálint Bandikó András háza; *r*) tornác; *s*) hombár; *t*) töltés pad; *u*) kis kert, virágos; *v*) külső udvar.

MARCIKÓ GYURI TELKÉRŐL, MAGYAR-VALKÓN. (109)

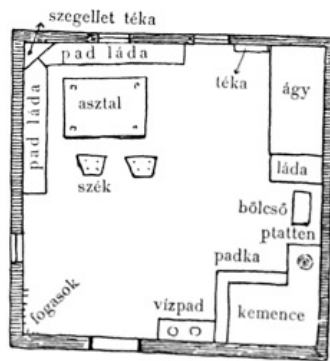
1. Tornác, a pitarból tekintve, kis vízpad az ajtó mellett; 2. galambbugos kutágás; 3. deszkából való karfa.

ÚJ HÁZ, KETESDEN. (110)

A «házból» ritkán nyílik egyéb helyiség, hamarább a tornácra, külön. A legegyszerűbb házban is van még egy kamra, ha kettő, akkor az egyik szalonnás, a másik «csak amolyan elegyes». Künn a tornácra áll a szuszéng, meg a hombár, gúnyának, gabánának és mi egy s másnak. A ház végében van a «kis kert», az utca fele. A tornác árnyékos iveri alá futnak föl futóka virágok, ott nyílik a piros szegfű, ott virít a mályva, a karfán cserépben az «engem nefelejts». A tornácra látni a galambbugos kutágot is.

Ha együtt marad három-négy nemzedék - apa, fiak és unokák, nem ritkán velük a szépapa is, - kibővül a ház is. (111) Elsőben is a nagyobbik fiu különködik el, amikor menyecskét hoz a házhoz. Külön «házat» csinálnak a fiataloknak, de csakarra a tornácra, az öregekére. Ilyenkor az öregek az első házat rendesen átadják a fiataloknak, ők meg a tornác végében, a tágas gabonást alakítják át háznak s abban laknak.

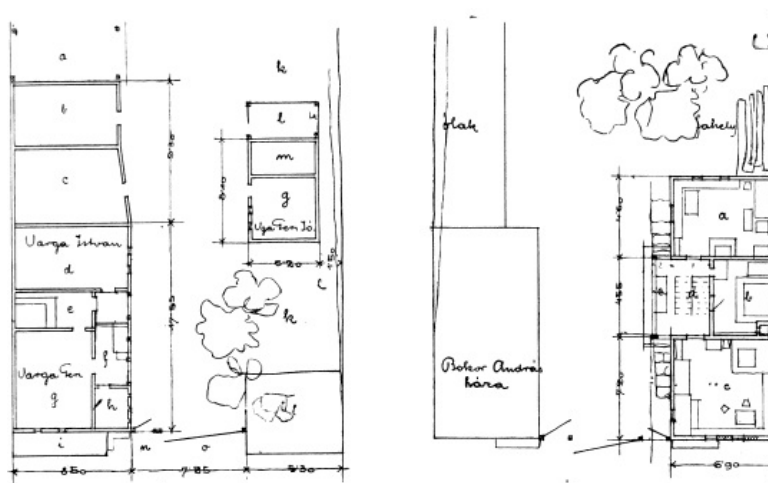

A HÁZ (SZOBA)
BERENDEZÉSE
KALOTASZEGEN.

A legtöbb ház ilyen elrendezésű; van még a telken nyári konyha is, (129) amiben csak egy sütőkemence, szabad tüzhely van, fölötté «langfogóval,» hogy a nyárára való kolbászt, sonkát abban füstöljék meg.

Igen ügyesen kitoldott ház a Vörös Márton és János háza (113). Hogy férjhez ment testvérhugukkal együtt maradhassanak, az új házaspárnak is szorítottak helyet, még pedig az utca felül. Amikor a harmadik nemzedék, az unoka is nősül már, akkor különködnék el teljesen; a szülők s nagyszülők maradnak az öreg házban, az unoka épít magának ujat a telek másik oldalán, talán szebbet is, mint az öreg ház. Ilyen az öreg Lőrinc Pál háza (114), aki fönt lakik a gyümölcsös mellett, - házas fiai, György meg István, lent vannak, közel a kapuhoz meg a csürhöz, mert ott a dolguk. A Kolozsvárhoz közelebb eső vidéken a boronás házak közé mind sűrűbben vegyül már a kőház is; mint például a Balázs Samu, meg Balázs Gyárfás háza (112); kőből épített nagy ablakkal, városi módra. A két végén egy-egy ház, közbül a nyári tüzelővel, a füstölő kamrával. Hosszu, szép tornácuk van, lejárá is a pincébe, de azért mégis csak szebb a szemben lévő öreg boronás ház, sok apró muskátlis ablakával, előtte a paddal, amire kiülnek az öregek «gondolkodni».

-106-
-107-

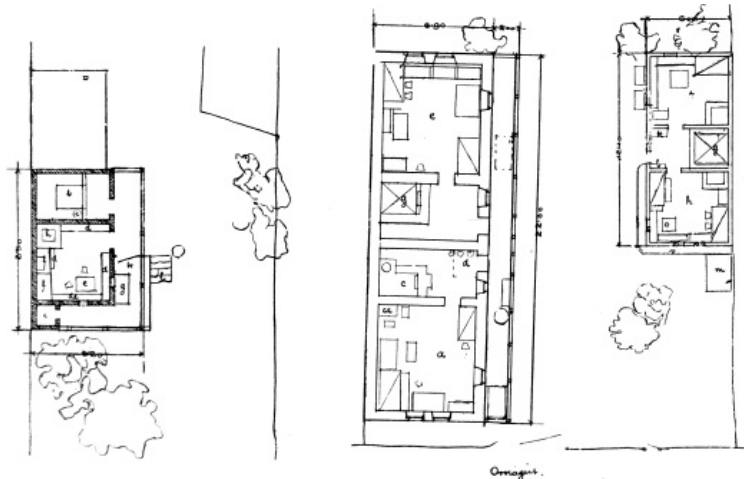

MEGSOKASODOTT «CSALÁRD» (CSALÁD)

a) Fás szin; *b)* az első ház gabonása; *c)* a hátsó ház gabonása; *d)* hátsó ház, Varga István háza; *e)* fűstház; *f)* tornác, kétféle kerítve; *g)* első ház, Varga Feri és Varga Feri Jó háza; *h)* kamora; *i)* kis kert, virágos; *k)* fa hely; *l)* disznó pajta; *m)* kamora; *n)* uccaajtó; *o)* kapu.

ÉS BOKOR ISTVÁN HÁZA, B.-HUNYADON. (111)

a) Hátsó ház; *b)* sütőház; *c)* első ház; *d)* tornác, alatta pincelejáró; *e)* hombár.

BÁLINT PALKÓ PÁL HÁZA, ZENTELKÉN.

a) eresz; *b c)* sütőkemence és üst a fűstházban; *d)* pad; *d e)* padláda; *e)* asztal; *f)* ágy; *g)* ágy a tornácban; *h)* kemence; *i)* szalonnás; *k)* rácsos tornác; *l)* lépcső.

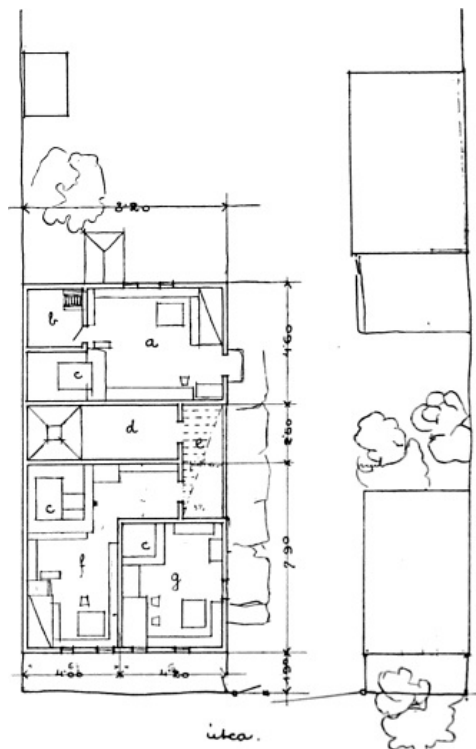
(112)

BALÁZS GYÁRFÁS «KŰHÁZA» BÁCSOTT.

a) a ház; *b)* a szuszinkja; *c)* a sütője; *cz)* a «spór»ja (takaréktűzhely); *d)* hágó a hiuba; *e)* Balázs Samu háza; *f)* pincelejáró; *g)* langfogó; *h)* Márton Kecel Marci «boronás» háza; *i)* hátsóház; *k)* szuszink; *l)* vízpad; *m)* ól; *n)* favágó; *o)* cserepes virág; *p)* töltés, («nyárba kiülünk rája gondókonni.»)

BOGÁRTELKE FALU.

**HÁROM CSALÁD HÁZA («TRUNKUS TELEK»)
B.-HUNYADON. (113)**

a) Vörös Márton háza; *b)* kamarája, hágóval a pincébe; *c)* kemencéje; *d)* fűstház; *e)* tornác, alatti a lépcső a pincébe; *f)* Vörös János háza;

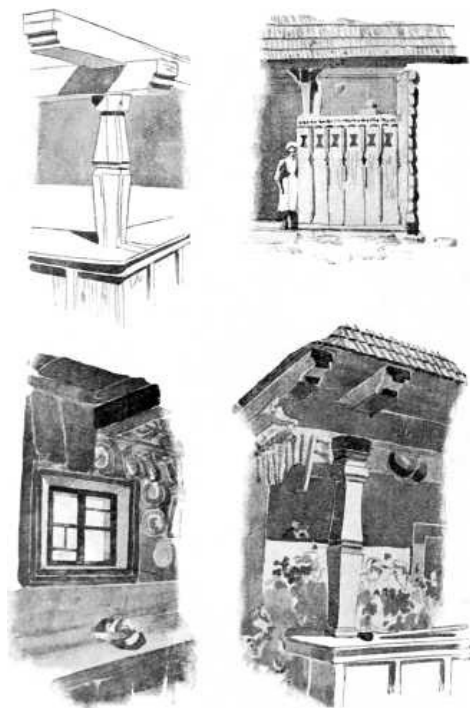
Általában, a kalotaszegi udvar meglehetősen tágas, kivéve Bánffy-Hunyadon, ahol bizony erősen városiasodik már az udvar is. Jellemző a kövezett, mint ők mondják a «kirakott udvar» s tipikus a kőlépcsőfölgjárás a tornáca. (115)

Az udvaron s összes épületein, legszembetűnőbb, – a legrégebbekben is, – a gyakorlatias jelleg; a gazdasági épületek formája hagyományosan régi, a különbség alig egyéb, mint az, hogy a régebbiek zsuppal vannak földve, az újabbak zsendelylyel, cseréppel.

Egy zentalki udvaron (122) sajátságos beosztású félszert találtunk; a hiú ereszszerűleg ugrik ki az épület végén s vakolva van az istálló. Az aprómarhának a ház végibe ragasztanak ólat, vagy külön cölöpre kerül a tyukól. (123. 124. 125. 126.) Nevezetes része az udvarnak a kút, amely ha ágas, hol galambduc kerül az ágasára, hol meg tulipántos, vagy egyéb díszítés; sekélyebb kút fölé ágast nem emelnek, csak úgy, hosszú rudra erősített vederral merik a vizet. (128)

-108-

Amilyen egyszerű s mégis elmés az a merő veder, olyan leleményes, olyan furfangos a nép számtalan kis holmija, ahogy ők mondják «kieszelése». Például a nyári konyha, meg az aszaló, ahol a gyümölcsöt aszalják télire, (89); az elmés szerkezetű szélmutató, az eresz alá dugott kacattartó, az egérfogó, a vályú, a seprű; se szeri, se száma a kilincs készségnek, – rugós a szobaajtóra, egyszerűbb az ólra; elmés az «ajtóbakasztó» – hát az elromlott zár rugóját hogy helyettesítik faabronccsal! (130–140)

LŐRINC PÁL HÁZATELKÉRŐL, MAGYAR-
VALKÓN. (114)

1. Az öregek házatornáca a kis unokával; 2.
a gabonás tornáca; 3. az új ház tornáca, meg
az új ház télen bélelt ablaka; 4. az ablakfél
metszete.

A fölülletes szemlélő mindezt olyan egyformának látja, éppen mint a falu összes házát. Pedig dehogyan egyforma, – külön karaktere van minden holminak, aminthogy külön-külön jelleget találunk az egyes házakon is, ha figyelmesebben vesszük szemügyre.

A házak külső képe kivált a tornác s a tető különfélesége folytán változik. Legáltalánosabb az az egyszerű házforma, amelyet kéteresznek nevezhetünk: a tető két vége túlér a ház homlokán, a változatosan díszített oromfalon; a fal szintjében lévő és felnyúló deszkák ki vannak lyuggatva, a kiálló ereszszel színezt meg «rostélyos» vagy pedig erősen ki van cifrázva, a fedél mentén és az alsó eresznél háromszöglet szerint deszkák vannak szögezve. Aki ügyesebb vagy akinek több volt az érkezése, leveles kacskaringókat, galambot, meg virágot fűrészelt ki róka farkú fűrésszel a deckákból és úgy szegezte azokat föl. Az újabb házak oromfala előtt (145–6) még könnyű karfát is találunk. (Lehet, hogy régebben az eresz alá helyezett galambbug miatt kellett, de valószínűbb, hogy az éretlen városi befolyás hatása már ez). Az oromfal deszkáiról ritkán hiányzik az évszám. Ha nem magyar valláson vannak a benlakók, azaz, ha nem ev. reformátusok, hanem görög keletiek vagy róm. katolikusok, keresztet vágnak a deszkába. A ház külső díszítéséről szólunk még részletesebben.

Néha, az udvar felé, középen kiszélesedik a tornác s a fölibe eresztett fióktető éppen olyan függőleges oromban végződik, mint a ház teteje – és galambbug (148) is kerül az eresz alá.

A tető tagolás a gazdagabb a bogárhátú tetőnél. A gerinc vége le van csapva (konty tető) s lent, az eresz megkerüli a ház végét is. Ez a régebbi forma. Máskülönb a deszkás oromfal itt is éppen úgy ki van vagdosva cifrára. Hogy a legrégebbi rendű tetőt se hagyjuk el, felvettük Máté János Jánoska házát, Kettesden. Zsuppos a teteje, mind a négy oldalra egyaránt hajlik s kémény sincsen rajta, ott megyen ki a füst, ahol nyílást talál. (150)

-109-

SZITÁNA FALUBÓL.

A KALOTASZEGI «KIRAKOTT» UDVAR TIPUSA (B.-HUNYAD). (115)

Hogy mennyi gyakorlatias találékonyssággal eszelik ki építkezésüket: tekintsünk meg egy kis mákói házat (151). A bogárhátú tető elülső kis eresze, meg a házhosszanti fedél, össze ér az utcaajtó fedelével. Hisz közel estek egymáshoz, csak az eresz szarufáit kell egy keveset meghosszabbítani s mindjárt be is fedhetik véle az utcaajtót is. Ez az a csudálatos valami, az a bájos naivitás, ami nyomban megkapja a városi unott kedvű embert. Természetes, egészséges és mégis eredetien festői. Az erősen hímes utcaajtó kijebb áll a ház végétől. Agyagból rakott pad van a fal mentén, éppen a kapu szintjéig. A fehérre meszelt falon igen jó helyt áll az a két kis ablak is. Szándék-e vagy véletlen, de magasságuk aránya a házpadtól meg a bogárhátú tető ereszetől olyan szerencsés, hogy a különben is igen művészi csoportosítást szinte tökéletessé teszi. A ház külső képén, ismételjük, változtat a tető különböző alakulása és a tornác. A régi öreg házak előtt nem is volt tornác. A pitar fala beljebb állott az eresz alatt, mint a ház fala és a kamra fala, - így több hely jutott, hogy esőben állongáljanak alatta, vagy hogy egyet-mást künn tarthassanak, levegősebb helyen. Későbben építették a ház hosszában a tornácot az udvar felé. Innen be lehet tekinteni az egész udvart, a gazda vagy egyik legény fia künn is hál nyárban a hombár mellett. Itt a gabonás szuszénk, itt tartják rakásba hányva ősszel a törökbúzát, a répát, meg a pityókát is addig, amíg el nem takaríthatják. A törökbúzát meghántják, a javát, szépit meg felaggatják a tornác mentén az eresz alá, magnak. A tornác végében van a téjpc (tejpölc) is. Magasan és külön lóg le a folyó gerendáról, hogy a macska ne veszedelmezzen, mert a tejet teszik oda keseredni (megaludni).

-110-

RÉGI HÁZ UDVARA, MAGYARÓKERÉKEN. (117)

Az ilyen egyenes tornác mindhárom oldala szabad, lábfatartói - oszlopai - igen sokféleképpen vannak megfaragva s a karfa kivágásaival sok ötletre szolgáltatnak módot a diszítónak. (153-5) Van rostélyos karfa (157), van teli deckás, meg cifrázott, van kivágott és van falazott is, olyan, hogy a zsendelylyel lefedett fal fölött éppen hogy kiér még a decka (158).

UDVAR B.-HUNYADON. (116)

A lábfatartó vagy négyszegletes, vagy pedig élei le vannak simítva, fölfelé erősebben. Van egészen gömbölyű, hasas oszlop is. Ez a gömbölyű tagja, a láb, hol hosszú s a karfától elér a lábfaig, mint az előbbeni rostélyos tornácnál, hol meg rövidebb, csak az oszlop alsó feléig ér, sőt még annál is kurtább. Meglepő, hogy Bánffy-Hunyadtól haladva Kolozsvár felé, az oszlopnak ez a gömbölyű része mind rövidebb lesz; már Darócon és környékén csak a feléig ér (161), Bácsott már egészen rövid, de még mindig helyes (162). Igen ügyesek a nyeregfák is a vízszintes lábfa és az oszlop között; az a rendeltetésük, hogy a lábfa jobban elosztva, hosszabb darabon vegye át az oszlop alátámasztását. És ezt a szerepét, csodálatosan finom érzéssel, bele is vitték a nyeregfák körvonalába. Amint az oszloptól jobbra-balra homorúan ki van vágva, azután meg zömök formákban elvégződik: bámulatos szabatsággal fejezi ki azt a rugalmas ellenállást, amelyet a vízszintes lábfatartó gerenda behajlása ellen fejt ki. E formaösszintesség szempontjából legsikerültebb talán a daróci és szucsáki tornác nyeregfája, (161. 164.) kevésbé vallja be rendeltetését az esztánai. Ahol nincsen nyeregfák, ott «kötéssel» van az oszlop a lábfa-hoz erősítve. Ily módon kapjuk meg az átmenetet a függőleges oszlopból a vízszintes lábfa-hoz. Az ívek nyomottak, kerülékesek, de mindig finom vonalúak. (164) A kötés rendeltetése különben még az is, hogy az egész faalkotmányt megkösse, esetleges oldalt való elmozdulásban megakadályozza. A karfa fölött szabad a tornác, (156) egy kis rács ha van, hogy a tyúk ne reppenjen föl. Egészen az ereszig zárt a tornác akkor, ha egyik vége az utcára szolgál, mint Petre János házában, ahol a karfa fölött rostély van. Itt tekintenek ki, ha valaki bekívánkozik az utcaajtón. Az utcaajtó a ház hosszanti irányában van a lépcső miatt, a kapu meg keresztbe. Ez által is igen helyes és festői a megoldás. Az ablakokon domborodó farács.

-111-

A LEGRÉGIBB CSŰR S UDVAR,
MAGYARÓKERÉKEN, PÉTER PÁL PALKÓ
PORTÁJA. (118)

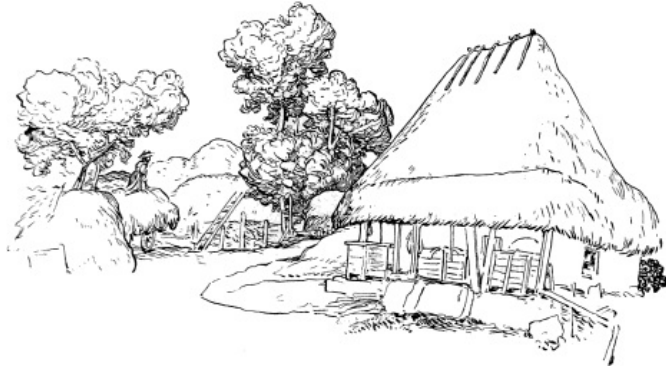
DARÓCI UDVAR. (119)

Van szegelletre menő, van kiugró tornác is, sőt a leggazdagabb elrendezés szerint körül tornácos, vagy ahogy ők mondják, kereken tornácos ház is van.

Körültornácos az olyan ház, amelyiknek három oldala is tornácos. Ritkán fordul elő, inkább csak a teljesen szabadon álló háznál, ahol a szomszéd felé eső oldal marad csak tornác nélkül.

Szegelletre menő tornáca van Bálint Palkó Pál házának, Zentelkén (165). A tornác végig halad a ház hosszában és fordul előre. A fa mögött, a végiben van a szalonnás kamara, a ház hosszabbik oldalán meg, a karfától kijebb, áll a póc s bé van lécelve, egészen fel, az ereszig; elül, a bejárónál pedig, ajtaja van: afféle levegős kamra. A tornác tulajdonképpen kettős, alatta is van egy sor, a pince előtt, hogy árnyékot fogjon, meg legyen, hogy hová rakják el a fát. Ügyes az eresz alatt lógó kivésett fatörzs, amely az esővizet gyűjti a lépcső mellé, a cseberbe.

-112-
-113-
-114-
-115-

BOGÁRTELKI UDVAR. (120)

RÉGI UDVAR, B.-HUNYADON. (121)

FÉLSZER (UJABB MÓDI) ZENTELKÉN. (122)

**TYUKÓL A HÁZ VÉGIBEN, NAGY-
ALMÁSON. (123)**

BOGÁRTELKE FALUBÓL

**HÍMES KUTÁGAS ÉS TYUKÓL,
NYÁRSZÓN. (124)**

**EGY GYERÓVÁSÁRHELYI UDVARON.
(127)**

**NYÁRI KONYHA,
SÁRVÁSÁROTT. (129)**

**HÍMES ÉS GALAMBDUCOS KUTÁGAS,
MAGYAR-VALKÓN. (125)**

TULIPÁNOS KUTÁGAS, DARÓCON. (126)

**PÉTER HOSSZÚ PISTA
SZÉLMUTATÓJA,
MAGYARÓKEREKÉN.
(130)**

**VIZMERŐ
SAJTÁR
(NYÁRSZÓ).
(128)**

Végül, van még egy módja a tornác elhelyezésének, amilyent Magyar-Gyerő-Monostoron, egy érdekes régi kúráján találtunk. Nem egészen népies már, de közelebb áll a falusi építkezéshez. Az udvar felé kiugró épületrész közepén van a pincelejárás, erős tölgyajtóval elzárva; két oldalt vezet föl a pitar lépcsője és mindkettő félfedeles tornácban végződik. (166)

E tornácok feltöltött földdel, kőből rakott alapon nyugodnak. Ha menedékes a házhely, jó magasan - kukra - állanak; akad olyan is, hogy éppen csak kiemelkedik egy keveset az udvar földjéből.

Sok mindenre jó a kiugró tornác, mint a valkói kántor házában, mely különben körül tornácos is. (167) Az alsó sorban van a pince, a kamra, meg a nyári konyha, a felsőben a ház, a pitar s ha kell, hát még egy ház. Ha már most a pince falával egyszint állítanák a tornác oszlopait, úgy a felső háznak sokkal kisebb volna a belterjessége, pedig éppen fordítva kell annak lennie, - tehát a pince lehetne kisebb. Úgy segítenek ezen, hogy a pince feletti padolás folyó gerendáit kieresztik a falon túl s arra állítják föl a tornác oszlopait, lábfatartóit. (168) Bepadolják, karfát szegeznek rá s járhatnak körül a szegelleteken,

nézhetik az utcát is. És még másról is jó ez így! Ha a pince fala nem kőből épült, hanem vályogból vagy földből van verve, akkor jó, ha az eső nem veri, ha megvédi az időjárás ellen a kiugró padolás.

A ház külső képéhez tartozik még a telek bekertelése. Ebben is nagy a változatosság, aszerint, amint kőben szegényebb vagy bővebb a vidék. Az egészen nyers, fejszével hasogatott palánktól a teli, a lyuggatott, a cifra decka és lécpalánkig, sok mindenféle fajtája van ennek, aszerint, kinek milyen a módja. A kőben bővebb vidéken egészen teli kőfallal kertelik be a házhelyet, felül kis zsendelytetőt adnak rá, vagy ágas-bogas, tüskés galylyal rakják be. Így Esztánán, meg Vistán. Leghelyesebbek a felemás bekertelések: alul kő, fejül léc vagy decka. Itt ismét megnyilatkozik a nép nemes arányérzéke. A zsoboki nagyobb kövekből összerakott falba beállítgatják a kerítés oszlopfáit s befalazzák félig, felső fele meg kiáll magára s ehez szegezik a léces kerítést. A léces kerítés könnyebb, kisebbszerű, hiszen az anyaga, a fa is gyöngébb. Ez hát sokkal alacsonyabbra, igénytelenebbre van tartva, mint a magas vaskos kőfal. Egypár a tetejébe oda vetett galy megadja a módját is. A kis utcaajtók, meg a velük egybekötött kapuk – a szekereknek – ezek is sok leleményességgel ügyességgel vannak a többihez építve vagy odaállítva. Majd mindeniken ott a kis eresz, a félkörös vagy laposabb köríves szemöldökfán, ez meg a himes ajtófélfán, amiről sok a mondanivalónk még. Itt csak két különös utcaajtóról emlékezzünk meg ezek kivételek.

Egyik a zsoboki (169). A küszöb, az ajtófél, a szemöldök – mind kőből van, simán, egyszerűen, amint illik is a monumentális anyaghoz ha mellette könnyebb anyag is van, a fából való ajtószárny. Bezzeg ez csupa tagozás, apró, kicsi kockás az eleje, csak éppen hogy a váza, a kerete sima, mert ez a szerkezethez tartozik. Látja az ember azt is, hogy áll a kis eresz a szemöldök kövön, hogy van odaerősítve. Talán csavarokkal? Dehogyan is. Az a keresztben álló két kis kötőgerenda, tölgyfából csinosan kifaragva, olyan akkurátosan van a kő szemöldök gerenda horonyába belészabva és beleékelve, hogy nem mozdul se jobbra, se balra, ha még úgy fúj is a szél. Erre a két kis gerendára vannak azután rászégezve a kis szarúfák, szóval az egész eresz. Az ajtószárny forgópántja természetesen csavarral van átkötve a kő ajtófélfén. Így a kapuzábén is. Egyszerű, világos, természetes az egész kis alkotmány és csodálatos, mennyivel előkelőbb, mint a mi városi bérházaink elcsépelet, idegen sallangos kapui. A maga nemében ilyen műremek egy vistai utcaajtó is. (170) Mennyire szépen, tisztán van ez is összeépítve és az összeépítés természetéből s formáiból milyen őszinteséggel alakul ki a díszítése! Egy szempillantás alatt láthatjuk s megértjük, hogy építőnk fel. Elsőben is pár nagyobb kőből alapot rakunk alá; azután a felső köveket megnagyoljuk, összeillesztjük, hogy jól feküdjék fel rája a küszöbfa, meg a két keresztben álló talpfa; emezeket össze is csapoljuk. A talpfa csaplyukaiba béültetjük az egybekötött ajtót. Jó, hogy vastagabb alúl, jobban megáll. Fölfelé már ügyetlen, esetlen volna, ha ilyen vastag maradna, hát ott van alúl a cifrázatja, tömött, gazdag, keleties formáival s azon túl karcsúbban halad fölfelé. Hogy egészen erősen álljon, sást – talpkötőt – teszünk eléje és mögéje, zömök, erős, vaskos darabot és odaszegezzük tölgyfa szegekkel. Oldalt sem dülhet, meg se mozdulhat, mert a szemöldökfa csapja jól belenyúlik kétoldalt a félfába, be van szegelve, – de leginkább megfogják a kötők. A két ferde kötő cifra vége épp olyanképpen ki is van vésvé a szemöldök – meg félfából s bele van szorítva, verve. Az ív fele, a közepe, himes s amint az ív vonalán ott van az a bog rajta, olyan, mintha egy pillangó ülne a szemöldökfa szegelletében s nézne lefele, be az ajtóra. Az ajtószárny, sima deszkából, három hevederre van szegezve, – a három sor, cifrázott fejű faszeg egyszermind a díszítés. A szem megnyugszik e sima felületen s csak annál több figyelem jut a himes kapufélfának, az ugynevezett kapuzábénak. Semmi fölösleges nincsen és nem hiányzik semmi, – remek a maga nemében.

-116-
-117-

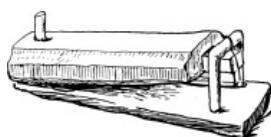

VASKILINCSEK, TAMÁS
JÁNOS ZSIDÓ HÁZÁN,
MAGYARÓKEREKÉN. (136)

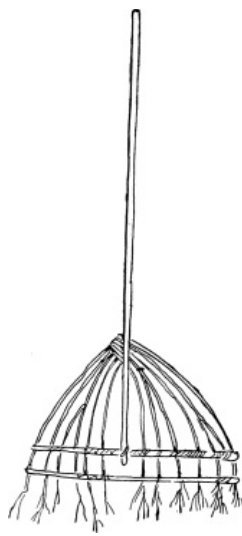
NAGYALMÁSI VÁLYÚ («FOGÓS»).

(133)

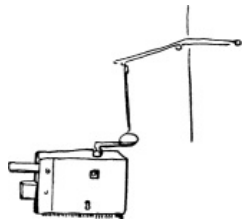

NYÁRSZÓI EGÉRFOGÓ.

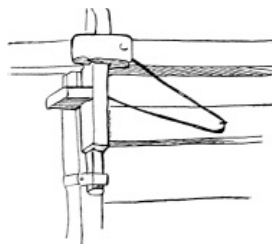
(132)

**SZÉRŰ SEPRŐ,
NYIRFÁBÓL, KIS-
PETRIBEN. (134)**

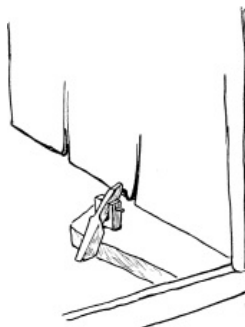
**ELROMLOTT ZÁR
RUGÓJÁT
HELYETTESÍTŐ
KÉSZSÉG, SZTÁNÁN.
(139)**

**KILINCSKÉSZÉG,
RUGÓVAL, EGY NAGY-
ALMÁSI SZOBAAJTÓN.
(137)**

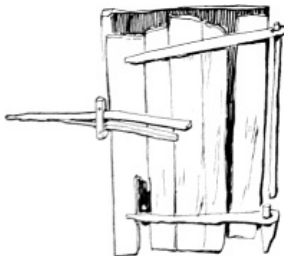
**KACATTARTÓ A
HÁZVÉGIBEN,
MAGYAR-
BIKALON. (131)**

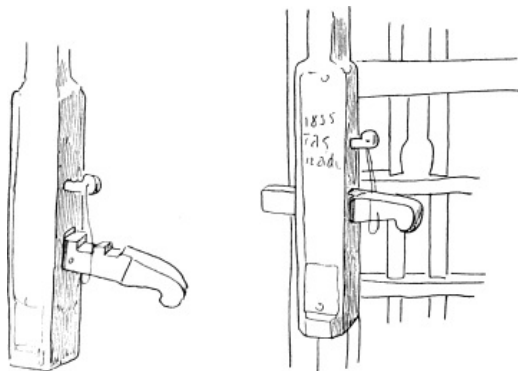
**BEREC BANDI
MÁRTON ÖNMŰKÖDŐ
AJTÓ «BAKASZTÓ»-JA
SZTÁNÁN. (138)**

*(A kinyitásnál lábával
lenyomja, visszahull s*

nyitva tartja az ajtót.)

NYÁRSZÓI ÓLAJTÓ. (140)

**TASNÁDI ISTVÁN TULOGDI KILINCS-KÉSZSÉGE
A PINCÉN, KIS-PETRIBEN. (135)**

a) nyitva. b) zárva.

**ALBERT JÁNOS JANKÓ ÚJ HÁZA,
BOGÁRTELKÉN. (141)**

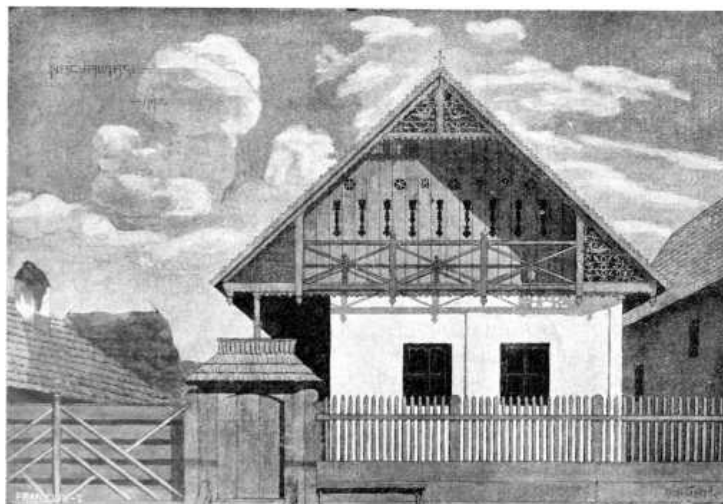
**PÉTER ANDRÁS PASZULA, ÉGETT
EMBER ÚJ HÁZA. (JÁKÓTELKE).
(143)**

ÚJ HÁZ, DARÓCON. (142)

KORPOS GYÖRGY PÁL HÁZA, KÖRÖSFÓN. (144)

NAGY-ALMÁSI ÚJ HÁZ. (145)

KIS LÓRINC EZERMESTER HÁZA, KETESDEN. (146)

GÁSPÁR ISTVÁN, DARÓCI FÖLDMIVES, MAGAÉPITETT HÁZA. (147)

Általában, a kalotaszegi magyar pazarul díszíti háza külsejét s a legszegényebbnél is ritkán marad parasztja a tetőnek, az oromfalnak, illetve a ház homlokának, az ablaknak, a tornácnak, – de díszítésében leggazdagabb a nagy és a kis kapu, ahogy ők mondják, a leveles kapu és az utcaajtó.

Az alapjában fából épült kalotaszegi ház oromfala, az úgynevezett tűzfal is fából van, deszkából. A deszkázásba formás kivágásokat fűrészelnék, részint, hogy a konyha nyílt tűzhelyéről a hiuba tóduló füst ott kijuthasson (mert kémény nincs), részint, hogy világosság szűrődhessen be a padlásra. E kettős szükség révén termett azután az oromfal díszítés, amiben kétféleképp járnak el: a deszkák fűgáit szélesítik ki dekoratív elemmé, a díszítő nyílásnak egyik fele az egyik deszkából, másik a szomszédos másik deszkából kerül ki s ez a helyesebb eljárás, mert így a deszka erősebb marad, – de vannak falvak, ahol a deszka közepéből vágják ki a formákat. Az első esetben szélesebb, nagyobb motívumokat alkalmaznak; az utóbbi esetben – mert, ők is gondolnak a deszka tartósságával, – szűkebb, keskenyebb

lesz a díszesen vágott nyílás. Jut azonban még egyéb díszítés is a ház homlokára. A tető csúcsvégződésén egy vízszintes, két alsó részén pedig függélyes osztással háromszögű mezőket szerkesztenek (173 d.), ezeket bedeszakázzák s a deszkázást formás kifürészeléssel díszítik. Jellemzi harmónia érzésüket, hogy míg az oromfalon negatív formákat alkalmaznak, e mezőkre rendszeren pozitív formák kerülnek. A csúcsnál lévő mezőt a felező vonallal két részre szokták osztani; a tetőt beszegő deszka felső szélét ritmikusan ismétlődő kimetszésekkel díszítik s e csipkés motívumot megismétlik a belső szélen s az alsón is. Egy bikali ház homlokán a csúcs alatt félkör vonal metszi le a két alsó mezőt s ezek alatt még két kisebb kör van kitöltve figurális díszítéssel. A háromszögű mezők díszítésének népies jellege nem megbízható, számos idegen, svejcies forma akad közöttük; az elterjedt lombfűrészelési minták, a nép kezén forgó városi képes árjegyzékek sok idegen motívumot csempésznek a faluba. Ilyen idegen formával van kitöltve a 174. ábrán fent a középső háromszög s a felső középső és a tőle jobbra eső is.

-120-

GALAMBOS TORNÁC, JEGENYÉN; ALATTA A PINCE. (148)

**MÁRTON ANDRÁS KURÁTOR
HÁZA, DAMOSON. (149)**

**MÁTÉ JÁNOS JÁNOSKA HARANGOZÓ
RÉGI MÓDI HÁZA, KETESDEN. (150)**

Általánosságban megállapíthatjuk, hogy a háromszög belső csúcsából kiinduló szárazon ülő levelek és virágok képezik a leggyakrabban ismétlődő ornamentumot; a házhomlok díszítés egyszerűbb és ismétlődő formái közé tartozik: a szívalakú kimetszés, a rózsácska, a csillag, a körkimetszés, a hullámvonal. Akad számos igazán művészi csoportosítás és beosztás: üde, csipkeszerűen könnyed annak a bikali háznak a homloka (173) amelyen a fűgákat kifürésztették, de jut kivágás a deszkák közepére is, úgy hogy egyben igenleges és nemleges formák képződnek.

-121-

UJABB HÁZ, ERESZ ALÁ ÉPITETT UTCAAJTÓVAL, MÁKÓN. (151)

**KOVÁCS JÁNOS HÁZA,
BOGÁRTELKÉN, FÖSTÖTT ÉS
FIGURÁLISAN HIMES
UTCAAJTÓVAL ÉS KAPUVAL.
(152)**

A ház peremszegő deszkáit egyenes és görbe vonalak összetételeiből szerkesztett formákkal díszítik; a [176.](#) [177.](#) ábrákon láthatjuk e különféle, fogrovásszerű díszítéseket; a [178](#) ábrán van egy sikerült csúcsdíszítés is.

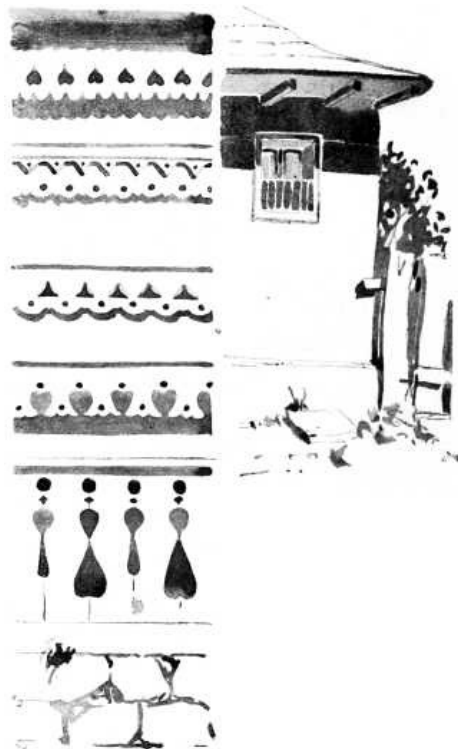
Sajátos díszítésre találunk a zsindeles háztetőn is; a tetőgerinc két végén - néhol csak az utcára tekintő végén - ott kapjuk a «református cserepet», a bádognakast, vagy a fából faragott, gombon ülő tulipánt, ami a legmagyarosabb s a legelterjedtebb. ([179](#)).

A tornác kerítésének díszítése hasonlít a ház homlokának díszítéséhez. A függélyesen elhelyezett deszkalapokat s a lapok közeit fűrészelik ki egyszerű szív és más, rendszeren hegyesedő formákban, leginkább tulipánosan ([181](#)). Említettük már azt a sárvásári tornácajtót, amelynek oszlopát emberfővel díszítették; megjegyezzük, hogy az efajta díszítés csak elvétve fordul elő s mindig nagyon kezdetleges. ([182](#)). Díszítik a tornácról a konyhába nyíló ajtót is, amely elé cserényt, illetve verőcét alkalmaznak. ([183-4](#)). Az ajtóra, a világítás végett, inkább nemleges formákat alkalmaznak. Ha a tornáckerítés deszkái nincsenek mintásan fűrészelve, úgy sárgásbarnára szokták bemázolni s fekete füstékkal «tigriselik».

-122-

TORNÁC SZEGELLET, FÖLFALAZOTT

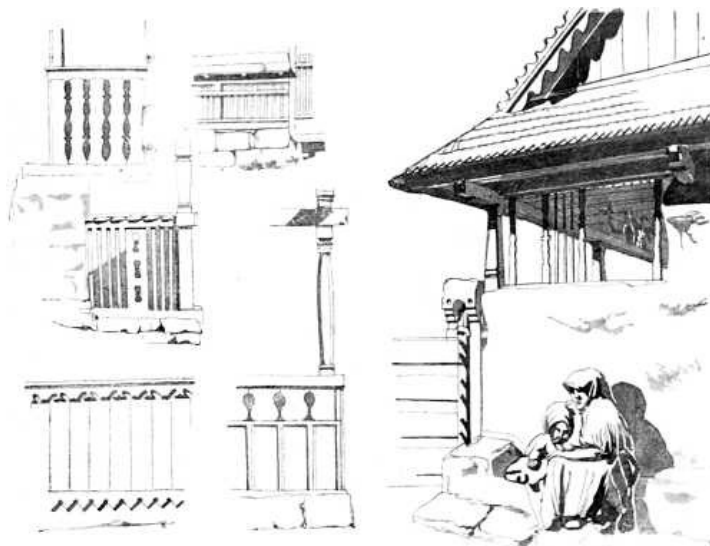

**ERESZ- ÉS KARFA RÉSZLETEK, BÁCSOTT;
RÁCSOS ABLAK JÁKÓTELKÉN. (153)**

Különösebb kiképzésű ablakra nem igen akadunk; rendszeren a ház utcára tekintő oldalán van s falait ugyan kifestik kígyózó vonalra rakott, gyorgyinat, rózsát, szegfűt ábrázoló diszítéssel, vagy pedig egyszerűen bemázolják miniummal pirosra, vagy kékre, zöldre, téglavörösre, - de nagyobb változatosságra az ablakdiszítésben nem lelünk. Akad, elvértve egy oromdísz az ablak fölött vagy némi diszítés a keresztfán.

Érdekesebbek az ablakrácsok (185). Meleg nyári időben leszedik az üveges, (hajdan bendő hólyagos, lantornás) ablakszárnyat s finom lécből, vesszőből csinál és szeszélylyel font rácsot alkalmaznak az ablaknyílásra, hogy a baromfi a szobába ne toljódjék. Ezt a rácsot egy-egy helyt cinoberpirosra vagy kékre mázolják. A második ábrán logikus főre vall, hogy a rács legutolsó pálcikája, mint nem szerkezeti, hanem tisztán diszítő rész, esztergálva van.

-123-

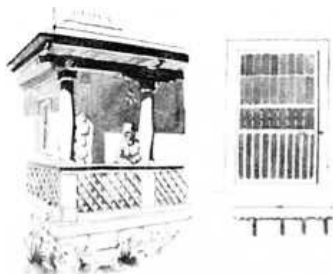
**GYURKA JÁNOS HÁZAELEJE ZSOBOKON; KÜLÖNBÖZŐ KARFÁK,
MAGA A FÖLDMÍVES GAZDA CSINÁLTA. (154)**

**PETRE JÁNOS HÁZA, MAGYAR-
VALKÓN, CSINOSAN ÁLLÍTOTT
UTCAAJTÓVAL. (156)**

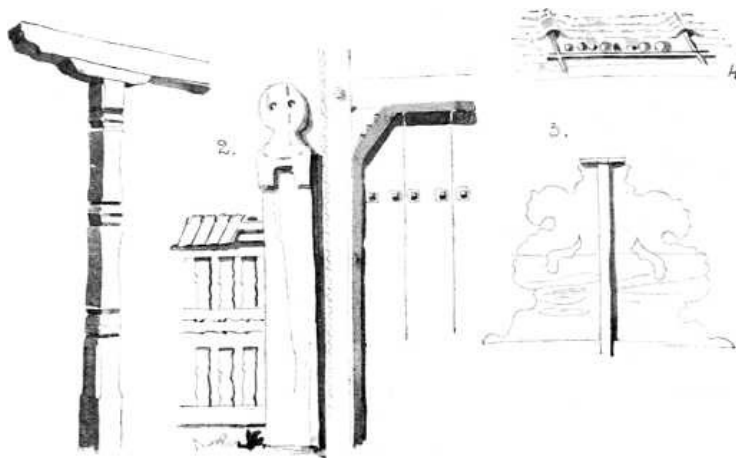
**KALLÓ
BANDIÉK
TORNÁC
OSZLOPA,
TULIPÁNOS
VÁGÁSSAL,
MAGYAR-
GYERÓVÁSÁRHELYT.
(155)**

**A KURÁTOR HÁZA TORNÁCA,
M.-VALKÓN; MÁS HÁZBÓL
VALÓ CSERÉNY (RÁCSOS AJTÓ)
ÉS KARFA, MAGYAR-VALKÓN.
(157)**

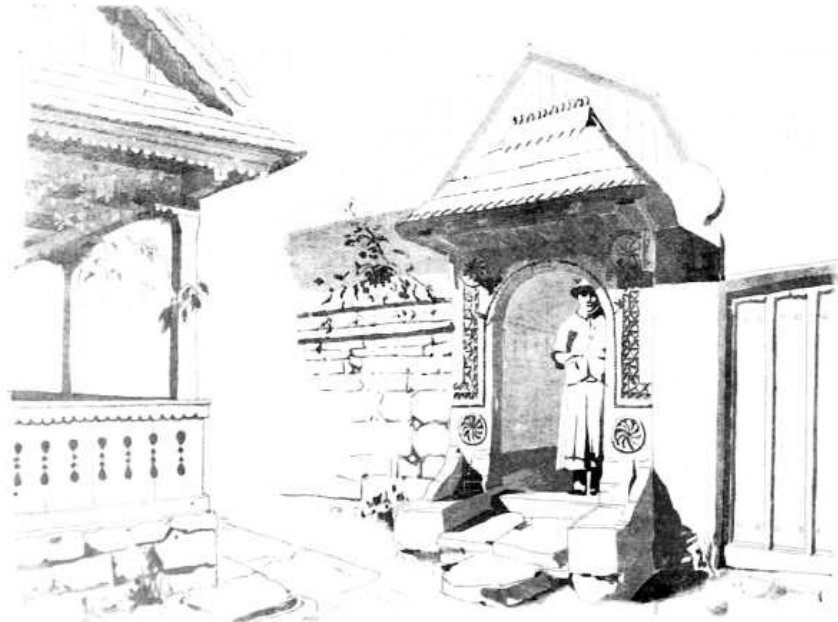
A kalotaszegi magyarságot jellemző díszítő kedv és képesség valósággal tobzódik az utcaajtókon. Itt nyilatkozik meg művészetük, olykor monumentálisan. Az utcaajtóról bizvást következtethetünk a belső berendezés csinosabb voltára is. Ahol díszes, ahol himes a kapu, ott rendesen helyes a szoba is; ott a fogason s a tálásokon lesz bőven győri kancsó s győri tál, díszesen ki van pingálva a téka, a láda, a padláda, meg a «komarás asztal» (248.), ott lelünk varrottásokat a rúdon, varrottas a lepedőhajtás, a párnacsup, meg az «ágyfűtől való», ott himes az osztóváta, a kis szék s akad a mestergerendán himes súlyok, vetélő, vászonfeszítő és himes kapatisztító.

-124-
-125-

HÁZRÉSZELETEK MAGYAR-VALKÓRÓL. (160)

1. Tornáclábfatartó (oszlop). 2. Bálványfa. 3. Ágyfűtől való fa. 4. Tök a tetőn.

HOSZÚ JÁNOS HÁZA, SZTÁNÁN. (159)

«Erősen szép» tornác, himes lábfával, meg eresz gerendával; himes utcaajtó.

**TORNÁC
SZEGELLETT,
DARÓCON.**

**TORNÁC
SZUCSÁKON. (161)**

TORNÁC, BÁCSOTT. (162)

Gonddal, szeretettel készíti és faragja, vagy faragtatja kis kapuját a kalotaszegi nép még ma is, hajdan pedig, majd egy porta elül se hiányzott a himes utcaajtó. Lehet, mert akkor könnyebb volt még az élet; mentegetőznek, hogy a régi világban idő is olcsóbban jutott a faricskálásra... Igaz, cserfa, tölgyfa is bővebben volt még akkor, - ma már nagy ára van az alkalmas fának, nem telik rá, csak a jobb módunak, a szegény ember ma már beéri leveles kapuval, csupasz kapuzábéval.

A kis kapun (amit ők következetesen ucc'ajtónak hívnak) az emberek kilincselnek, a széttárható díszes «zábéra» akasztott nagy kapun, a «leveles kapun» (mert deszkalevelekből, lécekből készül) a szekér jár be az udvarra, de mivelhogy ennek a kitérítése kissé körülményesebb, ha nem szekérral érkeznek, a jószág is a kis kapun kerül haza.

A kis kapu nyílása embernagysághoz van szabva: két hatalmas gerendából a két ajtófélfára, ezeken nyugszik, illetve ezekbe van róva elmésen a szemöldökfára s a szemöldökfára csúpos vagy gerinces tetőfedél van rakva, hogy naptól, esőtől védje valamelyest a kiskaput. Egy-egy helyt galambduc is kerül a tetőfedél alá, a székelő bűgös kapu kicsinyített mintájára. A kiskapu aljában van a küszöbgerenda. «H» alakban, két más rövidebb gerenda is eresztékbe van róva, hogy egyenesen álló helyzetben tartsák a küszöbgerendába ékelt ajtófélfákat s így a kapuzárnyat is; idővel, amikor a fa megkorhad s a csapágyak tágulnak, ráklábra kerülnek az ajtófélfák, - kis gyámokkal vagy kis derékszögű, esetleg háromszögű ékekkel támogatják meg, elfödve így gyakran a díszítést is. Mert a két ajtófélfára rendesen díszes, ahogy ők mondják: «himes», - de jut díszítés a szemöldökfára s az ajtó szilárdságát biztosító gyámfákra is; himes a kapuzábé is. Olykor az alsó gerendák felső lapját is díszítik. (172 b). Az építető neve, az építés dátuma, olykor valami jámbor mondás, a szemöldökfán szokott lenni, megesik azonban, hogy kerül az ajtófélfára is.

MAGYAR GYERÓMONOSTORI TORNÁC.
(163)

Az ajtófélfák alsó végén vagy párkányosan vagy pálcikákkal vagy egyéb ornamentummal jelzik a lábat, illetve az alapot, hogy föléje adják az oszloptörzset, rajta két egymástól ugyan különböző, de rendszeren részarányos diszítéssel, amely diszítés - a gyámfák (kötőgerendák) közvetítésével - átmegy a szemöldökfára is (173 b), befejeződve a szemöldökfa közepének diszítésében. Bizonyos diszítő szerep jut, még pedig magának a szerkezetnek e célra való érvényesítése és fölhasználása révén, azoknak a gyámfának is, amelyek az ajtófélfákat kötik össze, helyes vonalakba s szögekbe róva, a szemöldökfával (174-175 b). Van rá eset, hogy az egész utcaajtó diszítése csak ilyen szerkezetbeli s éppen ezeken találtunk bizonyos komoly monumentalitást.

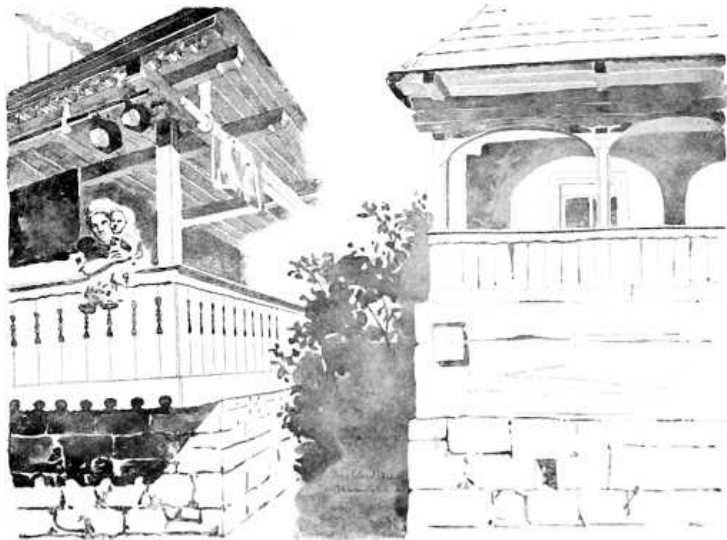
Magát a diszítést vizsgálván, kétféle osztályozásra nyílnék alkalmunk: mértanira és szabadabb ornamentikaira, - bár, mint már említettük, elvéve figurális diszítés is akad a kis kapukon; Bogártelkén, egy utcaajtó két félfáján zsandár és baka áll, egy másik ajtón, szintén Bogártelkén, kalotaszegi asszony és férfi; Inaktelkén is van ilyen, még pedig színes. A kétféle diszítési mód keverten is előfordul, sőt a mértani formák összehatását kedvezően lágyítja a közük rött kevéske vonal- vagy virágdísz, összekötve a különben nagyon is mereven elkülönített rózsácskákat (176 b).

A mértani formák a körből s a kör osztásából kerülnek ki; kisebb szerep jut a négyszögnek és osztásának, - a négyszög inkább egyéb diszítés keretbefogására szolgál. A mértani formák közé sorozhatnók azt a vonalas diszítést is, amely a (177 b) ajtón látható, - inkább csak térkitöltő szerepe van s fába karcolt vékonyka vonal lévén, így képen sikerültebb, még a valóságban erőtlén, elmosódó.

-127-

KIS-PETRI FALUBÓL.

SZTÁNAI HÁZRÉSZLETEK. (164)

NAGY-PETRI FALUBÓL.

BÁLINT PALKÓ PÁL HÁZA, ZENTELKÉN.
(165)

A KÁNTOR HÁZA, MAGYAR-VALKÓN,
UTCA FELÉ ESŐ TORNÁCCAL. (167)

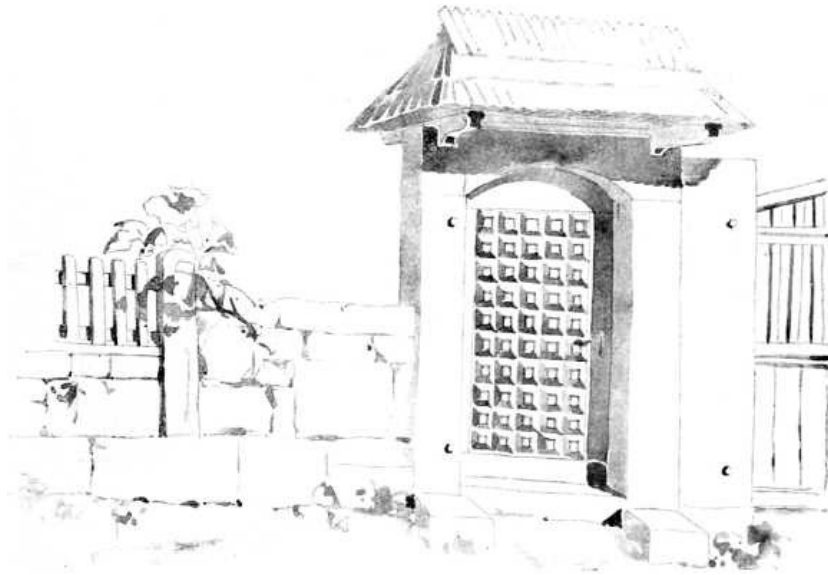
RÉGI KÚRJA, MAGYAR

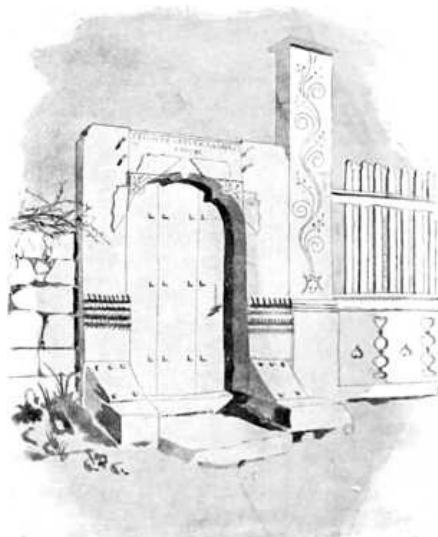
ÁGOSTON MARCI JÁNOS HÁZA, KŐ
UTCAAJTÓVAL, SZTÁNÁN. (168)

KALOTASZEGI UTCAAJTÓK DAMOSRÓL, ZSOBOKRÓL,
EGY KAPUZÁBÉ NYÁRSZÓN S EGY SZÉKELYES KAPU
MAGYARVALKÓN. (XIV. tb.)

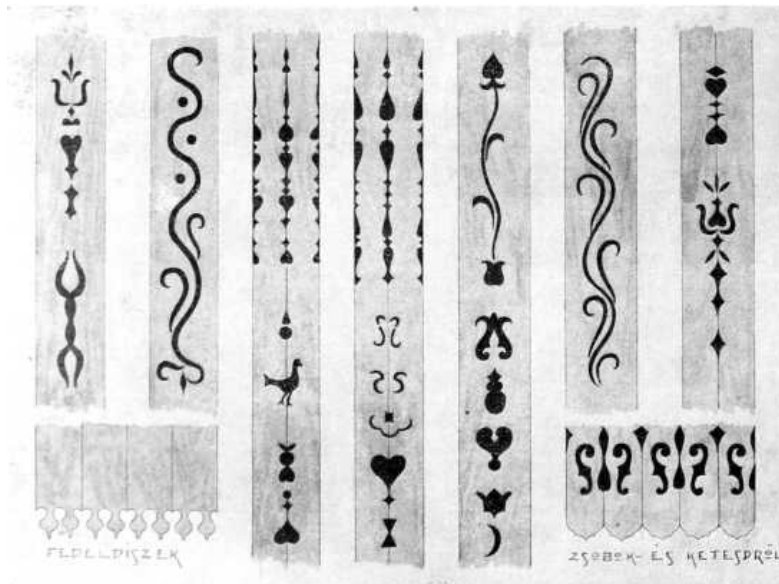
UTCAAJTÓ KŐBŐL ÉS TÖLGYFÁBÓL, ZSOBOKON. (169)

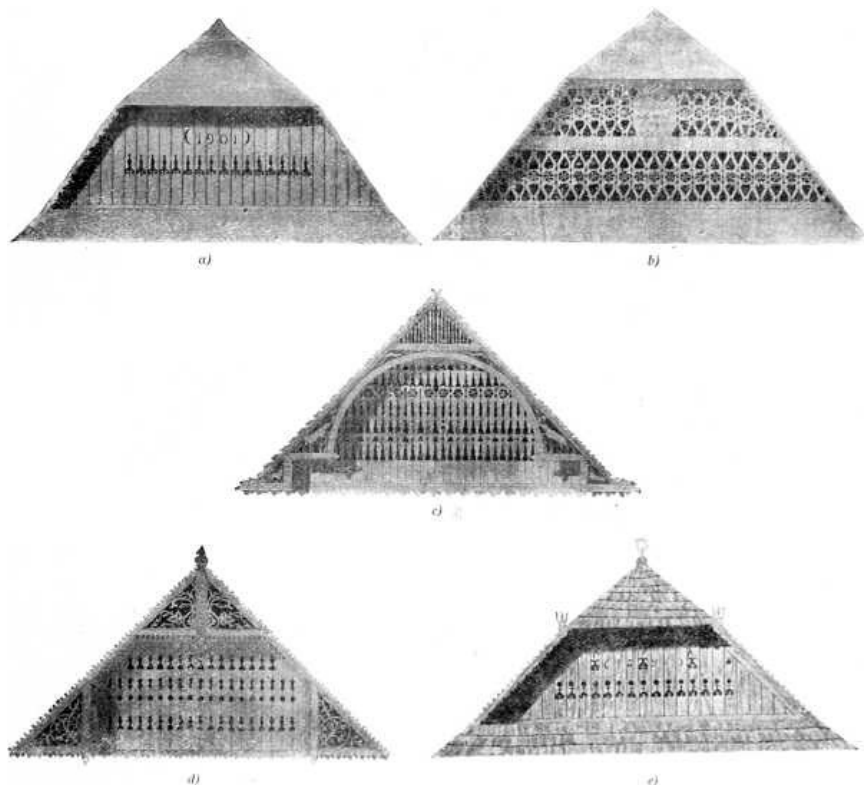
EGY VISTAI UTCAAJTÓ. (170)

NAGY-ALMÁSI FEDÉLDISZÍTÉSEK. (172)

(171)

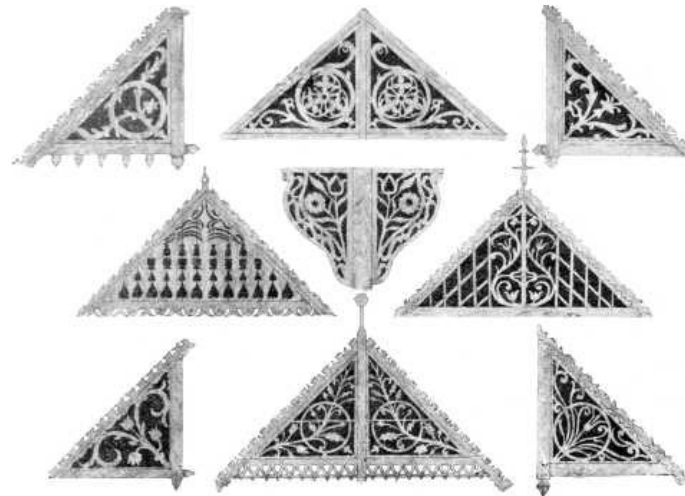
HÁZHOMLOKA. (173)

a) Bábonyban; b), c) Magyar-Bikalon; d) Ketesden; e) Zsobokon.

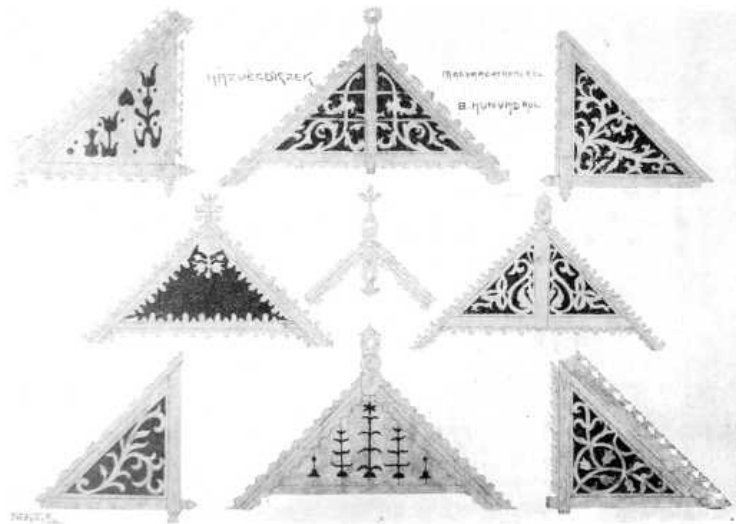
A körből alakítják a rózsácskákat s a csillagformákat, több-kevesebb részre osztván a kört, részint sugaraival, részint saját köríveivel; de ha gazdagabb kiképzésű a rózsácska, a kört rendszeren a természetes hat részre osztják. Tagadhatatlan, bizonyos formák gyakran ismétlődnek a primitív faragó kés alatt s legjellemzőbbek a könnyen faragható, csúcsban végződő, mélyítve vésett formációk. Dombor faragású a szabadabb virág - tulipán - s levéldísz; domborúan faragják a homorú ívecskékkel csonkított négyszögű mezőket (táblákat) is (179 b). A kör osztásából származó ékítményeket megkapjuk az apró holmin is, az orsó nehezítő karikókon pazar változatosságban, a sulykokon, a kapatisztítókon. Legtöbbször ismétlődik az a rózsácska, amely a (180 b) utcaajtón látható: a hat részre osztott körbe hatsugarú csillagot vésnek, úgy, hogy az ismert hat körlencse képezi a sugarakat; a sugarak végződését új körlencse köti össze s a lencsék között lévő részt a konturok mentén kivésik, úgy, hogy a három metszés egy csúcsban találkozik. Hasonlóan ki van vésve a csillagban lévő s az azon kívül eső összes lencsék belső területe is, de valamennyinek a közepén meghagynak egy-egy hidacskát. A mély bemetszések szép árnyékrajzot adnak napsütéskor. A kisebb köröket kevesebb bemetszés díszíti s az egész kicsinyeknek csak bevéssett sugarak jutnak. E nagyságuk szerint különbözően díszített csillagok és rózsácskák a legkülönbélebb csoportosításban kerülnek egymás mellé és egymás alá. Két-két egymás fölött lévő négy rózsácska közé, például, két kisebbet tesznek egymás mellé s a megmaradt kisebb körökbe még kisebb köröket vésnek (180 b) - négy kisebb közé vésnek egy nagyobbat, kettesével egymás alá, csillagot rózsácskával vegyesen (177 b). Hogy a díszítést összefoglalják s a szabadon maradt tér is himes legyen, indaszerű vonalat vésnek közéjük (181-182 b). Ez az összefoglalás olykor maga is széles díszítéssé válik (183 b), olykor pedig egyszerű vonalban vésett tulipán vagy valami kis virág ül az indákon. Egy zsoboki utcaajtó csupa részarányosan csoportosított, kivájt körlencséivel van díszítve s a köztük maradt sima térre apró félköröket vájta (185 b), hornyolták. Általában, a kalotaszegiek kedvtelve használnak ki minden díszíthető tercskét s így olykor bizony túlrakott a munkájuk; ugyanezt tapasztaljuk gyönyörű, elmés és eredeti munkájuk, az írás után való varrottason is, ahol túlgazdagságukban néha teljesen összefolynak a díszítő elemek. Ez a túlrakottság az egyszerű ember

ízlésének a gyöngéje: mennél egyszerűbb valami, annál kevésbé kedveli s a gazdag fogalmát nem ritkán összetéveszti a szép fogalmával. De viszont: «Volo ubertatem in juventute...» Az utcaajtókra is jut az ízlés eme hibájából. Valóságos ráadás a keresztvonal, vagy egyéb kereszttezett egyenes és ilyen ráadás-motivum az a gótikus halhólyag forma (186.), amit ott helyez el, ahol az egymás mellett futó indák nem töltötték ki teljesen a simán maradt teret. Egy-egy ujabban készült utcaajtón csupa érintkező diszítések vannak, semmi parasztja nem marad a két ajtófélfának; ugyancsak e kis kapu mellett, Zsobokon, a nagy kapu zábján bálványfej is van, bévül pedig, a kis ajtó fölött citera, úgy, hogy minden ajtónyitásra megszólal.

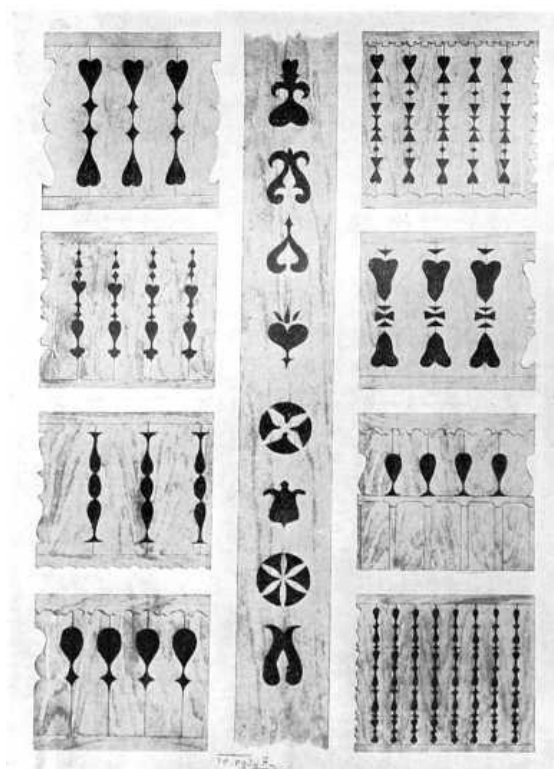
-132-
-133-
-134-
-135-

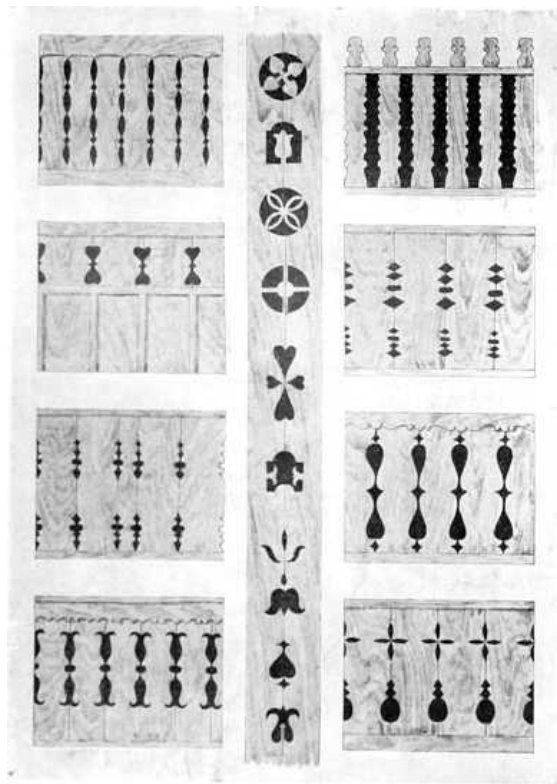
FEDÉLDISZEK, MAGYARÓ-KEREKÉN, ZSOBOKON ÉS KETESDEN. (174)

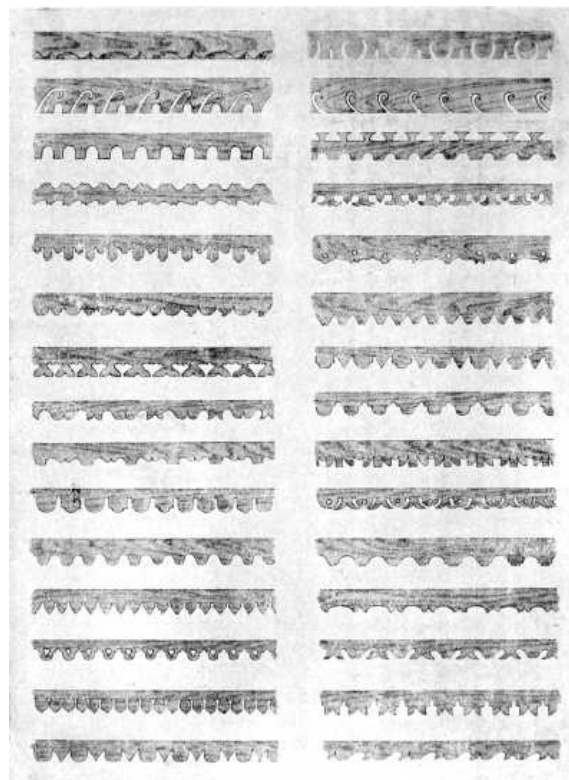
(175)

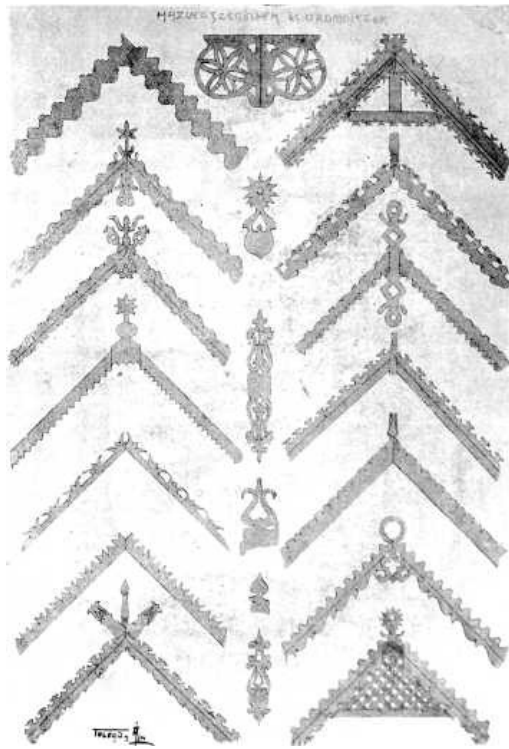
B.-HUNYADI ÉS ZSOBOKI TORNÁCDISZÍTÉSEK. (176)

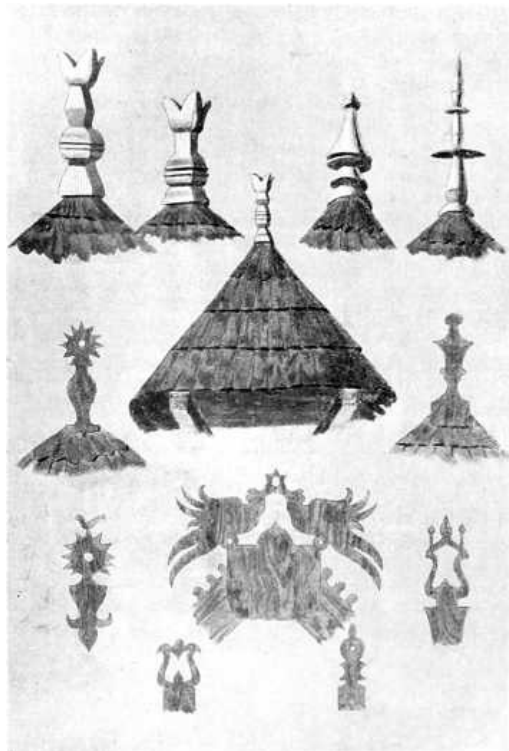
ZSOBOKI TORNÁCDISZITÉSEK. (181)

B.-HUNYADI, KETESDI, ZSOBOKI ÉS
MAGYARÓKERÉKI LÉCSZEGÉLYEK. (177)

ZSOBOK. (178)

HÁZCSUPOK, B.-HUNYAD, ZSOBOK,
MAGYARÓKEREKE. (179)

Az egyes díszítő motívumok szegélyezve vannak, leggyakrabban egymás mellé vagy egymás alá sorozott négyszögekkel, meghúzott keresztelő átlókkal s az átlók közé vésett kis tetraéder-alakkal (187.); olykor a négyszög párhuzamos vonalakkal van osztva, például a (188.) ábrán két tulipánsort választ el egymástól a váltakozó négyszögdísz motívum. Van egyéb fűzött vagy egymás alá helyezett kis idom is, például az, amelynek két függélyes oldala egyenes, felsője domboru, alsója homoru; ezt a vésett formát szívesen alkalmazzák boton, kapa s kasza nyélen is. Szeretik a csúcsaikkal érintkező négyszögeket s a vonalacskákkal osztott félköröket.

-136-

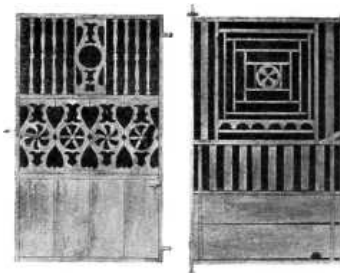

NYÁRSZÓ.
(180)

BALÁZS

MÁRT.
BÁLVÁNYFÁJA,
SÁRVÁSÁROTT.
(182)

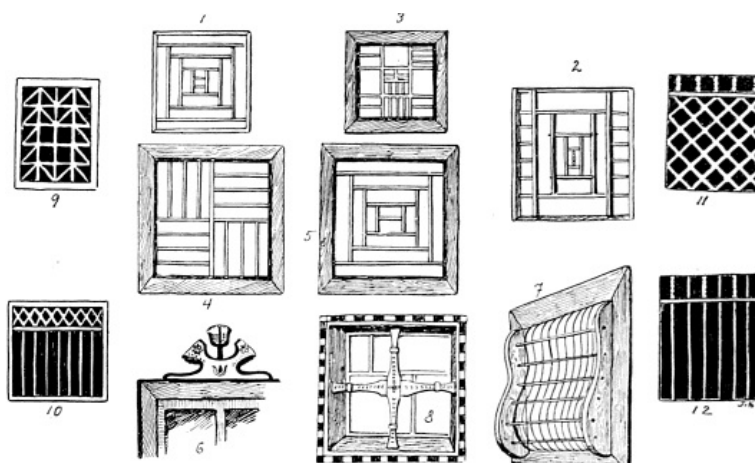
CSERÉNY. (PITVAR RÁCSOS
AJTAJA) (184)

M. Bikal; M.-Gyerővásárhely.

A kis kapuk másik csoportja a virágdíszítéses, elvéve némi figurális elemmel vegyesen. A mértani díszítés azonban ezekről sem hiányzik teljesen, ha egyebütt nem, találunk a szegélyeken s még gyakrabban az ajtófélfá alján. Az ilyen kis kapukon részint homoru, részint domboru a vésett díszítés. A domborut - a technikai feldolgozás természetéhez híven - vaskos, erőteljesebb formák jellemzik; a homoru forma inkább vonalas, vékony s a szélesebb hatást vonalszaporítás révén érik el. A domboru formák nem igen gazdagok motívumokban: ismétlődnek az egyes ágból induló tulipánok, levelek s kacsok. Legegyszerűbb ebből a fajtából a Ketesden ismétlődő típus (189.): az ajtófélfá alsó részének közepére vésett különös alakú edényből indul a domboru egyenes inda, amelyen, jobboldalt s baloldalt, tulipán és levél váltakozik; az inda, kísérvé a kis ajtó formáját, átvonul a szemöldökfára is. Egy nyárszói kis ajtón (173b.) az inda hullámvonalasan kúszik fölfelé s egyszerű levelek, kacsok, virágfélék vannak rajta, madár is ül az ágon, sőt egy kezdetlegesen ábrázolt emberi alak is látható, baltával kezében, a jobboldali ajtófélfán. Egy még a múlt század elején hatalmas tölgytömbökből faragott csupos fedélű sztánai utcaajtón (179b.) is ott a levél és a tulipán, de metszett csúcsú négyszögek is vannak az ajtófélfákra faragva s mintegy bolthajtásszerűleg díszítik a félkörben végződő ajtónyílást. Hasonló, négyszögekből összetett díszítés választja el néha (188.) a hullámos ágon ülő, váltakozó tulipándíszet, amelyet a már ismert kis háromszög motívummal is megtoldanak. Ritkább az a díszítés, amit egy mákói kis kapun találtunk (191.): egy-egy karikákba fonódott kígyó van domboruan a félfákra faragva, - az egyik kígyó szájában virág, a másikkak a fején pedig valami sasféle. Ehez a fajtához sorozhatjuk azt a másfélszázados, elég épen megmaradt kaput is, amely a nagy-kapusi cinterem bejárást őrzi s amelyről a temetők kapcsán lesz szó. (432.)

CSERÉNY, ANTAL JÁNOS MAGYARBIKALI
KONYHA AJTÁJÁN. (183)

ABLAKRÁCSOK. (185)

1. Magyar-Valkó; 2., 9. Magyaró-Kereke; 3. Sárvásár, vörösre füstve; 4.,
5. Körösfő; 6. Daróc; 7. Magyar-falkó, kékre füstve; 8. Bogártelke; 10.,
11., 12. Zsobok.

VITYILÓ BEJÁRÁS, MAGYAR-BIKALON.

**PARASZT EMBER
KAPURAJZA.**

**KIS LŐRINC EZERMESTER
UTCAAJTÁJA, KETESDEN. (172 b)**

**FARNOSI UTCAAJTÓ,
NAGY-PETRII
MINTÁRA. (174 b)**

**UTCAAJTÓ 1822-BŐL,
NYÁRSZÓN. (173 b)**

*Zsuppal földve, domború
himzéssel.*

**BALÁZS JÓZSEF
UTCAAJTAJA,
JEGENYÉN. (176 b)**

A vonalas diszítésű kis kapukon is találkozunk az edényből induló vagy szabadon álló hullámvonalas ággal, amelynek homoru oldalára kerül a levél és virágdísz; ebből a fajtából a legegyszerűbbet, lecsüngő tulipánokkal, Sárvasárott találtuk (192.); apró levelekkel, különös virágokkal van cifrázva a ketesdi ezermester kis kapuja (172 b); edényből nő ki az ág, tömött levél-, virág- és szőlőfürt díszítéssel, azon a magyarbikali kis kapun, amelyet maga a gazda, Kudor András faragott, tisztán, gondosan, sok eredetiséggel, alul s fölül rózsácskát is vésvé a kiugró fölületekre (193.). Magyar ember munkája, Ignác Ferencé, a román templom bejárásának elhanyagolt ajtaja, Nagy-Petriben (194.), - díszítésnek kettős kereszt is került a virág fölé, igaz, minden összefüggés nélkül.

-139-

**KOVÁCS ISTVÁN GYURKA
UTCAAJTAJA, SÁRVÁSÁROTT.
(175 b)**

**MIHÁLY ANDRÁS PÁL RÉGI
UTCAAJTAJA, KÖRÖSFÓN.**

Szép és érdekes egy daróci kapu (186.): több, egymással párhuzamosan kanyarodó s följebb-följebb

mind kevesbedő száron ülnek a tulipánok; jó masszásan hat az egész s nem zavar a már említett gótikus eredetű halhólyag diszítés sem; vaskos levél és tulipán motívum van domboruan faragva, alatta rózsácskával, az alsó részre. Lényegében ehez hasonlít a (197-8.) ajtó és zábéi is. Eltérő diszítés van egy (199.) ajtón: két sorban fölfutó hullámvonalon egy levél s kacs, a vonal mentén pontok, tulipán s egy mélyen vésett levélforma közepén kiemelkedő ponttal; az ajtó mellett álló zábén a szárat kígyó helyettesíti, különben a diszítés hasonló.

Szokatlan a gyөрvásárhelyi ajtón lévő kezdetleges diszítés (201.), ilyenféle a (202.) is.

KIS-KAPUS FALUBÓL.

Van még egy igen érdekes fajtája a kis kapunak: faragott diszítés nincsen rajtuk, de a szerkezet maga van hangsúlyozva, olyan erősen, hogy hatásuk valóban monumentális. Két damosi utcaajtón (203-4.) a hatalmas faszegeket használták föl diszítésnek. Van olyan is, amelyet csak domboruan faragott szegély diszít (207.); egy nagy-kapusi utcaajtón (209.) a kettős kötél formára faragott szegély közé apró virágdiszítést is «himeztek». Szóval, diszítés van még a legegyszerűbb utcaajtón is, ha egyéb nem, jelzik a félfákon a lábat (211.).

-140-

NAGY-KAPUS FALUBÓL.

Leveles kapu (210.) ritka ház elől hiányzik, bár újabban, szórványosan, az ujonnan építkező nagyobb falvakban kettétárhható kapu is akad.

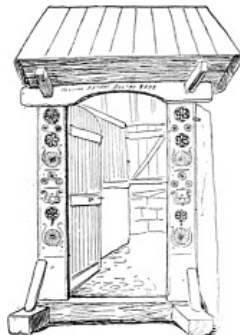
A leveles kapu két végére jut egy-egy kapufélfa, a kapuzábé, a melynek feje csigavonalszerűen faragott diszítésben végződik; maga a kapuszárny rendszeren öt, olykor hat, egymástól három-négy ujjnyi távolságra vízszintesen helyezett deszkalevélből van szerkesztve, úgy hogy a leveleket a kapuszárny közepén egy függélyesen állított lécz, illetve oszlop fogja össze, amelyből még négy rézsutosan helyezett lécz nyúlik le a legalsó levél alsó széleig. A középlécz felső végén van a gombfa, a kalotaszegi diszítés e gyakran ismétlődő, jellegzetes formája: gömb, a gömbön csillag s a csillagon tulipán, – a három közül el is marad egy vagy kettő (212-13-14.). Ezt a gombfát megkapjuk a ház tetején, az utcaajtó csupján, megkapjuk a temetőben, meg a gazdasági eszközökön, a járomszegtől elkezdve a kis mogyorótörőig.

**KULCSÁR MÁRTON UTCAAJTÁJA,
MAGYARÓKEREKÉN. (177 b)**

**BÁLINT JÁNOS
SZÁZESZTENDÓS
UTCAAJTÁJA, SZTÁNÁN.
(179 b)**

**BÁLINT ANDRÁS
ANDRIS UTCAAJTAJA,
KALOTA-SZENT-
KIRÁLYT. (182 b)**

A szabadságharc idején leégtek a hímes utcaajtók, azóta itt ujjat a helybeliek nem csinálnak, ezt a körösfői Korpos György faragta, «jó barátságból.»

**SZÉNÁSI ISTVÁN UTCAAJTAJA,
ZSOBOKON. (180 b)**

**ANTAL ISTVÁN UTCAAJTAJA,
KÖRÖSFÓN. (181 b)**

**ANTAL GYÖRGY
UTCAAJTAJA,
KÖRÖSFÓN. (183 b)**

A kis kapun maga a nyílás, fölül vagy egyenes, vagy íves, nyomottabb vagy magasodóbb félkörű, olykor vízszintesen álló körhenger alakú pálcátág díszítéssel;⁵⁾ az ajtószárny néha minden díszítés nélkül összerótt deszkákból áll, néha összefutó irányú a deszkázás, – van azonban gazdagabb tagozású s az ilyeneken díszít a szegezés is. Elvértve, ritkább lécezésű ajtószárnyra is akadhatunk. A kis kapu födele, itt-

ott, ereszesen nyúlik előre s ilyenkor az ereszt egy-egy oszlop tartja; ilyen Sztánán a cinterembejárás ajtaja (431.) s Nagy-Petriben a román templomé, amit magyar ember csinált. (194.)

**JAKAB MÁRTON GAZSI
UTCAAJTAJA, DARÓCON. (186)**

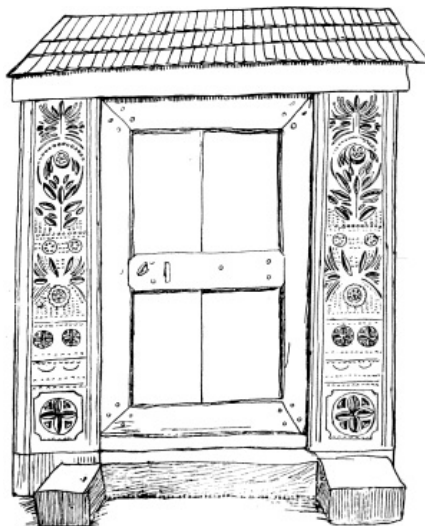

BÁNFFY-HUNYADI UTCAAJTÓ. (187)

**BÓDIZS ISTVÁN, ÉGETT EMBER
UTCAAJTAJA, JÁKÓTELKÉN.**

(Az ajtózábé megmaradt a nagy tűzből.)

**KIS MÁRTON RUZSA UTCAAJTÁJA,
ZSOBOKON. (185 b)**

NAGY-ALMÁSI UTCAAJTÓ. (188)

A kis kapu rendszeren három-négy sor csipkés fazsendelyvel van fődve, olykor - ez a régibb módi - gömbölyűre, csúposan, a csücskin gombfával (179.) Ilyen már kevés van, még Zentelkén akad a legtöbb. A régi kapukon és szegényebb porta előtt, zszindely helyett zsuppfödésre is találunk.

Említettük már, hogy néhány galambbúgos székely nagy kapu is (215. XIV. tb.) tévedt Kalotaszegre, de inkább a legzsdádkodott s elhanyagolt néhai uri portákon találunk ilyeneket.

**A KETESDEN
ISMÉTLŐDŐ
UTCAAJTÓ
TIPUS,
DOMBORU
FARAGÁSSAL.
(189)**

Foglalkozunk részletesebben a ház belső berendezésével. Vegyük a legegyszerűbbet, például Zentelkén, Benki Luki Istvánékét, ahol jó régiesen meg van még a pitar, a szoba s a kamara, vagyis a szalonnás, amelynek ajtóretesze a «vakzár», a «komarabot», a szobából záródik s menten észreveheti az asszony, hazáratlanul feledte künt a szalonnást.

A pitar nincs bepadlósolva, de hogy a tűzhelyről a láng föl ne csapjon a hiuba, a tűzhely fölé fenyőboronafák vannak boltozatosan összeróva s ezek képezik a «langfogót»-t. A boronafák tapasztva is vannak. A tűzhely mellső része s a tüzelőhely környéke barnábbra van mázolva, hogy a füstakódás ne csúfítsa. A padláson, a tűzhely előtt vonul végig a mestergerenda, be a házba, illetve a szobába. A sommásabb konyha holmi künt lóg a pitarban; itt a mosószék s a háromlábú szapullószék is.

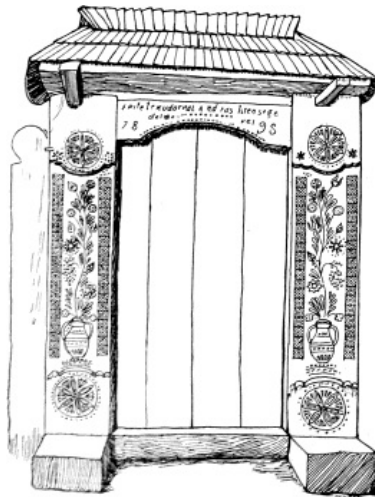
**MÁKÓI UTCAAJTÓ.
(191)**

**MAGYAR-VALKÓI UTCAAJTÓ.
(190)**

**A SÁRVÁSÁRI TANÍTÓ
UTCAAJTÁJA. (192)**

**KUDOR PÁL ANDRÁS UTCAAJTÁJA,
M.-BIKALON. (193)**

**AZ OLÁH TEMPLOM BEJÁRÁSA NAGY-
PETRIBEN. (194)**

*Magyar fölrással, 1855-ből; annak a
magyar faragó földművesnek a munkája,
akitől a farnosiak is tanultak.*

**PÁL JÁNOS MIHÓK
UTCAAJTÁJA, A
SZABADSÁGHARC
IDEJÉBŐL, ZSOBOKON.
(195)**

**KOVÁCS JÁNOS
UTCAAJTÁJA, KŐBŐL,
ZSOBOKON. (196)**

**TAMÁS
MÁRTON
KAPUZÁBÉJA,
NAGYKAPUSON.
(198)**

**TAMÁS MÁRTON
UTCAAJTAJA,
NAGY-KAPUSON.
(197)**

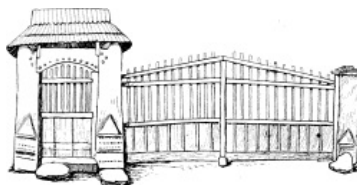
**IMRE
ANDRÁS
BÓDIS,
JAKÓTELKI
ÉGETT
EMBER
KAPUZÁBÉJÁNAK
MARADVÁNYA
1848-
BÓL.
(198)**

Bent a házban, az utcára tekintő ablak alatt, szembe a bejáróajtóval, ott az első pad, amelynek folytatása, sarok fordulóval, a bal pad, a ház udvar felé eső fala mentén; a vendéget, akit meg akarnak becsülni, oda ültetik. A pad földbe ásvott sason és cölöpökön áll. Itt az asztal. A bejáróajtótól jobbra, sarokban, a kemence; a kemence eleje «plattenes» - a kemence mellett a «pucik-pad» (gyerek alszik a pucikban). A harmadik sarokban, a kemence és az első pad között: az ágy; az ágy előtt két, módosabb helyen négy «egyes szék», olykor karosszék (a támlás padot nevezik széknek, maga a szék «egyes szék»). A bejáróajtótól balra a negyedik sarokban, a keskeny «vízpad». Az ágy végiben az esztováta, a szövőszék. Az első pad és bal pad sarokérintkezése fölött az «öveges téka», - módosabb helyen jut, az ágy mellé is «fali téka». A padok fölött a fogas és tálas; «első és bal fogas», teli kancsóval s ott a keretes kis tükör is. A bejáróajtótól jobbra: fogas és polc a főzőedényeknek s «fazokak»-nak. A mestergerendára van erősítve, «bakasztó»-val, «járom»-mal, a «hosszú póc», - ott áll a gyújtó (hogy a gyerek hozzá ne jusson), ott a beretva, biblia, tükör s mi egyéb megbecsülni való apróholmi, nyáron az ablak is odakerül a mestergerendára, mert itt nem sarkos az ablak, csak úgy faszeggel van az ablakbélésbe erősítve. A mestergerendába van verve a «fonalrángató» erős faszeg», szapulás után azon rángatják a fonalat, hogy fodrából kinyúlják; vannak ott apróbb faszegek is, kukoricakötni; ott a «vetőkaró tartó» is, abba jó a vetőkaró tengelye (a vetőkarón vagy hatvan-nyolcvan sing fonál fér meg s onnan szedik le láncha, úgy megyen az esztovátára). Az ágy rendszeren 130 cm magas, úgy, hogy alatta 70-75 cm magas az ür s ott elfér a láda vagy a kihúzható «karikáságy» a gyerekeknek, az ágy végiben meg a szuszénk; jellemző: az ágyba úgy fekszenek, hogy szembe kapják az ablakot, mert jó látni, hogy mi történik odakünt. Az ágy fölött, körül a sarokban s el a kemencéig, a «rúd»; ünnepen legalább egy «rúd fenn lóg», módosabb helyen pedig minden üres falra jut «rakott rúd», - mert a sok szép varrottast odarakták ki hajdan s rakják ma is még, ahol maradt. De azt mondja Benki Luki Istvánné, hogy nincs már a faluban varrottas, - «kiszedték mán piacra, a koporsóból is».

-146-

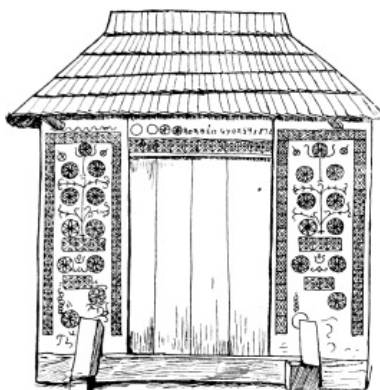
**SÁRVÁSÁRI
UTCAAJTÓ. (202)**

**OLÁH (TOGYERICS SIMON) HÁZ
UTCAAJTAJA ÉS LEVELES
KAPUJA, DAMOSON. (204)**

**RÉGI UTCAAJTÓ
DAMOSON. (203)**

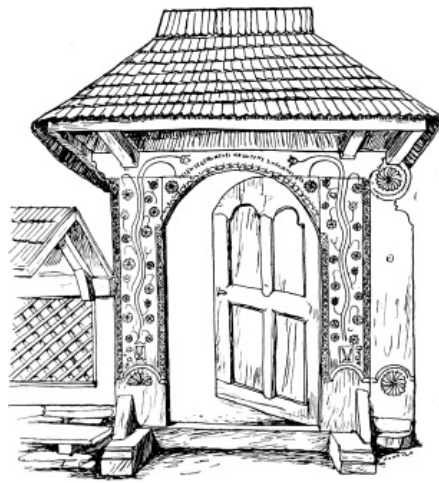
**BORBÉLY GYÖRGY KEFE
UTCAAJTAJA, NAGY-ALMÁSON.
(205)**

**KÓCSÁR ANDRIS
UTCAAJTAJA, M.-
GYERŐ-VASÁRHELYT.
(201)**

**NAGYSZILÁGYI KIS JÁNOS BANDI
UTCAAJTAJA, BOGÁRTELKÉN. (199)**

**SINKÓ JÁNOS UTCAAJTAJA, M.-
GYERŐMONOSTORON. (200)**

**ELEKES KÁLMÁN
UTCAAJTAJA,
BOGÁRTELKÉN.
(207)**

**GALAMBBÜGÖS
UTCAAJTÓ, ZSOBOKON.
(208)**

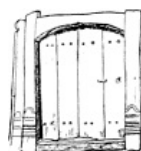

**SZILÁGYI
MÁRTON
UTCAAJTAJA,
NAGY-
KAPUSON.
(209)**

*Az ott tipikus,
kötélmintára
faragott
ivezéssel.*

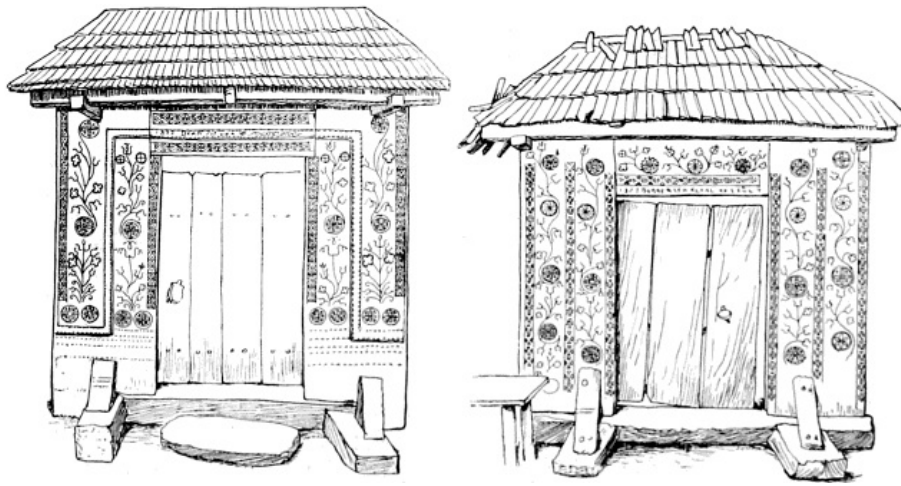
(210)

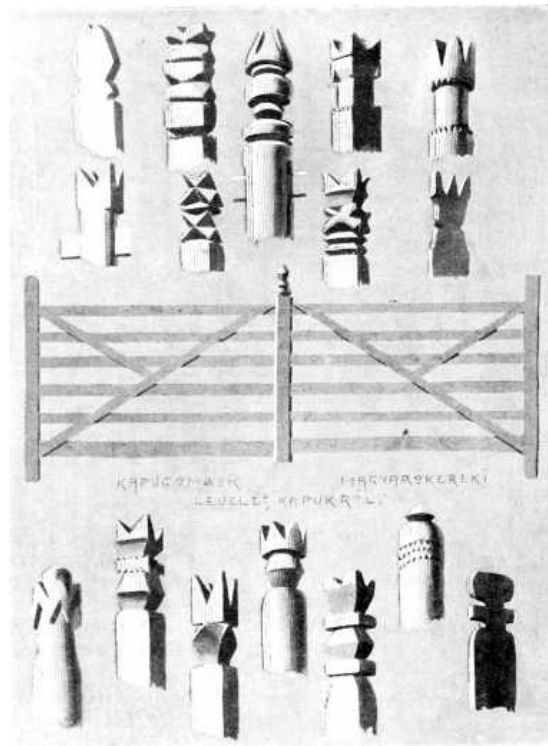
**LEVELES
KAPU ÉS
UTCAAJTÓ
KETESDEN.**

(211)

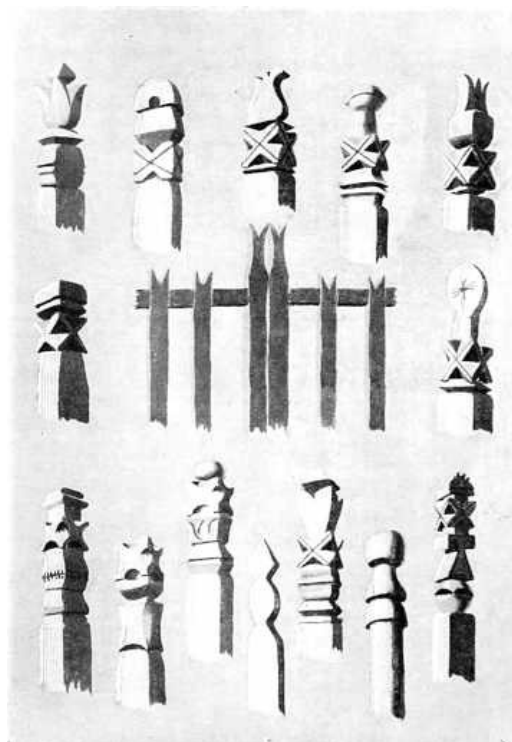
A
legegyszerűbbek
közül.

NAGY-ALMÁSI UTCAAJTÓ TÍPUS. (206)

(212)

A butorzat, mint látjuk, nem sok s nem igen változatos: asztal, pad, padláda vagy fakanapé, fiasláda, szék, ágy, láda, szekrény, fogas, tálás. Formában legváltozatosabb a szék s díszítésében is sok az eredetiség, bár a városi formákat is utánozzák; díszítik a támlás padot is. Tipikus régi formája van Kalotaszegen az asztalnak s az úgynevezett «komarás asztal»-nak; szerkezetileg is elmés. A ládák többnyire füstve vannak, a menyasszony kapja s a régi ládák közt, a negyvenes évekből, remek díszítésű példányok akadnak még. Általában, míg künt, a szabadban, teljes világításban álló holmi díszítése vésett s faragott, - a butor díszítése inkább füstött s ez jobban is érvényesül a gyérből világítású szobában. Füstött díszítés kerül a székre, padokra, ládára, a polcra, a tékákra s egy-egy helyt az ágyra is; az ágyon inkább a varrottas a dísz, maga a varrottas-hajtásos lepedő, a párnák varrottas csúnya s a szintén kivarrott úgynevezett «ágyfűtől való». Füstik a kis széket is, de több a faragott; szerelmes legény ajándéka, aki maga vesződött véle; ezt viszi magával a leányzó a fonóba is. Elmés, díszes holmi volt a régi világban az asztal fölé lógó, fából faragott gyertyatartó, - ma már a padláson hentereg, ahol még tűzre nem került, kiszorította a fotogén (petroleum) lámpa; ezek között is volt füstött, de inkább faragással díszítették s helyesen, mert az égő gyertya világításában jól látszott rajtuk a himzés, a faragás; különben is, egészséges érzéssel, színezésük rendszeren a kifaragott részt hangsúlyozza.

-150-

GOMBOK A LEVELES KAPUN, B.-
HUNYADON ÉS ZSOBOKON. (214)

Becsesebb apró holmiját, gunyáját (a fehérneműt) s ruháit ládában őrzik a kalotaszegi. A gabonás láda, a fedéllel nyíló szuszink inkább havasi oláh munka, vásári portéka, nincsen füstve, faragott díszítése is nagyon sommás; szegényebb háznál a gunya is ilyen szuszinkba kerül. A láda kisebb; módosabb háznál - már ekkor az ágy végében - kettő, három is áll egymáson.

Nézzük már most egyenként a paraszt-butor szerkezetét és díszítési módját.

A kalotaszegi szék (240-43) háta rendszeren egyetlen darab deszkából készül; szerkezetileg a hátnak az a föladata, hogy támaszul szolgáljon az ülésnél, tehát jó szélesnek s laposnak kell lennie a váll magasságában és erősen be kell ékelni a szék ülőkéjébe, hogy meg ne kotyogósodjék, - a deszka tehát rendszeren megmarad egész szélességében a beékelésnél s a váll magasságában is; a díszítő bemetszésekkel azonban mégis bizonyos karcsú formát adnak az egésznek. A székhát néha hegedűalakra van vágva a profil két domboru vonala közé iktatott homorú bemetszésekkel, de olykor, kis legömbölyítéssel, megtartják a négyszögletes alapformát is; vannak barokkosan asszimetrikus formák, majd félkör vagy több körrész képezi a székhát felső részét. Általában, az egyenesekkel itt-ott elválasztott domborodó és homorú vonalakkal kombinálják szép természetes motívumaikat. Nem akarjuk azt állítani, hogy e székhátok tipikusan magyarok, van ilyen a németnek, a franciának, a svejcinek s általános a szék hátán az a szív- vagy egyéb formájú kimetszés is, ahová a kéz négy ujjá befér, a szék odébb emelése végett; gyakran találkozunk székháton is a református cseréppel, az urnából s vázából kinövő virágdíszítéssel, vésnek ilyen az ülőkére is, ágon váltakozó levelet, tulipánt, rózsát. A szék ülőkéje kevésbé alkalmas a változatos alakításra, nem is igen díszítik, csak egy kis elgömbölyítéssel vagy sarklemetszéssel, peremét hullámos rovátkolással a deszka szélességében. A székláb ritkán esztergályozott (az esztergapad is ellensége a népművészetnek s hogy a városi hatás általában mennyit ront a népies butoron, annak elijesztő példájával találkozunk, - ilyen korcs a ketesdi ezermester kasztenje (244) is), amelyen felül ott vannak az idegen formák, míg alsó berendezése, a rácsos vízpad tiszta kalotaszegi; többnyire nyolcszögletű, vagy pedig meg van hagyva, némi simítással, a maga természetes gömbölyűségében.

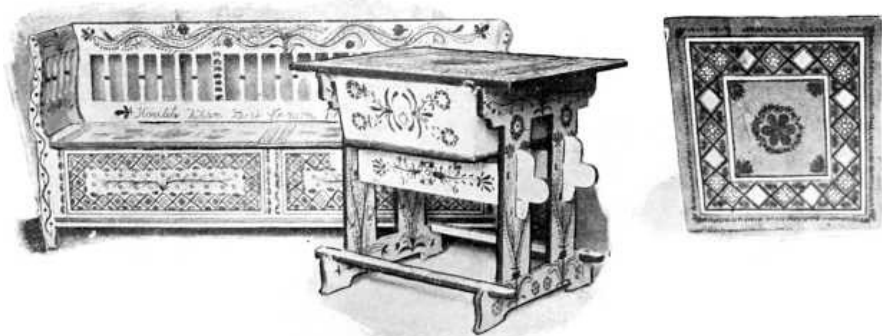
-151-

KIS PETRIBE TÉVEDT
SZÉKELY KAPU. (215)

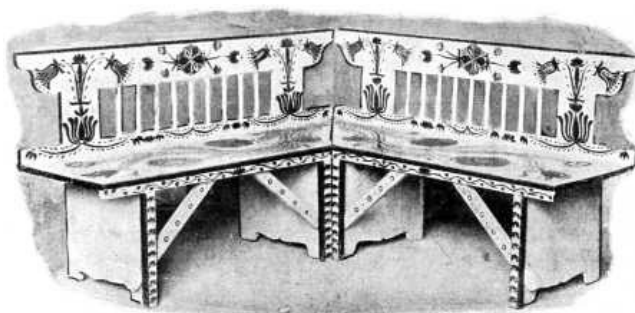
MAGYAR-VALKÓ FALUBÓL.

NYÁRSZÓI FESTETT DÍSZÍTÉSŰ PADLÁDA (A PADLÁDA ELEJE) ÉS ASZTAL; AZ
ASZTALLAP. (217)

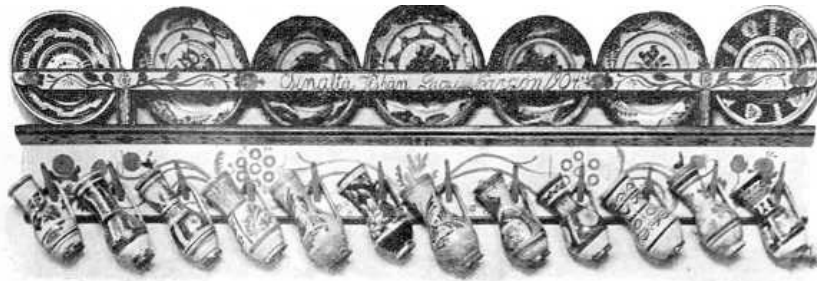
NYÁRSZÓI FESTETT DÍSZÍTÉSŰ PADLÁDA (A PADLÁDA HÁTULJA) S A
«KAMARÁS ASZTAL»; AZ ASZTALLAP. (216)

FESTETT DÍSZÍTÉSŰ, NYÁRSZÓI SZEGLETPAD. (218)

FESTETT DÍSZÍTÉSŰ, NYÁRSZÓI FALI TÉKÁK a), c) ÉS EGY b)

(220)

FESTETT DÍSZÍTÉSŰ FOGAS ÉS TÁLAS, NYÁRSZÓRÓL. (221)

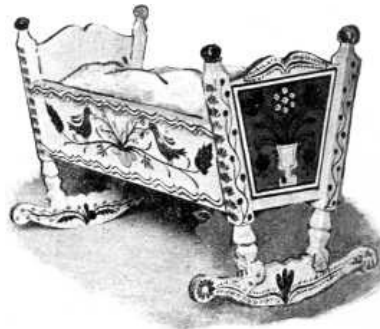
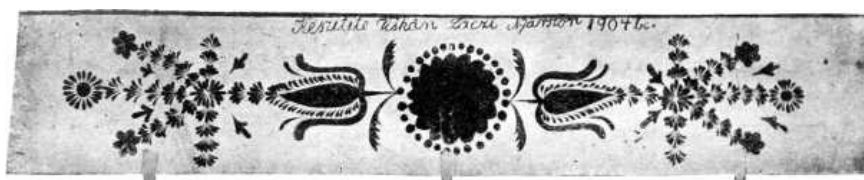
KIS FOGASOK (NYÁRSZÓ). (222)

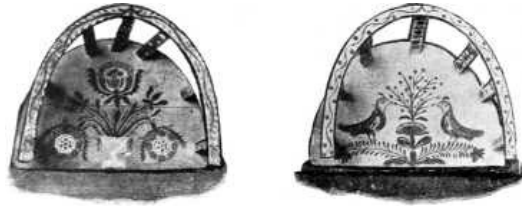
A kalotaszegi berendezés elengedhetetlen darabja a (245) pad; a magasra vetett ágyat meg se igen bontják, - csak télvíz idején, - inkább a padon hálnak; régen az újabb módi szekrényt (kaszten) is a padláda helyettesítette. Mindig falmentén van állítva. Háta vagy egész deszka s ilyenkor föstött dísz van rajta, vagy csak a támaszkodásra alkalmas magasságban van egy hátléc, amelyet az ülőkével kis oszlopocskák, vagy hátlécek kötnek össze ballusztrádszerűleg; a hátlécek formája váltakozó, keskenyebb és szélesebb lapok sorakoznak; a szélesebb gyakran tulipánformára van vágva. Díszítésükről szólunk a föstött butor során.

Szerkezetében egyszerű, célnak megfelelően szép a kalotaszegi asztal (246). Két talpba van két széles deszkaláb beróva s ezeken fekszik az asztallap, alatt az asztalfia, a fiók; a lábakat széles, erős lécek kötik össze s csapokkal vannak megerősítve; a talpakon lécz van keresztül fektetve, «lábító»-nak. «Komarás» az asztal, ha a két láb közé, az asztalfiók alá, kis ajtós szekrényke van helyezve (247-8). A régi asztalok nem voltak föstve, ma már a jobbmódúak díszítik asztalukat is, nem mindig szerencsés ízléssel (249).

KIS TÜKÖR, DAMOSRÓL. (224)

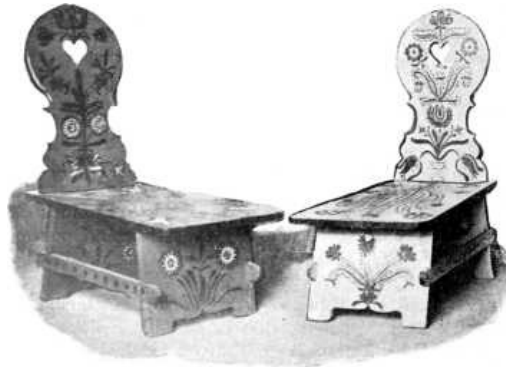
FESTETT DÍSZÍTÉSŰ BÖLCSŐ,
NYÁRSZÓRÓL. (226)

(227)

(228)

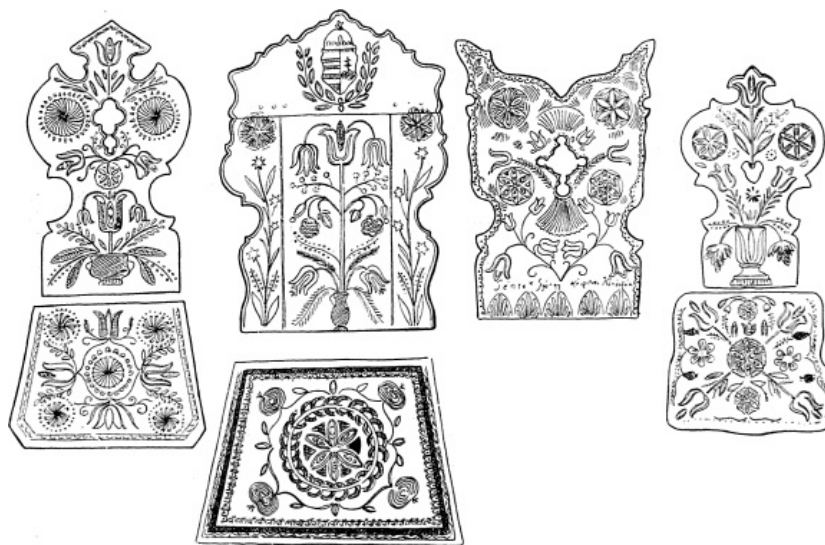
(229)

(230) FESTETT DÍSZÍTÉSŰ
KAROSSZÉKEK ÉS KÉT
GUZSALYOS SZÉK. (NYÁRSZÓ.)

Kis padon, a vízpadon (251) áll, korszóban, cseberben, facsuporban («kártya») az ivóvíz (250); a vízpadon néha korlát is van, hogy a kicsi gyerek magára ne ránthassa a vizet.

Jellegzetesen kalotaszegi butordarab (252-5) a téka: falon függő, polcos, fiókos, ajtós kis szekrény, amely néha tálással van kombinálva. Legszokásosabb formája a sarokba készített «szegelletéka», amelynek homloklapja két falat érint. Díszítésükről a föstött butorok kapcsán szólunk s ugyanott a menyasszonyi ládáról is.

HIMES SZÉKEK TÁMLÁI ÉS ÜLŐKÉI. (KÖRÖSFŐ.) (231)

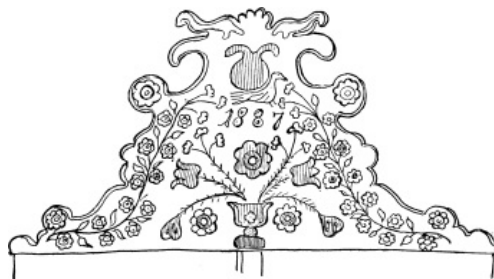
Elmaradhatatlan kis butordarab, - hisz még leánykorában kapta az asszony s meg nem válnék tőle öreg bonya korában sem, - a hímes vagy füstött, de mindig szeretettel díszített «kicsi szék» (256). Ezen remekel a szerelmes legény! Néha fiók is van a kicsi széken s hímes nemcsak a négy lába, de még az ülőke alsó lapja is. A négyzetes ülőke lapját hibátlan térbeosztással díszítik, jelezve a középrészt, a négy sarkot s a tengelyeket; középre rendszeren nagyobb rózsácska, nemzeti címer vagy tulipán jut, a sarkokra kisebb, - középről, a tengelyek mentén, szintén tulipán indul, ágakkal körülvéve. Érdekes példányt találtunk Körösfőn, 1876 BA fölírással; hangsúlyozva van a közép- s a négy sarok, a többi rész pedig apró rovátkolással van díszítve, tarkítva keretezett ólomrózsácskákkal; érdekes az a kis szék is, amelynek ülőkéje valaha valami képfestő nyomó mintája lehetett, mert az ülőke mindkét lapján régi eredetű faragás van, még pedig olyan, amelyen a rajz nemleges része, a háttér van kivésve, - a hímes deszka megtetszett valamelyik kalotaszegi magyarnak s négy lábat dugván beléje, kész volt a kicsi szék.

Egy-egy faluban találunk olyan földművesre, aki az esztendő felében, szinte mesterségszerűen, butorkészítéssel foglalkozik s bizonyos stílust ad az egész vidék holmijának. Ilyenek, például Nyárszón, az öreg molnár, Barta Sámuel tanítványa, a fiatal Viskán Laci, ilyen, Körösfőn, Péntek Gyugyi György; Viskán a füstött butor mestere, Péntek hímes asztalkákat és székeket készít, ládikókat, tálcákat, sötétre politirozott alapba vésett, kissé kemény, tiroliai ornamentációval, amelyen meglátszik az állami fafaragó iskola sablonos, tucatoktatásának a hatása (257). Hogy mily keveset törődtek azokban az iskolákban a magyar elemekkel! Faragó szobrász Magyar-Győr-Monostoron, Bertha, apró, színesre füstött kalotaszegi leány- s legényszobrai, e siralmasan gyári munkák, el vannak terjedve országszerte; kár, hogy a különben tehetséges ember teljesen e tucatmunkára adta magát. Mennyivel becselebb a bogártelki, daróci, a zsoboki faragó földművesek dolga! Egy-egy népét szerető s megértő pap, így például a magyar-alkói fiatal tiszteletes, Mihály Ákos, maga jár jó példával hívei előtt: butora javarészét maga készíti, maga díszíti jó régi népies motívumokkal (258).

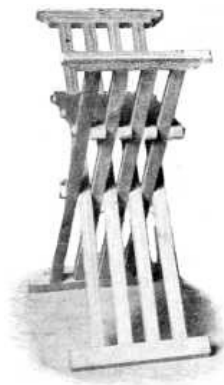
-156-

**MAGYARBIKALI
HIMES
BÖLCSŐ.
(235)**

**VINCE FERKE JÁNOS HIMES «ÁGYFŰ»-JE,
DAMOSON. (233)**

**CSUKÓSZÉK, M.-
BIKALRÓL.**

*(A városi módi
hatása; a faragott
díszítés népies.)*
(232)

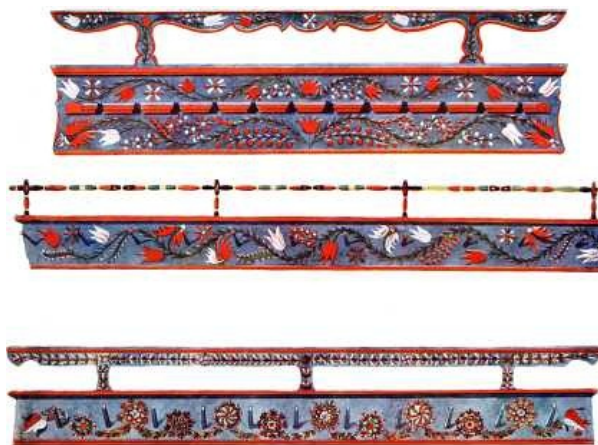
HIMES KALOTASZEGI ÁGYFÜK. (234)

«Butoruk főérdeme - írja munkatársunk, Kriesch Aladár, - a legnagyobb minden egyébnél, hogy szépségük szerkezetükben rejlik, nincs rajtuk fölösleges; de föladatukat, kötelességüket hiven betöltik s mindamellert mennyi leleményesség, a vonalaknak milyen gazdag harmóniája!» Ugyanez a leleményesség, a harmónia ösztönszerű érvényesítése jellemzi művészetüket, amikor főstének, színeznek. «A teli, viruló színekbe való belemerülés jellemzi általánosságban is Kalotaszeg művészetét; diadalmas zászlóként lobogó ismertető jele ez különben, minden élő, igaz művészetnek.» Színezik, főstik az asztalt, a széket, a ládát, ágyat, fogast, tálast, kis székeket, a fonó kereket, guzsalyt, a sulykot, gazdasági eszközeiket, a jármot, gazdagon a kapuzábékat s az utcaajtókat.

**FESTETT DÍSZÍTÉSŰ SZÉK: MÁKÓRÓL,
MAGYAR-BIKALRÓL ÉS VISTÁRÓL.**

**FESTETT DÍSZÍTÉSŰ FONÓKERÉK,
MÁKÓRÓL. (XV. tb. a.)**

**FESTETT DÍSZÍTÉSŰ KANÁLTARTÓ MÁKÓRÓL.
FESTETT DÍSZÍTÉSŰ FOGAS, MÁKÓRÓL ÉS MAGYAR-
BIKALRÓL.**

**FESTETT DÍSZÍTÉSŰ SZÉK MAGYAR-GYERÓ-
MONOSTORRÓL ÉS MÉRÁBÓL. (XV. tb. b.)**

FESTETT DÍSZÍTÉSŰ FALITÉKA, B.-HUNYADRÓL.

**FESTETT DÍSZÍTÉSŰ «ÖVEGES», MÁKÓRÓL ÉS
MAGYARÓKEREKÉRÓL.**

FESTETT DÍSZÍTÉSŰ LÁDA B.-HUNYADRÓL. (XV. tb. c.)

Íme néhány példa a főtött holmi közül:

**TULIPÁNOS LÁDA OLDALÁNAK
DISZÍTÉSE, ZSOBOKRÓL. (RUZSA
ANDRIS.) (236)**

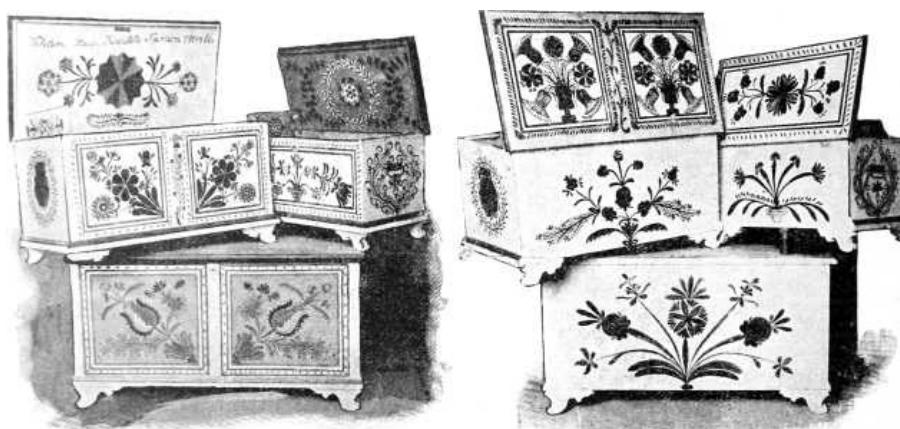
A széket szeretik kék alapszínnel bevonni s erre főstik a díszet, piros, zöld, sárga, fekete s fehér színben. Legtöbbször csak a szék hátát díszítik így s ha néha az ülökere is jut díszítés, az csakhamar lekopik onnan, bizonyítva, hogy oda bizony főstött díszítés nem való. A székhát aljának közepéről, a szokásos cserépből, vázából indul fölfelé a leveleket s virágokat hordó inda, kétfelé válván a szivalaku székhátkivágás körül; a székhát tetején tulipánokban végződik. Egy (XV. tb.) vistai, asszimétrikus formájú, némileg barokkos szék közepén vörös a rózsácska, két oldalt fehér s ezek fölött van a szokásos virágcserep, a melyből vörös és zöld levelek hajlanak lefelé, az inda két széles zöld levél közt fölfelé halad s a hát közepét kissé nagyra szabott vörös rózsza foglalja el; belőle lehajló két ág tölti ki mellette a megmaradt helyet s fehér szárnyu, fekete-vörös-vonalas, fehér pettyes galamb áll rajta, elfoglalva az asszimétrikus bevégződő részt, mely fogásra alkalmassá teszi, pótolva így a hiányzó szivalaku kivágást. Ilyenforma egy mákói (XV. tb.) szék felső része is, - megvan ugyan a szivalaku kimetszés, de az ujjak számára nem ad helyet az a benyuló rész, ami a sziv felső bemélyedésének mintegy továbbképzése; rojtos, piros zsinórral megkötött, zöld szárból piros és fehér tulipánok s vörös szegély kíséri az erősen bemetszett körvonalakat. Hasonlóan, rojtos zsinórosan kezdődik egy szintén mákói (XV. tb.) szék, amelynek formája annyiban tér el a szokástól, hogy hátának alsó része rövid s konturájának bevájt két oldalrészre elnyult és fent két csücske van, közepén pedig szivalakkal végződik; a szár s vele két piros gyöngyvirág megkerüli a nagy szivalaku kivágást; a három felső motívum mindegyikét piros tulipán tölti ki.

Egy bikali szék (XV. tb.) hátának felső köralakú részét rózsakoszorúk foglalják el a kis sziv-kimetszés körül; e koszorúk alatt nagy piros-sárga tulipán, lejjebb, vékony száron, középből kinőve, két szivalakú virág helyezkedik el.

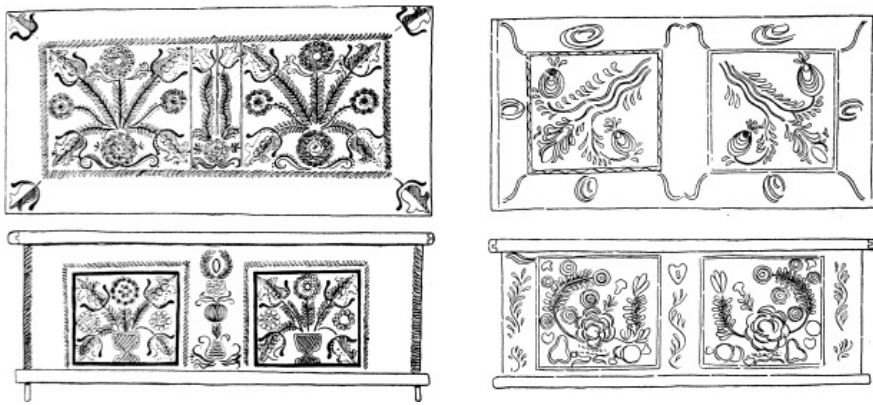
Még jobban érvényesül a hát köralakja egy monostori széken (XV. tb.): a díszítésre szánt mező sárga, a vörös cserépből kiinduló sűrű leveles indák a szivkivágást veszik körül s végükön három vörös tulipán van. Nagyon különös, szokatlan alakja van (XV. tb.) egy mérai széknek; háta valószínűleg a tulipánalak továbbképzése; széles vonalú a tulipán két oldalkonturája s fölül visszakunkorodva, köralakú nyílásokat képez; e között az ollóra emlékeztető két rész között van a tulipán belső, szintén széles vonalú középvonala, változatos konturájával s fölül a két oldallal összekötve; a szék alapszíne vörös, fekete érezzel, világos vörös konturokkal.

Gyakori a színes fonókerék is. Kivált Mákón készül az ilyesmi (XV. tb.); egyes részeit különböző színűre mázolják, csak a szélesebb tagokon van némi dísz, például felfutó inda, két oldalt bogycsokkal.

A tálason a fogak szerint tagolódik a díszítés; a fogak közé eső rész van kitöltve rózsácskákkal egy (XV. tb.) bikali kék tálason, a rózsácskákat levélfüzér köti össze s két végén lefelé forduló tulipánnal végződik. A fölötté lévő mákói kék tálason hullámosan halad a levélfüzér a fogak fölött, alatta gyöngyvirág, tulipán tölti ki a köröket és az a különös, Mákót jellemző, lefelé fordított virágalkazat. Egy mákói kék kanáltartó lapját a kanáltartó rész tagolja, a díszítésre szánt mező közepén vörös tulipán áll s onnan erednek, jobbra-balra el, a hullámosan menő szárak s rajtuk gyöngyvirágok, rózsák, tulipánok. (XV. tb.)

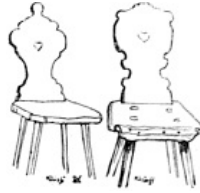
NYÁRSZÓI FESTETT DISZÍTÉSŰ LÁDÁK. (237)

RÉGI FŐSTÖTT DISZÍTÉSŰ LÁDÁK (B.-HUNYAD; KÖRÖSFŐ.) (238)

Nagyon gazdag diszítésű egy vásárhelyi (XVI. tb.) polc; kissé különös módon fekvő piros cserépből nő ki a fekete, vastag, hullámos szár, a szár alatt és fölött rózsza, boggyó, tulipán, szegfű s levelek sorakoznak sűrűn egymás mellé, egészen betöltve a teret; az alapszín sárgás-zöld, a különben hosszú polcon, kifejező az erőteljes sötét inda, az egyirányba való kiterjedést hangsúlyozván.

-159-

KÖRÖSFŐI
SZÉKEK. (239)

SZÉKEK. (240)

1., 6. Sárvasár; 2., 7. B.-Hunyad; 3., 8. M.-Valkó; 4., 9. Sztána; 9., 10. Ketesd.

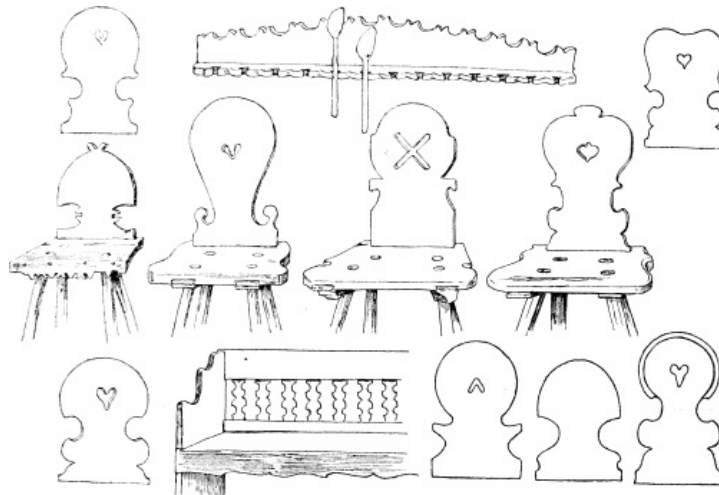

**DARÓCI FESTETT
DISZÍTÉSŰ SZÉK. KIS
JÁNOS MALMOSNÁL.
(241)**

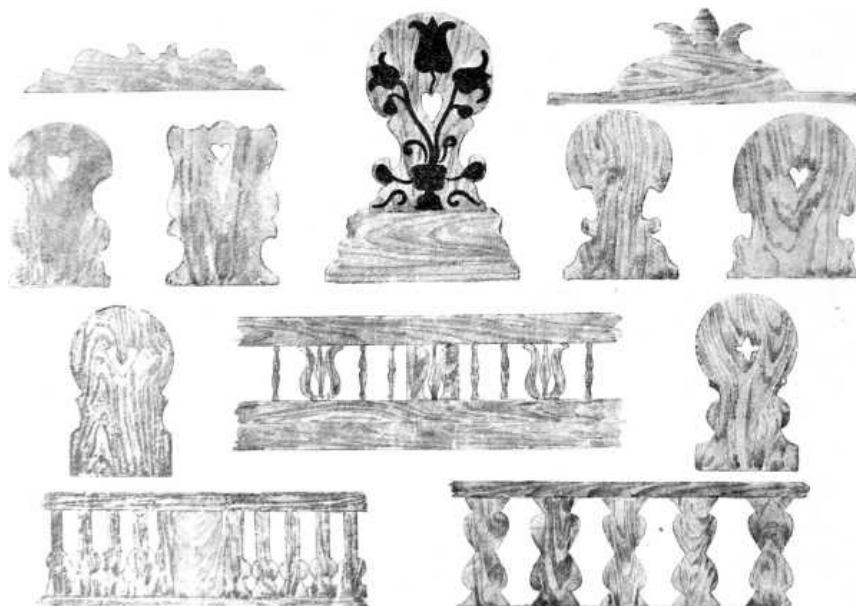
*Kék alapon piros-fehé-
zöld minta.*

A ládának három látható oldalát s tetejét, a födelét díszítik, de jut díszítés a tető belső részére is. Leggazdagabb díszítés a láda elülső, hosszú oldalára kerül, mivel ez az oldal látszik legjobban, egyszerűbb a tető dísz s még kevesebb kerül a két kisebb oldalra. A hosszú oldalon és a tetőn a középvonaltól jobbra és balra, rendszeren két négyzetes mezőt alapoznak más színnel, e mezőkbe jó a fődísz, a megmaradt részen inkább keretezés, vagy térkitöltésű szerepe van a dísznek.

-160-
-161-

(242)

(243)

ZSOBOKI SZÉK- ÉS PADHÁTAK.

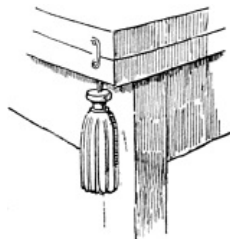
Kissé cifra, elaprózott színfoltu egy hunyadi (XVI. tb.) kék láda díszé; valószínűleg csak aféle vásári holmi, mint fölírása is mutatja: «Készült 1893-ba, Birja békével e ládát a míg él a kijé». (Külön megrendelésre készült ládán a tulajdonos neve a födelé belső lapján van.) Az elülső oldal két négyzetes

sárga mezején kehely-formából nőnek ki a szárok, lenyulnak lefelé a sarokba, a sarkokat kitöltő fehér s vörös tulipán három ága fölfelé tör, kék s fehér rózsákkal, szekfűvel; a leveles középágot nagy kék rózsza fejezi be. Túlságosan cifra e ládán minden diszítés; magán a kehelyalakú edényen is virágok vannak; a kulcslyuk alatt is rózsza, összeköttetésben a kulcslyuk-vasalás virágával; a láda két oldalsó részén levelek s cifra rózsák, két szélén, a láda lábaira is lenyúlva, szintén levelekkel tarkázott cifra rózsák.

PADOK.

1. M.-Valkó; 2., 3. Sárvásár; 4. Ketesd. (245)

**FABOJTOS ASZTAL.
DARÓCZON. (249)**

**KIS LÓRINC
EZERMESTER
POHÁRSZÉKE.
KETESDEN. (244)**

Sikerültebb, izlésesebb, színben is kellemesebb ennél egy sárvásári láda (XVI. tb.) a sötét alapra főstött tömörebb vörös dísz bizonyos nyugodt jelleget ad az egésznek. A szokásos virágcserep nem hiányzik erről sem; a cserepből jó vastag leveles szár nő elé s terjedelmes négylevelű rózsza van a szár végén; a két cserep peremén, vékonyka zöld indán, rózsák piros karikákból s a kulcslyuk alatt, szintén rózsából kinövő ágon, bogyók, a láda két szélén sárga-piros fonatos rózsából tulipánok nőnek föl.

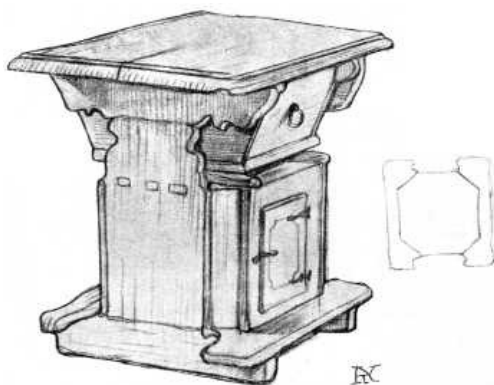

ASZTAL. KŐRŐSFŐRLŐ. (246)

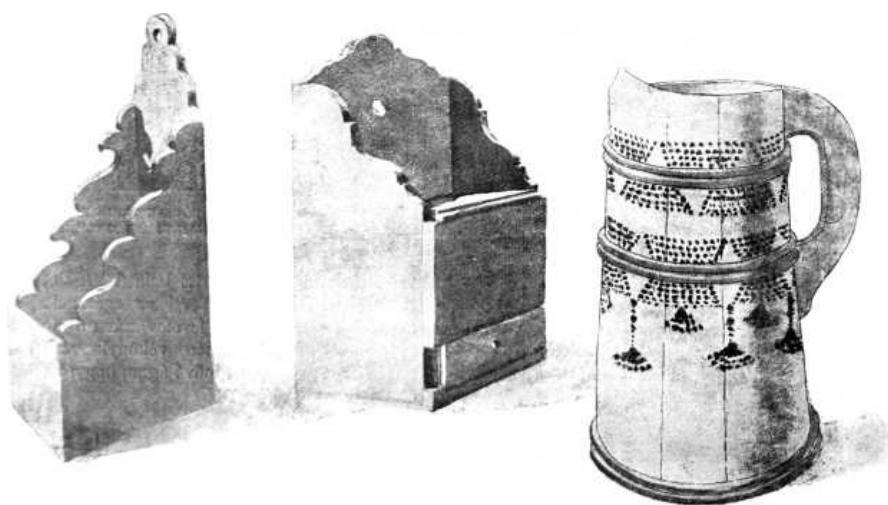

PÉTER ISTVÁN VIGYÁZ «KAMARÁS-ASZTAL»-A. M.-VALKÓN. (247)

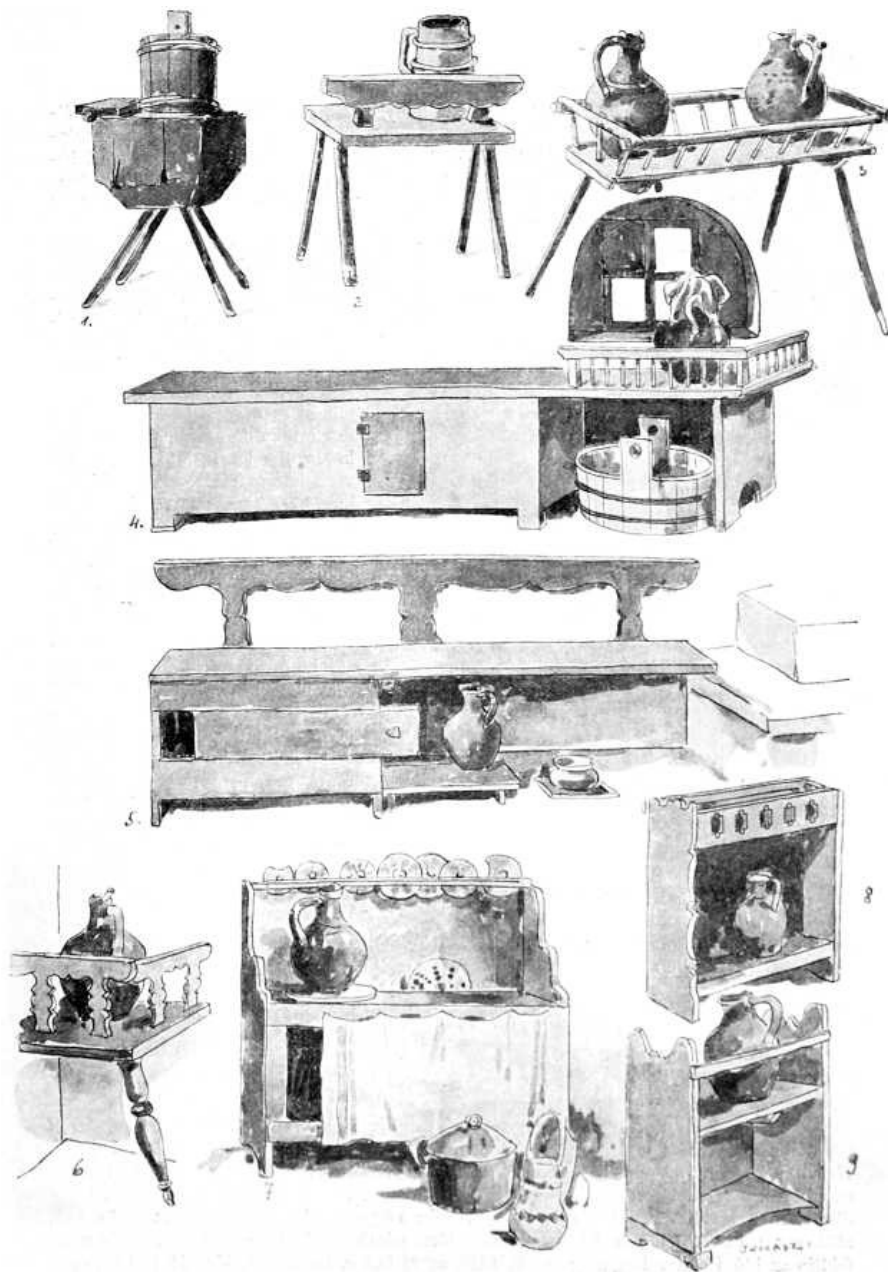
(Az asztallap kalánfából, - jávorfából).

KAMARÁS-ASZTAL. M.-GYERŐMONOSTORRÓL. (248)

SÓTARTÓK M.-BIKALRÓL S N.-ALMÁSÓRÓL; VIZES KÁRTYA MAGYARÓKEREKÉRŐL. (250)

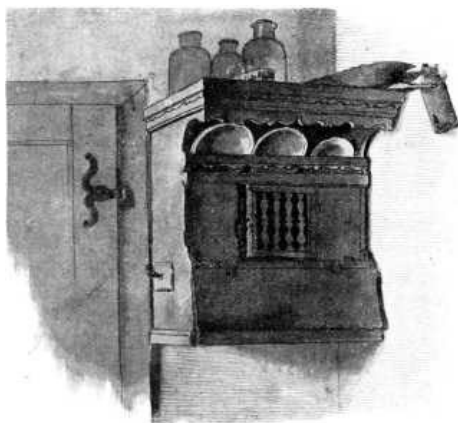

VÍZPADOK. (251)

1. Magyarókereske; 2. Gyeróvásárhely; 3. Nyárszó; 4. Sárvásár, bévül kenyértartó; 5. Zentelke, tojástartóval; 6., 8., 9. Kis-Petri; 7. Kalota-Szent-Király, földtartóval.

Az idő is diszített azon a szépen fakult hunyadi ládán (XVI. tb.), amelynek sötétbarna az eleje s a teteje, sárga a két négyzetes mező s a sárga mezőben fekete cserépből fekete száron két fekete levél hajt ki, kisebb-nagyobb vörös rózsákkal. (Nem lehetetlen, hogy sötét zöld volt egykor az, ami ma fekete); a mezőket, vörös-fekete-sárga szegély veszi körül s hullámos indákon fekete-sárga keskeny levélkék töltik ki a többi teret; a szögletekbe vörös-fehér tulipánok nyúlnak le.

Régi butodarab az a bánffy-hunyadi láda is (XV. tb.), amelynek elején kékesszürke alapon sárga négyzetes mezőben piros kehelyalakból nő ki a négy, félig vörös, félig fehér tulipán, a négy sarokba illeszkedve: középen nagy vörös, két oldalt fehér, összetett rózsá-alakzat van; a kulcslyuk alatt és a láda két szélén piros, fehér s fekete levélcsomók; teteje az előbbihez hasonló; a belső sarkokból kinyúló száron, tulipán és rózsá tölti ki a szögleteket; a láda oldalán nagy összetett rózsá van, körülötte levélkoszoru s kisebb csillagrózsák.

FALI TÉKA. KÖRÖSFÖRÖL. (252)

A téka alapszíne rendszeren sötét s világos a rá föstött dísz; a hosszú keskeny ajtóra és a téka két széles szegélyére külön dísz jó. Az ajtó maga, két vagy három részre osztva, kisebb mezőkké lesz, ahova ismétlődő motívumok kerülnek (XV. tb.). A két szegélyen felfutó szárákról, rendszeren igen tömötten, tulipán, rózsák és levelek nőnek ki, betöltve egészen a tért; a felső részre néha kivágott díszítés kerül, hogy világosság jusson a szekrényke belsejébe is. Egy mákói kék téka (XV. tb.) felső része tálasszerű; ajtaján rojtos zsinórral összefűzött szárazon vannak a virágok, középen a tipikus mákói, sajtáságosan lecsüngő fehér virág, két oldalt piros tulipán s két apróvirágos ág; a téka két oldalán, kunkorodó vörös száron, nagy dupla tulipán.

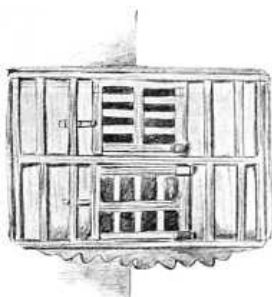
A két föstött kis szék Nyárszóról való, újabb holmi (XVI. tb.) mind a kettő. Becsesebb a gyerekmónostori régibb kis szék (XVI. tb.): sötétkék alapon, sikerült nagy rózsából, a négy sarok felé, ágak nyúlnak s végükön tulipán; az oldalak közepén a mákói lecsüngő virág; a többi teret kisebb rózsák és pontok töltik be; kis fiók is van a székecskén, nyilván a varróeszköz számára; a fölírás («1884. Kató Ferkó Erzsóké») is bizonyítja, hogy ajándékholmi.

A színes sulyok ritkább, - hisz nem is való föstött díszítés a mosófára. De azért akad (XVI. tb.), egy-egy szerelmes legény készít ilyen emlékebe, kipingálva a sulyok «himes» díszítését, pirosra, kékre, sárgára, hogy annál emlékezetesebb legyen.

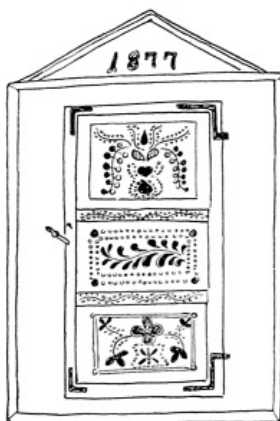
Annál gyakoribb a színes járom (XVI. tb.) amivel kivált Damos látja el Kalotaszeget.

Élénk, összhangzatos színezést találunk a kapuzábékon s utcaajtókon (XVI. tb.) főleg Sárvasárt és Zsobok vidékén, de egyebütt is, például Nyárszón, Körösfőn. Nem mázolják be az egészet, a színezés csak a vésett díszítés, a «him» hangsúlyozására szorítkozik s így a dísz szembetűnőbb, távolabbról is látható. Alig négy-öt színt alkalmaznak: vörös, kék, zöld, sárga, itt-ott fehér s fekete; kevert, tört színeket alig használ a nép, úgyis megfakítja az idő s akkor lesz még szebb. Lám, az új butor, ha föstött, kiabáló és kemény a mi szemünknek, olyan nyersen kerülnek egymás mellé a szűz színek, - a nép így szereti, erőteljes, egészséges idegrendszerük megkívánja a határozottat, a teljesen, nyersen akár brutálisan őszintét s nem leli kedvét a határozatlan, a félnék, az elmosódó jellegűben. Nem hangulat kell ó nékik, - ami kék, az legyen kék mint az ég azurja, a zöld olyan mint a smaragdos pázsit, a piros pedig harsadjon, mint a sárga kalásztengerben virító pipacs. Nézzük csak a zsoboki utcaajtókat (XIV. tb.) vagy a damosiakat! A gazdagon színezett táblás díszítésű damosi kapun zöld a tábla, kék a kör s vörös vagy fehér a dísz. De azért valóságos keleti ügyesség nyilvánul színcsoportosításukban: a csillagok két-két sugarát egy színben tartják s így őrzik meg a csillagmotívum jellegét, így érik el, hogy a csillagforma nem folyik össze a távolból néző szem előtt sem. A csillagjellegét hangsúlyozzák azok a fehér foltocskák is, amelyeket a csillagsugarak vége pötytyent a kör mentén; ilyen izléses takarékosággal alkalmazott fehérrel emelik ki a csillagközpontot is.

-165-

LUKÁCS ISTVÁN BERKÓ
,ÖVEGES'-E,
ZENTELKÉN. (253)

FESTETT DÍSZÍTÉSŰ
,SZEGELLET TÉKA',
KETESDEN. (254)

(Kék alapon fehér
díszítés.)

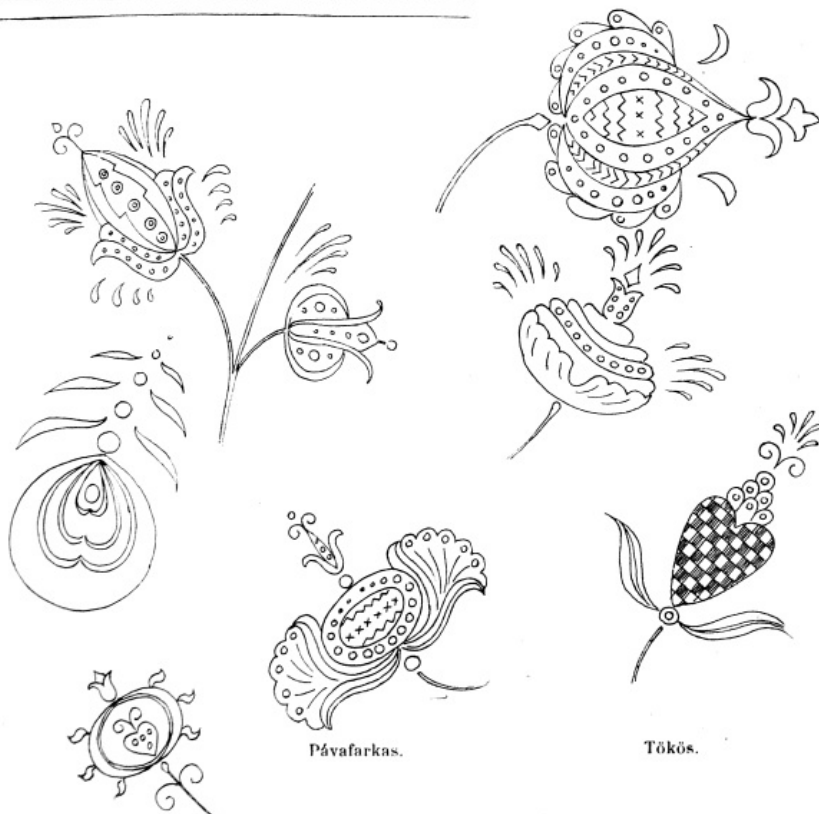

VINCZE PETI JÁNOSNÉ
,KASZTEN'-JE, M.-
VALKÓN. (255)

KALOTASZEGI HIMES KIS SZÉKEK. (256)

(Ötszörös kisebbítés.)

Pávafarkas.

Tökös.

MIHÁLTZ ÁKOS, MAGYAR-VALKÓI TISZTELETES TÉKÁJÁNAK S LÁDÁJÁNAK
FŐSTÖTT DÍSZÍTÉSEI; RÉGI PÉLDÁK UTÁN FŐSTÖTTE Ő MAGA. (258)

FESTETT DÍSZÍTÉSŰ POLC, MAGYAR-GYERŐ
VÁSÁRHELYRŐL;

LÁDA, B.-HUNYADRÓL, SÁRVÁSÁRRÓL; «ÖVEGES»,
MÁKÓRÓL. (XVI. tb. a.)

FESTETT DÍSZÍTÉSŰ KIS SZÉKEK, NYÁRSZÓRÓL.
HIMES ÉS FESTETT SÜLYOK, KÖRÖSFÓRÓL. (XVI. tb.
b.)

**DAMOSI FESTETT DÍSZÍTÉSŰ JÁRMOK.
FESTETT DÍSZÍTÉSŰ KIS SZÉK MAGYAR-GYERŐ
MONOSTORRÓL. (XVI. tb. c.)**

-167-

**EGY DARÓCI HIMES LÁDIKÓ; EGY NYÁRSZÓI FÖSTÖTT
DÍSZÍTÉSŰ RÉGI LÁDIKÓ; MODERN FARAGÁSÚ LÁDIKÓ
ÉS TÁLCA. (257)**

Péntek Gyugyi György faragása, Körösfőről.

NAGY-ALMÁS.

Önkéntelenül csúszott ki az imént pennánk alól: «keleti ügyesség»... A kairói arab muzeumban s a keleti temetőben járva, meg-megállottunk magunk is: lám milyen magyaros ez vagy amaz a díszítés, azon a cserépen, azon a síremléken, vonalaiban, színében, egész motívumában!... Hasonló meglepődésre lehet okunk a szláv népek néprajzi gyűjteményeinek vizsgálása közben is, hasonló meglepődések

-168-

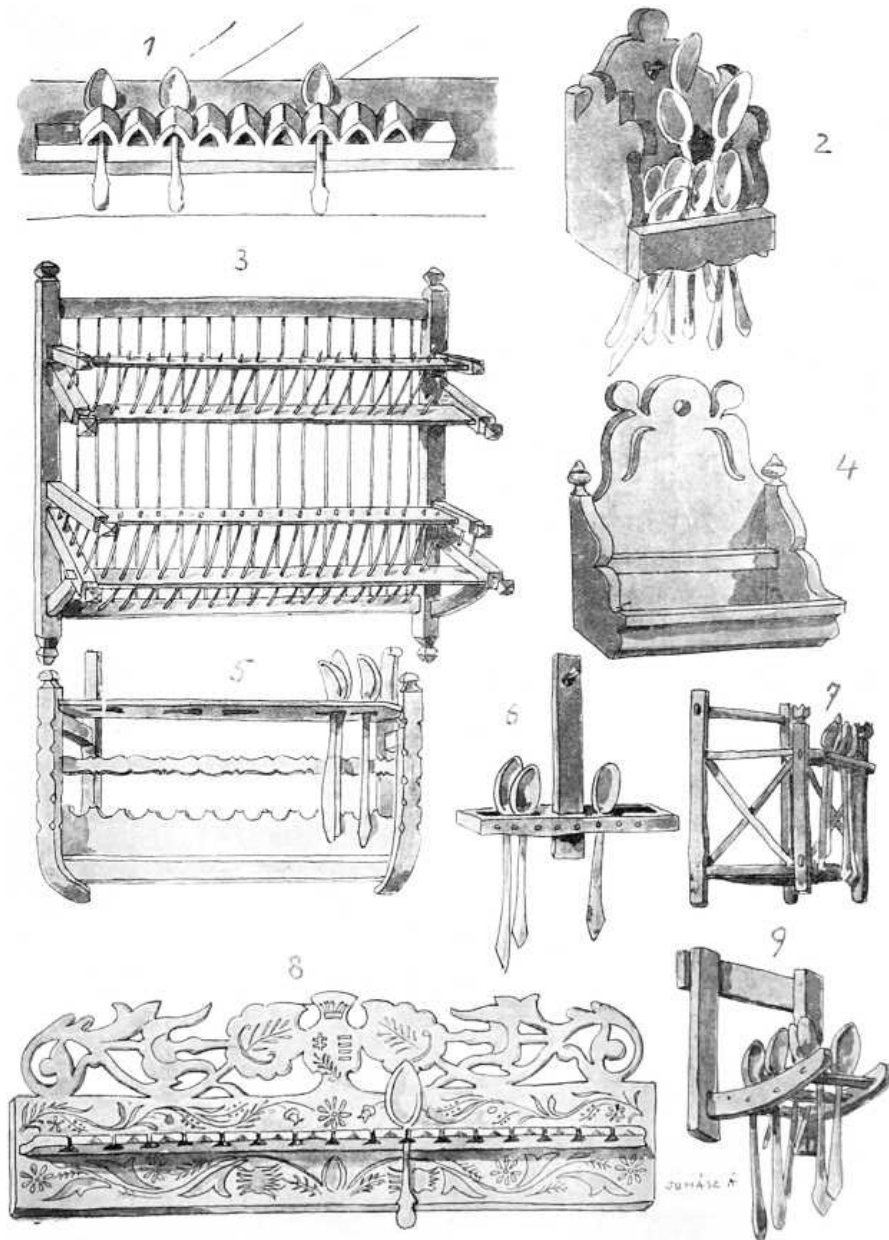
érhetnek a német gyűjtemények vagy a szélső északi népek etnoszának tanulmányozása folyamán, - de megfelel erre a többek közt Kriesch Aladár munkatársunk: hogy Kalotaszeg művészete mennyire magyar őseredetére nézve s mennyire táplálkozott idegen elemekből, az a művész, aki annak csak jelen organikus és spontán megnyilatkozását látja és érzi, csak másodsorban érdekelheti. Ez, úgy hiszem, soha teljesen tisztázható kérdés nem lesz s így az etnografusoknak még sok örömteli vitát és küzdelmet ígér. Mert hisz tudományos kutatásunkban a harcteret Erdélyből bátran áttehetjük Ázsiába s nyugodtan kérdehetjük, vajjon hány árjától vett impresszióval és művészi szimbolummal telítve jöhettek már ide is magyarjaink? De épp oly nyugodtan meg is fordíthatjuk a tételt s kereshetjük az árját, az indogermánok művészetében a turániak már Ázsiából áthozott befolyását. Ez tehát igen érdekes fülemüle-perré fejlődhetik, amelybe mi járatlan művészek világért sem akarnánk beleszólani. Itt áll előttünk a tény, a kalotaszegi művészet ragyogó ténye. Egy minden ízében kiforrott, harmonikus művészet, amely mégis lényegében egész határozott különbségeket mutat fel az őt körülvevő népfajokéval szemben. Hogy ezek voltak-e ő reája hatással - valamint ő is amazokra? Valószínű, sőt bizonyos. De hát egy nép nyelve is, nem táplálkozik-e az őt körülvevő népek nyelvéből? Azért mégis mindent saját törvényei szerint átformál. És vajjon egy nép művészete nem azonos-e a nép nyelvével, csakhogy éppen más anyagon keresztül beszél s közvetíti fogalmait és érzéseit? Vajjon nem az-e egy nép művészetében a stilus, ami nyelvében élő szó és mondatkonstruáló törvény? Vagyis az az eleven erő, amely által minden kívülről jövő megnyilatkozást a maga képére, felfogására alakít át? Lényeges-e ilyen körülmények között egy adott művészi stilusban az idegen elemeket keresni, midőn maga a stilus mindent beolvasztó erejével önmagában bizonyítja saját létezését? Miért nem kételkedünk a magyar nyelv létezésében? Mert ezt mindnyájan értjük és érezzük. De a magyar nép másik, alaki beszédjétől, paraszti művészetének stilusától bizony messze estünk. Ezt kevesen értjük, kevesen érezzük.

BÁBONY FALU.

INAKTELKE FALU UTCÁJA.

KALÁNTARTÓK. (259)

1. Batiz Bandi Ferenc kalántartója a mestergerendán, Magyar-Gyerő-Vásárhelyt; 2. Balás Ferenc Mátyásé, Sárvasárt; 3. Tál és kalántartó, Magyar-Gyerő-Monostorról; 4. Balás Ferenc Mátyásé, Sárvasárt; 5. Szóke Istváné, Sztánán; 6. Szücs Pistáé, Magyaró-Kerekén; 7. Benki-Luki István kalántartója és «öveges»-e, Zentelkén; 8. Varga Mihók föstött kalántartója Nagy-Almásán; 9. Bogdán Istvánné, Magyar-Gyerő-Monostoron.

**NYÁRSZÓI
HABARÓ.
FENYÓGALYBÓL.
(260)**

1. Himes járomszeg, Nagy-Almásról; 2., 3., 4., 5. Himes ostornyelek, Damosról; 6., 7. Csüllő, söllő, Jegenyéről; 8., 9. Sotartók, Nyárszóról; 10. Kilincskésztség, Nagy-Almásról; 11. Gyújtótartó, Darócról; 12. Iskátulya, Nyárszóról; 13. Vaskilincs, Sárvásárról; 14. Kis fiók, Magyar-Bikalról. (261)

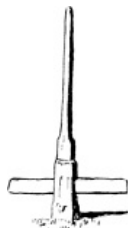
Itt kerítünk sort a diszített apró holmira is, amelyek bennünket nem néprajzi, de művészi szempontból érdekelnek.

-171-

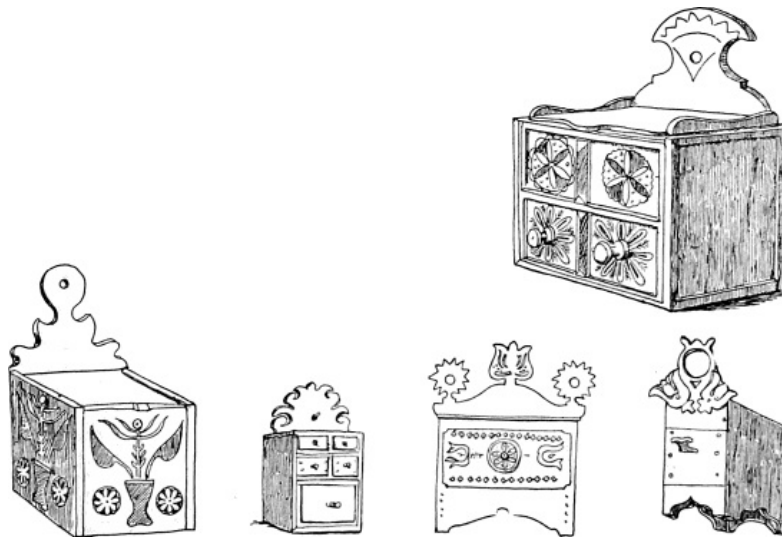
A szoba falán s a mestergerenda oldalán vannak a cifra kanáltartók (259), különféle megoldásban. Néha csak egyszerű lécszerű kanáltartó, megfelelő lyukakkal, nyílásokkal a kanál nyelének; van azután áttört ornamentikájú s van füstölt díszítésű is; utánozzák a jászol fölé akasztott széna-lajtorja formáját is, amelynek díszítése a szerkezet pálcikáiból kerül ki.

NYÁRSZÓI
GYÚJTÓTARTÓ.
(263)

CSIZMATAKARÍTÓ
A
JEGENYEI
TEMPLOM
ELŐTT.
A bérnáló

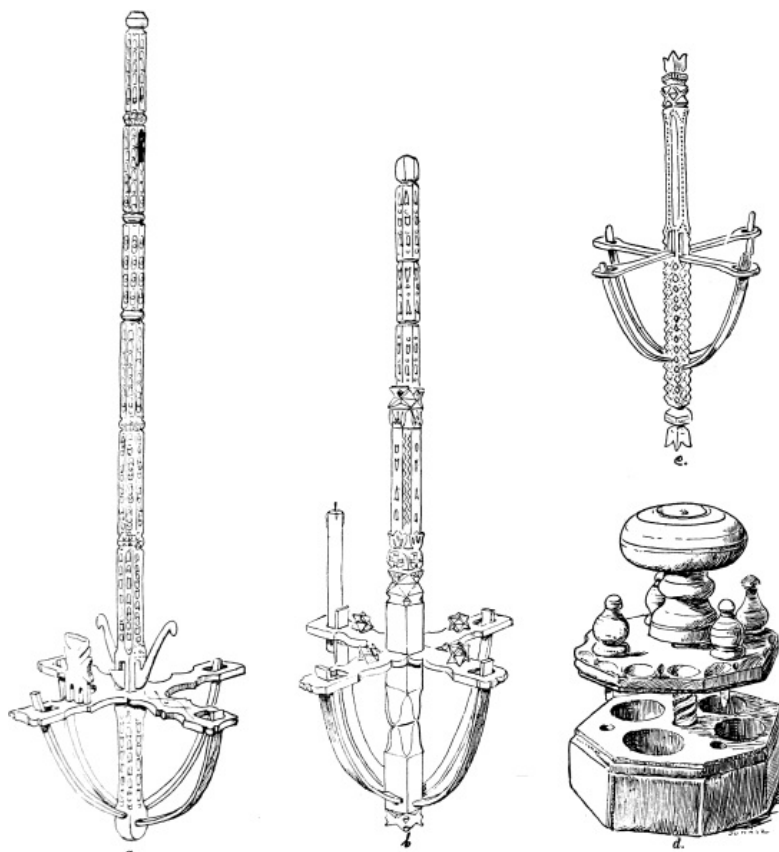
KALOTASZEGI SÓTARTÓK. (262)

(Négyszeres kissebbítés.)

Az apró holmi kieszelésében s díszítésében kifogyhatatlan a nép elméssége; resü idejében faricskál a földműves, egy-egy jeles hajlású ág, egy-egy fagöcs szolgáltat ideát munkájához. Így készülnek a sótartók, szelencék, kis ládák, kacattartók, a játékszerek. A jegenyei templom előtt láttunk egy furcsa holmit, - hát ez mi?... A csizmáról azon takarítják le a sarat, - mert amikor a püspök itt járt, sáros idő volt s nem illett volna bekeverni a templomot. (260-64).

Említettük már a régi gyertyatartókat. (265-66) Különös alakú holmi, első pillantásra alig tudja az ember, hogy micsoda, - inkább íjnak tartaná. Vékony faragott lécz, amelynek közepe tájára a tulajdonképpeni gyertyatartó karja van erősítve és pedig, vagy a kar megy a lécen keresztül, vagy megfordítva; a karok vége kiszélesedik és gyertyavastagságú lyukkal van áttörve, ide helyezik be a gyertyát, amit félkör alakban meghajlított egy vagy két faabroncs tart egyenes helyzetben, aszerint, amint kétkarú vagy négykarú a gyertyatartó; e rugó a lécz alsó végén megy keresztül s beléér a kar gyertyanyílásába, oda szorítva a belédugott gyertyát. A gyertyatartón leginkább a középső függő rész van díszítve; szokott alakja négyszögű hasáb, melynek éleit rövidebben vagy hosszabban bemetszik és vagy a bemetszéseket festik be különféle színűre, vagy magát a lécet s ez esetben a bemetszés nyomán látszik a fa természetes színe; néha egész hosszában is lesimítják az éleket s így nyolcoldalú hasábot kapnak, közbül csillagidomokat is formálva; e díszítést megismétlik a gyertyatartó karjain is. Különös esztergapadon romlott formát mutat egyik példány: a lécen karok helyett korong van s ezen nyugszanak a fakupaalakú gyertyatartók. (266)

-172-

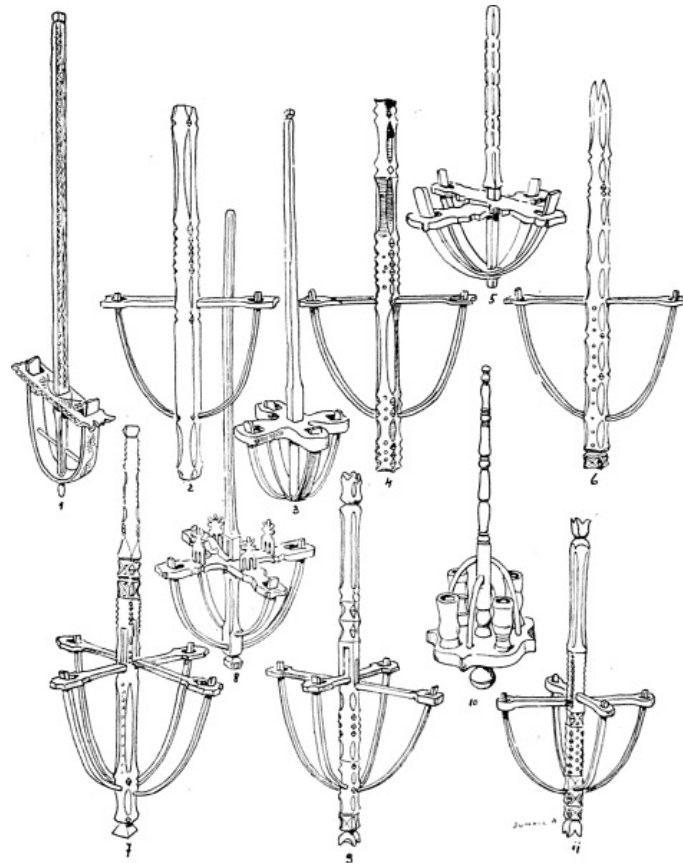

GYERTYATARTÓK ÉS KINCSES SZUSZÉK.

(Négyszeres kisebbítés.)

A szeretettel díszített apró holmi közé tartozik, valóságos ékszere a kalotaszegi fehérnépnek, a vőlegényétől, kedvesétől kapott vászonfeszítő, vetélő, orsófogó, a cifra mosósulyok, a kézi mángorló, a díszes guzsaly és a himes rokka, a szépséges kis kapatisztító.

-173-

GYERTYATARTÓK.

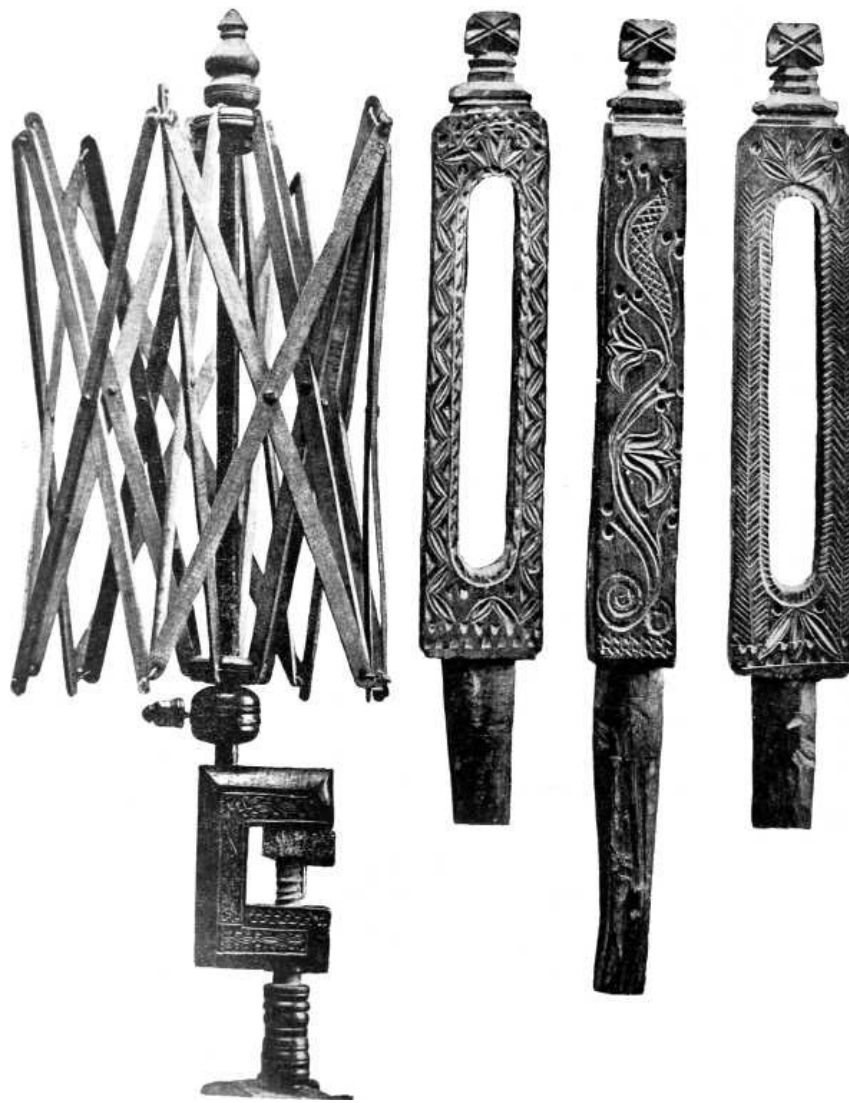
1-6. Magyar-Bikalról. 7. Darócról. 8. Damosról. 9-10.
Nyárszóról. 11. Magyar-Gyerő-Monostorról. (266)

(Körülbelül nyolcszoros kisebbítés.)

A vászonfeszítőnek a szövőszéken, az esztovátán (268) veszi hasznát a leány- és asszony nép, ezzel feszíti ki a már megszőtt, de még föl nem tekert vásznat s a szövőszálakat. A vászonfeszítő két villásan egymásba szoruló részből áll, egyik fele a villa s ennek ágai közé csúszik a másik fele úgy, hogy tetszésszerint hosszabbítható. A feszítő két végén szögecskék vannak, azok nyomulnak kifeszítéskor a vászonba. A díszíthető mező keskeny rajtuk, de éppen alkalmas valami folyó láncdíszítésre s ezt meg is cselekszi a díszítő, ritka dekoratív érzéssel alkalmazkodva a díszítendő tér arányaihoz; ahol a szerkezet megbontása nélkül szélesíthet a szerszámon, ott szélesíti és a díszítésen is aszerint módosít. Néhány sikerült példányt mutatunk be itt. Hasonlóan bánnak a vetélővel, vagy mint ők mondják, a sikkantyúval. Az orsófogó szinte lantalakú, de sajnos, ez a holmi már megyen ki a szokásból, egy-egy régi példány még akad, elvértve. (267-272)

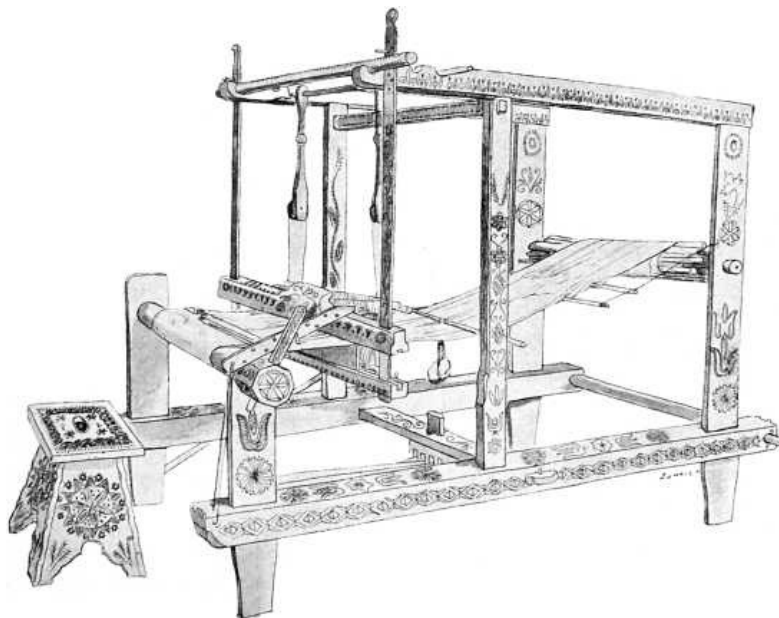
-174-

-175-

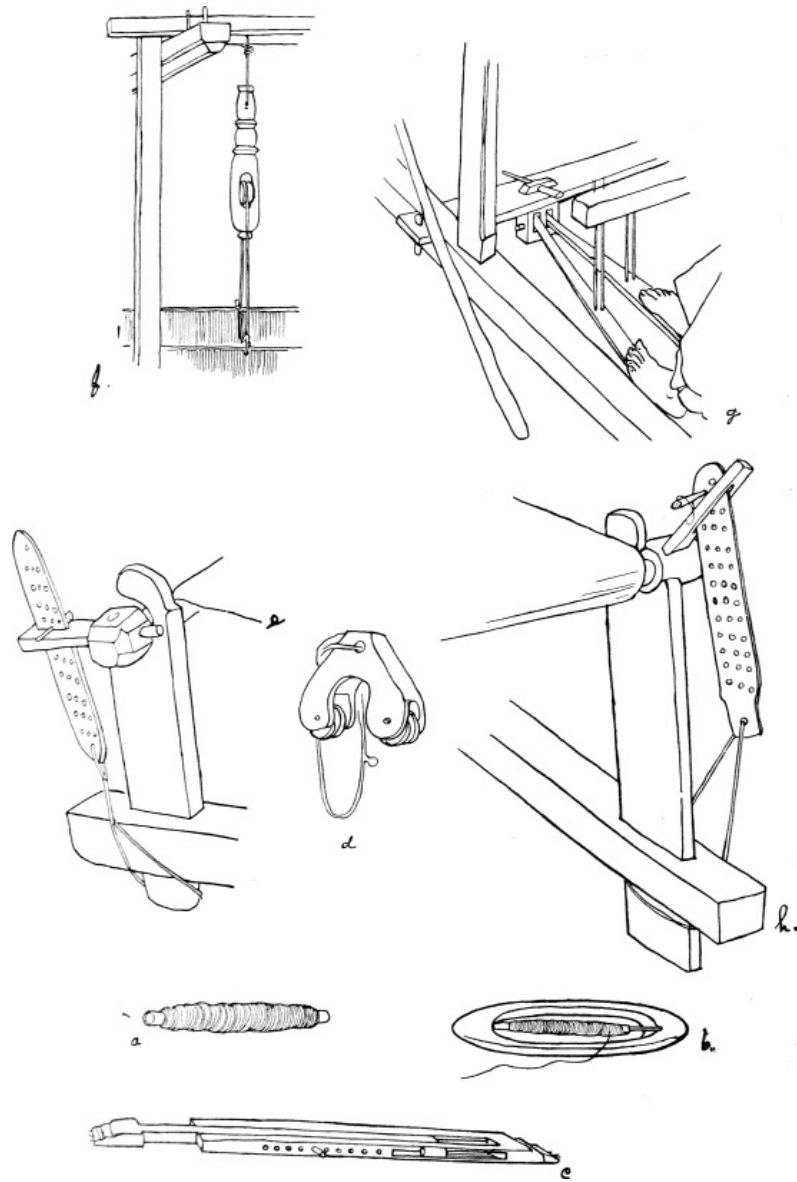
HIMES TEKERŐK. (267)

(Kétszeres kissebbítés.)

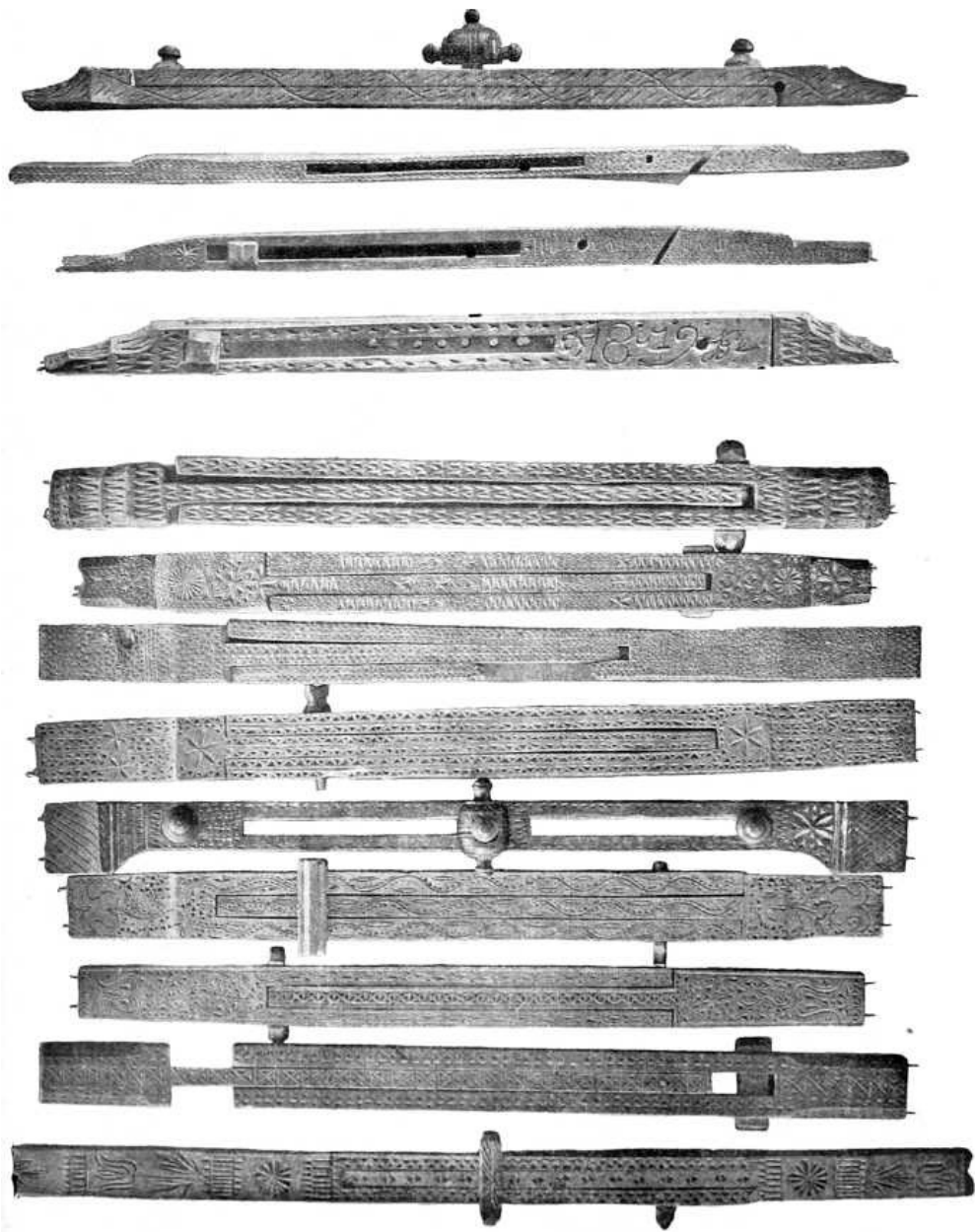
HIMES ESZTOVÁTA (SZÖVŐSZÉK), KÖRÖSFÖRŐL. (268)

Helyes holmi a sulyok, a mosófa is, amivel a kut mellett, patakparton télvíz idején is mezítláb, paskolják a mosásba került gúnyát. (273-74). Lapátalakú, rendeltetése szerint súlyos és jól kézbeillő, marokra fogható; a nyele síma, gömbölyded s a nyelén nincs is díszítés, csak kivételesen, csak a nem használatra, inkább emlékebe készült példányokon és jellemző, hogy éppen az ilyeneken, a díszítés nem olyan ügyes, nem olyan magyaros, mint a többiekén. Hogy mennyire helyes, tárgyhoz, célhoz, anyaghoz alkalmazkodó a díszítő érzés e népben, azt láthatjuk, összehasonlítván a sulykokat a kapatisztítókkal. (275-76-77). Nagyjából hasonlít egymáshoz a két lapátformájú holmi, de mivel használat alkalmával az egyiket marokra kell fogni, míg a másikat csak az ujjak közt tartják, ezt tekintetbe veszik a díszítés alkalmával, ezért síma a sulyok nyele, viszont himes a kapatisztítóé; a díszítésének elhelyezése és iránya is alkalmazkodik a tárgy jellegéhez: az övre akasztva hordott kapatisztítónál fölül van, látszik a nyél, tehát ezt is díszítik és eszerint, - a marokra fogott sulyoknál a lapátrész esik fölül, csak az látszik és a marok alatt a nyél vége, ezt fejezi ki a nyélből fölfelé induló virágdísz vagy az országcímer elhelyezéseinek iránya s ezt a nyél díszített vége.

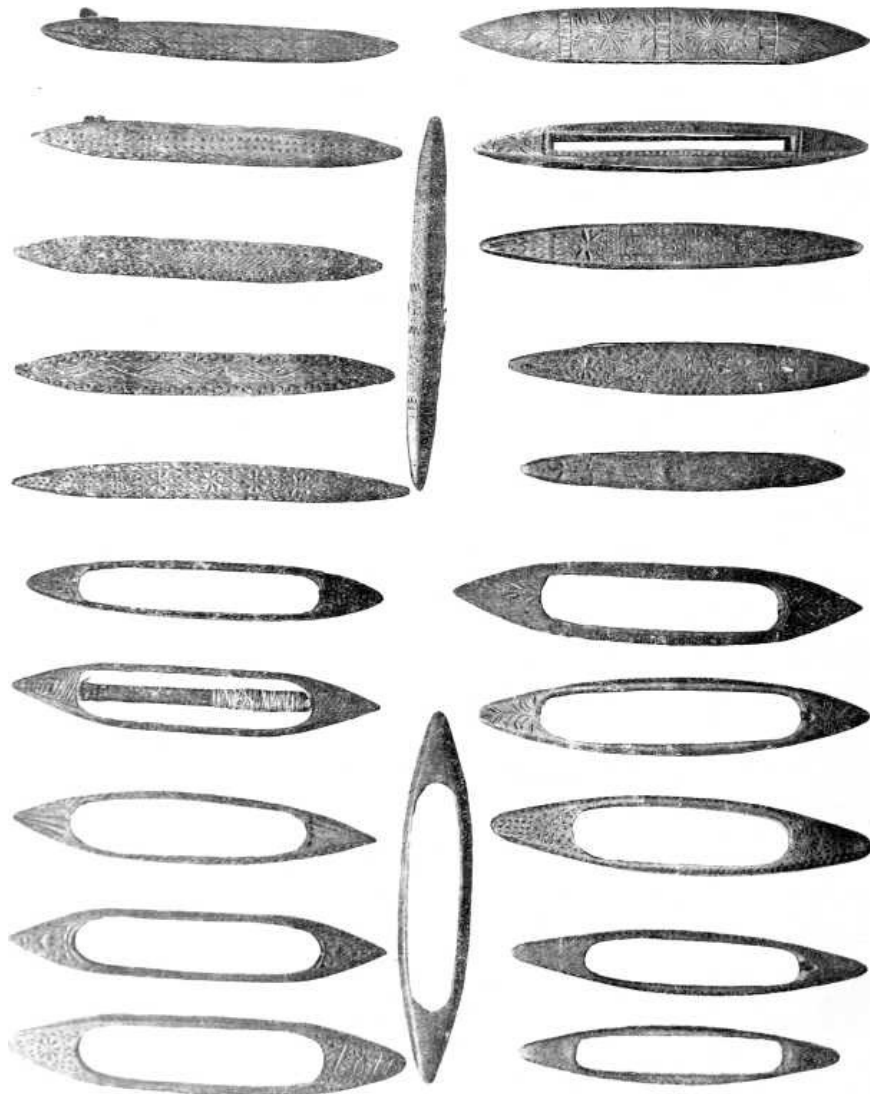
a) Csü. b) Vetélő. c) Vászonszító. d) Négy nyüstű csiga. e) Feszítő esztovátán. f) A csiga alkalmazása az esztovátán. g) Lábító az esztovátán. h) Feszítő az esztovátán. (269)

(B.-HUNYAD.)

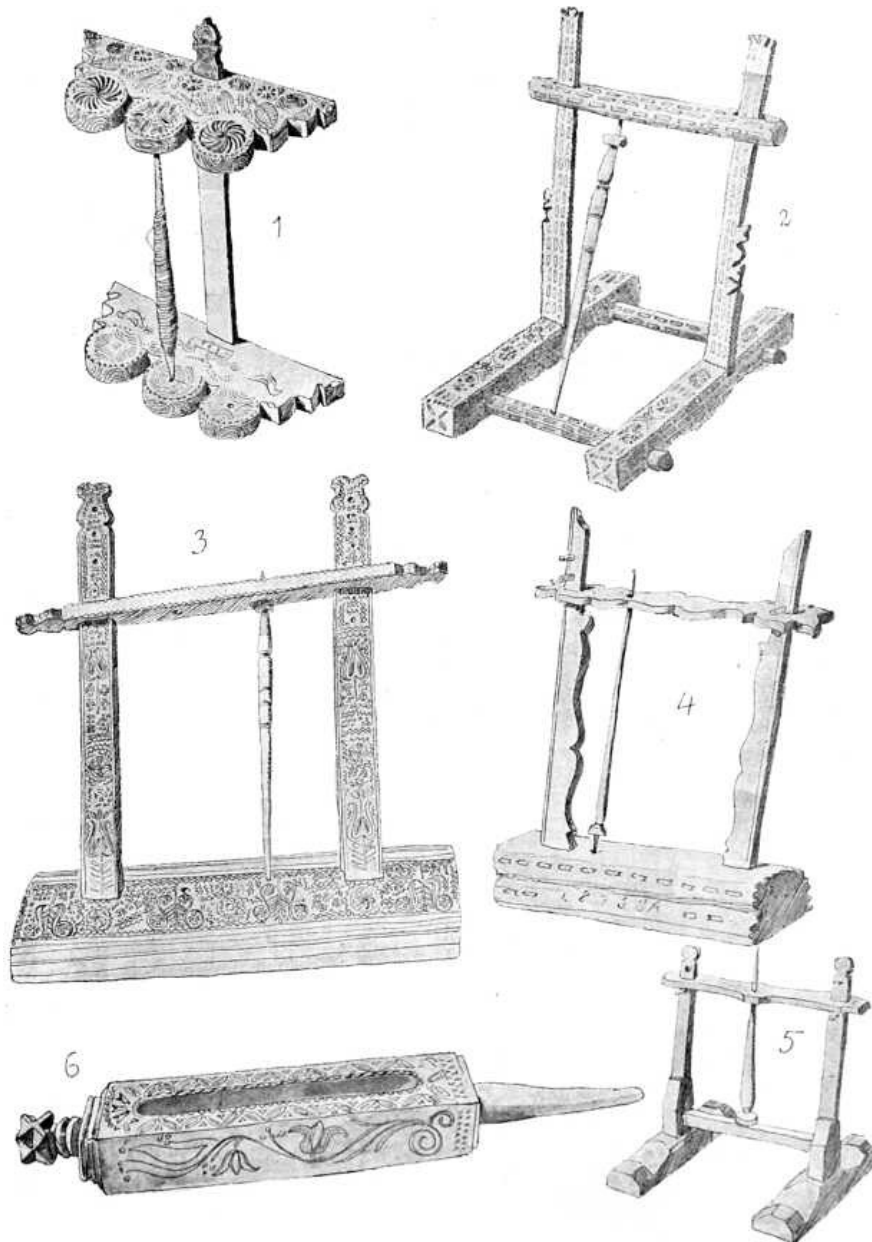
KALOTASZEGI HIMES VÁSZONFESZÍTŐK. (270)

(Körülbelül felénagyság.)

KALOTASZEGI HIMES VETÉLŐK. (271)

(Körülbelül felenagyság.)

ORSÓTARTÓK ÉS SERÍTŐ.

1. Kis-Petriből. 2. Jegenyéről. 3. Nagy-Almásról. 4. Magyar-Valkőről. 5. Sztánáról. 6. Serítő. Bogártelkéről (272)

(Háromszoros kissebbítés.)

TÜRE FALUBÓL.

A díszítési centrum a sulykokon, - a kapatisztítókon is - a lapát közepére esik s ezt hangsúlyozzák csillaggal, rózsácskákkal; e középpont köré sugarasan helyezkedik, az átlók s tengelyek irányában, a többi ornamentum. A sulyoklapát jobb- s baloldalát egyenes vonal határolja, míg a felső- és alsó rész többnyire íves, vagy legalább is tompaszöget képez a két félrész, úgy, mint a kapatisztítóknál, de a sulykokon nem megy át kunkorodó száracsákba. A lapát felső oldalának kiképzése hasonlít az alsó oldal kiképzéséhez, de a középvonal, mintegy a nyélnek folytatásaképp, kis gombbal vagy tulipánvonallal van jelezve, eltérőleg a kapatisztítók díszítésétől, ahol ez az inkább alsónak mondható oldal rendszeren egész egyenes vonalú. A sulykok s a kapatisztítók is, rendszeren mindkét oldalukon különbözőleg vannak díszítve. A díszítési motívumok hasonlítanak az utcaajtókon alkalmazott motívumokhoz, finom kicsinyítésben; legtöbbször a körosztásából származó csillagok jól véshető formái ismétlődnek. Jellemzően pontos, tiszta faragásuak dicsekedhetnek velük akármely ügyes műfaragó, pedig súlyos kezű parasztlegények munkája valamennyi. Olykor a faragó neve s a faragás dátuma is ott a sulyok élén és ott a leányzó neve is, aki ajándékba kapta. Akadunk olyanokra, amelyeket ugyan egészen főd a díszítés, de az átlók és tengelyek mentén egy-egy nagyobb rózsácska vagy egyéb virág hangsúlyozásával ügyesen, valóságos műízléssel van osztva a tér; naivul buja, szinte telhetetlen díszítési kedvet látunk egyes példányokon. A mélyebb és sekélyebb ornamentumok ízléses váltakozásának példája 1. ábra, -

kezdetlegesebb a 3., 5., 9., 12. Több a mértani díszítés, ritkább a tisztán virágdíszes; mindkét oldalán egyforma, például: a 18. Van vegyesen díszített is. A nyél végződése, mint már említettük, gomb, vagy virág; a gombon gyakori a rózsácska. Egy-egy sulyok nyele sípban végződik, hogy sípszóval jelt adhasson az asszony, ha teszem hazulról meleg vízre, vagy egyéb segítségre van szüksége.

TÜRE FALUBÓL.

-181-

KALOTASZEGI HIMES SULKOK. (273)

(Körülbelül hatszoros kissebbítés.)

-182-

KALOTASZEGI HIMES SULKOK. (274)

(Körülbelül hatszoros kisebbítés.)

HIMES KAPATISZTÍTÓK. (275)
(Körülbelül fele nagyság.)

HIMES KAPATISZTÍTÓK. (276)
(Körülbelül fele nagyság.)

HIMES KAPATISZTÍTÓK. (277)

(Körülbelül fele nagyság.)

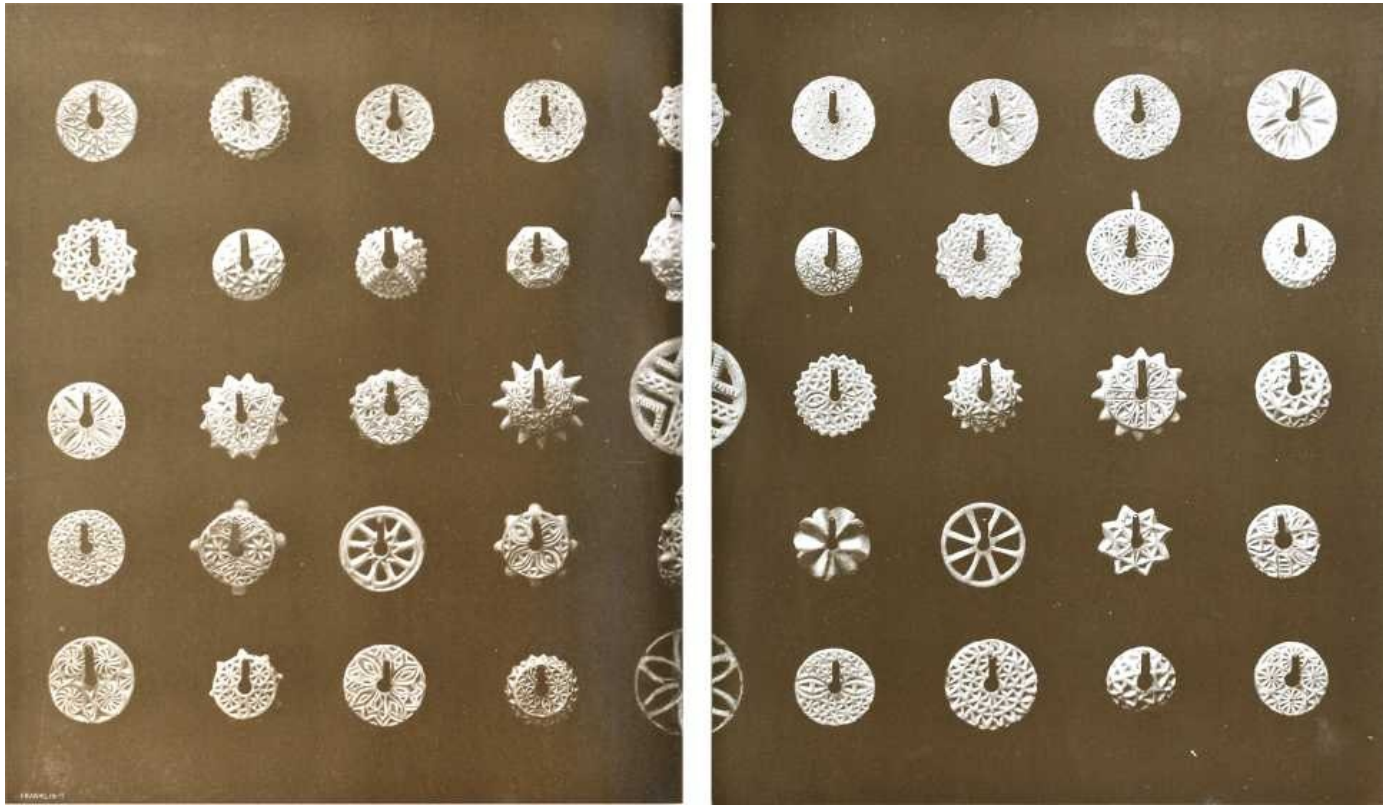
LAPICKA (KÉZI
MÁNGORLÓ), M.-
VALKÓRÓL. (278)

(Háromszoros kissebbítés.)

Külön szólunk egyik legeredetibb kalotaszegi kis holmiról, a kapatisztítóról. (275-76-77). Apró kis lapátocskák ezek, a surcra, a kötényre akasztva hordja, a köténydarázsolás fölött a fehérnép, amikor mezei munkára megyen kapával, - az ásóra, kapára ragadt földet és sarat ezzel kotorja le, munkaközben. A használati eszközből azonban, éppen mint az orsónehezítő karikából, amiről ezután lesz szó, apránként valóságos dísz tárgy, ékszer, szerelmi emlék lett, ezt is inkább a szerelmes legény faragja s kedveskedik véle választottjának. Látszik is a munkán a szeretet, hogy a legjavát, legszebbjét adja rajta annak, ami tőle telik. Hát tud is, telik is! Mily gazdag változatosság formai gondolatokban, formaérzékben. És jellemző a népművészet elhagyatottságára, hogy e remek kis holmit eddig jóformán senki sem ismerte, csak éppen a nép, aki nem parádézott vele. A falvakban maga a pap sem tudta, amikor megmutattuk neki, hogy mire való kicsi jószág lehet az. Egyszerű formájában (275) ismeretes szerszám ez más vidékeken is, de Kalotaszeg kellett hozzá, hogy ilyen díszes holmi legyen belőle; a kis lapát is, a nyele is díszes, még pedig mindkét felén más módon, - dísztelen alig akad Kalotaszegen. Pedig nemcsak cifraság ez, használják munkára, amint azt kopott, csorbult, azon földes példányaink bizonyítják.

Az egészben nyolc-tíz centiméter hosszú szerszám lapátjának éle ferdén van lefaragva, hogy a sár eltávolítására alkalmas legyen; rövideke nyele van, a fogásra szükséges hosszúságban. Egy darabból készül a lapát és a nyele is, az utóbbit gombbal vagy lyukkal látják el, hogy zsinagra fűzve hordhassák. A kapatisztító faragást bíró, tömött puha fából készülnek rendszeren, csak elvétve csinálják vasból. (275). A sok közül csak egy-kettő (276) van füstve. Ólombeöntésű dísz van némelyiken, bizonyosan hogy súlyosabb is legyen; az egyik vasból levőnek (275) a nyele csavart, lapátja félkörű, a másikon egyszerű pont és karikadísz. Rendes alakja a hosszabb vagy rövidebb négyszög; egyenes vonalú a négyszög három oldala; legelső vonala, a lapát éle, föltétlenül egyenes, a két oldala is, bár néha görbe vonal határolja, de a nyéllal érintkező oldal (a legegyszerűbb dísznélkülieket kivéve) mindig két kis ívecskéből áll, mely a nyél felé kunkorodó kis szarvacskákban végződik. Nagyjából, az egész bizonyos nyílalakot ölt ez által, jól kifejezve használatának célját, de másrészt, az egyszerű ívecskék támaszul is szolgálnak az ujjaknak. A nyíl, legtöbbször, közepe felé fogásra alkalmas módon vagy megvastagodik, vagy köralakú gombot visel; ilyen gomb van a nyél felső végén is, hogy zsinagra fűzhető, vagy megköthető legyen. E célra gyakran át is van lyukasztatva ez a rész, vagy maga a dísz képez ily lyukat. Az egyenes nyílformájú mellett, néha az ívalakú is előfordul. A lapátrész közepét rendszeren valami rózsácska hangsúlyozza, vagy a négy csúcson

kiemelve ilyenfélével, vagy pedig egyesítve van mind a kettő. E rózsácska köré, mely lehet áttört is, csoportosul a többi dísz, egészen kitöltve a teret. Ritkábban indul ki virág a nyélből vagy más dísz; elvéve a szerszám hosszát hangsúlyozó vonalas is előfordul. A rózsácska négy-hat-nyolcszögű csillagalak, teljesen azonos a kapukon látottakkal; a középső dísz könnyen vésethető apró háromszögek veszik körül, áthúzódva a nyélre is. Néha nincs is egyéb dísz, olykor rózsácskák is vannak vagy pedig a nyél szélesbített középrészét foglalja el ilyen; vannak áttört nyelűek, de némelyik már a túlzásig ki van cifrázva s hasznavehetetlen volta ront szépségén. Egy-egy példányon évszámra is bukkanunk.

ZSOBOKI KARIKÓK. (279)

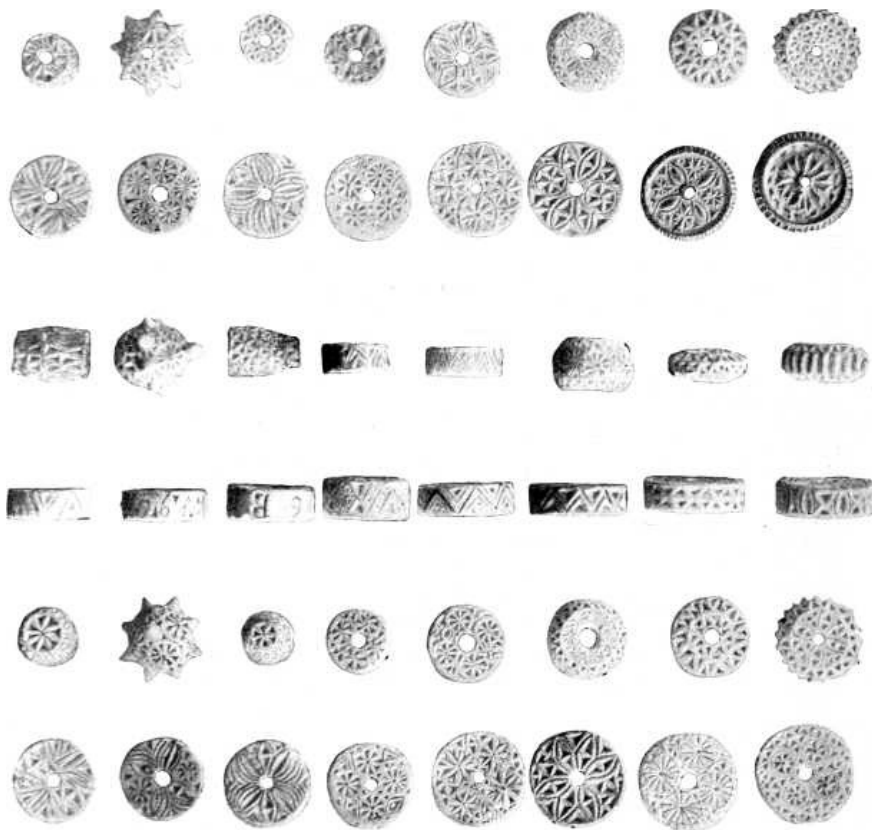
(Eredeti nagyság.)

A sulyok mintájára készül a lapicka, (278) a kézi mángorló fa, - lapátja jóval hosszabb szabású, rendeltetése szerint sokkal súlyosabb a sulyoknál s alsó oldala, mely a gúnyát mángorolja, természetesen, síma. Felső lapja, ahol a gazdag díszítés van, kissé domború, így formásabb és súlyosabb. A hosszukás lapátalak formájához jól megértetten alkalmazkodik a himes díszítés; a hosszukás alak középponti kiképzésre alkalmas nem lévén, a nyélből nő elé a díszítés: az indaszerű szár, amelyen, két oldalt, levelek, virágok, csillagmotívumok ülnek, betöltvén szint' az egész fölületet; a díszítés mögé mintegy háttérrel szolgál az apró háromszögveszt; a nyél vége kiszélesedő szívforma, két oldalán a szokásos csillaggal.

VISTA FALUBÓL.

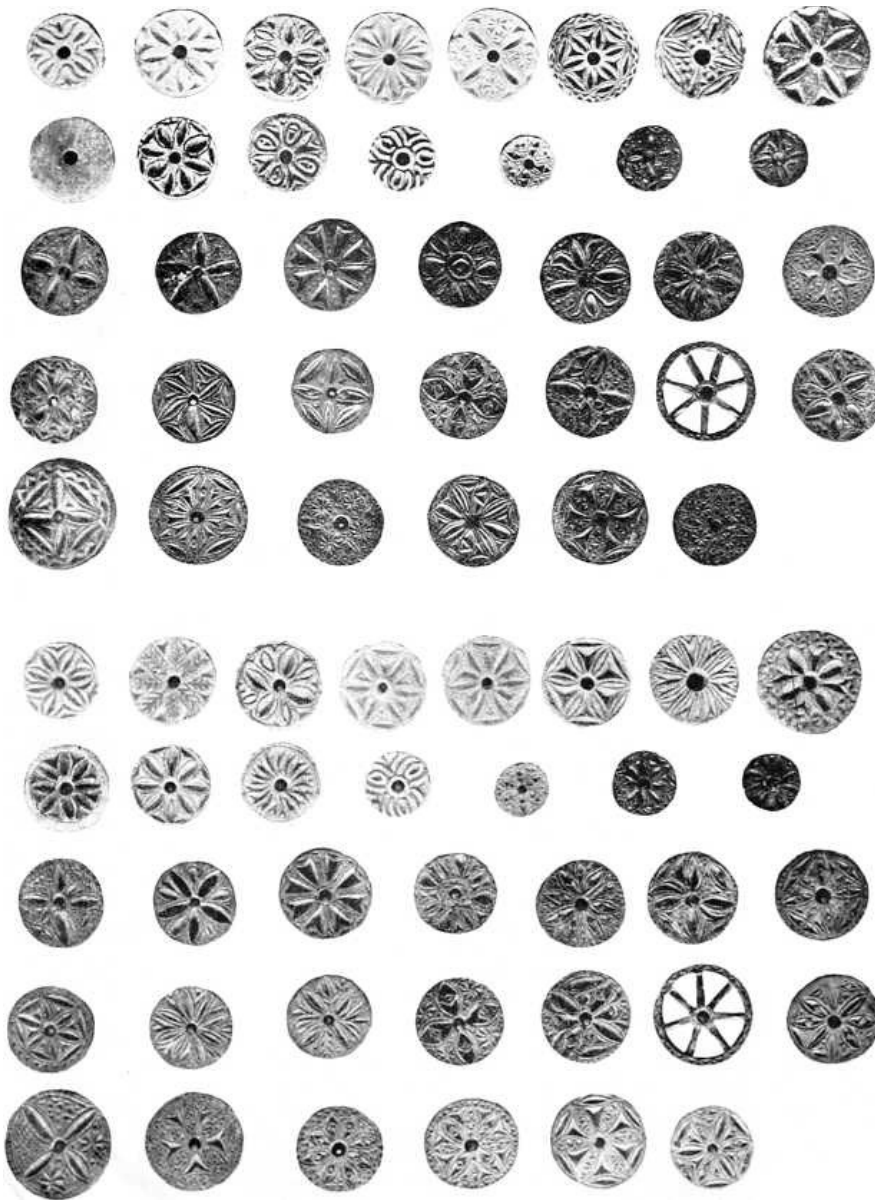
Kedves kis holmija a kalotaszegi fehérnépnek az orsónehezítő «karikó» is, (279-283) amit az orsó aljára illesztnek a fonás megkezdésekor, amikor nem lévén még elég fonál az orsópálcikán, az orsó magában nem elég súlyos a pörgetésre. Az orsóra illeszthetős végett van a karikán az áttört lyuk s ha gömbalakú, ha buzogányformájú, a bemélyedő nyílás. A karikó rendes alakja az aránylag nem vastag korong, amelyből kereket, csillagot formálnak; vannak hengerkeszerűek, vannak teljes gömbök s vannak díszes buzogányfej-formájúak. Készül fából, márványból, kőből, alabástromból s öntik ólomból is, (285) fából készült öntő mintába.

ZSOBOKI KARIKÓK (ÓLOM ÉS ALABÁSTROM). (280)

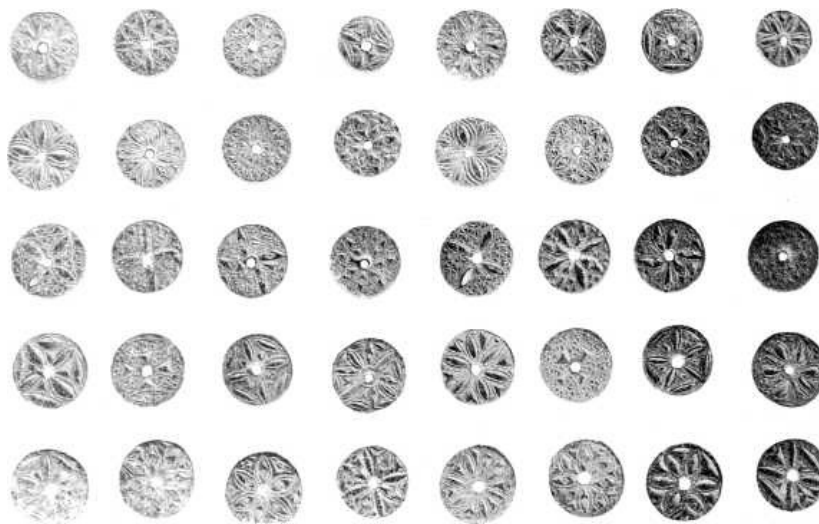
(Körülbelül felenagyság.)

Az Egeres-menti falvakban és Zsombok vidékén, ahol alabástromot s márványt bányásznak, remek kőpéldányokat találtunk, valóságos ékszer, olyan csinosak, ügyesek. Csudálatos, hogy e kis holmi alakjának kieszelésében, a csekélyke fölület díszítésében mennyi az elmésség, az ízlés, az ötvöshöz méltó díszítési érzék. Legegyszerűbbek az öntött példányok s nincs is rajtuk nagy változatosság. Annál változatosabb a fából faragott karikó. Köralakja mintegy magától kínálkozik a rózsácskadísz kialakítására s valóban, mindazok a rózsácskaformák, amelyeket kapukon, kapatisztítókon, sulykokon láttunk, mind meg vannak a karikókon is, sőt sokkal nagyobb a változatosság. Új meg új megoldását eszelik ki a kör kitöltésének, természetesen mindig mértani formákkal; a tárgy kicsinsége alig engedne meg a rendelkezésükre álló egyszerű faragó eszközökkel egyéb szabadabb díszet. A fából készült karikók csak alacsony, keskeny hengeralakúak, ritkán áttört kerékformák. A kőkarikók legnagyobb része szintén ilyen s ez esetben ugyanolyan a dísz rajtuk, mint a fakarikón, de a kő anyagának megfelelőleg vastagabb henger oldal felülete is díszítve van, olykor írással s évszámmal. A kör középpontjából, az orsólukból sugarasan kiinduló csillagalak mellett kisebb csillagidomokat és rózsácskákat helyeznek a lyuk köré, gondosan kitöltve minden megmaradt helyecskét kisebb-nagyobb háromszöggel. Míg a kő és fakarikóknál jellemző a vésett homorú rajz: az ólomból öntötteknél domború a rajz s ez természetes is, mert nemleges alakját, az öntő mintáját faragják ki. Az egyszerű, megfordított alakok mellett sokszor a technikának jól megfelelő formákat találunk, ami ismét csak a kalotaszegiek helyes ízlésére és pompás formaérzékére vall.

BOGÁRTELKI KARIKÓK (ALABÁSTROM, ÓLOM, FA). (281)

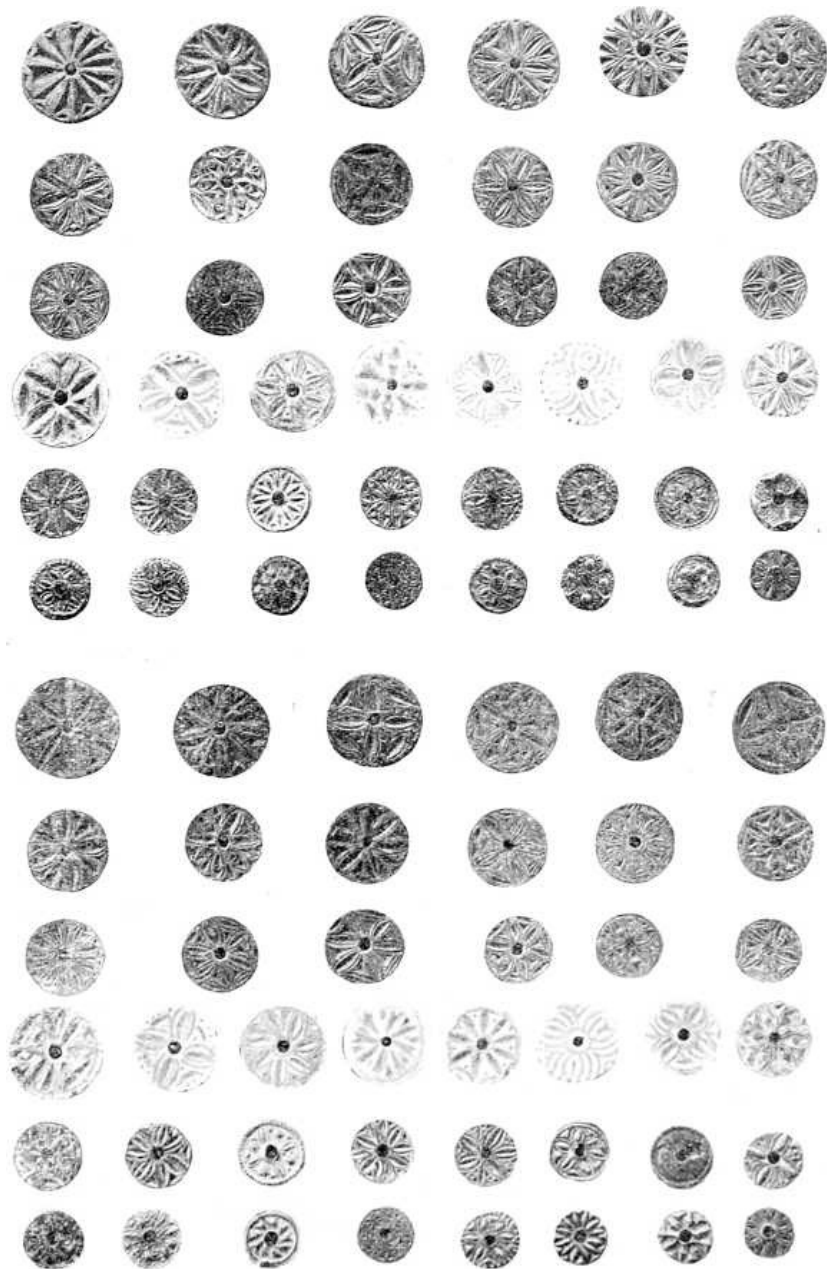
(Körülbelül fele nagyság.)

DARÓCI KARIKÓK (ALABÁSTROM, ÓLOM, FA). (282)

(Körülbelül fele nagyság.)

A szépen díszített apró holmi közé tartozik, ennek az ékszer nem viselő gazdag ízlésű népnek fényűzése még a himes diótörő, mogyorótörő, az almapotyoló, a templomban használt zsótárszorító (284-285). A mogyorótörők díszes példányait mutatjuk be itt, olyikon rajt van a temetői fejfák csillaggombja is. Furfangosabb kitalálás az a csavarra járó diótörő, amelyet a ketesdi ezermester eszelt ki: a házikóba szorított diót a csavarral roppintja össze; de milyen ügyes annak a házikónak a díszítése, milyen formás, milyen újjak közé illő a csavar fogantyúja is. Aféle kis almacsép az almapotyoló, - inkább gyermekszerszám ez, a nehezen érő savanyú almát potyolják puhára, levesesre a kis nyélen csuklóra járó gömbalakú hadaróval. Díszes, ismétlődő tulipánalakokból formált villa a zsótárszorító, - ma már nem igen használnak ilyesmit, a régi világból valók ezek a Kis-Petriben lelt példányok is.

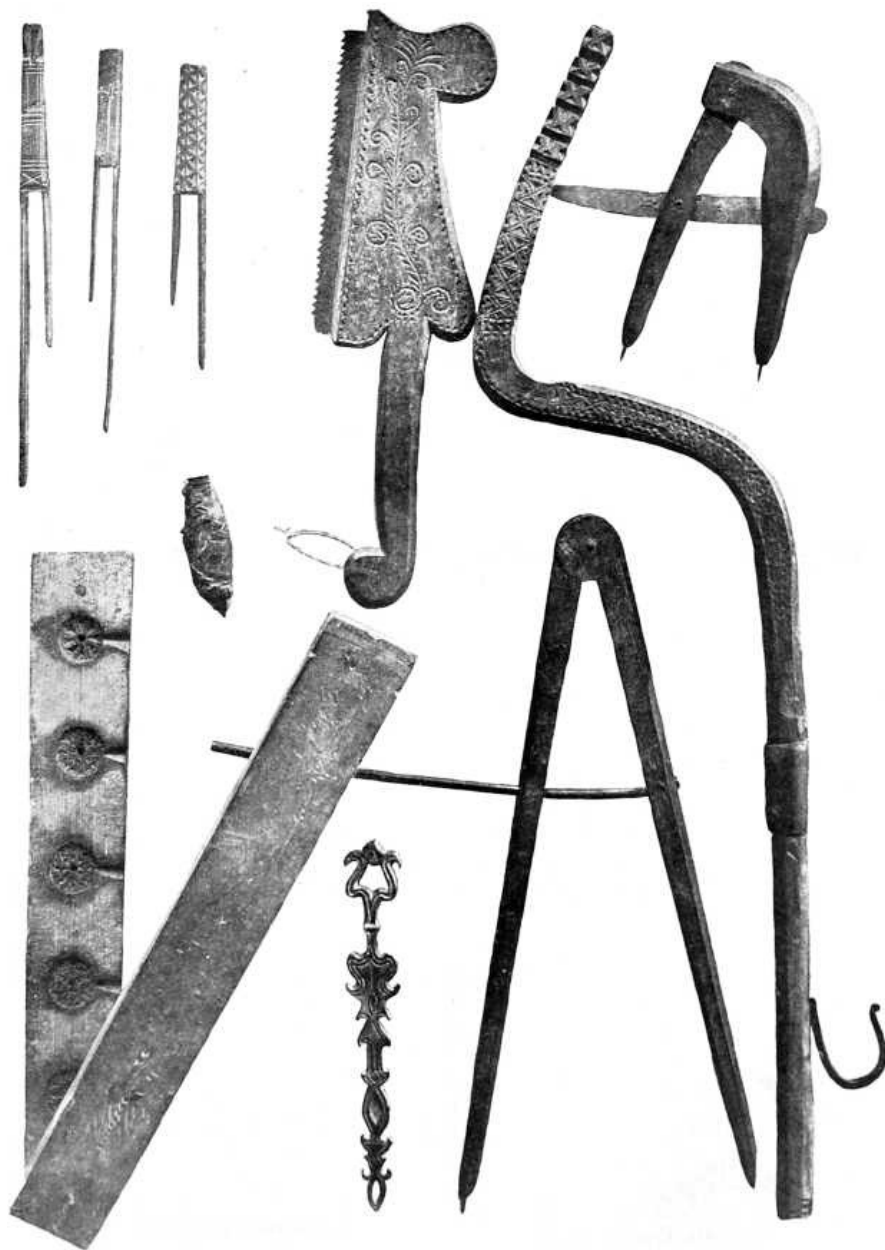
**DARÓCI, BOGÁRTELKI S EGYÉB KALOTASZEGI KARIKÓK (ALABÁSTROM,
ÓLOM, FA). (283)**

(Körülbelül fele nagyság.)

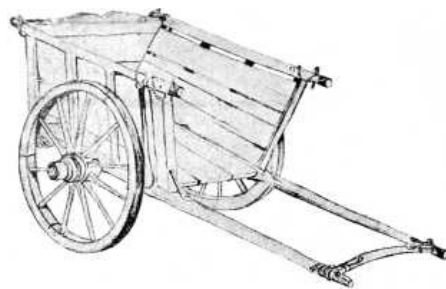

HIMES MOGYORÓTÖRŐK (KÖRÖSFŐ, KETESD, MÁKÓ, NYÁRSZÓ) CSAVARRAJÁRÓ DIÓTÖRŐ (KETESD)
ALMAPOTYOLÓ (KIS-PETRI.) (284)

(Körülbelül fele nagyság.)

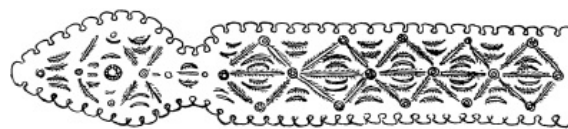
ZSÓTÁRFOGÓK (KIS-PETRI.) - KARIKAÖNTŐ MINTA (ZSOBOK.) - FARAGÓ
 BICSKA (B.-HUNYAD.) - CIRKALOM (M. GY.-MONOSTOR.) - FÜRÉSZ (B.-HUNYAD.)
 - KANTAHORDÓ FA (B.-HUNYAD.) (285)

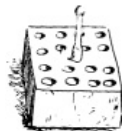
B.-HUNYADI TALYIGA. (291)

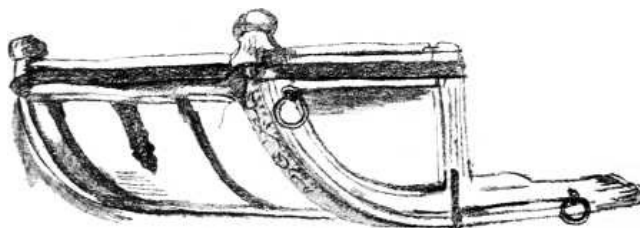
HIMES
 FEJSZE.
 (285)

MÁKÓI SZEKÉROLDAL VASALÁS. (288)

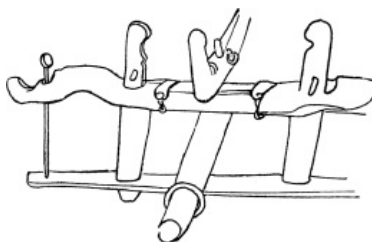
«LYUKAS
FA»,
CSIRKEITATÓ.
(286)

BIVALYSZEKÉRRE VALÓ SARAGLYA, ABBÓL AZ IDŐBŐL,
AMIKOR MÉG VASUT NEM JÁRT; MIKLÓS MÁRTONNÁL,
NYÁRSZÓN. (289)

HIMES KÉSZSÉG. - HIMES
JÁROMFŐ. - HIMES KOCSI
LAJTORJA, B.-HUNYADRÓL. (290)

JÁROM, B.-HUNYADRÓL. (292)

MÉRA FALU.

A SZEKÉR. (287)

Külön szólnunk a gazdasági eszközökről, mert díszíti a kalotaszegi magyar, hogyne díszítené, az ő kedves kenyérkereső szerszámaint.

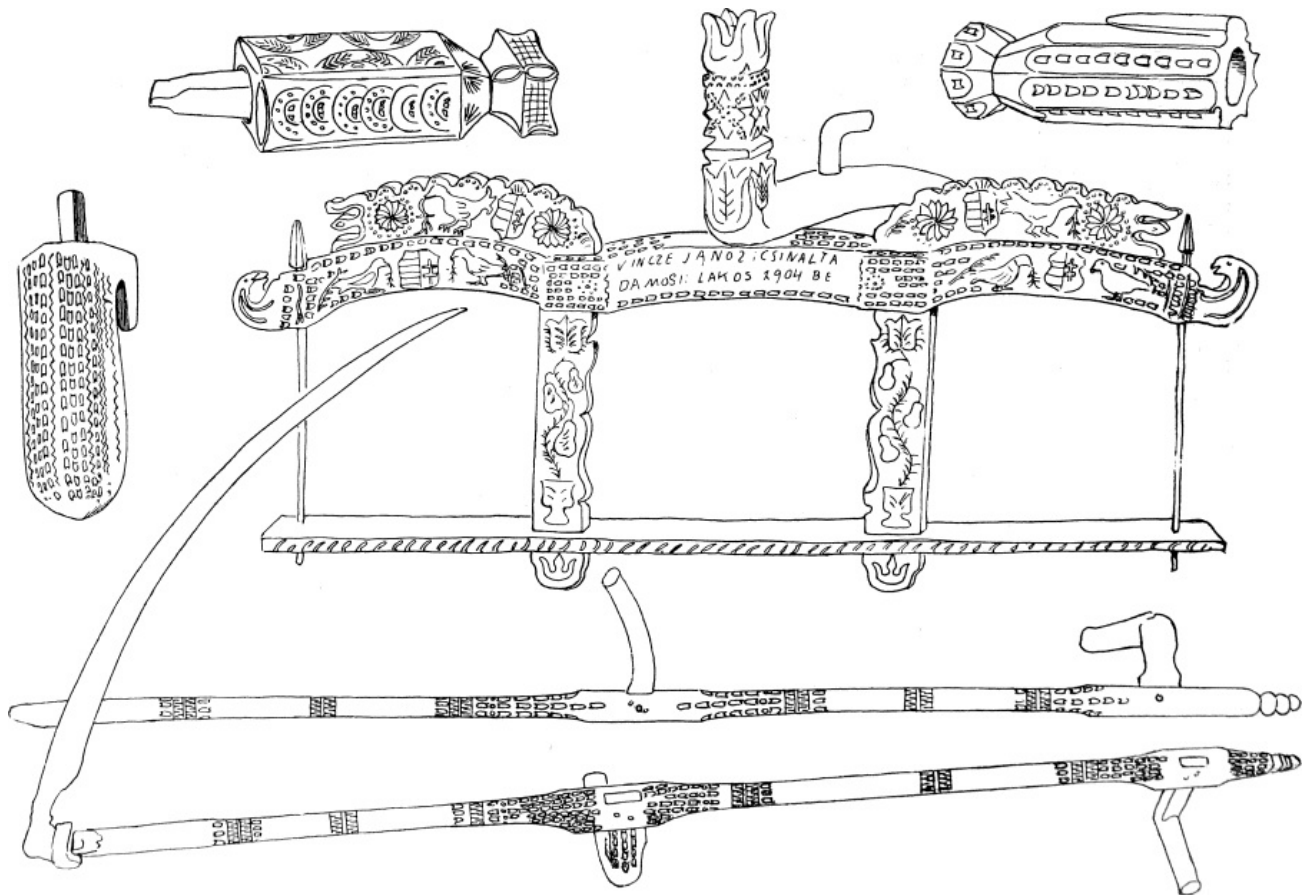
Alig akad eszköz a gazdaságban, ami ha gyakran kézben jár, faragott, himes, vagy füstött ne lenne. Ezzel becsüli meg a maga holmiját, szeretetét így mutatja. Himes a faragó szerszám nyele, a fűrész fogantyútól a szekercenyélig, a kaszanyél s a kaszakőtartó, himes a kapanyél, himes a járom, az

ostornyél, himes a szekér fája, de még a vasára is jut cifra (288) Tudni kell, hogy a kalotaszegi földműves, ha csak lehet, összes gazdasági eszközeit maga cselekszi télidején, a nyáron eltett szerszámfából. Legnevezetesebb szerszáma ehez a «kézvonó», két fagogyantúval ellátott ivesen hajlított éles vas, amivel a kézvonószerkezetbe lábitóval maga elé szorított nyers fát simítja; ilyen kézvonóval vájja a kis teknőt is. Nevezetes szerszáma a «furu», a csaperesztő-, a légszegeresztő- és gereblyeszegeresztő furu (ilyennel készül a «lyukas fa», (286) a csirkeitató). Munkálkodik már gyermekkorában, akkor végzi a fonási munkát; gyermekmunka volt hajdan a «kerékkas», a venyigéből font, «küllül-belül» sárral tapasztott kosár, amiben a gabonát tartották; gyermek fonja ma is a juhlászat, a lészát; a legénynép ügyesen bánik a fűrészszel (amelynek négy részét rámanak, köznek, csattolónak és fognak nevezik) s a hornyolóvassal, a kis horgas favésővel, amivel egy-egy gyönyörűen rajzol a fába.

Hogy szekerek (287-90) díszes, az természetes. A szekér vasrészeire, a marokvasas rúdfüre, a hatlóra, a fojtóvasra (ami a simejt fogja le a tengelyhez) a kovács kalapál cifraságot; a farészeket, a hosszú vagy kurta lajtorjafákat, a lajtorjafogakat (a hét zápot), de még a kerékküllöket is, maga a gazda vési csillagosan, tulipánosan cifrára.

Díszes a járom, himes vagy füstött, de gyakran jár együtt a két mód: ki is füstik a faragott díszt pirosra, kékre, zöldre, nemzeti színűre. (292-93) A járom ornamentumai között legszokásosabb a magyar címer, két galamb között s ilyenkor a többi rész, az egész «készség» (a járom felső része), a bélfák és a két járomszeg (261.) is, holdacsákkal, rózsácskával, ágas, tulipános motívumokkal van borítva; a bélfákra edényből felfutó ágon virágot, gyümölcsöt s tulipánt véznek. A készségekre kerül a faragó neve és a dátum s két végén fejfamotívumok vannak. Egy-egy jármon, például a damosi Vince Ferkó munkáján, megmarad a fa természetes színében a himes rész s a többi kékre van mázolja (294).

A gereblyék közt, – a fehérszínű holmija s ezzel is a szerelmes legény kedveskedik választottjának, – sok a himes (295-96); a díszítés szabad, csillag, rózsácska a gereblyefogak fölött s végig hornyolva a többi, föl a nyélen is, mintegy közepig, hogy a kézbe kerülő rész síma maradjon. A kaszanyélre apró homorú, félholdszerű bemetszések kerülnek, így a kaszakótartóra is, amelyet néha színeznék is, zöldre, kékre (293). A csép, motolla, kapanyél, ostornyél (261) s bot is himes, olykor füstött, helyes beosztással; a «strázsabot», amit a falu soros éjjeli őre hord, gondosan van díszítve, ez is faricskál rajta, amaz is, amíg «pélida» lesz belőle. (296, 297, 298) A vízfordó-, a kantarhordó fák közt, amivel a leány megyen kutra, sok ügyes példány akad (285, 296).

1., 2. KASZAKÓTARTÓ, KÖRÖSFŐRŐL, AZ 1. ZÖLD ALAPRA FARAGVA. 3. KASZAKÓTARTÓ, JEGENYÉRŐL. 4. DAMOSI JÁROM, VILÁGOSKÉK ALAPON PIROS FEHÉR ZÖLD FÜSTÉSSSEL A FARAGÁSON. 5., 6. HIMES KASZANYELEK MAGYAR-GYERŐ-VÁSÁRHELYRŐL. (293)

**FÖSTÖTT ÉS HIMES JÁRMOK,
DAMOSRÓL. (294)**

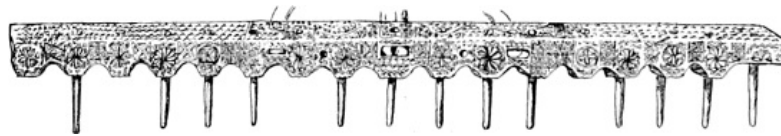
A könnyű, puhafából készült fapoharakra, (299) az úgynevezett pásztorkalánra is jut a díszből. Fogásra és tarisznyához függesztésre alkalmas fülük szokott lenni, a fül néha egész nyéllé növekszik s az ilyen pohár már inkább kanálalakú. E két részt díszíti a pásztor unalmában egyszerű motívumokkal; a fogantyú állatfejben is végződik, leggyakrabban azonban kis háromszögek, pontok, körök, vonalak, kis virág s a sűrűn előforduló kigyó kerülnek díszül a pásztorpoharakra.

Térjünk át a házban található cserépholmira. Egy értelmes faragó ember, Istók Pista Szemes, bikali földműves szedegette elé a füstös mestergerendáról, sok noszogatás után a «miveket», a miket a télen cselekedett. Mert csak télen nyúlhat a faragó késhez, a «nyiszoró»-hoz, - amikor a bihaly dolgától jut hozzá érkezése. Volt ott sok holmi: sulyok, csüllő, serítő, borotvás iskátula, sikkantyú, kis tükör, készen vagy megkezdve, - hát ez mi? kérdem, egy félig himzett iharfa táblácskára mutatva. A fatáblára valami mácsonyavirág forma volt vájva, olyan stilizáló érzéssel, a tér dekoratív kitöltésének annyi ösztönszerű ízlésre valló gazdagságával, olyan gyönyörű arányosan, hogy elcsodálkoztunk rajta.

- Ez? Hát csempe nyomtató, Topónak - válaszolt Istók Pisti Szemes. - Az a gaz, amit ráfaragtam, az künt terem a gyepű alatt. Mondok, valami haszna kerüljön... Mer' hogy olyan formás, az aszály pusztítaná el!

Így lesz a mácsonyából díszítő motívum. Arra is megtanított Istók Pisti Szemes, hogy mi az a csempe? A csempét «kályhá»-nak hívják Kalotaszegen, a «kályha» pedig «kályhafiókot» jelent s ilyen kályhafiókokból rakja össze furfangosan kemencéjét a kalotaszegi magyar, befösvén a cserélapok eresztékjeit miniumos pirosra, vagy kékre, vagy zöldre, - de inkább pirosra, mert a piros, az a kedves színe ennek a derús lelkű népnek.

- Ki az a Topó?

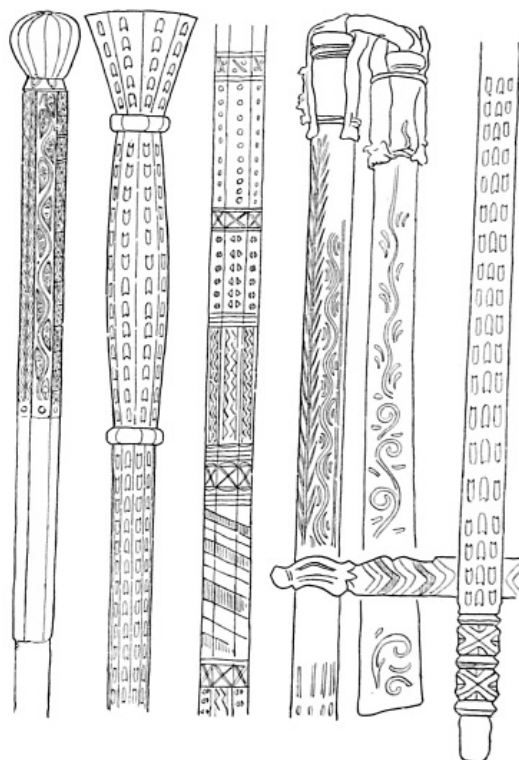

HIMES GEREBLYE, GYERŐ-MONOSTORRÓL. (295)

KALOTASZEGI HIMES HOLMI. (296) (DAMOS, B.-HUNYAD, M.-BIKAL, KÖRÖSFŐ, DAMOS.)

(Strázsabot, kantahordó, guzsaly, csép, vetőkaró.)

1., 2. HIMES STRÁZSABOT. 3. HIMES GUZSALY.
4. HIMES CSÉP. 5. HIMES VETŐKARÓ. (DAMOS,
KÖRÖSFŐ.) (297)

- A Nagy János Topó? Fazekas... osztán! (Az «osztán» csudálkozást jelent, hogy annyit se tud az urifajta.)

- Hol lakik?

- Hogy hol? Hunyadon lakott annak a hetvenhetedik bopája is (bopa: nagypapa, bonya: nagyanya), mer' hogy fazekas volt az egész nyámság (rokonság) örökké.

Egy reggel, Hunyadon, betelepедtem Topóhoz. Mintha hazaérkeznek itt az ember, minden házba s alig hogy szóba ereszkedett a háznépével, mintha mindig ismerte volna őket.

Csurgott az ég, a házban erősen félhomály volt. Mert külön műhely nincsen, arra nem telik; a kis ház egyetlen szobájában, az utcasorra nyíló ablak előtt, az «első padon», a ház oldalfalába vágott, tenyérszerű «tekintélyuk» mellett ült Topó mester s előtte a «korong». Keze alá, munkájához, a tekintélyukon át adódik bé a világosság. Felesége, formás derekú eladó leánya és az inasa is ott dolgozott véle.

- No, gazd' uram, meg akarom tanulni a mesterséget én is, - mondék, helyet foglalván a «balpadon», az inas korongja mellett. És akarom forgatni a korongot, - zökken egyet-egyet, de bíz az nem forog.

- Hm! - bólint Topó, egyet sunyítván, - mer' hogy az a paripa nem mindenkit ismér! Nem türi az magán a cipellős úrfit.

Hát levetjük a cipellőt. Csakugyan: ahogy mezítláb támaszkodtam a koronglábítóhoz s meztelen lábbal lökdöstem a korongaljat, nyomban engedelmeskedett az ősegyszerű masina és forgott a korongtál helyesen. Topó elémcsapta a korongtálra a marék agyagot s nézte egy darabig kedvtelve, mint kínlódom vele; aztán megsajnálta:

- No! abból se léssen ma csatlós kancsó, elhiszem, - és oktatott türelmesen, jószággal, a fazekas tudományra. Ezalatt leánya «írta» a tálakat «szalú»-val, felesége a sörményen (örlő) a geléket örményezte.

- Az a', - kezdte, mialatt ügyes újjai nyomán szédítő gyorsan formálódott a síkos agyag s mutatta, mit csináljak, - persze hogy a' vót, agyaggal mocskolódék az egész nemzetségem. Vélem az esett, hogy apám elhött, mielőtt engem ráoktatott volna. Az öreg Miklós Ferenc keze alá kerültem... Szerettem, biztos, hogy szeretem ezt a lucskos mesterséget. Ha apád az vót, mondok, légy té is az, ne vesszen a mesterség... Miklós Ferenc gazdám eleénte kicsig ütögeté az újamat, de Isten azér' áldja meg. Másként lettem vón' tekergő. Aszondják, egy tút aki tud csinálni, az is jó!

**DAMOSI STRÁZSA, A
STRÁZSABOTTAL. (298)**

- Hány éves kigyelmed, Topó?

- Köszönöm, egészséges vagyok.

- De mégis?

- Hászen, én csak ötvenkettő.

- Meddig tanult kigyelmed Miklós Ferencnél?

- A tanulás öt esztendő. Aztán akinek ha addig nincs esze, mehet a vízzel verset. Apám ebbe a helybe lakott, iparkodék biz'én ide magam is. Biz az, úrfi, lelkem! száz esztendeje is mult, hogy az a verem ott az ágy mellett a sarokban s itt löcsölik vízzel benne az agyagot! Az ajtó mellett meg a sörmény. Bobonyám (szépanya) sörlésközben ahajt szoptatta apámat. Most is csak azon a lyukon köpik egyet-egyet a kű.

Künt zuhant valami. Az inas matatott a hiúban, lepotyantott egy csempét.

- Egy kályha lecsepege a hiuból, - mondotta nyugodtan Topó, és feleségéhez: - Mán kettő e héten! Ha még egy, a gyereket megtaslizod.

Kértem, mondaná el, legelejétől kezdve, hogy lesz a fazék?

- A fazék?

És minden irányítgatás nélkül, apróra, így tanított:

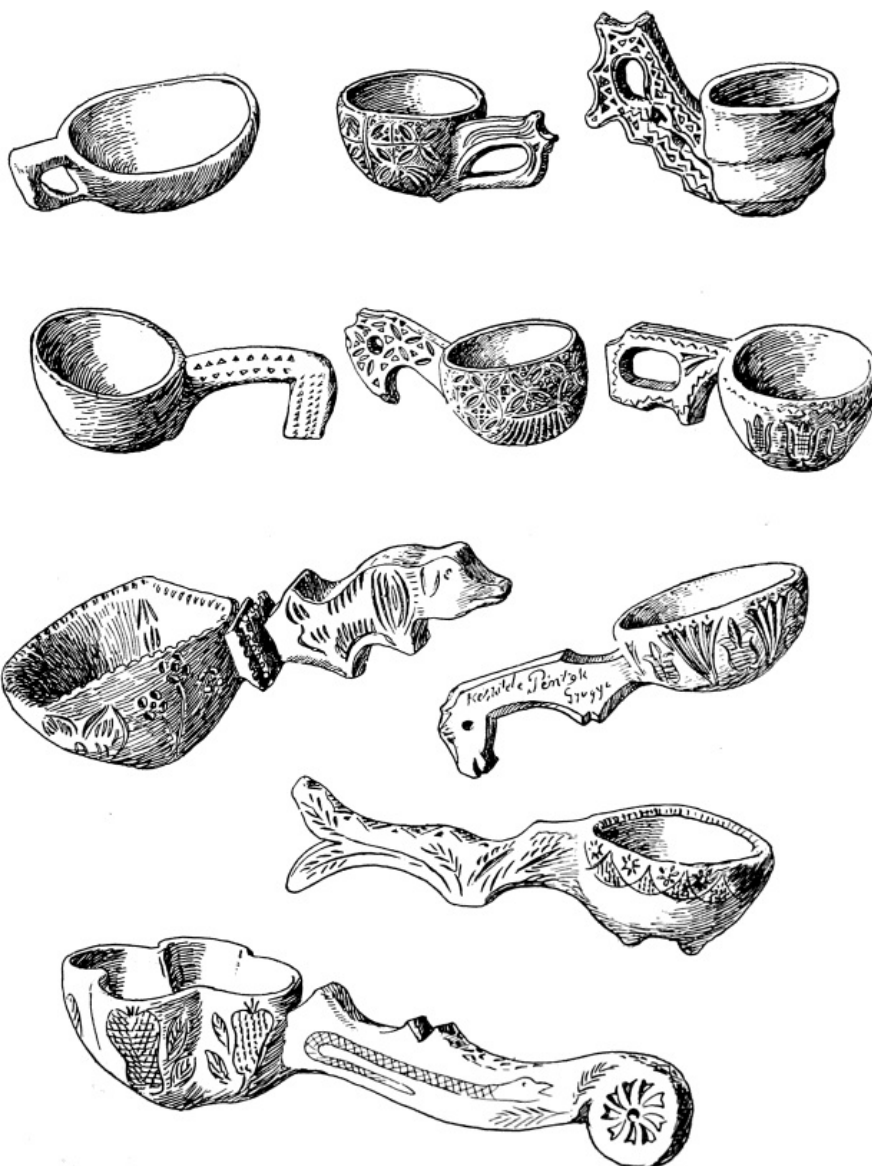
- Már mi csak a határunkból való agyaggal dógozunk. A Hados ódala a mi jogunkban van. Az ember szekeret kerít, hárman-négyen bémegyünk a földbe s kihányjuk földszinire. Isten ügyel, hogy nyakunkba ne szakadjék a föld, mer' a bíz' ott nyomná az embert, pedig még előbb kontyoló alá szeretném adni a jányomat.

TOPÓ ÉS AZ INASA, B.-
HUNYADON. (300)

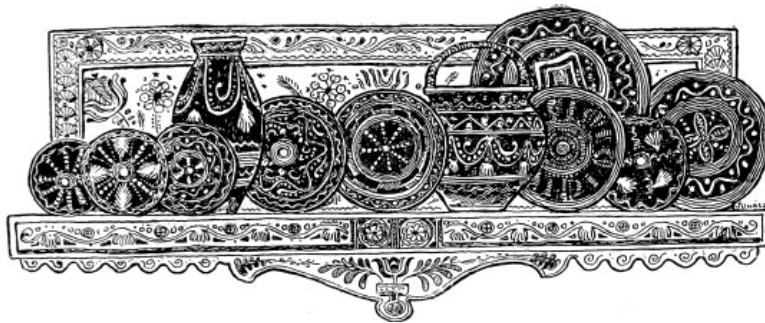

TOPÓNÉ A SÖRMÉNY MELLETT,
B.-HUNYADON. (301)

FÖLDMIVES- ÉS PÁSZTOR IVÓKÉSZSÉG. (299)

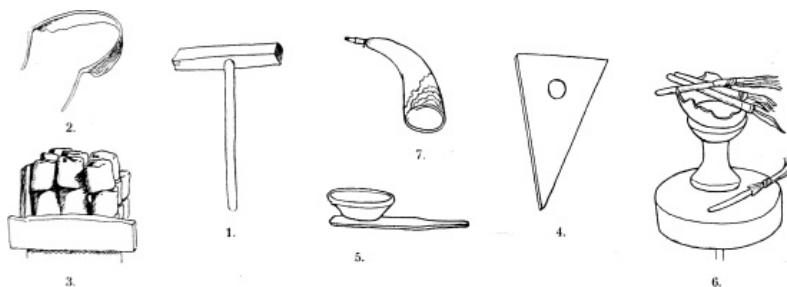
1. Magyaró-Kereke. 2., 3., 5. Magyar-Bikal. 4. Ketesd. 6., 7., 8. Körösfő. 9., 10.
Nagy-Almás.

SZARKALÁBAS, KIS-BABÓS, NAGY-BABÓS, KOSZORÚS, BUZAFÚS, TULIPÁNTOS, SÚNYOROS DISZÍTÉSŰ EDÉNY, B.-HUNYADRÓL.

B.-HUNYADI ÚJ EDÉNYEK. (303)

A FAZEKAS SZERSZÁMAI. (304)

1. Butyóka, amivel fölverik az agyagot a verőszékre. 2. Szelő, amivel vékony forgácsokban leszelik az agyagot, hogy a kavicsok előkerüljenek belőle; könnyű kéz kell hozzá, többnyire az asszony csinálja. 3. Agyagrögök. 4-5. Fakés, amivel az agyagot alakítják a padon; zsendelylapát, amivel a kész nyers edényt a szárító polczra helyezik. 6-7. Ecset s a festék csurrantó tülok.

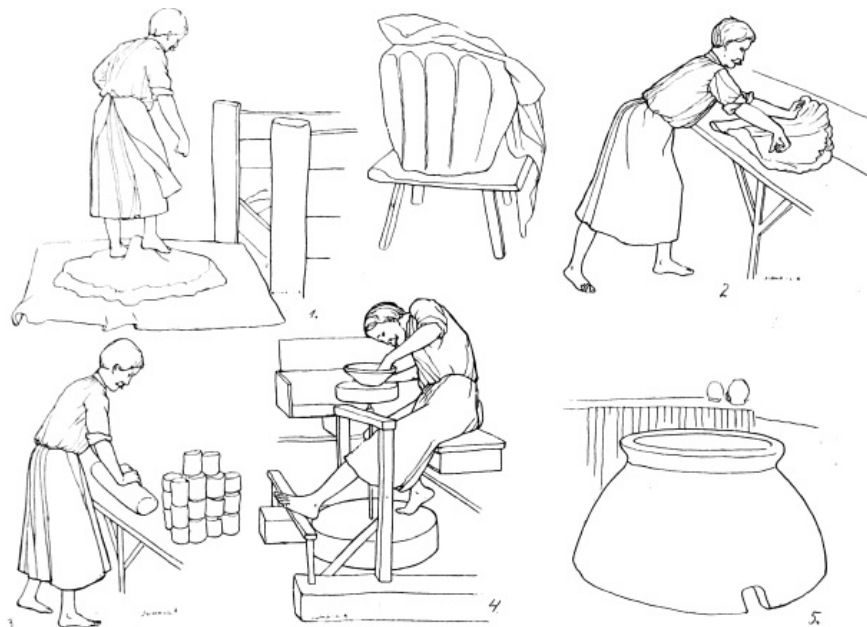

B.-HUNYADI ÚJ TÁLAK. (305)

HOGY KÉSZÜL A FAZÉK? (302)

1. Összatapsolja az agyagot. 2. Húzza föl. 3. Lenyomja. 4. Lyukasztja. 5., 6., 7. Csübe húzza. 8. Fogja a száját. 9. Húzza föl megest. 10., 11. Szájat csücsörít. 12. Fakéssel kerekíti. 13. 14. Hasat csinál. 15. Csinálja ismét, a szája szélit. 16. Fenekszegélyt kerít neki. 17. Feneket bévül takarítja kézzel. 18. Most csinálja kézre a száját körömmel meg csipővel (bőrdarabka). 19. Levágja a padról dróttal. 20. Leveszi készen. (302)

1. AGYAGTAPOSÁS. AGYAGVERŐSZÉK A BUTYÓKÁVAL. 2. AGYAGTERÍTÉS. 3. AGYAGRÖGÖZÉS. 4. A FAZEKAS KORONG. 5. ÉGETŐ KEMENCE. (306)

Itthon a földet béhányjuk verembe, oda né, az ágy mellé. Kis-kapával összevagdalkuk, béáztatjuk. Mikor beázik, beverjük a tőkén, butyókával; aztán szelővel leszeliük. Így lesz a forgács. Az a', lucskos mesterség e'! Lám a forgácsot megest csak áztatjuk, majd letakarjuk zsákkal s megtapodjuk háromszor. Most gyűn a padra. Itt begyurjuk háromszor. Aztán szabjuk, amennyi köll belőle egy fazakhoz.

Mán itt a markomban!... Verem belőle a szelet kifele, a tenyeremben, - most csapom a korongra!... Ehun e! Most csücsörítem... most húzom csőbe... vájom a fakéssel, hogy szélesedjék... mind csak szélesítem... Megvan!... Húzok néki egy degyeget az újjommal, hogy így kerüljék elé a szája... Most fakéssel húzom föl utána újból... csinálunk néki hasát... Most fenékszeget vetünk néki... gömbölyítjük a hast szaporán... Eztán kifogjuk csípni a csipőbőrrel... közbe lehetne az embernek pipálni is, de az agyagtól elnehezedik a pipa... Aztán simítunk... Így... Már most csak megjegyezzük... az újjambögyivel öt karikát a nyakára, egyet a hasára... Lám!... Már most csak levágjuk a korongról a dróttal... Avval osztán kész van a csupor.

És gyöngéden, mintha pihés fecskefiókat emelne ki fészkeből, serény újjai közt emelte át az asztalra a még puha edényt (302).

- Tovább is van még, úrfi lelkem. Hacsak ennyi vón'! E' majd aztán, ha szikkad, kap fület. Egyet, mer' csupor, kettőt, ha rátó (amiben a mezőre hordják az ételt) lenne. Aztán még kicsit ha beszikkad, fehér földdel beöntjük. Földet, a fehérét, Révről hozzák. Abból készül a lugmelegítő, abból a vízmerő fehér kanta is. A csuprot csak kívül öntjük bé fehér földdel, bévül csak a szájánál. Aztán, ha egyszer kiszárad, béarakjuk a csűrben, kemencébe, péntek reggel. Ha megégett, más reggel kiszedjük. Mert a kemencében kétfelül ég a tűz, kilenc-tíz óra formáig, akkor utóbb béfojtjuk és hülni hagyjuk. Úgy! Reggel szedjük ki, szombat reggel. Akkor sorba rakjuk s bévül, egyszer, megöntjük sárga mázzal.

-205-
-206-

RÉGI KALOTASZEGI EDÉNYEK. (SÁRVÁSÁR, NYÁRSZÓ.) (307)

B.-HUNYADI ÚJ EDÉNY. (309)

KANCSÓK A MULT SZÁZAD KÖZEPÉRŐL. (NYÁRSZÓ.) (308)

SZUCSÁK FALUBÓL.

MÉRA FALUBÓL.

A sárga mázat? Az a sárga gelét. Nagy-Bányáról hozzák, az asszony vesződik véle a sörményen, amíg liszt lesz belőle. Ha a sárga egyszer megvan bevűl, a szájjat zöld mázzal kenjük.

A zöld máz? Hát úrfi lelkem, az úgy van, hogy megveszünk egy-egy mihaszna rézüstöt a cigány kolompártól, megégetjük, megtörjük, megszitáljuk és az is az asszony dolga a sörményen. Mán most gelét, egy kicsi szitált porond s a vizes rézliszt, összekeverem, az a zöld máz. Mint az eperfa levele!

Hogy a sörmény?! Az drága kő. Afajta hosszú fekete darócos oláh hozza Páncsicsóról (értsd: Páncélcsehiből, Szolnok-Dobokából). Minden esztendőben két-három versben felvágjuk a küvet rovátosan a kővágóval, szép sorjába, egy irányba.

No, de a csupor! Még egy csöpp munka esik véle is! Az, hogy mikor a szája már zöld, megcsikozzuk a hasát is, végig zölddel, húzunk közibe egy-egy feketét is, fekete borostyánliszttel: újra bétesszük kemencébe, - vasárnapra parádében a csupor! Mer' mán kész. Cifra, úgy-e, úrfi? Az urak munkája nem ilyen ceremóniás? Hej, csak könnyű annak, akinek két bőr van a kezén!

- Micsoda két bőr?

- Hát a keztyű... Az én dógom a csupor. Van olyan is, akit megírnak. Azt béöntjük vörös füstökkel, mihelyt kiszárad; a leány írja rá a barkaságot fehér földdel, a szalúból. Aztán kiégetjük zsengélve, aztán béöntjük fehér gelétmázzal (aranyalak), visszatesszük kemencébe ütet újra, égni, két napra s kész. Mehet vásárra. Mi csak itt járunk hetipiacra, meg olykor Feketehalomra. Egy nap, ha jól megpöködöm a markom, elkészül vagy ötven darab; abból eltörök a kemencében, vagy romlik husz is. Gelétre, bikkfára, mer csak annak a széne (parázs) igazán jó, a' nem ad sok hamut, mind köll a pénz, - de hát egy pöngőt mégis csak megkeresünk így naponta. Abból rámhúztak jövődelemedót hat pengőt, taksadíjjat iparjogba két pengőt. Fizetek. Nem jó szívvel, de meg köll fizetni. Ami marad, abból élünk. Csakis ebből! Ebből bizony, mert nekünk künlévő nincs semmi. Más, vet-arat, abból jut nekünk is picula csuporér'!

Szeretik, amit a jányom ír! Tud ő szarkalábast, kis babósat, nagy babósat, csillagosat, koszorúsat, tulipántost, búzafüst, eresztett sinyórost, szőlőfürtöst, minden csudát. (303, 305, 309) Ami a szalúból telik. Hanem egyre megy a'! Azér' a gelét kilója mégis csak harminc krajcár marad, a porcellánfődet se adja Csoma, a botos, tizenötön alul. Nekünk meg csak az az egy pengő, akihez négyen vagyunk szájjal.

Így beszélt Topó, de azért mosolygott hozzá hamiskásan. És mosolygott a leánya is. Az asszony is, mintha dúdolt volna, mialatt a padlás folyógerendájába horgolt sörménybotját forgatta. Talán éppen azt az ezersztendős verset dalolta, amit Szent-Gellért püspök hallott a kézimalmot forgató leányzó szájából? Mert nem igaz, nem mulik az idő! Itt száz év előtt is így volt és így lesz, ha egy kicsit vigyázunk Topóékra. A magunk, a magyarságunk érdekében.

B.-HUNYADI
VÖFÉLY
KULACS. (311)
(Zöld máz.)

**B.-HUNYADI
TOJÁSTARTÓ.
(310)**

(Zöld máz.)

**(Tiszteres
kissebbítés.)**

- Hát télen?

- Télen? Agyagot inkább őszszel hozunk, két-három szekérrel. Télbe nem esik jól ez a mesterség, itt lucskolódni. Télen? Megyek az udvarba, vágok fát, vakarom a bihalyt, bėjövök, eszek, ha ád az asszony, palacsintát, rétest. Ha az nincs, hagymát. Sokszor meg, ha jól megpirongat az asszony, nem eszek semmit, hanem iszok e' kis pálinkát s haladok el. Hébe-hóba dógozunk. Meg a kitekintőn nézem a menyecskéket is, mikor jőnek a kútra.

Rászólt a felesége:

- Elhallgat kigyelmed!... Hogy a jánya előtt nem süll ki a szeme az ilyen embernek!

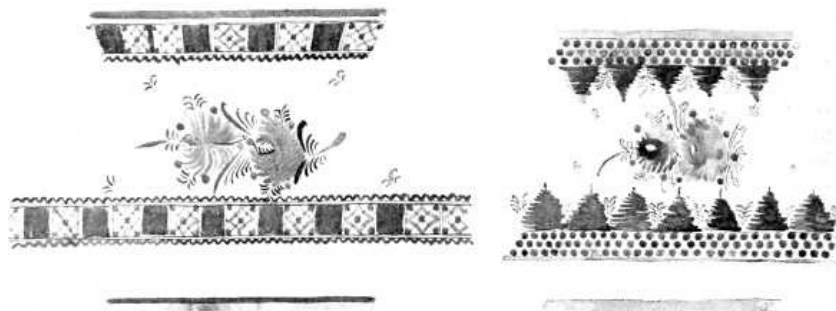
Ezt tanultuk Nagy János Topónál s így magyarázta a mesterségét ő. Már most hozzátehetjük - s ez munkatársunk, a jeles szakértő *Gróó* István vélekedése is a következők folyamán, - hogy bizony az az agyagművesség, ami ma is éledgel Kalotaszegen, úgy technika, mint díszítő művészet dolgában bizony elsatnyult; kevesen foglalkoznak vele, mindössze néhány Topó fajta fazekas mester készít olcsó piaci edényt. A piacra szánt holmit pedig a népes készíti azzal a gonddal, azzal a szeretettel, amivel a maga holmiját. A korongozott edények díszítése szegényes, egyoldalú, szintelen, csak fehérrel cifra a barnás edényen s ritka a barnával díszített fehér edény. De van azért még szép munka is Kalotaszegen: a csempék; ezeket régi jó mustrák után nyomják ma is.

A fazekas mesterség maga a legérdekesebb falusi mesterségek közül való (306).

A bányából hazahordott agyagot a fazekas elteríti az udvaron, jó sokat egyszerre, mert porhanyóbb lesz az agyag, ha soká áll; javítja a fagy is. Amikor arra kerül a sor, hogy munkába vegyék, gondosan megtisztogatják csigától, kövecskétől; különösen a csigahéj és a mézskódarabkák veszedelmei a fazekasnak. Az ilyen észre nem vett, benne maradt darabok oltott mésszé égnék ki a kemencében, az ujonnan készült edényt ugyan nem bántják azonnal, a munka épnek látszik, - de a legelső nedvesebb napon megszívják magukat vízzel s kipattantják az edény oldalát. Ahonnan pedig lepattan az engobe réteg és a máz, ott átszivárog a víz is. Olyan helyt, ahol sok ilyen meszes edény áll egy rakáson, egy-egy borusabb napon állandó a percegés. Ezért ül neki a fazekas a nyers agyagnak és két kézre fogva görbe kését, vékony szeleteket vág az agyagból, hogy megtisztítsa. Erre való szerszámja a szelő. Következik az agyag meggyúrása. A kövecskétől, csigától, ágacsától megtisztított agyag felkerül a verőszékre (butyókával verik fel), de hogy formálhatóbb legyen, előbb jól meg kell gyúrni. A bánffy-hunyadi fazekas lábbal tapodja az agyagot; a rakásnak, amit a földre terít, előbb a szélét tapossa, úgy halad beljebb, a rakás közepe felé; azután asztalon gyúrja tovább, úgy, mint a tésztát. Neki feszíti tenyerét, öklét s lapos lepénynyé túrja szerte az agyagot, majd összehengeríti s addig sodorja, amíg hosszúra nem nyúlik, akár a fonatos kalács tésztája; akkor aztán összehajtja kétrét vagy négyrét s újra kezdi a sodrást. Amikor már jó egyenletes az agyag, aszerint, hogy mekkora edényt akar készíteni, kiméri, kiporciózza az egészet, csak úgy szemmérték után, de elég pontosan. Mert ha egyszer beléfog, jóideig ugyanazt az edény fajtát csinálja; ha váltogatná, nem menne a munka oly szaporán.

-208-

-209-
-210-

«GYÓRI KANCSÓK» DISZÍTÉSE, M.-BIKALRÓL.

(König György gyűjteményében.) (312)

KANCSÓDÍSZÍTÉSEK A MULT SZÁZAD ELEJÉRŐL.

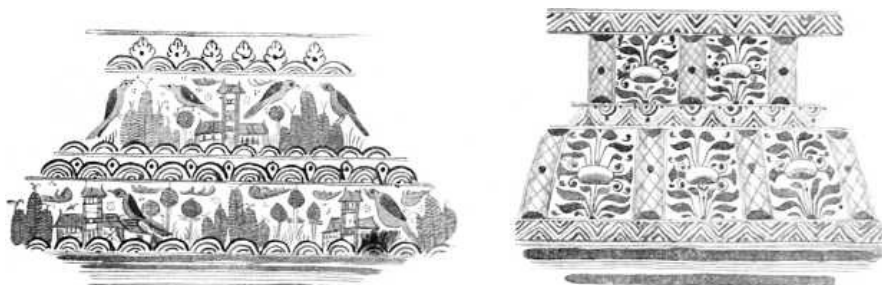
(Magyarókeréke, B.-Hunyad, Zsobok.) (313)

RÉGI EDÉNYEK KALOTASZEGRŐL. (XVII. tb. a.)

RÉGI EDÉNYEK KALOTASZEGRŐL. (XVII. tb.)

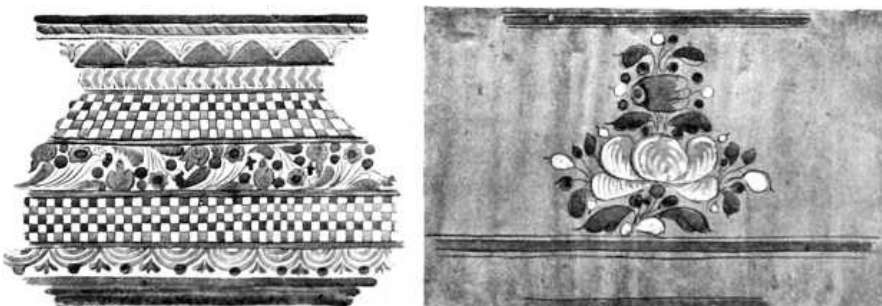

«GYŐRI KANCSÓ» DÍSZÍTÉSE. (GYARMATHY ZSIGMONDNÉ GYŰJTEMÉNYÉBŐL, B.-HUNYADRÓL);

«GYŐRI KANCSÓ» DÍSZÍTÉSE, MAGYARÓKEREKÉRŐL. (314)

TÁNYÉROK A MULT SZÁZAD ELEJÉRŐL (B.-HUNYAD.) (315)

KANCSÓDÍSZÍTÉSEK (M.-BIKAL, ZSOBOK) A MULT SZÁZAD KÖZEPÉRŐL. (316)

Koronghoz ül, bal lábát, amire támaszkodik s mely a tartást adja, felteszi az arra való lécre (a lábítóra) és jobb lábával hajtani kezdi a korongot; innen nyul az agyag után, azt még egyszer szerte szaggatja s jól összetapsolja, mielőtt a korongra tenné.

MAGYARÓKEREKEI KANCCSÓK A MULT SZÁZAD ELEJÉRŐL. (317)

Nagyon ügyes, gyakorlott embernek kell lennie a korongosnak és sok időbe telik, míg belétanul ebbe a mesterségbe. Mert vannak nehéz fogásai, hogy jól és gyorsan menjen a munka. (302) Első törekvése, hogy az agyagtömeg pontosan a korong közepére, a tengely vonalába jusson; ügyes kézzel csapja kellő helyére s azután két tenyerével befogva az agyagot, szinte ránehezkedik az agyagra (2-3), a korongot meg, közben, erősen hajtja. Értzi a forgáson, mikor válik keze alatt az agyag olyan meredek kis dombbá, mely aztán egészen centrális helyzetű. Azután belémélyeszi jobb hüvelykujját erősebben a balt kevésbé és lyukasztja (4.). Ezt a lyukat tágítva öblösíti, nyújtja felfelé a falát, «*csűbehúzza*», lassan vigyázva, hogy az edény fala egyenletesen vékonyodjék. (5., 6., 7.) Igen kell vigyázni a sebesen pergő, lágy jószágra, hogy szerte ne fusson. A szájnál mindig valamivel vastagabbra fogja az agyagot (8.), mert ott szakad ki legkönnyebben; többi részét bátrabban húzza föl (9.). A munka további menete azután ez: száját csücsörít (10-11.), fakéssel kerekíti (12.), hasat csinál (13-14.), csinálja ismét a szája szélit (15.), fenékszeget kerít neki (16.), fenekét bévül takarítja, olyan háromszegletű, de nem hegyes fakéssel, aminek közepébe hüvelykujját dugja a lyukba s úgy forgatja (17.), végkép megadja a szája formáját körömmel, vagy egy bórdarabkával, amelynek csipő a neve (19.). Ha azután a munka eddig sikerült, ha nem «srófos», ha elegendő erős a feneke, levágja a korongról vékony zsineggel vagy dróttal, ráállítja a zsendelylapátra és szikkadni teszi, csak úgy fületlenül. Csak amikor megszikkad valamennyire, akkor veszi le és körömmel bevagdaltván, megvizezvé az a helyet, ahová a fület illeszteni kívánja, a fület tapasztja hozzá. Amikor a nyers edény elég száraz, következik a leöntés (focskolás, engobálás). Finom agyagréteggel, festett iszappal öntik le a szikkadt agyagot s ez a színes iszapréteg ad színt és simaságot az edénynek. Bánffy-Hunyadon a leöntés agyagjának festőanyaga a barnakő (manganhiperoxid) s az ilyennel leöntött edény, ha sikerül az égetés, szép fényes barnásfekete lesz. A fehér agyag engobe is divatos náluk. A fekete edényt fehérrel cifrázzák, a fehérret feketével. Manapság egyetlen díszítő szerszámjuk a festécsurrantótülök (304.), a gurgulyának egy fajtája, a «szalu». Ökörszarvnak a vége ez, amelynek csücskét kifurják és lúdtollából vágott csapot illesztenek beléje. Ha fekete edényt akarnak cifrázni, a tülökbe fehér festéket (agyagot) öntenek s ezt csurgatják belőle, úgy, hogy mindenféle mustra keletkezzen. Ha meg fehér edényt díszítenek, fekete barnaköves festék kerül a tülökbe. Sebesen jár a cifrázó keze, mert a tülökből folyton csöpög a festék s nincs idő «irásközben» a tétovázásra. A cifrázás kis kerek pettyeit is a tülökből cseppentik; a nagyobb pettyeket pedig úgy csinálja a fazekas, hogy egy ujját a festékbe mártja s úgy cseppent az edényre, helyes kerek petty marad az ujjá nyomán. Ecsettel már alig cifráznak Bánffy-Hunyadon; a kaparás, vágás (sgrafitto) pedig soha nem is volt divatban. A cifrázott edény ismét szárad s pihen egy ideig, csak a teljesen száraz munkát rakják a kemencébe, hogy először is kiszáradjanak.

-211-

MÁKÓ FALUBÓL.

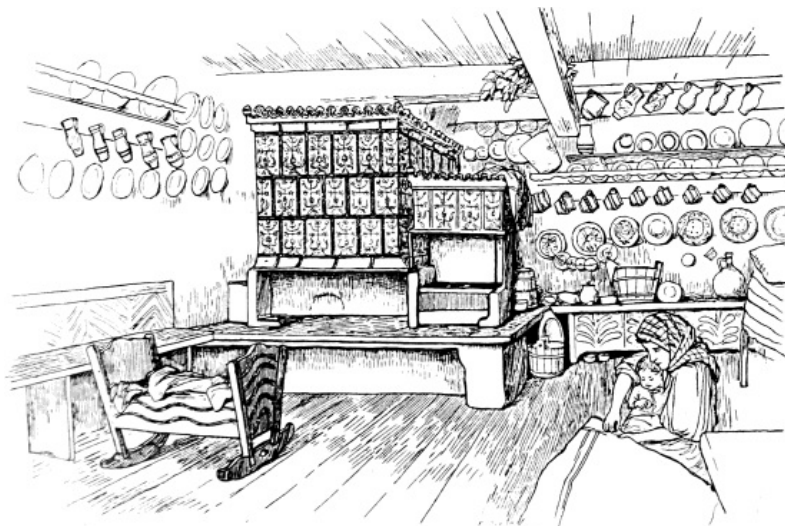
A bánffy-hunyadiak tapasztott kemencéje nyílt katlankemence. Kerek, felül nyílt, fala domborodik, felfelé szűkül s fölül, a pereme, kissé kihajló. Legalul, egymással általellenbe, két nyílás szolgál a tüzelésre. (306)

A zsengetéshez nem szükséges olyan vigyázva rakni be a munkát, mint a második égetéshez, nem kell attól félni, hogy az edényeket összetapasztja a megolvadó máz. De azért gondosan rakja a fazekas, kisebb edényt a nagyobbba, hogy mennél több férjen a kemencébe, mert költséges a tüzelés. Az első, a szárító tűz lassú, majd szítják addig, amíg elég keményre ég az agyag. Az égetés idejét a kemence nagyságához szabják. A jól kiégett mázatlan cserépnek olyannak kell lennie, hogy a hegyes kés ne igen fogja.

Végin jön, de nem utolsó dolog, az edény megmázolása és a máz kiégetése. A fazekasmáz egyszerű ólomház. Főalkotórésze az ólomgelét; ehez vesznek körülbelül félannyi súlyú kvarczt (kavicsot, békasót), igen kevés borokalcitot és kaolint. Mindezt, hogy egyenletes legyen, gondosan, lassan megőrlik kézimalmon, őrlés közben vízzel föleresztve s ha a lecsurgó máz nem elég finom, ha még szemcséit érezni az ujjak közt, át «örményezik» még egyszer. Ez hosszú, időemésztő, fáradtságos munka s a fazekasok legfőbb vágya, hogy valami tökéletesebb őrlőszerszámot szerezhessenek be. Vastagon megmázolva kerül az edény másodsor a kemencébe. Most már igen vigyázva rakják, nehogy összetapadjanak, amikor a tűzben megolvad a máz. Amikor megtelik a kemence, tetejét megrakják cserépdarabokkal, mert azok átteresztik ugyan a levegőt, de a meleget valamennyire mégis megmarasztják. Az égetéshez is érteni kell. Némely kemence oldalán kis üveges kukucsáló lyuk van, azon ügyeli a mester, megolvadt-e eléggé a tűzben a máz s eszerint igazítja a tüzet. Csak jóval a tűz

MAGYARÓKERKE FALUBÓL.

KALOTASZEGI KEMENCE. (318)

A bánffy-hunyadi korongolt edények (309) ornamentikája, mint már említettük, nem gazdag, kevés motívummal írják. Diszító formáik nagyobb része geometrikus. A legékeőbb tálat, például, középen egyetlen tőből kinövő három nagy kelyhes tulipán, néhány kisebb inda és virág diszíti (a.). A nagy kelyhek szélét pettyek veszik körül s az indákat túskeforma, szaluval csöppentett diszítés borítja. Ennek egyszerűsített változata az, amelynek közepét egyetlen virág foglalja el (mintha letépték volna) s a csonkaságért kárpótol a félköríves, kunkorodó vonallal töltött gyűrűs fríz, mely a tálon körülfut (b.). Csinálnak Bánffy-Hunyadon olyan tálat is, amelyeknek közepét fenyügaly- (csetenye) forma diszítés tölti ki, vagy úgy, hogy egymás mellett (c.) állanak a galyak, vagy egy középpontból ágaznak négyfelé (d.). Az ilyen csetenyés diszítést úgyszólván megteremti maga a szalu; varrásban, faragásban nem is fordul elő ilyen motívum. Így teremnek a tálon körülfutó körök és hullámos vonalak is, - csak oda kell tartani a csurgatót a korongon pergő edényre s ha ügyel a fazekas, a folyton ömlő kis tülök nyomán szabályos vonal keletkezik. A kört s a hullámvonalat szeretik; akad azonban egyenes vonalokból szerkesztett saktáblaszerű diszítés is (e.), amelyen minden második mezőt kipontoznak; van olyan, amelyen egy nagy csigavonal alkotja a diszítés magvát, ebből küllök erednek, közben nagyobb és kisebb pontokkal (f.). A tányér peremén, mint a legtöbbször, itt is hullámvonal fut végig. Arra is van példa, hogy a tál közepére meghajlított vesszőt rajzolnak (g.) s erre bogyókat; olykor a tányér egész fenekét egyetlen sűrűen sodrott csigás vonal foglalja el. A földöket is egészen úgy diszítik, mint a tálakat.

-213-

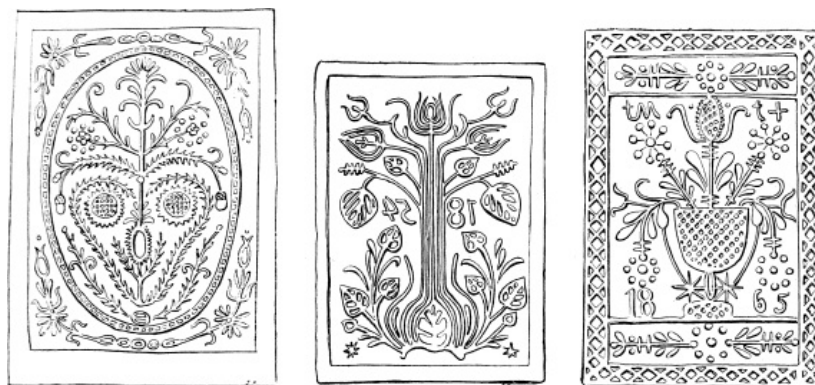
LUKÁCS MÁRTON
FARAGÓ KÁLYHA
CSEMPÉJE, B.-
HUNYADON. (319)

A fazekak diszítésében is találunk egynehány típust. Kedves cifrájuk, például, a félköríves fríz; a félköröket pettyek, megkunkorodó vonalak (h.) és fenyügalyforma figurák élénkítik; megvastagított, hullámvonalas indával is szívesen diszítik a fazekat (i. j.). Azokat a sajátos alakú, ételhordásra készült fazekakat («rátó»), amelyeknek fogantyúját a perem diametrális pontjairól áthajló íves abroncsféle képezi, rendszeren függőleges osztású ornamentika diszíti; mintha dongákra szelnék a felületet a pontsorok s az így kapott mezőkbe illeszkedik a fenyügalyacska, vagy valami színes virág (k. l.). Eredeti

kalotaszegi fazekasmunka a vőfélykulacs és a tojástartó. (310-11). A vőfélykulacsot hat egymásra helyezett kis kulacs, illetve hordócska képezi, amelyek azonban közlekednek egymással; úgy van készítve, hogy szíjra akasztva hordhassák. Testvére ennek elmésség és újság dolgában, a fantasztikus koronának épített tojástartó; alsó része széles abroncs, ezen áll két egymást derékszögben metsző ív, úgy az alsó tartó rész, mint az ívek, meg vannak rakva kisebb csészékkel és madáralakokkal. Mindkettőt zöld máz borítja, írott cifrázás nincs rajtuk.

A kalotaszegi fogasok és tálások legfőbb, legbecsesebbnek tartott ékessége azonban nem a kalotaszegi edény, hanem azok a régibb színes, ónzománcos edények, amelyeket ők győri kancsóknak, győri edénynek hívnak; kivitelük csinosabb, színesebbek, rajzosabbak, hogyne kedvelnék! E győri kancsók a kereskedelem révén jutottak Kalotaszegre s nem lehetetlen, hogy az első példányok éppen győri műhelyekből kerültek a vásárookra, bár az sem lehetetlen, hogy a régi győrvásárhelyi műhelyek is gyártottak ilyesmit s a győri elnevezés a győri elnevezésből származik; a nép ma szelvében azt tartja, hogy elsüllyedt már az a bánya, ahonnan e kancsók agyagját ásták. Annyi bizonyos, hogy hasonló holmival, a múlt század közepe táján, még telve volt az egész Felvidék és a Dunántul. Legjobban megbecsülték Kalotaszegen s itt maradt belőlük legtöbb. Annak a virágzó agyagiparnak a termékei ezek, amit a céhbeli, ónzománchoz értő fazekasok műveltek az egész Felvidéken, kezdve Pozsonytól egész Sárospatakig. Kevesebb került Kalotaszegre azokból az erdélyi szász kancsókból, amelyek technika és rajztudás dolgában felette állván az előbbieknél, könnyen felismerhetők.

Az agyagipari tevékenység, mely a kalotaszegi házakat is ellátta parádés cserépedénnyel, a XVIII. század elején már igen élénk; sokat nemesített rajtok a Habánok bevándorlott törzsének tudása, de ornamentika dolgában teljesen helyi jellegű, népies ízű maradt mindvégig. A XVIII. század hetvenes és nyolcvanas éveire esik e fazekasság fénykora. Ornamentikája dús, az egész edényt elborítja, de eredeti, nem érzik rajta túlságosan a barokk hatás; a rajz gondos, elég finom, egyenletes, bár nem oly tökéletes, mint az első habán fazekasok munkáján. A XIX. század elején azonban - úgy látszik, a külföldi gyárak versenyének hatása alatt, amely kiszorította fazekasaink munkáit az úri házakból, - erősen hanyatlak a technika, sőt az ornamentika is módosul, silányodik. Az ónzománc már nem oly fehér, hanem fakó s likacsos; a rajzon látszik, hogy sebbel-lobbal van odavetve, - de maguk az ornamentális formák népiesebbek, eredetibbek lesznek. Még a XVIII. század második felének díszítvényeiben sok a közösség a morva és cseh fazekasmunkák ornamentikájával, de a következő században már megszakad ez a kötelék. Látszik, hogy a céhbeli fazekas nem vándorol el messzire, hanem otthon tanul, kevesebbet tud ugyan, de cifrája eredetibb lesz s inkább a népies szűr és subahimzések felé húz. A múlt század közepéig haldoklik nálunk ez a technika, végre is elpusztul, hogy helyet adjon az engobbal dolgozó fazekasságnak. Innen datálódik agyagiparunk elparasztosodása. Azok a képeink, amelyek ilyen Kalotaszegen talált győri kancsókról készültek, módot nyújtanak, hogy az ónzománcos fazekasság fejlődésének fókáit megfigyeljük, már amennyiben ez a módosulás az ornamentikán is meglátszik. Színes táblánkon (XVII. tb.) például, mellképpel díszített szász kancsó van; a szász fazekas munkája a XVIII. század második felében igen gondos, - ornamentikája nem népies, de a rokokó figurákat ép úgy, mint a szenteket, elég jól rajzolja meg. Szász ember munkájának látszik még ugyanezen a lapon két kancsó amelyek az arcképesnél valamivel később készülhettek. A többi edény azon a lapon, magyarországi készítés; háromnak kiterített rajza 1780 tájáról való és jó mutató azokból a gonddal, szeretettel cifrázott edényekből, amelyek abban a korban kapósak voltak; a felület beosztása elég szigorú mind a három darabon, vízszintes övek futnak körül a kancsó testén s ezek az abroncsok, ha keskenyek, egészen geometrikusak, ha szélesebbek, egyszersmind szabadabbak is; napraforgó rózsája, levélfüzér- vagy hullámvonal alakú figurákat adnak. A kancsó hasán maradt legszélesebb övbe jönnek a legjelentékenyebb díszítések. Színes lapunk e három kiborításain a díszítéseket, edényből kinövő bokor, vagy egyes nagyobb letépett virágok képezik, erősen körülhatárolt mezőben, - de van szabadabb kitöltés is. Így egy Gyarmathy Zsigmondné gyűjteményéből való kancsón (314), két övben egymás fölött, tornyos házakat, jegenyéket s a jegenyében óriás madarakat látunk. Divatos a kockás minta is a XVIII. század vége felé (XVII. tb.). Ékesek a mesterségkancsók, olyanok amelyen egy-egy mesterség szerszámai vannak megrajzolva. Legkedvesebb állatja ez időben fazekasainknak a szarvas (313); a madár és a nyul később lesz divatos (317) s az a két kancsó, amelyeket ezek az állatok díszítenek, már a hanyatlás korából, a XIX. század legelejéről való.

a) b) c) KIS LŐRINC EZERMESTER KÁLYHACSEMPÉI, KETESDEN. (319)

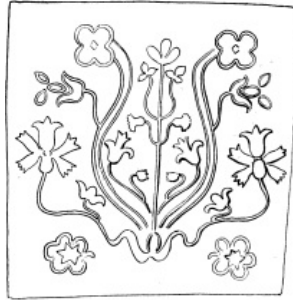
(A csempék körülbelül háromszoros kisbbitésben.)

**KÁLYHACSEMPE KIS-
PETRIBŐL. (320)**

**BÁLINT JÁNOS
KÁLYHACSEMPÉJE,
SZTÁNÁN. (321)**

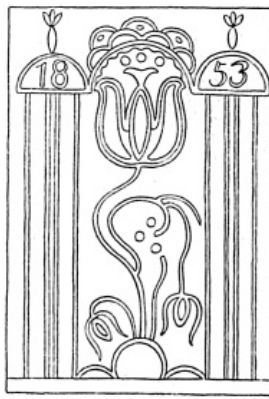
**KÁLYHACSEMPE
BOGÁRTELKÉRŐL. (321)**

MAGYAR GYERŐ MONOSTOR. (322)

M.-VALKÓ.

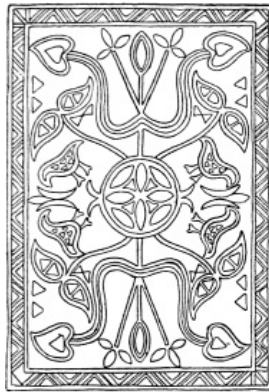

MÁKÓ. (323)

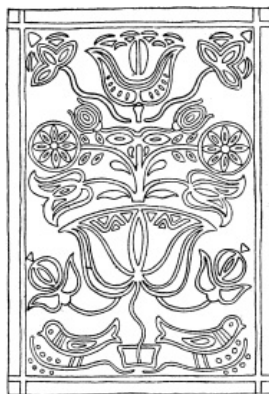
Undi Mariska gyűjtése.

INAKTELKE.

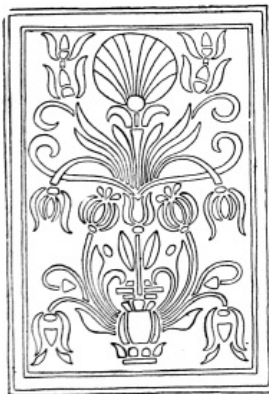
M.-VALKÓ.

MÁKÓ. (324)

M.-VALKÓ.

M.-VALKÓ.

M.-GY.-MONOSTOR.
(325)

Undi Mariska gyűjtése.

M.-VALKÓ.

A lassú hanyatlással az ornamentika módosulását követhetjük tányérjaink rajzain (XVII. tb.). A két külön álló tányér 1800 tájáról való (315) s egykoru velük a színes lap két tányérja. A színes lap másik két tányérja 1830 felé készülhetett s díszítésük már igen messze áll a József császár korabeliektől. Apróbb, pávatollra emlékeztető szálak nőnek ki sűrűn a szárból, a rózsza, vagy margitvirág újabb, apró leveles ágat hajt s a nagy rózsából fakadó hajtások ágain kisebb virágok ülnek, egészen a mi népies ornamentikánk felfogása szerint. Sűrű levéllel benőtt hullámos menetű indák is divatosak, olyanok, amilyent szúcseink szoktak kivarrni; a színes lap egy kancsóján meg épenséggel ki vannak rajzolva a nagy rózsákban a himzett szálak vonalai. E korból, az önzománcos fazekasság haldoklásának korából való a színes lap négy kancsója. Szövegábráink között, kiborításban, látható két M.-Bikalról és két Zsobokról való kancsó; köztük legrégebb a sárgazománcos zsoboki (1810-20 tájáról), (312. 316).

Bezzeg más a kalotaszegi agyagművesség gyöngyének, a kályhacsempéknek disztése! Annak a gazdagságnak, eredetiségnek, annak disztó erőnek láttára, igaz gyönyörűséget érezhetünk.

BÁCS FALUBÓL.

A régi erdélyi kályhacsempékből a Kolozsvári Erdélyi Múzeumnak, Budapesten az Iparművészeti Múzeumnak igen becses példányai vannak, de a kalotaszegi kályhák, bár atyafiságban állanak velük, sokkalta becsesebbek számunkra, mint azok, mert motívumaik eredetében magyarabbak. A XVII. és a XVIII. századbeli városi kályhás mesterek munkáján, minden magyarságuk mellett, érezzük a renaissance és a barokk hatást, hol gyengébben, hol erősebben, - a kalotaszegi csempék disztése tiszta, zavartalan megnyilatkozása a népies felfogásnak és képzeleterőnek. E csempék régiek, vagy legalább is régi, egy-

két száz éves minták utánzatai. A régi minták utánzása sohasem történt s nem történik némi módosítás nélkül. A lány hársfa, amibe a csempék cifrájának viszáját faragják, megengedi könnyen a változtatást s a faragó ember, ha egyebet nem változtat nagyapái mintáin, hát megtoldja a saját esztendeje számával; bizonyos, hogy az idők folyamán másolás közben történt apróbb változtatás magán a díszítésen is. A régi városi, céhbéli kályhások munkája befolyással volt a kalotaszegi fazekasokra is, mint ahogy viszont a céhbéli mesterek népiesen magyaros felfogása érvényesült a renaissance és a barokk-stilus korában. Ami idegen stilusbeli elemet átvett a XVII. és következő századok folyamán a kalotaszegi kályhadíszítés, azt a minták utánzóit, vagy mondjuk inkább szaporítóit s megújítóit szépen kiküszöbölték onnan, úgy, hogy most alig ismerünk rajtuk idegen stilus hatásának nyomaira. Felülőbb az, hogy idegen technika díszítő elemeit keverték a cifrázásba; legtermészetesebb, hogy olyan vésett, geometrikus tagolású rózsákra is akadunk, amilyent az utcaajtó félfaira is vésnek, mert hisz a kályhacsempe mustráját is vésik; sok a régi varrottasi motívum is. Akad, itt-ott, egy-egy kellően meg nem értett renaissance elem is, például kagylóforma (amely apránként székfűvé vált), olyan oszloppár szélről mely a barokkban ívet tartott, már egész népies elváltoztatással. Legszokásosabb díszítés az egy töből eredő hatalmas bokor, amelynek lombjai s virágai, több-kevesebb szabadsággal, olykor egész szigorú tengelyes szimmetriával töltik be a csempe hosszúkas négyszögű mezejét. Hogy ez az ideális lombzat mennyire változó, mennyire különböző művészi jelleg dolgában, azt a rajzokból is látni, pedig ezek nem mutatják a domborodást. Egyiken, amit gyerőmonostori Debreczeni János gondolt ki s Undi Mariska fedezett föl, laza, vékony indák nőnek ki egy edényből s a gyöngéd, hajladozó ágak rózsái, tulipánjai, gyöngyvirágjai is könnyűek, oly finomak (322/2), hogy még aki nem hivatásos ornamentikus is, át kell, hogy érezze ennek az ideális virágzatnak az üdeségét. Másutt (319 c.) egy jókora kosár az ornamentális szerkezet súlypontja s ebből nőnek ki a laza virágos és leveles ágak, amelyek között csak egy, a középső virág (a régi erdélyi himzésekről ismerős) erőteljesebb s ez végzi be, fölfelé a kompozíciót. Páros tömegelosztást, mondhatni két súlypontot látunk a 323. ábra 3. rajzán, melyen a befoglaló idom elliptikus, a díszítés töve szívforma s ebből ered a két nagy rózsza. Néhol az edény, amelyből a bokor kinő, aránytalanul kicsiny, mint egy Mákóról való csempén (324/2) pedig a belőle eredő hatalmas kehely, mely uralkodik az egész mezőben s mintegy második tövét képezi a többi kinövő ágak és virágnak, igen súlyos. Hogy elvész alatta a két kis madár! Ez a díszítés különben, különös, szokatlan felépítésének ellenére vagy talán épp ezért, egyike a legbájosabbaknak. Éppenséggel nem organikus egy Magyar Valkóról való kályhacsempe ornamentikája (324/3): tövét hatalmas virágkehely képezné, de a kehely kicsiny edényt fog körül s ebből erednek a keresztforma merev szárak, amelyek igen régi, XVII. századi szabású virágokat hordanak; úgy látszik, ez esetben két különböző csempedíszítésnek nem sikerült összeházasításával van dolgunk. Azok közül, amelyeknek elosztása hossz tengelyes, említsünk meg még kettőt; az egyiknek (323/1) középső virágja a XVI. század legelejének díszítményeivel rokon, a másiknak (325/3) egész felépítése, sőt motívumai is a gótikára emlékeztetnek. Mindkettő Magyar-Valkóról való. Történeti nevezetességű az a csempe, amelyet ugyancsak Undi Mariska talált és rajzolt le Gyerőmonostoron (321/1); mintáját Debreczeni Pál, Debreczeni Pál, a «Kiovi csata» szerzőjének, Debreczeni Mártonnak testvére gondolta ki. Érdekes benne, mint ölt a kehely, melyből a bokor ered, virágformát. Centrálisan arányos minta, tehát olyan, amelyik alulról s felülről egyaránt nézhető, kevés van Kalotaszegen. Egyet mutatunk be ilyent. (324/1) ugyancsak egy igen régi formáját; rajza a XVI. század elejéről eredhet, abból a korból, amikor Erdélyben a haldokló gótika ornamentikája keveredni kezd a magyar népies elemekkel, aminthogy ez a dályai templom festett menyezeten és az óralljaboldogfalvi templom ablakbélletein is látszik.

-218-

-219-

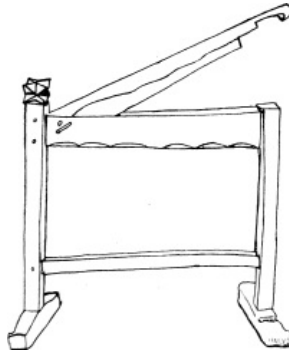
KENDERÁZTATÓK. (326)

KENDERTÖRÉS. (327)

KENDERTÖRŐ (NYÁRSZÓ). (328)

**KENDERTILÓ (KETESD).
(331)**

TIOLÁS. (329)

TIOLÁS. (330)

**TIOLÓ ASSZONYOK,
KÖRÖSFÓN. (332)**

A férfiember dolgával s a közösen végzett munkával foglalkoztunk eddig, - szóljunk most arról, ami javarészt a fehérnép munkája, amit a nők végeznek. (326-351.)

Szabó Pali Püspök felesége, Léti Annus asszony oktatott bennünket Magyar-Bikalon, mint készül az a pompás vászon, a kalotaszegi híres fodorvászon, amire «írás-után» varr a fehérnép. Beszélt Annus asszony szaporán s eközben még szaporábban kapkodta egyik «fűkender»-t a másik után a «hehelő»-re.

... Hogy van-e munkánk véle? Elhiszem! Kilencvenkilenc munkája vagyon a kendernek, drágám!

- Épen kilencvenkilenc?

Jórészt. Mert mán a főd is! Válogatni kell azt. Csak az a helyes néki, aki torha, jó puha, meg egyenes, az az ügyes kenderes főd. Azt oszt' télbe marhaganéval jó vastagon megganézzák az emberek, márciusba megugarolják, májusba keverik újból, megszántják mag alá, elvetik s beléboronálják. Mer' minden rendes háznak szokott lenni kenderes fődje, olyan egy vékárul vetett, de soknak csak félvékás. Hogy mennyi terem? Egy vékáról megterem négy kalangya, egy kalangya pedig huszonnyolc fű. Hogy mennyi vászon telik belőle? Telik vastag is, meg vékony is, vagy száz sing; egy sing négy fertály, éppég négy arasz, mert mi csak úgy mérjük. A vastag vászon? A' négy nyüstös, a vékony csak kettő.

TIOLÁS. (334)

TIOLÁS. (333)

TIOLÁS. (335)

**«FŰ»
ÖSSZEFOGÁS.
(336)**

HEHEL (KETESD). (338)

ECSELÉS. (337)

HEHELÉS. (339)

ECSELÉS. (337)

**FONÁS A
GUZSALYRÓL
FONÓKERÉKRE.
(344)**

MOTOLLÁLÁS. (346)

**FONÁS
GUZSALYON.
(342)**

**HEHELŐ ASSZONY, EGY «FŰ»
KENDERREL, M.-BIKALON.**

(340)

KENDERTÉPÉS, KÖRÖSFÓN.
(341)

FONÓKERÉK S GUZSALY
(M.-BIKAL). (345)

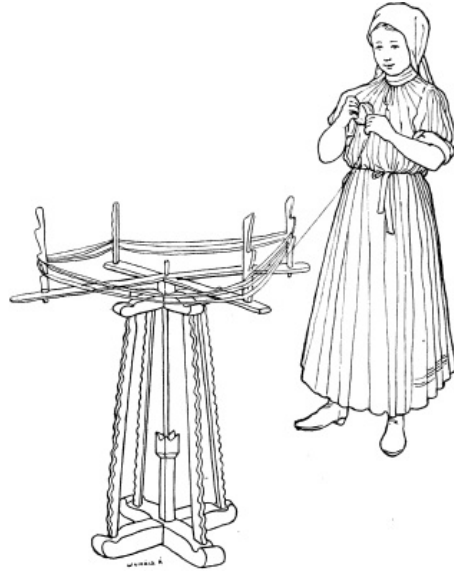

GUZSALYFONÁS ORSÓVAL,
KÖRÖSFÓN. (343)

Jó. A mag hát künn van, a földbe. Ha esőt ad a jó Atya, akkor lesz szép a kender. Nem gyomlálunk. A mag tizenhárom hétig ül a földben. Aratástájt lesz csak véle dógunk: akkor nyújjuk ki a virágost, rá három hétre (szeptember) meg, nyújjuk a magoskendert. E mán asszonymunka, ebbe az ember nem elegyedik. A nyúvés? Három markot nyüvünk egy fúbe, békötjük s odaállogatjuk csomóba, - ott «megüvödik» s negyednapra kiterítjük, ott a földjin. Ott is marad, amíg megszárad. Akkor szekérre teszik s hazahozzák az emberek; itthon a csürbe leteszik s elcsépelik. A magot is még az emberek szórák föl. Az asszonyok újból felkötözik, tizennégy fúbe egy-egy csomót s kirakjuk őket az ereszhéjjára, telelni. Tavasszal, Szent György nap után, elvisszük a tóba, eláztatjuk. Ha tó nincs, - mer' nekünk sincs, - ahol vizet kapunk, oda, a réten a göbölydékekbe, ahol a hóvíz megmaradt. Kövekkel lenyomjuk. Ázik vagy két hétig. Aztán kivetjük, szétterítjük s megszárad. Itthon elcsapjuk, tillóval. Elcsapás után megheheljük; először levevődik róla a jobbik szösz, a tövi szösz (abból kerül az osztovátára a nyújtó-szál), aztán a hegyi szösz, ami a behelen megmarad (abból adják a beverő szálat), - ehun e', ami a karomon marad föltekerve, e' pedig a fűkender. Eztán letesszük a pincébe, hogy pihenjen. Amint és az eső, akkor ecselejük, - tövirül jön a pátyaszösz, fejrül az ecseleszösz. Hogy miért akkor, amikor és az eső? Mer' akkor nem kopik úgy, nem fullasztja a szegény asszonyt annyira.

CSÜLLÉS A VETŐKARÓRÓL. (348)

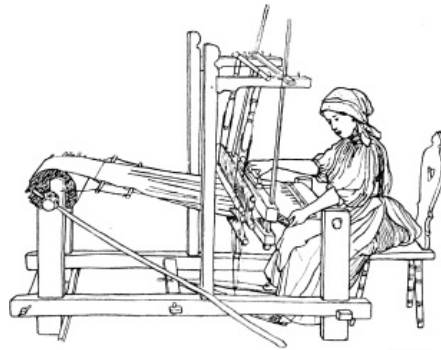
VETŐKARÓ. (347)

TEKERÉS. (350)

VARRÁS. (351)

AZ ESZTOVÁTA MELLETT. (351)

(B.-HUNYAD).

Hogy aztán? Van még véle munka, van, aranyom úrfi, elég. Fűkendert, hét fűt, feltépünk egy guzsalyra, aztán azt fonjuk «nyújtani» orsóval, vagy guzsalyról a kerekre (a rokkára), ha akinek a keze fárad. Így készül a vékony fonál. Annak a sárga fodorvászonnak, akit úgy szeret az úrfi, annak, édes, ilyen vékony fonál a nyújtószála is, meg a verőszála is. A fonalat aztán felmatoláljuk az orsóról a matolára. Mikor tíz pászma egy darab (negyven «íge» egy pászma; egy íge négy szál), levesszük a matolláról s vetjük rá a többit.

Mikor minden asszony elvégzi, lesz a szapulás. Ki milyen ügyes gazdasszony, de mán Szent Pál nap után nem soká hagyhatjuk. A szapulóba kereken, jó lucskosan, belérázzuk, husz-harmincat, egy szapulóba, - béterítjük lepedővel, a «hammassal», ráteszünk két véka rostált cserfahamut s egy nap mind szapuljuk, főzzük, öntjük, mellőle egy asszony sehá nem mehet. Tüzesített kővel forraljuk éjfélig is. Megforgatjuk, ha fótos, úgy pállózzuk (páraban melegítés) újra, hajnalig is. Egy nap s éjjel asszonynak nyugodalma nincsen, hogy fekete ne maradjon. Régente, még reggel egyszer kirázták s kezdték újból. No!... Mikor fehér, kimossuk tiszta hideg vízben a kútnál; itt, Bikalon, ki van erre nevezve a Fűzkut, ott mossuk, - kicsavarjuk, kirángatjuk, spárgára, itthon az udvaron, kitegetjük. Megszárad, mikor milyen idő van, két nap alatt is, három nap alatt is, akkor kirángatjuk. Szegény asszony! csoda, hogy meg van a lelke!... Feltesszük a tekerőre s a tekerőről gombolyégba szedjük, osztég a nyújtót megvetjük a vetőkaróra s leszedjük, - most kerül az esztovátára...

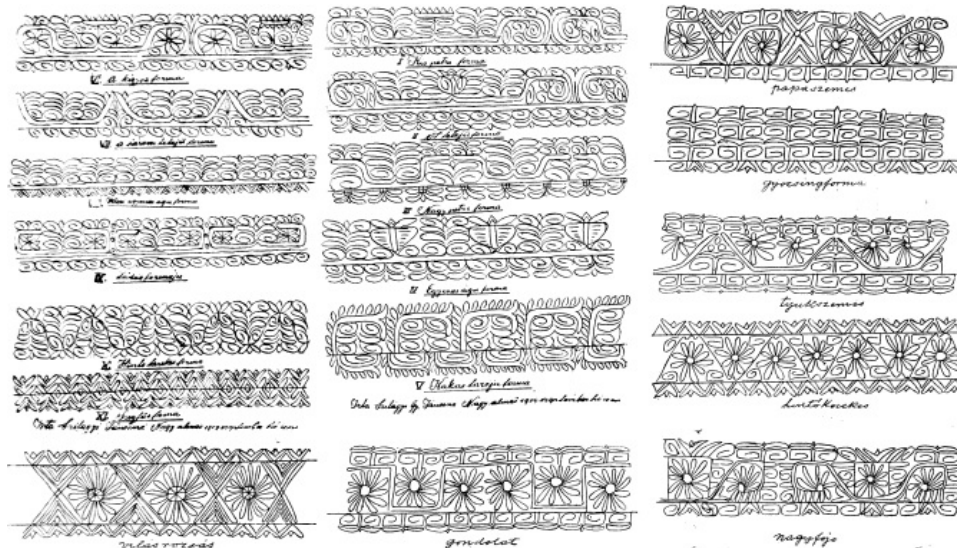
Így a munka a szöszzsel is, akiből a verőszál lesz. De a szöszt nem lehet kerekkel fenni, csak orsóval.

Hogy mitől lesz fodros a vászon, amikor lekerül az esztovátáról?... Az asszony munkájától, csak. A mi verejtékünkötől, úrfi aranyom! Belényomjuk a vásznat egy csöbör vízbe s verjük a kis székhez, szaporán, sokáig. Ha jó súlyosan fontuk az orsóval, girengyeznek (göröngyösödik), megfodrodik, - a' lesz a fodorvászon. Mert, hej, szép is a'! Koporsómban is jobban pihenek meg, elhiszem, ha a' lesz párna a fejem alatt...

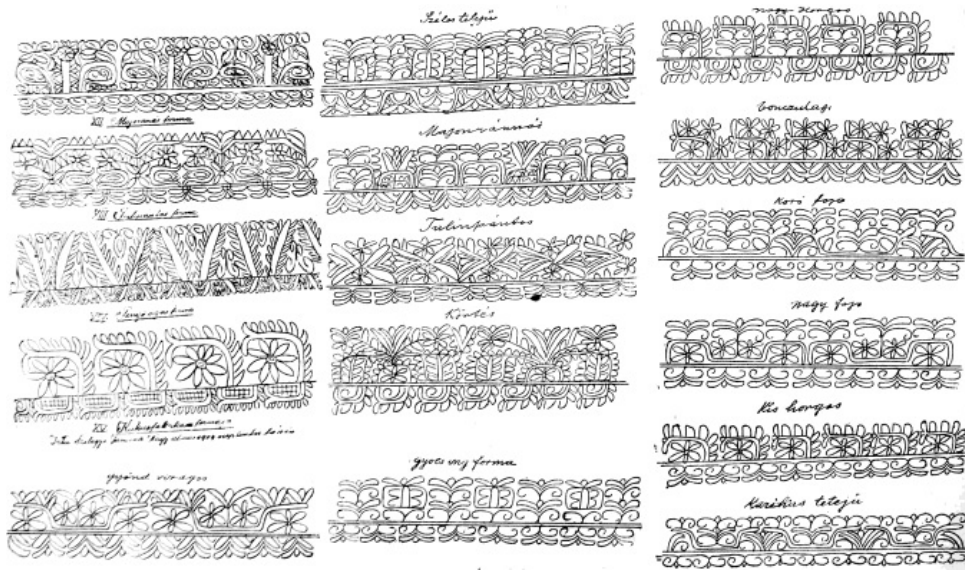
Erre a szépséges fodorvászonra került hajdan - kerül még ma is, de már ritkábban, - a varrás, az írás után való varrás. Mert ez a szép, ez a művészi, nem pedig az az emésztő tucatmunka, ami «kalotaszegi varrottas» néven kerül ma piacra s ami kenyérkeresetnek kenyérkereset, de a művészetnek semmi köze hozzá.

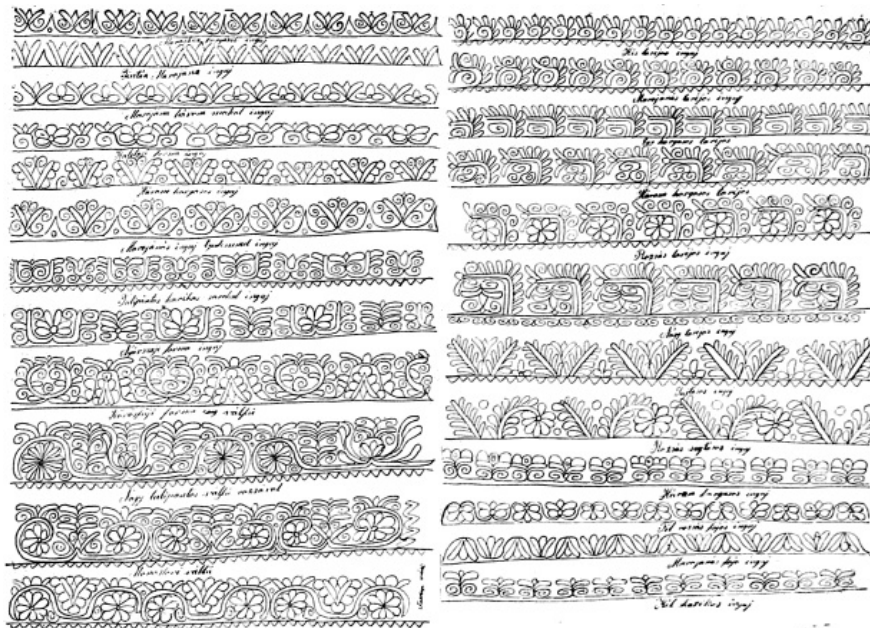
EGERES FALUBÓL.

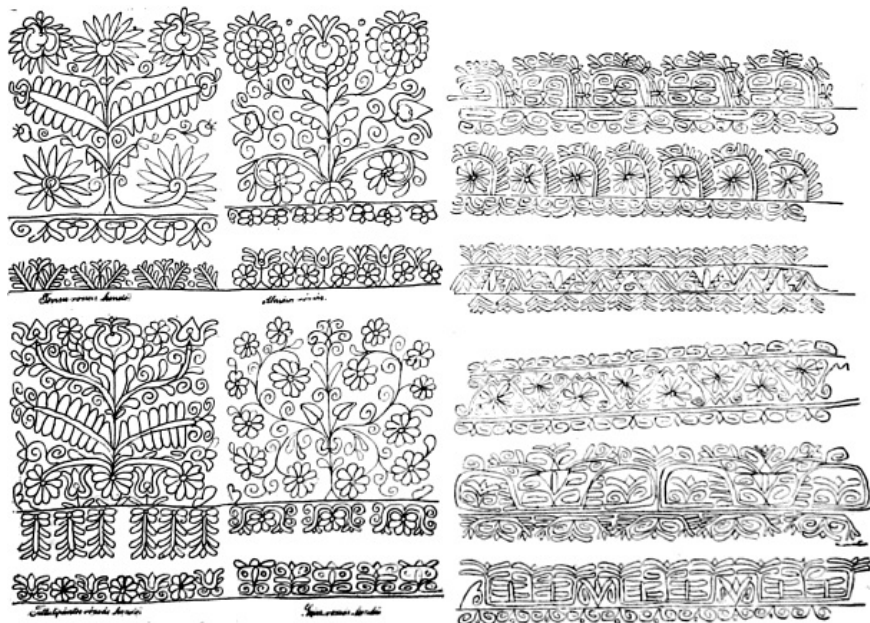
ÍRÁS. (352)

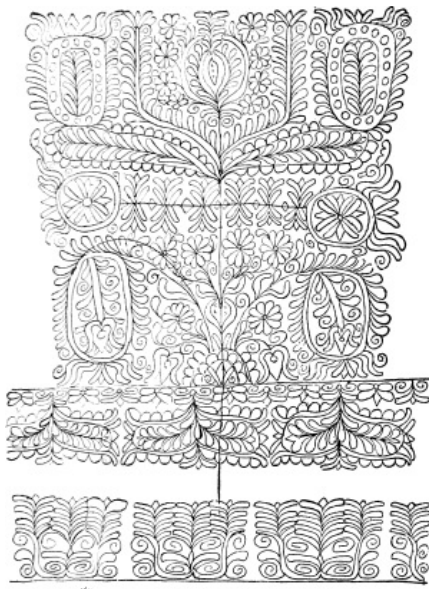
IRÁS. (353)

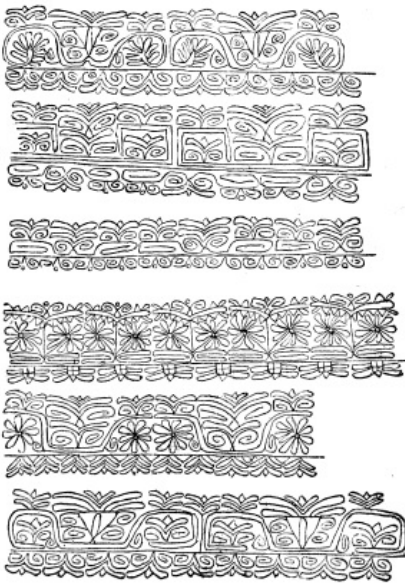
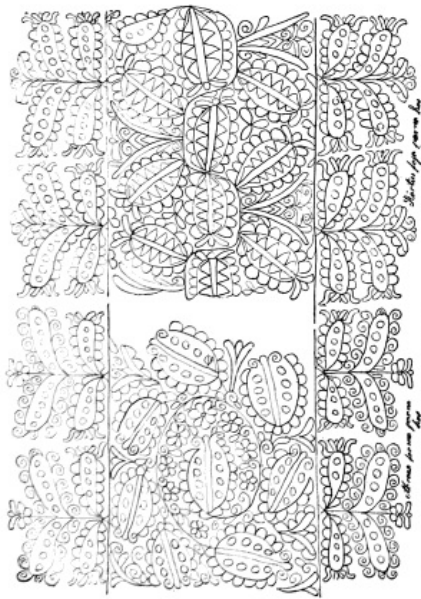
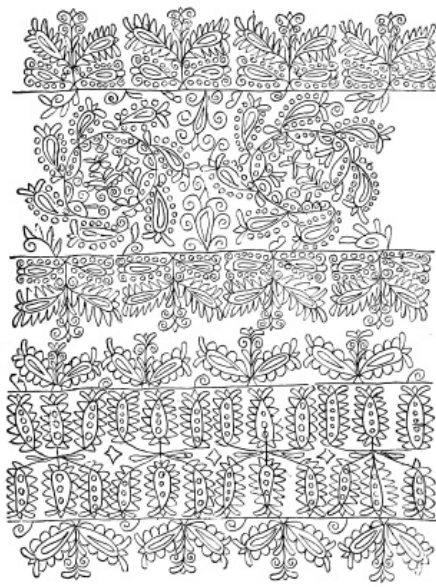
IRÁS. (354)

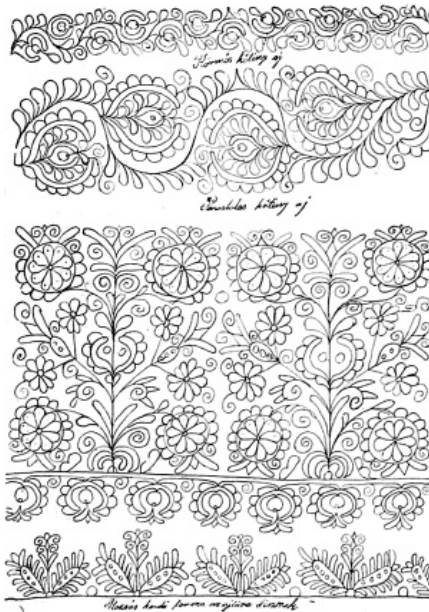
IRÁS. (355)

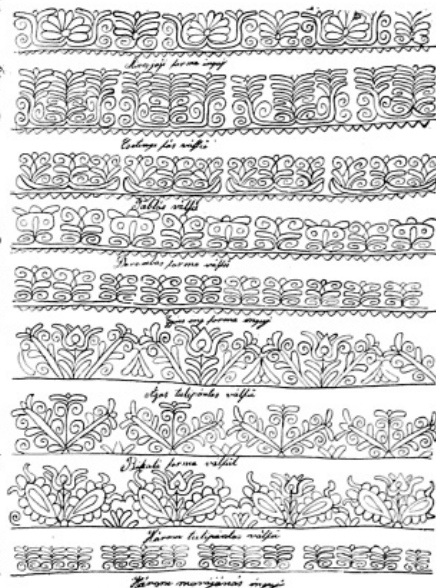
Kocle sig forma a rugărij, sigide vult

IRÁS. (356)

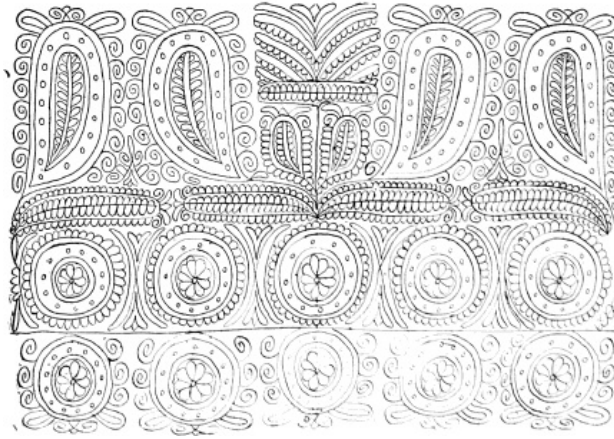
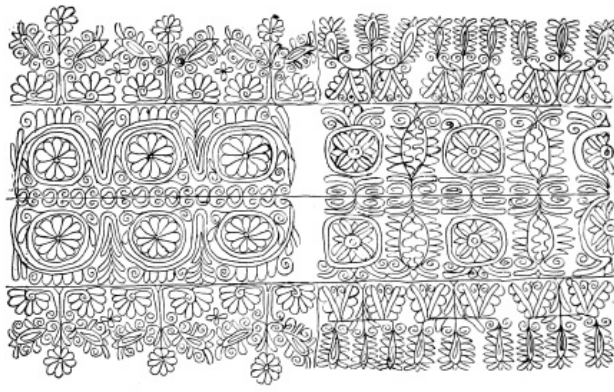

Alcasi kandi forma rugărij a vult

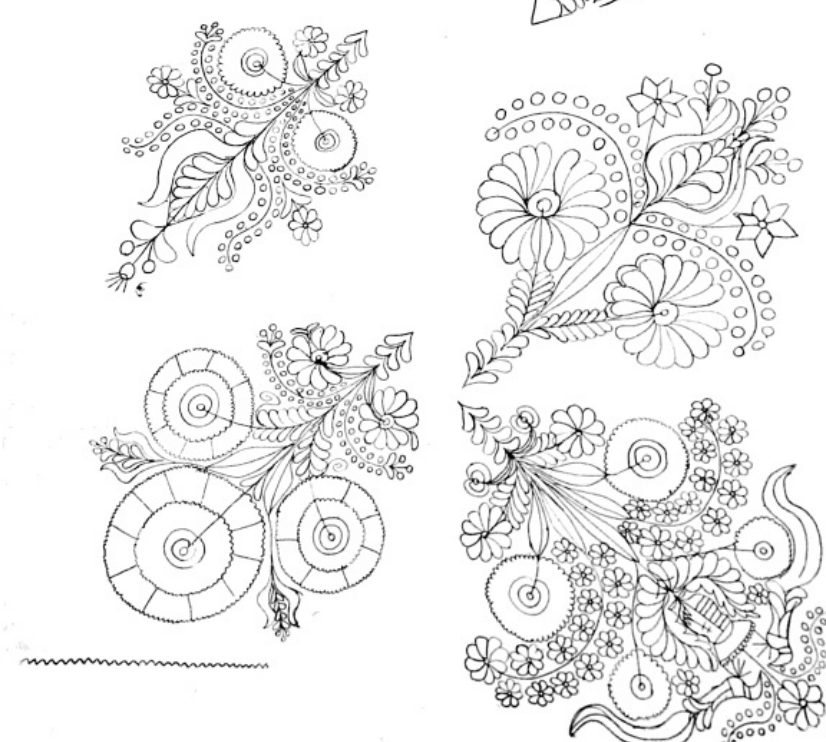
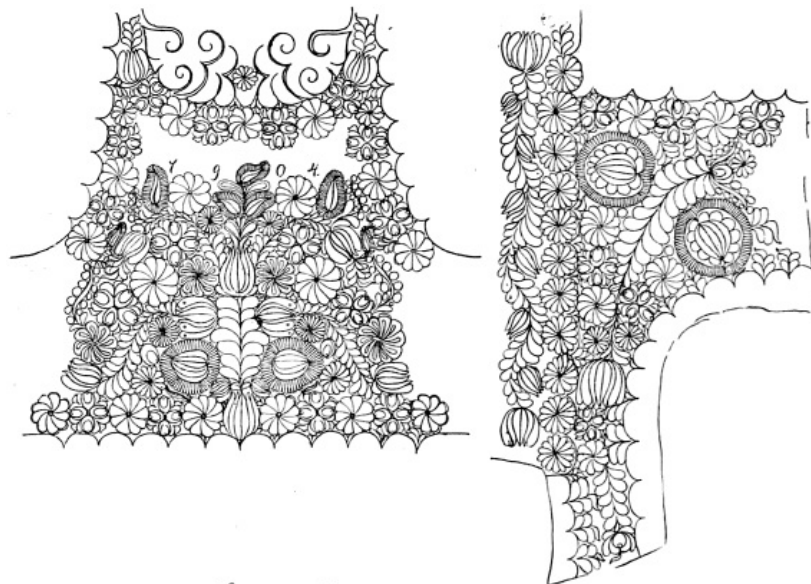

Alcasi rugărij a vult

IRÁS. (357)

IRÁS. (360)

IRÁS. (361)

Mejjrevalóhoz s dulandlé sarokhoz.

EGERES FALU.

«Beszéljek a kalotaszegi varrottasról is? - írja munkatársunk, Kriesch Aladár. Arról a szegény varrottasról, mely a legelevenebb intőpéldája annak, hogy mint tűnik el a semmiségbe a művészet géniusza, amint valami dolog tisztán pénzért, kereskedelmi célokra készül! Mi az a mai, világoskék vagy rózsaszín selyembe hímzett, idegenbe olcsó pénzért készülő terítő ahhoz az őszerejű, régi varrottashoz képest, amit pusztán csak a maguk öröme, ünnepjeik és köznapjaik szebbé tételére készítettek! Emitt a technikák alkalmazkodása az élet szükségletéhez, a feladathoz s a virágként mindenfelé fakadó motívumok tengernyi sokasága.⁶⁾ Amott egyetlenegy tehnikának az unalomig való ismétlése két-három elsorvadt motívummal».

A régi kalotaszegi varrottas nagyjából háromféle volt: 1) *Az írás után varrott*, - melynek öltése rendkívül egyszerű és érdekes. Ez úgy készült, hogy minden egyéb próbálgatás nélkül - koromlébe mártott lúd- vagy sastollal felrajzolták a diszitményt (352-360) s utána kivarrták. (363) Most már nagy ritka öreg asszony ért az írásához. 2) *A szálán varrott*, - midőn minden előrajzolás nélkül, a vászon szálait olvasva öltöttek s használták az e tehnikánál dívó összes öltéseket, úgymint pl. a keresztöltést, száröltést, stb. (362, 378) 3) *A vagdalásos*, - amidőn a vászonból, közel-közzel belévágva, szálait kihúzkodták s az ornamentet helyenként fonállal kitöltötték, körülszegték. (380. 381)

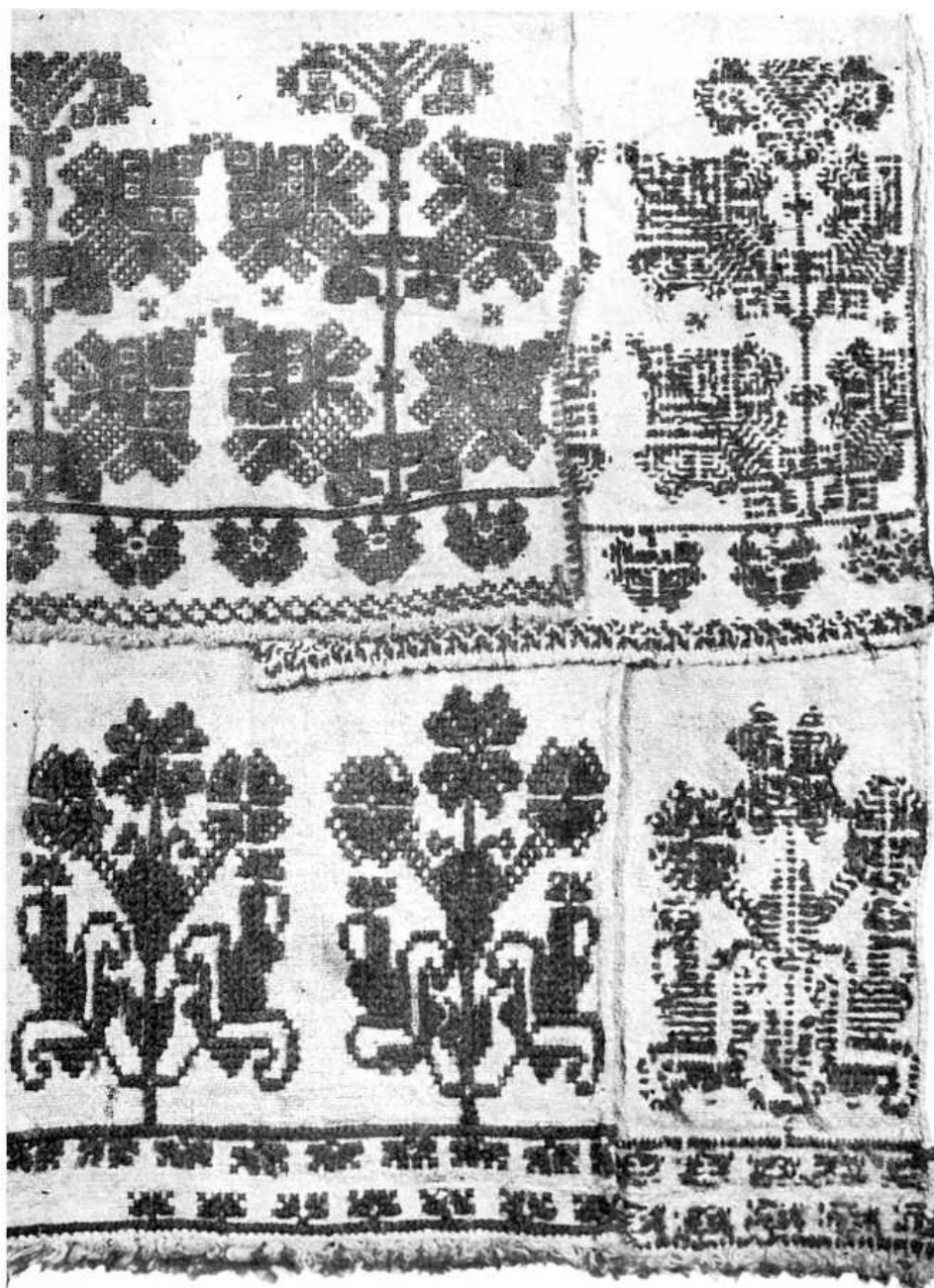
Eme harmadikból fejlődött aztán a modern kalotaszegi varrottas, amely fölött most apraja-nagyja naphosszat görnyed, pár garast keresve s elmúló művészetük morzsáit széjjelszórva a világ minden tája

felé.

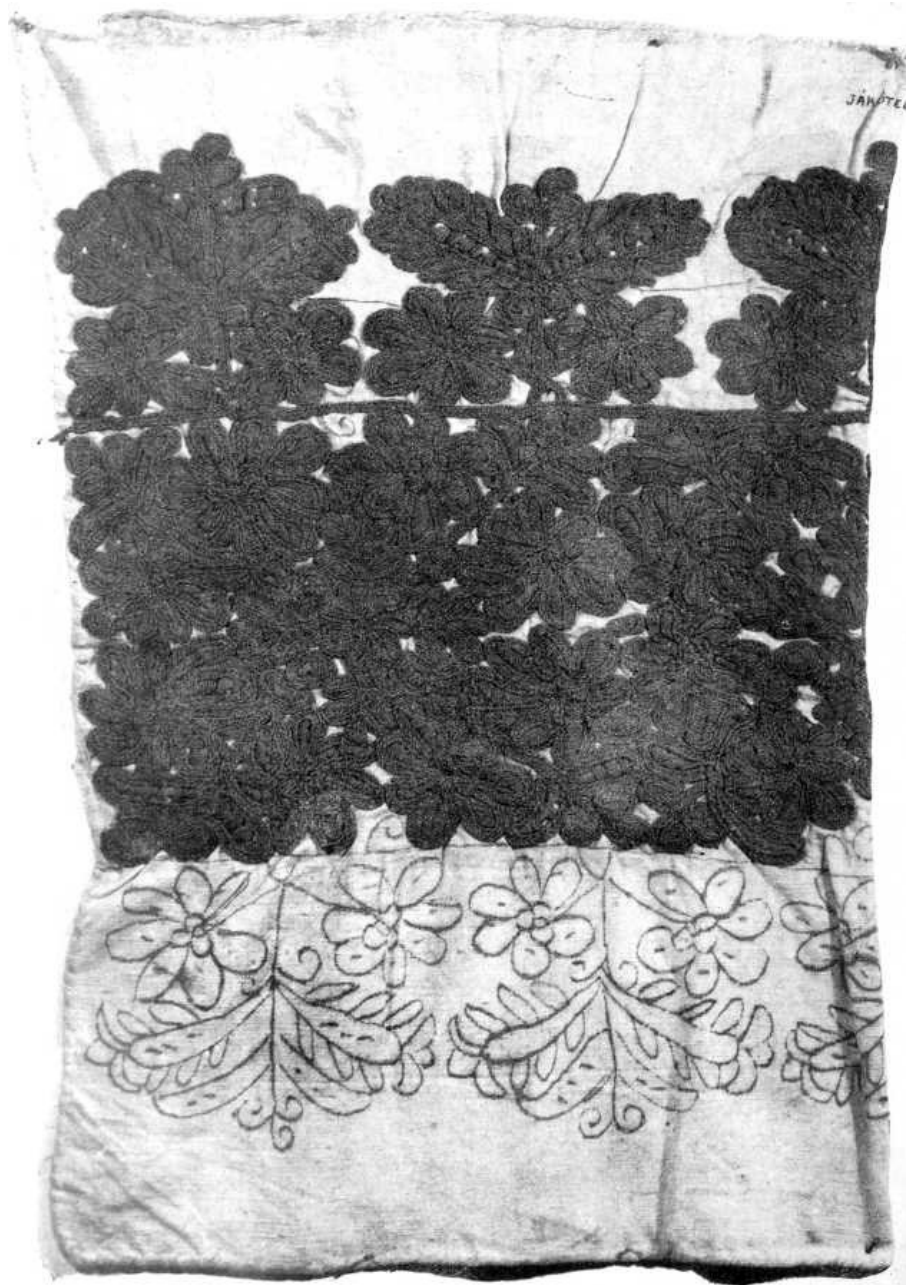
Az írásos és szálán varrott mindig színes volt, fehérés vásznon színes fonal. A vagdalásos régebben soha színes nem volt, szürke alapon fehér fonállal dolgoztak.

Ma már, néhány gyakrabban ismétlődő mintát leszámítva, nagyon bajos az egyes minták elnevezését megállapítani; számtalan régi minta divatját multa, a legszebbeket nem is igen varrják ma már s aki varrja, elnevezését az sem ismeri, hisz régen is, az elnevezés faluk szerint változott, sőt egyazon faluban három-négyféle ugyanannak a formának az elnevezése. Faluról falura gondosan nyomoztuk s gyűjtöttük a már-már végképp pusztuló régi mintákat, - munkatársunk, Juhász Árpád is sokat vesződött az elnevezések kutatásával, amiben segítségére volt Edvi Illés Aladár munkatársunk is. Magával a formakincscsel szakszerűen eddig kevesen foglalkoztak, nagyobb gyűjtemény csak egy jelent meg (Pentsy-Szentgyörgyi: Kalotaszegi Varottas Album), ennek is csak az első kötete, amiből hiányzik éppen az igazán művészi, az írás után való varrottas ismertetése; lehet, a második kötetben készültek véle foglalkozni. A megjelent gyűjtemény elmélete hemzseg a tévedésektől s alaptévedése, hogy a varrottasokat a nép az uri osztálytól vette át... Kutatásaink folyamán számtalanszor meggyőződünk, hogy ez az elmélet meg nem állhat. Föltéve, hogy az erdélyi fejedelmi udvarokból került minták után dolgozott a nép, - mi bizonyítja, hogy e mintákat az uri osztály eszelte ki s nem éppen népies hagyomány juttatta föl a kastélyba? Ellene mond a nép konzervatív természete, nem egykönnyen vesz át a nép valamit s ha vesz, kevés abban a köszönet; ami nem az ő lelkének talaján fakadt, az satnya marad, az nem tud fejlődni, annak nincs gyökere, - már pedig, milyen gazdagság volt itt valaha éppen varrottasokban! Okoskodásunkat igazolják azok a félig, vagy rosszul értett formák, amelyekkel ma már lépten-nyomon találkozunk s amelyek a modern technika révén kaptak lábba. Ne kételkedjünk: azok a régi varrottasok a nép művészi érzésének ép s egészséges alkotásai, - bár közkinccse Kalotaszegnek, mindenki a magáénak tartotta s tartja még ma is, változtat rajta, hozzá ad, elvesz belőle, új kombinációkat próbál, sőt ugyanazt a mintát néha annyira elváltoztatja, hogy csak nagy figyelemmel akadhatunk az eredeti rokonságra. Kívülről tudták a mintákat a régiek; még most is akadnak, akik ismernek sokat s ha jó kedvük van, csakis ilyenkor, csodálatos könnyúséggel és olyan kéz gyakorlattal vetik vászonra, papirosra, hogy a gyakorlott rajzoló is bámulatba ejtik (352-360).

-231-
-232-
-233-

SZÁLÁNVARROTT, SZEDETTEK. (362)

IRÁS UTÁN VARROTT, JÁKÓTELKÉRŐL; LÁTSZIK AZ IROTT S MÉG KI NEM VARROTT RÉSZ. (363)

Más sora van a modern, többnyire sárga vagy halvány rózsaszín, vagy világos kék selyemmel varrott kézi munkának! Azon bezzeg nem változtatnak, nem is igen alkalmas rá az a szabályos, mértanilag, szemekre kiszámított minta; ezt bizony, valamint a jobbmódúaknál divatos horgolt vánkösbetéteket, kétségkívül az uraktól tanulta el a nép, - de nem is fejlődésképes ez, az ő kezükön halott marad, nem nékik való, ki is rí a falusi szoba környezetéből, ha ugyan maradt még valami igazán népies abban a szobában. De hát ez a nép az uraktól tanulta volna a kapuk faragását, hímes kapatisztítóit, a súlykot, a színes jármot!? Vagy csak éppen a varrottasoknál szorult volna másra, ott ne tudta volna megtalálni forma nyelvén azt a mondandóját, amelylyel egyéb holmiján oly szépen beszél hozzánk!

Mindig a nép volt a művészetek anyja, teremtője, nevelője Homérosztól kezdve minden művésznek; és a néphez tér vissza ismét minden művészet új anyagért, ha a néptől kapott régít már agyon csépelte. Ez a természetes folyamat; a nép a természettel folyton érintkezésben áll s a természetnek képekben, formákban gazdag tüneményei, jelenségei folyton hatnak rá, gazdagítják képzeletvilágát, megtermékenyítik s be is vetik gondolkozásuk talaját a művészi érzék magjával, amikből oly szép virágok teremnek; sokszor tapasztalhatja, például a városi ember, ha megfigyelő képességet tud vinni magával a városból, hogy nyelve, az a tanult nyelv, milyen csinált papírvirág a nép nyelvének élő virágaihoz képest.

De szükség van ilyen ép megfigyelő képességre a nép művészetének méltatásánál is. A varrottas, kivált a tömött mintájú írás után készült, valósággal összefolyik eleinte szemünk előtt, de megismerkedvén, megbarátkozván vele, mintegy érezzük, látjuk kisugározni belőle a ráfordított munkát, kedvet és szeretetet. Mert valóban kedvvel, szeretettel készülnek, vagyis inkább készültek e régi varrottasok, nem pénzért megrendelésre másoknak, hanem maguknak varrták, díszítvén vele magukat és hajlékukat.

A leggyakoribb díszített fehérenemű Kalotaszegen, a kis kendő, a nászkendő, a nagyobb kendők, a törülközők, a rúdra való, meg a párnahaj (párnacsúpnak is nevezik) vége.

A kis kendők hosszú, másfél méter keskeny (35-40 cm.) fodorvászonból készülnek s két végükön 30-40 cm. hosszú, egyforma vagy néha különböző díszítéssel, és pedig oly módon, hogy keskeny díszített szegély van a két végén, melytől a tulajdonképpeni nagy díszít egy kis keskeny üresen hagyott hézag választja el; lehet keskenyebb, lehet szélesebb a szegély, meg a hézag is, de úgyszólván egyetlen kis kendőn se hiányzik ez a tagozás. Hasonló a nagy kendők vagy törülközők beosztása is, - hasonlóan

hosszúkásak, de kétszer-háromszor szélesebbek, nagyobbak.

Más fajta a párnahaj ornamentuma, amelyet sokszor egyenes vonallal vagy valamely dísz tengelyével, illetve középvonalával két szimmetrikus részre osztott díszítés képez. Magát a lényeges díszet, mely jobbra és balra újra szimmetrikus, (tehát az egésznek két keresztben álló szimmetrális tengelye van, amitől a nevét is kapja a varrottas) egyenes vonal keríti kétfelől, s erre következik a szegély dísz, mely folyton változik és külön önálló formájú; a szimmetrikus két részre osztó vonal a vánkoslól levéve éppen a szélére esik, úgy, hogy csak az egyik fele látszik a dísznek, a másik a túlsó oldalra kerül (legnagyobb részben így is vannak bemutatva e könyvben). Az írás utáni varrottas szabadon van rajzolva; szabályos merev részarányosságot egyen se találunk, de éppen ez a szabadság különbözteti meg minden gyári és gyári módon készített kézimunkától; akad azonban olyan is, mint például a kapusi forma, amelyen csak a szegély és csak a jobb- és baloldali rész szimmetrikus. A varrásra használt fonál, ahogy ők nevezik, a fejtő színe rendszeresen vörös, vagy kék, van fekete s elvétve akad zöld is: mosás után szépen fakul a vörös és a kék.

Hasonló tagozásúak a lepedők is; tulajdonképp ágyterítők ezek s az ágy oldalára lecsüngő rész, a «hajtás» van szélesen (30–40 cm.) kivarrva. Maga a vászon nem elég széles terítőnek, tehát kettőt, hármát toldanak össze, szintén házi készítésű csomózott csipkével, mint ők mondják, recével (379); újabbak már bolti csipkét használnak. A terítőnek azt a részét, amely az ágy tetejére kerül, vagdalásos rózsákkal, csillagokkal díszítik, kivált a gyerómonostoriak.

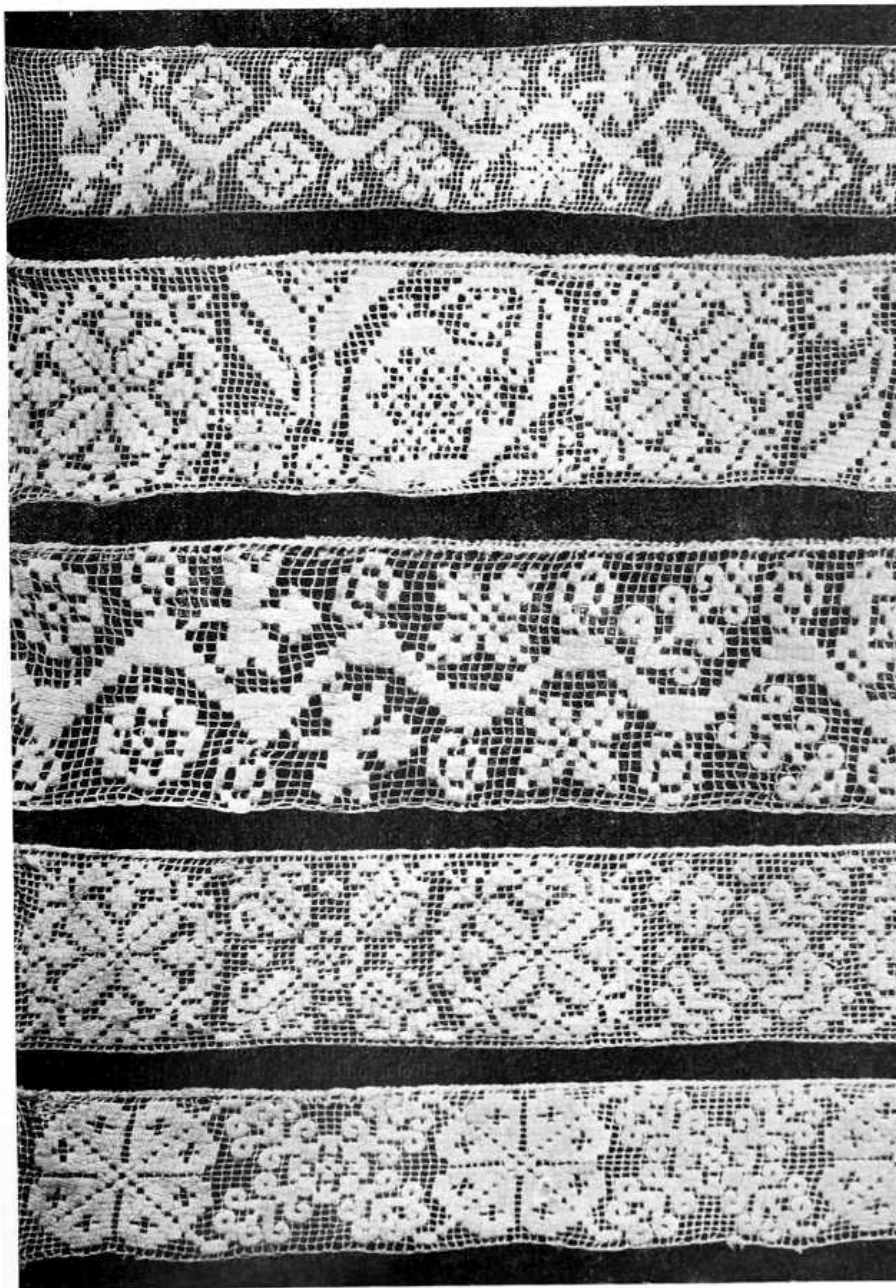
Hasonló, de méreteiben kisebb az úgynevezett ágyfűtől-való.

Szép az abrosz is, amelynek sajátos külön díszítési módja van, s ezt az ornamentumot más varrottason is alkalmazzák, abroszformának nevezve: körformát betöltő, elszórt nagyobb-kisebb diszek ezek s a toldások kiemelése széles fogazatos varrással vagy csipkével történik. Még ide tartoznak a női ingek gallérjai, vállfüi s oldalvarratai is.

Formai szempontból vizsgálva a varrottásokat, legfontosabb a formai alapgondolat, amely mintegy váza az egész díszítésnek. Ezt a rendszeren egyszerű, vonalakkal kifejezhető alakot ruházzák fel a varrási technikának megfelelő szerkezeti és formai elemekkel s változatokkal, olykor annyira dúsan, hogy maga az alapgondolat, a váz, csak figyelmes vizsgálat után ismerhető fel; vannak oly sűrűen bevarrottak, hogy így, képen, be sem mutathatjuk, bár eredetiben, minden túltömöttségük mellett is, elég jól hatnak. Maga a formai alapgondolat nem túlságosan sok, de feldolgozása annál változatosabb; úgy szólván fel van használva minden lehetőség, amit a varrottások különben egyszerű varrási technikája nyújt.

A kis és nagy kendők fő motívumai képviselik az egyik leggyakoribb alakot s mint mellékdíszek, szegélyek, előfordulnak lepedőkön, párnacsupokon is.

Leggyakrabban az egy tövön nőtt öt- virágos motívum ismétlődik; ismerős alakítás ez a magyar népművészetben egyebütt is, előfordul kapukon, butoron, gazdasági eszközökön, elő a szűrőkön is. A kendő szélességének közepéből indul ki a szár, tetején van az egyik virág, mellette két oldalt vagy kissé lejjebb egy-egy virág s legalul ismét kettő. Magából a töből indulhatnak a mellékvirágok, átlósan, vagy pedig a szárból, valamivel följjebb; az alsók pedig a töből vagy cserépből felfelé fakadnak vagy lefelé hajlanak, kunkorodott száron. Rendszeren öt virág van e száron, de előfordulhat hét is, amikor újabb két száron ülő virág van beiktatva a közepén. Többnyire egy-egy ilyen virágzat képezi, vagy kettő egymás mellett, úgy az írás utáni, mint a szál utáni varrottások egyetlen alapmotívumát; alattuk kis szegély, hézag s a szélén ismét szegély. E forma pompásan belé illik a hosszú, keskeny kendőkbe, jól hangsúlyozván a felfelé menő irányt. A párnacsupoknál már többféle a formai alapgondolat. Két - olykor csak egy - részarányos tengely körül helyezkedik el e dísz, a párna élét a vonal képezi, amely alatt és amely fölött a duzzadó tömött vánkoslól látható a varrás. E szimmetrális egy pontjában, mint egy négyzet közepében, átlók keresztveződnek, akár egyszerű egyenes vonallal kifejezve, vagy néha csak alig vehető ki e vonal a reá halmozott formák sokasága miatt; ez az úgynevezett «selyemkeszkenő forma». Ritkább a «kapusi forma»; ennél nem a középvonalból, hanem az egyik szélsőből indul egy virág a másik vonalig terjedő nyulványokkal s mellettük ferdén felfelé haladó széles vonal; egy-egy ilyen motívum mellé, megfordítva, sorakozik egy másik vagy több is. A «pápaszemes» vagy «jármos» valóban szemüvegre emlékeztet hullámvonalával és ebbe helyezett virág díszével, - a középvonal alatt és fölött egymásfelé fordított alakzatok vannak. Ilyen forma a «hintókerekes» is. Az «abroszformánál» egy csigavonalú vagy köralakú száron nőnek ki a virágok, befelé és kifelé, - az első esetben egy nagyobb virággal végződnek a közepén, ha pedig körbe van fogva a szár, a díszítés közepét külön álló rózsza foglalja el. Virágból és levélből váltakozva, párhuzamos, függőlegesen álló, külön felismerhető oszlopok adják a «dorombos» formát. Van sok egyéb elnevezés, de a formai gondolat alapjában csakilyen.

RÉGI KALOTASZEGI CSOMÓZOTT RECEMINTÁK. (379)

Az írás utáni varrottas öltésformája a «sinyór», mely, mint neve mutatja, a zsinór fonását tünteti föl: a két, felülről befelé menő szálak közepütt hegyes szögben találkoznak; ugyanennek az öltésnek szélesebb fajtája, amikor közepén még egy keresztben fekvő rövid szál is látszik, – az írás utáni varrottasok javarészen ilyen az öltés. Egyszerű, párhuzamos, egymás mellé simuló öltéseket is használnak, ezek alkalmasak különösen a szélesebb formák és közők kitöltésére. Beszegésre, toldások összevarrására valami különös, fogazatos, fűrészkes varrásmódjuk van, hogy ezzel is szélesebbé, gazdagabbá tegyék e vékony díszítési elemet.

Szerkezetileg is nagy a szerepe az egyszerű sinyóroöltésű vonalnak; ez tünteti fel gyakran a formai alap gondolatot, ez adja a virágszárakat, s a virágokat befoglaló körvonalakat; egyenes mivoltában mint elválasztó rész szerepel; a szegélyeknek ez képezi alapját s ugyancsak a fődísznek is; egyenes vonalak közé kerül a párnacsupok, az ágyfűtől valók, valamint a lepedők főornamentuma is.

A díszítési elemek magából a tehnikai, a varrási módokból könnyen adódó egyszerű alakulásokat mutatnak; nyugodt s kellően síkhatású az egész kézimunka, az erősen stilizált növényi részek s virágok kifejtett, helyes szépérzékre vallanak. Soha a varrási technika határait túl nem lépik s amit csinálnak, az könnyen, mintegy játszva folyik munkájuk természetes jellegéből; ismerik jól a maguk egyszerű eszközeit s derűs kedvük, szépet áhító lelkük látszik meg munkájukon, – aminthogy meglátszik a városi nők kézimunkáján, a hajszálvarrásokon, a tűfestéseken az analom, a görnyedő fáradság, a karaktertelen nemzetközi mintákba posványosodott stílus érzéketlenség.

Térjünk vissza a legművészebb, az írás utáni varrottas elemzéséhez.

Az egyenes szárból vagy konturból kiinduló és oda újra visszatérő zsinór kisebb-nagyobb láncokat, csipkéket, zeg-zugokat képez, ha pedig az oda- és visszatérő rész egymás mellé szorul, kis leveleket, kinyúló nyelvecskéket formál, amelyek hosszúra elnyulva, bizonyos kontúrak közti részt egészen betöltve, annak sujtásszerű hatást kölcsönöznek. Van olyan alakítás, hogy a sinyór a szárból indul ki, de nem tér vissza, hanem bekunkorodva, csigaszzerűen végződik; az ilyet horgasnak nevezik. Előfordul a sinyórnak kis köröcskévé alakulása, amit «tyükszem»-nek neveznek; ilyesmivel a tömör ornamentikát kedvelő kalotaszegiek a hézagokat, a varrás közt maradt közöket töltik ki. Egészen telivarott kis pontokat is használnak ilyen célra, de egyszersmind kontúrák körül is alkalmazzák finom csipkészetnek, sőt a nagyobb tyükszem köré is elhelyezik. Ugyanily szerepe van annak a kérdőjel (?) kacskaringónak,

amire sok varrottason rá találhatunk. Az egymásmellé fektetett párhuzamos öltések sora a konturák közti tér masszás kitöltésének egy másik módja. Ilyen öltésekből nagyobb pontokat és karikákat is képeznek.

Az írás utáni varrottások díszítése rendszeren növényi formák stilizálása.

Szár, virág, levél, kacs, gyümölcs, – ezek a főbb motívumok, ehhez járul még itt-ott az ismert cserép, amiből a virág kinő s előfordul a pávaszem, a csillag, a «lapicka», – ez utóbbi csak egy elszegletesedett rózsalak külső hasonlóságától vette nevét, amint a «tyükszem» elnevezés is így került a növényi nevek közé a sinyórból alkotott apró karikából közepén maradt kis lyuk miatt.

A virágok közül a rózsza, félrózsza, tulipán, a bimbó, majoranna, a gyöngyvirág, – gyümölcsök közül, a mák s a körte az, amit a leggyakrabban stilizálnak.

Hogy ez említett elemekből mint szerkesztik meg a formákat s miképp változtatják, ez legtanulságosabb része a varrottásoknak. A vékony, sovány alapformákból mint lesz ennek szinte a fölismerhetlenségig tömött s gazdag kialakítása, a gömbölyű növényi részek miként lesznek sarkos, négyszegletes alakúvá, miként hangsúlyozzák itt az indát, a szárt, amott pedig a virágot, a levelet, mint hangsúlyozzák a szerkezetet vagy a formai alapgondolatot vagy mint nyomják el más motívumokkal: mindezekre szép példákkal szolgál az írás utáni varrottas.

Ismételjük, legelterjedtebb az a forma, amit «öt virágos»-nak lehetne nevezni, a kalotaszegiek «félágú»-nak, «rózsás»-nak is nevezik, hiányzik azonban olyan összefoglaló elnevezés, amely e határozott formát jól kifejezné. Kis és nagy kendők vannak ezzel díszítve, párnacsupokon s lepedőkön is előfordul. Igaz, hogy nem mindig öt virág van rajta, akad, gyakran még a száron, s elszórva az üres közökön is virág, – de mégis határozottan felismerhető öt főbb s a többinél nagyobb virágalak.⁷⁾

Összehasonlítva sok ilyen varrottast, bizonyos változatok tipikus ismétlődése új felosztásra ad alkalmat. Több ily csoportot találunk, bár lesznek olyanok is, amelyek vagy teljesen egyéniek, vagy nagyon ritkák, annyira, hogy egy második egészen hasonlóra már nem akadunk.

Az első ilyen csoportba lehetne osztani azokat, amelyeknél a két alsó virág szára fölfelé indulva csigásan vissza kunkorodik s e csigavonal zárja magába a két alsó virágot (I. 15). Egy nagy nyárszói törülköző díszje ez; a már említett elválasztó egyenes vonal közepén kis kacsakaringós vonal van, fölötte egy ívvel elzárt részben csillag; e csillag felett indul ki a középső és a két oldalág, végükön nagy rózsával; a csillag mellől a két csigavonal nő ki. E csigavonalon jól felismerhető az az egyik jellemző mód, amivel a vékony szárat kitöltik: kis csigavonalak s hasonló nagyságú levelek váltakozva simulnak itt szorosan egymáshoz, mintegy a növényi szárok levelét és kacsait utánozva; a virág, amiben e csigavonal végződik, tulajdonképp körbe helyezett s «majoránna»-nak nevezett elem; ugyanez az elem képezi, egymásnak szembe fordítva, a szokásos szegély alsó és felső részét. Gyakran megismétlődik ez a majoránna; bizonyos szögben kiinduló két kis levélből áll, melynek nyílásába egy szögalkban meghajtott egész kis sinyór-darabka van szögével felfelé beillesztve; többnyire más elemekkel van gazdagítva ez az egyszerű kis virágalakzat, jelen esetben a szegély felső részén az egymás mellé sorakozók közé, kis háromszögesceke tölti ki a megmaradt közt, lent pedig, a majoránna alatt, két csigavonal van, – ez az, amit «majoránna-horgással» néven ismernek. A felső virág szárain csak egy-egy levélke és csiga van (az egész varrottas a kevésbé tömöttékhez tartozik), a szárok végén pedig virágok; a négyszög vagy levél felé közeledő konturvonalak külsején csipkeszerűen csatlakozik a sinyór, belül a dupla középvonallal két részre osztott teret vízszintesen fekvő és egymáshoz simuló levelek töltik ki, paszomántszerűleg. A virágok, fölül, az ismert majoránna-motívummal végződnek, mintegy a gyümölcs (alma vagy körte) virágos végét stilizálva; a középső virág alján a két levél és «horgas», a rózsza csészéjére emlékeztetnek; a két oldalvirág alatt két kis csillag a túlsoknak tartott hézagot tölti be s baloldalt még tyükszem is van; a középső és baloldali közt lévő kérdőjel-forma kacsakaringó, felfelé törekvő nyúlványával, szintén csak hézagotöltő, – a baloldali virág, ugyanis, alul hegyesebben esvén ki, nagyobb tér maradt s ezt sokalta aki varrta. Jegyezzük meg különben, hogy a varrottas készítése mindig bizonyos tömörséggel indul meg s készítője ezt az arányt igyekszik betartani mindvégig; ezért használja e kis töltelékeket, mert, mint említettük, e varrottások rajzát minden méregetés, törülés, javítás nélkül, koromlével egyszerre írják a vászonra s nem csoda, ha nem teljesen pontos; ilyen utólagos kis pótlásokkal érik el a kívánt egyensúlyt s valóban első pillanatra fel sem tűnik, például e varrottason, ez a kis rajzhiba.

Hosszasabban foglalkoztunk e példánnyal, de néhánynak ily részletes taglalása a többit is könnyen érthetővé, áttekinthetővé teszi s megértjük csakhamar a legzsufoltabbakat is.

A III. 9. magyarbikali kendőn kevés változtatással ugyanezt látjuk, – már az I. 2, damosi törülközőn a három felső virág végződésen két-három «majoránna» van egymás fölött s így e virágzat alakja az ananászra emlékeztet; baloldalt, a felső részen, ismét tértöltő szerez jut a majoránnának, de formáját újítják a fölfelé kunkorodó horgasok; ezzel az ollóformájú alakkal gyakran találkozunk még.

A I. 5. kalota-szt.-királyi varrottason ismét más formájú kitöltését látjuk a nagy virágoknak, a körvonalon belül párhuzamos öltésekkel van kitöltve, úgy, hogy magát a tömeget két keskeny hézag választja ketté; a középső virág három mezőre van osztva, épúgy kitöltve, szintén hézaggal tagozva; a két alsó virág közepén kis üres kör van hagyva. Az eddig említett hézagotöltőkhöz újabb alak járul: balról lent egymásra rakott levelek.

A I. 6. varrottas két felső oldalának virágjai a konturával párhuzamosan vannak kitöltve. Hasonló a I. 16. nagy törülköző fél rajza s mégis, a ritkán tartott virágok szinte másmilyennek tünnek föl. A I. 11. középrózsájában két csillagalak van; az oldalvirágok elnyúltak, tojásdad alakúak, száraikon pedig egy-egy dupla majoránna ül, horgással.

A daróci III. 15. kis kendő virágai négyszögletű edényféléből indulnak ki, amelyen négy majoránna van; a középrózsza belső elválasztó vonala két sinyórból s köztük párhuzamos öltéssel készített fogas varrásból áll, felső két oldalán két-két majoránna; az oldalsó virágok keskeny levélalakúak, belső részük vonalakkal s pontokkal van kitöltve; az alsó csigákon levő virágzat közepén csillag s körülötte hézagok levelek. Éppen ilyen, csak kissé tömöttebb, a I. 13.

A I. 14-en a két alsó virág belseje csillag, köröskörül majoránnákkal, fönt pedig sujtásos kitöltésű

rózsákat látunk. A zentelkei [I. 14.](#) varrottason hálósan diszített edényből nőnek ki a virágok; a középső virág közepének kicsiny hézagában keresztvonalat látunk, a két alsó s két oldalsó közepe üres; a szegély majoránái két tömött csigát képeznek. Egészen tömött a [I. 4.](#); két oldalsó virágából indul ki a majoránás virág szára. Zentelkén leltük a [III. 3.](#)-at is; két oldalsó virágának közepén rózsalakot látunk. A [XIII. 1.](#) oldalvirága szilvamagalakú, körül csipkeszerű sinyór, fönt majoranna horgással (képünkön a varrottasnak csak az egyik fele látszik; hasonló a [III. 7.](#), [I. 12.](#), [XIII. 11.](#), [XIII 5.](#), de azért mindeniken van némi változat).

A [I. 3.](#) zentelkei nagy törülközön két alakzat kerül egymás mellé s érdekesek az aránybéli változatok, amelyek világosan mutatják, hogy a tér egyenletes betöltése volt a cél s ezt különféle járulékokkal el is érték. Egészen eltérő külső alakulása van a [III. 8.](#)-nak: az alsó tömött két csigából emelkedik magasra, keskenyen, a két oldalvirág, négy sor sinyórral bélelve. A [I. 7.](#)-nél aprók a felső virágok, de meg leljük bennük mégis a jellegzetes elemeket; a vezető szerep két csigavonalé. Egy inaktelki ([III. 2.](#)) kis kendőn a három egymás mellé helyezett virágformának oldalvirága dupla majoránna; egy zentelkei kendő ([I. 10.](#)) oldalvirágának közepén fekvő keresztet látunk s az így képzett négy mezőcskében egy-egy tyúkszemet. Elnyúlik a csigavonal szára a [III. 14.](#)-en, úgy, hogy még egy csillagalak elfér a rendes alsó virág mellé; e száraz fölött két rövidebb szár van mint térkitöltő, folytatásában pedig, két oldalt, egy-egy majoránás rózsza; ez az átmeneti alakítás a nyolc virágos alakhoz. Kis ablakszerű formából nőnek ki a virágok egy zsoboki ([I. 1.](#)) varrottason; hosszú, keskeny levélalakú az oldalvirág, vastos majoránákkal. Egy magyarvalkói varrottason ([III. 13.](#)) rácsozva van a virágcserep s a középvirág belső része is.

Nagyon ritkás varrású a ([I. 8.](#)) kendő; közép- és két alsó virága majoránna, oldalsó virágai keskenyek; viszont, mennyire túltömött a [I. 9.](#), - középső virága hozzásimuló keskeny mellékvirággal, erősen kidomborodó töltelék van a felső virágok belsejében, ami a különben tömött diszítést némileg érthetőbbé teszi.

Az eddigiektől különbözik az ötvirágos alakzatúak egy másik csoportja annyiban hogy az alsó virágok nincsenek mintegy csigavonalba begöngyölgetve, mint ezt idáig láttuk, hanem a töből egyenesen nőnek ki vagy pedig lefelé csüngenek.

A [II. 12.](#) és [II. 13.](#) zsoboki és magyarvalkói varrottas mutatja ezt a különbséget; az alsó virágok tojásdad alakúak, bévül párhuzamos öltésekkel kitöltve s ugyanígy varrott nagy pontok vannak körülöttök; e kettő teljesen hasonlít egymáshoz, csak a szegélyük különböző.

Különös a diszítés a [XIII. 12.](#)-en, de ez is a majoránna változata, két lecsüngő alsó virággal. A [II. 20.](#) zsoboki varrottason a hosszú két oldalszárból csüng le a két alsó rózsza; a [II. 6.](#) alsó virága egészen az alapvonalra fekszik lecsüngő felső részével s két oldalt hullámvonal tölti ki a megmaradt teret. Alulról kunkorodik föl egy damosi varrottas ([II. 11.](#)) csillagalakú alsó virága, a szárazon levélerezetszerűen befelé összefutó öltésekkel, hegyesedő véggel. Széles vastos formái vannak a [II. 19.](#)-nek; a [II. 5.](#) magyarbikali varrottason a középvirág komplikált, többszörös virágzattá lesz; a [II. 18.](#) zsoboki varrottas keskeny oldalvirágjai alatt csillagalak is ül a száron s az alsó virágok száraiból az előbbiekhöz hasonlók nőnek ki; a szegély felső részén mákformákkal találkozunk. Nagy csigavonalai vannak az oldalvirágnak a [XII. 14.](#)-en s az alsó diszítés csillag. Tömött, vastos formákat látunk a [XII. 10.](#)-en; középvirága mellől nagy horgasvonal nő ki; az oldalsók fölé vízszintesen fekszenek az alsók. E csoporthoz tartoznak még azok az alakítások is, amelyeknek alsó virágai kifejezetten majoránák, nagyok, vízszintesek ([III. 4.](#), [III. 5.](#), [III. 19.](#), [III. 12.](#), [III. 11.](#), [XII. 8.](#)) vagy lecsüngők ([III. 18.](#), [III. 17.](#), [XII. 19.](#)); további változata e csoportnak a [III. 16.](#) s a kissé tömött [III. 6.](#) A [III. 10.](#) két oldalvirága rácsos, hosszú, lecsüngő szára van az alsó virágnak s rózsákkal vannak kitöltve az üresen maradt közök; a [364.](#) ábra három felső virágának szárába csillagok vannak szorítva.

E csoportba sorozhatjuk még azokat a varrottasokat is, amelyek hasonlítanak ugyan az elébb ismertetettekhez, de a két oldalvirág a két leveles szár oldalából nő ki, nem pedig végéből; ilyeneket leltünk Zsobokon ([II. 3.](#), [II. 10.](#)), Nyárszón ([II. 17.](#)), Zentelkén ([II. 15.](#)) és Magyar-Bikalon ([II. 2.](#), [XII. 4.](#)). Ugyancsak egy bikali kendőn ([II. 4.](#)) két-két csillag van az alsó száron s ebből lefelé kis ágacska kanyarodik az alsóbb alá. E két újabb virágalak valószínűleg csak térkitöltő volt s a szár folytatásába jutván, bevonták magába a szerkezetbe, épügy, mint azt azon a kalota-szt.-királyi varrottason ([II. 8.](#)) látjuk, ahol az oldalvirágok szárai alatt lévő csillag jutott ilyen helyzetbe.

Különösek a [II. 7.](#) [365.](#) [366.](#) bikali varrottasok: a három felső virág nagy mákalakú, az alsók majoránák csigavonalban vannak, - az oldalsókból, a szerkezetbe nem is illesztve, két-két többszörösen ismétlődő majoránna nő ki.

Magyar-valkói a [II. 16.](#) melyen a főszár egymásra helyezett apró karikákból áll, erre rózsza következik és föléje ismét egy nagy rózsza; kétoldalt s lennt, nagy mákok vannak lefelé fordítva. Egy bikali ([II. 1.](#)), egy szentkirályi ([II. 9.](#)), s egy zentelkei ([II. 14.](#)) varrottason a főszár kimaradt és a felső virágok vízszintes vonalon ülnek, - nyilván csak az előbbiektől változatai.

Az eddig ismertetett varrottasok diszítésének bizonyos egyöntetű jelleget adott az ötös fővirág, - egy újabb, harmadik csoportba sorozhatjuk azokat, amelyeken ötnél több a fővirág. Azzal is megszorodik egygyel az ötös szám, hogy már a kiindulás pontjában levő kis virágzat- vagy edényféle lesz határozottan virágalakúvá ([IV. 9.](#)) s ezt feltűnően tapasztalhatjuk egy magyar-gyermóvásárhelyi varrottason ([IV. 19.](#)): egy pontból sugarasan nő ki a hat virág; a [IV. 9.](#) különösen szép, gondos munkájú példány, csomózott szélcsipkével. Az utóbbihoz hasonló a kissé sovány [IV. 13.](#) érdekesen központi megszerkesztésével a diszítésnek.

Sok varrottasnál a főszárból három oldalszár nő ki, amelyek közül többnyire a két középső vízszintes irányú s a felsők fölfelé, az alsók lefelé kunkorodnak. Ilyen például a [IV. 13.](#), - szép ritkás varrású, két középső virágja mák; hasonló, bár kissé fölületesebb munka egy zentelkei ([V. 13.](#)), s kisebb eltérésekkel hasonlókat leltünk Szentkirályon ([IV. 5.](#) [V. 11.](#) [V. 2.](#)).

(364)

(365)

(366)

**IRÁS UTÁN VARROTT
MINTÁK (MAGYAR-
BIKAL).**

Szép s új alakításokat mutat a [XIII. 2.](#); a tőnek mintegy gumója gömbölyűaljú edényfélében van, az egyenes szár közepe mákalakú virágon halad keresztül s fent nagy rózsában végződik, a hosszúkás oldalbimbók hullámosan vannak két sor sinyórral bekerítve, az oldalsó középbimbók mintegy virágcsészébe vannak foglalva s félig kinyílt bimbóhoz hasonlítanak, míg a felsők egészen zártak; az alsó rózsák is szokatlan formájúak; hullámvonal tölti ki a teret oldalt s a szegély alsó része apró csészés rózsákból áll. Egy mákói ([IV. 8.](#)) varrottas fő középvirága kicsiny, jelentéktelen s két oldalt, közepén, körtealakú, mácsonyaszerű ornamentum van kiemelve, széles, tömött, domború belsővel. Kissé zavaros egy zsoboki ([IV. 3.](#)) varrottas; csillagtóból párhuzamos vonalak indulnak ki, közülük hullámvonallal vannak betöltve, - fönt tölcséresen szélesül ki, különös virágot alkot, úgy, hogy az egész hosszúkás virágzathoz hasonlít; oldalából két-két széles száron, nehezen kivehetőleg, túlhalmozott tulipán nő elé. Egyszerű a [IV. 14.](#), - kis virágban végződő, széles szárok képezik díszét. Szintén túlhalmozott a [XII. 18.](#); fönt is, oldalvást is, tulipán van rajta, alul rózsák, a szegély felső része ismét tulipános; különben hasonlít a [IV. 9](#)-hez, kissé tömöttebb s főtörzse meg van vastagítva.

Az első csoportba sorozhatnók a [IV. 1](#)-et, de az alsó csigavonalas virág fölé a törzs közepéből kiinduló oldalvirág szárából, vízszintesen, még egy rózsza is nő ki, beilleszkedve a megmaradt közbe. A [IV. 10.](#) nagy törülköző, különös terjedelmes tulipánjával, kerékre emlékeztető oldalvirágaival, lecsüngő alsó rózsáival szintén ide tartozik, - éppígy a [IV. 6.](#) is.

Tömött nagyvirágú a [XII. 12.](#), - kicsiny a törzs tetején levő majoránna, oldalt, egymás alatt nagy tulipán van lent széles száron kis csillagok. Egészen középpontos kialakulás a [XII. 12.](#) neve: «áगतlan virág lapickával», közepén köralakban körülvevő majoránnák s csillagok teszik még nagyobbá, ebből indul szét, sugarasan, a sok szár; fölfelé s lefelé, egy-egy rövid száron, négyszögletes virágok; két szár tartja a két oldalsó szintén négyszögletes virágot, a szegletekbe, középről, tulipánok, majoránnák nyulnak ki. Ez és a következők kétszer megismétlik ornamentumukat, - párnacsúpok, ágyfűtől valók és lepedőhajtások. Ilyen a [367.](#), gömbölyű rózsáival. A magyar-gyerő-vásárhelyi [IV. 18.](#), szintén «lapickás», alatta párhuzamos szárok haladnak el oldalt s végükre cifra tulipán jut, - lent két elmetezett lapicka s benne virág. A [IV. 15.](#) is ehhez hasonló, sok szárral; a felső lapicka és tulipán közé, ismét virág van szorosan beillesztve.

A [IV. 17.](#), [V. 4.](#), [V. 8.](#) varrottasok hasonlítanak egymáshoz; a hosszan elnyúló oldalvirágok jó nagyok; a

varrottas alsó fele a képen le van metszve, de ha tükörben nézzük, megkapjuk az összhatást. A [IV. 17](#)-en tömött a varrás, a fekvő oldalvirágok négyszögletesek.

Ritkásan van tartva a [V. 10.](#) lepedő «áगतlan rózsza» nevű díszé, nagy oldalsó rózsákkal; hasonló a [V. 3.](#), de tömöttebb; a [V. 6.](#) lapickás, az oldallapickák levélerezetesei; kissé zavaros a varrottas a sok apró virág és a sok vékony ág miatt; a [V. 9.](#) és [V. 12.](#) masszásabbak és érthetőbbek is. E csoport igen gazdag, sikerült példái a magyarókerekei [V. 2.](#) [V. 7.](#) [V. 5.](#) [V. 1.](#) amelyeken az eddigi formai elemek változatai föltalálhatók. Masszás megoldású a [IV. 4.](#) [V. 14.](#); ez utóbbi sűrűn tartott varrottason csak annyi hézag van hagyva, amennyi a tömegek külön választására szükséges. Középponti elrendezésű a [IV. 11.](#) párnacsúp díszé; egy nagy komplikált majoránna a középvirág, mellette az alapvonalból nő ki a nagy oldalrózsza s ugyanannak szárából az alsó mák; ez ismétlődik az elválasztó vonal alatt; hasonló [368](#) és [369.](#) de az elrendezés nem egészen középponti, az elválasztó vonal alatt a szegély van nagy lefelé csüngő rózsákból.

A [370.](#) [IV. 12.](#) [IV. 7.](#) egyenes, szegletes alakítások, sűrűn bevarrva nehezen kivehető rajzzal; különösen a [IV. 7.](#) elszórt közeivel valósággal szövethoz hasonlít.

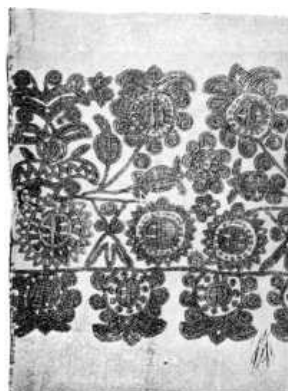
Szabadabb, egyénibb s a szokottól eltérő alakításokat mutatunk be a bikali [VI. 14.](#) és [VI. 7.](#) varrottasokon; tömött majoránnasorból indul ki, mereven, a [VI. 14](#)-en az egyetlen sinyórból álló törzs s belőle nagy, merev, vízszintesen álló hosszúkas rózsák, «körték» nőnek ki; fölül majoránna; ehez hasonlít a [VI. 7.](#), de inkább levélfűzér, mint virág az, ami két oldalt van rajta. A törzsnek nagy kör alakú kiszélesedését mutatja a nyárszói [371](#) példány; rózsza van a vastos kör belsejében, külső részéből, fönt és lent, két kis levélszerű forma nő elé, a felső közt kis csenevész majoránna tölti ki. Hasonló a kalotaszentkirályi [VI. 3.](#) példány, de fölül három virágzattal, lennt horgassal, a kör belsejében majoránnával. Ilyen megoldású, de gazdagabb, a daróci [V. 15.](#) példány; a nagy kör könnyebb s csipkés, csak a belseje tömött, körül majoránnák, csigák, levelek s fönt három majoránnás virágzat. Némileg hasonló ugyan, de sokban eltér e kettőtől a kalotaszentkirályi [VI. 18.](#) varrás, - túlgazdagon van díszítve s a formai alap gondolat nehezen ismerhető föl rajta; két vonal indul ki az alapvonal közepéről, csigásan görbülve, két oldalt majoránnás rózsában végződik; középen egy csipkésen kitöltött tojásdad alak a tő kezdete s egy másik, kisebb, tojásdad alak köti össze a nagy csipkés körrel, amely körül majoránnák vannak, fölül pedig nagy virág fejezi be a törzset; a csigavonalból, két oldalt, az előbbihez hasonló alakítású törzs nő ki s két oldalt kisebb virágok nyúlnak elé belőle, egészen betöltve a teret. Ezekhez hasonló a [XII. 2.](#), - a törzs kezdete rózsza, ebből nő ki a nagy kör s mellőle, hozzá símulva az alsó ívoldal virágokat hordó vastag szár, felső részén nagy majoránnával. Kissé soványabb de hasonló megoldású a [XIII. 7.](#) A [VI. 1](#)-esnél a törzsből kehelyszerűleg szétválak a két oldal virágzára s benne foglal helyet a nagy tulipán; a törzs mellett kisebb csillagok vannak. Érdekes a magyarókerekei [372.](#), melynél az öt virágzat annyira megnövekszik, hogy egymással érintkezve teljesen betölti a teret; - a [XII. 17](#)-nél a két alsó csillag kiemelése jellemző, vékony szárazon van a két kis oldalrózsza s a nagy középvirág, alatta vízszintes csipkézett vonal; hasonló csipkézett vonal van a magyar-bikali [VI. 5.](#) varrottason is, a vonal alatt az alsó virágot magában fogadó csigavonalú szár s fölülte a két oldalmajoránnát viselő vastag szár; a szár közepéből nő ki a középvirág. A csigavonalas csoporthoz tartozik a [VI. 2.](#) is, - maga a vonal csipkézett, a virágok nagy tömött horgasokkal vannak kivarrrva. Ezekhez tartozna a kalota-szentkirályi [373.](#) is, mely érthetlen szerkezetével és izléstelen, durványos megoldásával igazi korcspéldány a szép varrottasok között. A sok melléktulipánnal terhelt nyárszói [VI. 19](#)-en is csigavonalba vannak elhelyezve az alsó virágok, a fő- és oldalszárazok közét nagy tulipánok töltik ki. Különös a daróci [VI. 6.](#) tömöttege miatt alig kivehető vízszintes levélfűzér nyugszik a szegély alapvonalán s belőle négy hosszúkas, egész végig egyforma vastag virág nőtt ki, köztük keskeny, vékony hézag. Szokatlan alakítás a [XIII. 6.](#), homályos szerkezettel.

-242-

-243-

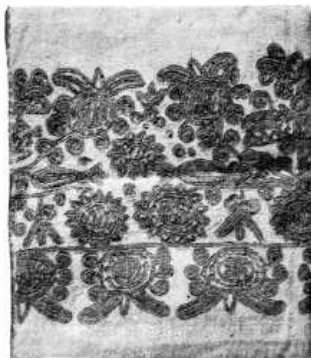
(367)

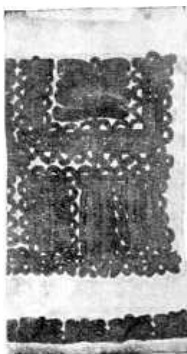
(368)

(369)

(370)

(371)

**IRÁS UTÁN
VARROTT
MINTÁK.**

Valamennyi eddig bemutatott példány között a leggazdagabb, talán legegységibb a [VI. 16.](#); kis rózsából nő ki a két hosszú nagy oldalvirág s a két alsó virág; a középső nagy virágmajoránának a tovább képzése; alul, két oldalt, a két nagy rózsák csak térkitöltő s nincs szervi összeköttetésben a többivel; hasonló szerepük van a mellettük lévő szokatlan háromszögű alakzatoknak is; a nagy gazdagságnak megfelelőleg a szegély felső része is nagy rózsákból áll, kissé elnyomva a szegély alsó keskeny, majoránás részét.

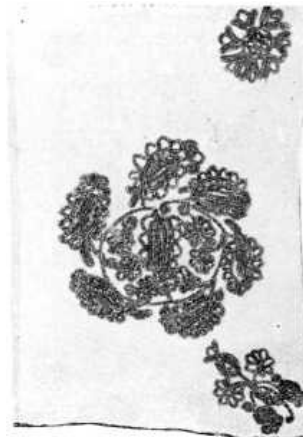
Egészen szabad, könnyed, nem részarányos, nagyon ritka megoldása az öt virágzatnak a [VI. 4.](#); kis horgással nő ki az alapvonalból, ívalakban, a főszár, belőle lent egy leveles ágacska virág tör elő, mellőle egy másik szár, amelyen kerek rózsák ül s ennek szárából egy másik virág szára indul és keresztezi a fő szárat, amelynek végén majoránaféle ornamentumot látunk; lent térkitöltő rózsák, oldalt horgasos hullámvonal. A szárok keresztezése oly motívum, amely egyedül csak ezen a varrottason fordul elő.

E legutóbbi és a következők, nagyon elütők, mondhatni idegenszerűleg hatnak a többi varrottas mellett, egyik-másik emlékeztet székely varratosakra, - a csipkézett akantusos levelek idegen befolyásra mutatnak s egészben oly ritkásan vannak tartva, hogy ez által is kirínak a többiek közül. Ilyen a zentelkei [VI. 12.](#) példány, egy nagy törülköző dísz, rózsából nő ki a középszár, csipkés, szokatlan levelekkel, horgasos majoránákkal s fent nagy rózsák; különös a két oldalvirág szárán levő ágazat; a virág alatt az alsó rózsák alulról fölfelé kunkorodó száron csüngnek. Ehez hasonló a [VI. 11.](#); a kidolgozás kissé hanyagabb, - két oldalt térkitöltő egyenes leveles száron álló mákkal. Ilyenféle a [VI. 13.](#) nagy törülköző varrása; ez különben egészen székelyes, nincs is sinyórral varrva, de vannak kalotaszegi elemek is rajta. A [VI. 17.](#) nagy törülköző ritkás díszén a virágok már díszesebb füles vázából nőnek elő, középen nagy tulipán van, két oldalt különös rózsák; az alsó virágok hiányzanak s helyüket két kétfejű sas foglalja el; e motívum elég gyakori Kalotaszegen, különösen a templomok mennyezetén, de kancsókon s kályhacsempéken is. A [VI. 8.](#) egészen elüt a kalotaszegi formáktól; a csipkés levelek idegenszerűek, virágai a varrottasokon nem fordulnak elő, csak az egésznek elrendezésében marad meg valami kalotaszegi jelleg. Kezdetleges, sovány alakítás a [VI. 9.](#) végig egyforma részei nagy szegénységre vallanak, erős ellentétben a varrottasokon szokott díszítéssel. Még soványabb, még ügyetlenebb a [XII. 13.](#); annyira felületes, hogy inkább ecsettel odacsapkodottnak, mint himzettnek látszik. Hasonló a [XII. 1.](#) ágyfűtől való szegélye; maga a dísz egy rózsából mint tőből indul ki, vékony száron van a széles ívbe foglalt rózsák vagyis inkább mák; a tőből két oldalra nő ki az oldalszáron három kis virág s azután

visszafelé kunkorodva, nagy rózsában végződik; alulról is össze van kötve e virág a tővel; két, a középső elemhez hasonló virágzat van jobbról s balról. Ágyfűtől való a [XII.](#) 3. is; nagy tulipán van lent a középben, aljából nő ki a különös hosszúvágás virágzat s belőle, oldalt, fölfelé s lefelé egy-egy mák; a középvirág ismétlődik jobbról-balról s a [XII.](#) 13. már látott egyszerű motívumok formálják a szegélyt; - ehez hasonlít, kissé elütő szegélylyel, a [XII.](#) 5. A [VI.](#) 10. ágyfűtől való formai alapgondolata egy hullámvonal («fojó»-nak nevezik e vonalat) s belőle tulipán és egyéb alakú virágzatok nőnek ki váltakozva fölfelé, lefelé pedig fordítva; a szegélyen mák van. E néhány vékonyvonalú varrottasnak formailag rokona a [VII.](#) 6. «fojó tulipántos»; főmotívuma, a tulipán világosan van tartva, de a mellékrózsák masszások; a hullámvonal domború felén van a tulipán fölfelé és lefelé fordítva; homorú felében ritka majoránna. A hullámvonal gazdagabb kialakítása látható a «kapusi formában». A [VII.](#) 5. lepedőhajtás kissé egyszerűen kidolgozott ornamentumán jól felismerhető a «kapusi forma» lényege. Az egyenes vonalok közé szorított díszes hullámvonal, az egyenes által képezett trapezalakú mezőben ennek a keskenyebb részéből fejlődik ki a virágzat, betöltve a teret, itt szegletes keretben levő rózsák van s e keret, fölül, nehezen felismerhető majoránnában végződik; a megmaradt helyet hullámvonalból kinövő rózsák és horgasok töltik ki; a szegély alul is, felül is, hármás ágú virág, köztük majoránna; magán a lepedőn meg nagy fehér rózsák vannak, és szinte empirios hatású ez a díszítés.

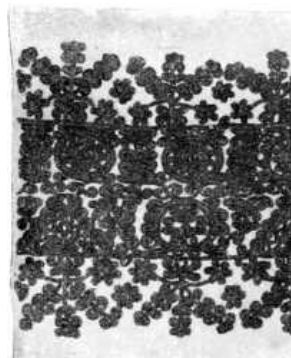
(372)

(373)

(374)

(375) IRÁS UTÁN
VARROTT MINTÁK.

A hullámvonal rendszeren nem oly egyszerű, mint ezen a példányon, hanem különféle, már ismert módon, vastagabbá fejlesztve, két különálló egyenes, vagy csak kevésbé meghajtott vonalból áll, amelyek ferdén állva s csigavonalakban végződve érintkeznek egymással. E csigavonalak érintkezése pontjából nő ki a nagy komplikált virág, amelynek rendszeren majoránnákból képzett három nyúlványa, fölfelé kiszélesedve, tölti be a teret; ilyen a VII. 2. párnacsúp, ahol két rózsza is van egymás fölött s rajtuk két nagy majoránna, oldalt pedig két virágból képezett nyúlvány nő ki s fölnyulik a felső vonalig; az egész, megfordítva, lefelé ismétlődik; tömött, különálló négyszögeket képező, ötös virágzatok képezik az alsó és felső szegély díszét. Hasonló a XIII. 9. párnacsúp, de kissé ritkább, egyszerűbb rózsával. A VII. 11. 3. 9. 4. 8. 10. párnacsúpok díszének túlsó fele nem látszik (az előbbi kettő fel van fejtve és szétterítve); lefelé mindig a szomszédos motívum fele kerül mindegyik alá. Egymáshoz többé-kevésbé hasonlók ezek, csak a VII. 10. tér el némileg a többitől. A XII. 6. kiterítve, egész mivoltában megmutatja a VII. 1. és VII. 7. párnacsúp díszét is; ezeken láncból áll a hullámvonal, s nem nagy rózsából indulnak ki az ágak, amelyek a tért betöltik.

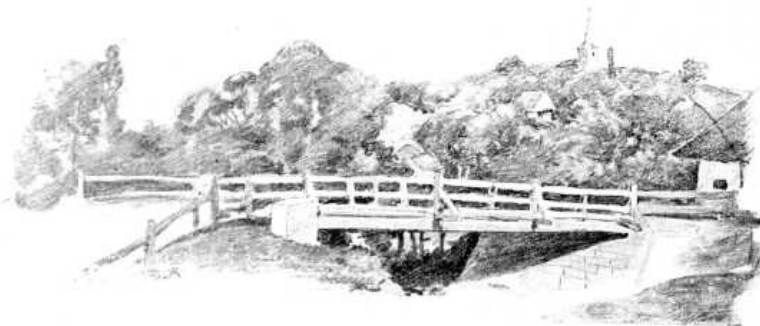
Egy nyárszóji (VIII. 2.) kiterített párnacsúp dísz mintegy átmenet a középponti formából a «pápaszemes» vagy «jármos» mintához; ilyenféle a VIII. 5. is. A láncos hullámvonalnak csak egyik oldalán nő ki egy kis majoránna s a nagy, élén álló négyszög közepét egy közömbös rózsza foglalja el, jelezve az egész dísz középvonalát, tengelyét; ugyanilyen rózsák vannak a két egymásfelé keskenyebb véggel fordított trapézokban is; a XII. 11. XIII. 3. már felismerhetőbb módon «jármos»; a hullámvonalnak a tengelytől számított domború és homorú része nincs egyenlően betöltve; a megkeskenyedő homorú részbe, jól beillő, fölfelé szélesedő majoránnáalak jut, a domborúakba, részben összefüggve a hullámvonallal s körrel bekerítve, rózsáalak; vagy egész külön állva (X. 8. X. 10.) vagy ritka rózsás (VIII. 9. és X. 9.) ritkábban előforduló szegéllyel. Az inaktelki X. 12. tömött varrottásban csak két elem van: egy rózsza és egy majoránna, köztük a hullám – a két szimmetrikus részt erősen hangsúlyozott díszített tengely választja el. A hullámvonal a többiek három részből álló tagozatokban szakad meg. Még jobban felismerhető ez az alakítás a körösfői «Tamás Erzsóké» felirású párnacsúpokon (VIII. 1. VIII. 3.) míg egy zentelkei (X. 1.) varrottason a hullámvonal domború részei visszakunorodva végződnek rózsákban, s ez a tipikusan jellemző formája a «pápaszemes»-nek, – a szegély díszé csak bizonyos változata az «ötvirágú» dísznek, az alsó virágok egyszerű alakja az előbbeni kettőnél kissé gazdagabb kiképzésű. A VIII. 11. és VIII. 7. ritkább rózsáival és a tömött VIII. 4. az egyszerűbb pápaszemesekhez tartozik széles szegéllyel. A X. 5. magyar-gyerő-vásárhelyi párnacsúp is az egyszerűbbek közé tartozik e csoportban. A szintén magyar-gyerő-vásárhelyi VIII. 6. és X. 4. párnacsúpokon hiányzik a szegély s ezt helyettesíti az egyes motívumok fölé varrott rózsák sora; ehez hasonló a VIII. 8. de tömöttebb és gazdagabb. A magyar-bikali X. 11. párnacsúp szintén szegélytelen, a szegélyt a szegletesen megtört hullámvonal homorú részéből kinövő virágzat kiemelkedő és összeérő ágai pótolják; a bekunorodó csigavonalból különös ágszerű toldalék borul az ágakra. A X. 6. varrottason toldalékos ágról majoránna csüng le egyik oldalán, a másikon csipkés levél. A X. 7.-en egészen fölfelé igyekvő ág nyúlik ki a magasra kiszökő rózsza mellé. A VIII. 10. szinte a kivehetetlenségig gazdag alakulása e formának; a X. 3. egyszerűbb, de ide tartozó. A VIII. 10. szokatlan forma e csoportban, – a rendszeren erősen kiképzett tengelyvonal hiányzik, az alsó rész alárendelt kiegészítése része lett a felső virággá alakított hullámvonalnak.

A «pápaszemes» formával rokon a «selyemkeszkenős»: két egymás felé fordított hullámvonal ágai meghosszabbítva kereszteződnek, – e két kereszteződő átlós vonal és a középpont kidomborítása s a tengely elhagyása jellemzi e formát, amelyet egyszerű alakjában a XIII. 4. példány mutat be. Az átlók láncszerű továbbképzése s a középnek négy majoránnával való hangsúlyozása látszik a IX. 8. párnacsúpon, épúgy a IX. 4.-en; tömött példányai ennek az alakításnak a IX. 3. 14. 12. és 15.; az átlók közei rózsákkal vannak kitöltve, maguk az átlók virágalakban végződnek. Szép példányok a IX. 5. és XII. 7. átlátszó tiszta szerkezettel s jól elosztott pontokkal.

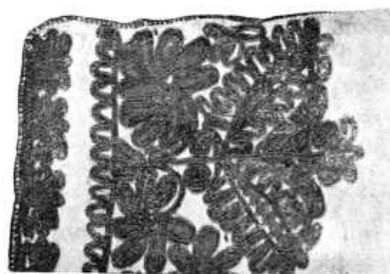
Mint már említettük, van a varrottásoknak egy «abroszformá»-nak nevezett csoportja, így nevezik, mert kiváltképp abroszra alkalmazták, de előfordul párnacsúpokon is. Formai alap gondolatuk egy csigavonal, amely magába zár egy rózsaféle virágot s ugyanilyen öt-hat virág nő ki belőle, az egész pedig köralakúan zárt s külön álló díszítményt képez; jól kivehető példánya ennek az alakításnak a negyedrésztében ábrázolt XI. 7. abrosz; ismétlődő, elszórt kisebb rózsák és ágas virágzatok váltakoznak a fődíszel. Nagyon egyszerű, szegényes a XI. 8. közepűt nagyobb virág van s körül kisebb a XI. 7. abroszon; a kalotaszentkirályi XI. 5. abroszra körvonalon vannak varrva a tömött rózsák vagy inkább körték, belül csillag a dísz. Párnacsúp a XIII. 8. abroszforma, különös szegélylyel. Hasonló a X. 11. és 374. abrosz díszé, s a jákótelki régi XI. 3. párnacsúp. Jól kivehető ez az ornamentum a zentelkei varrottason is, ritka hármásvirágzatú szegélylyel, hasonlóan a XII. 16. párnacsúpon; a kalotaszentkirályi (XI. 10.) magyar-gyerő-vásárhelyi (XI. 4. XI. 9. XI. 1.) és zentelkei (XI. 2.) példányokon olyan tömött a varrás, hogy a minta szinte belévesz; a XII. 9-en a formai alap gondolat érthetőbb, bár elég tömött ennek a varrása is.

Egyik ritkábban előforduló minta az úgynevezett «dorombos». Eme elnevezésében homályos eredetű dísz elemei: egy majoránna vagy rózsza, körülkerítve s főül szokott módon kisebb majoránnaszerű bevégzéssel, mellette hosszú «körte»-alak, – e kettő váltakozik egymással oszlopszerűen, ami a tengely alatt lévő másik szimmetrikus rész révén még feltűnőbb: tömöttebbek, s ritkábbak, egymástól vagy jobban el vannak különítve vagy pedig egymásba olvadva képezik az oszlopszerű ismétlődő díszet. Jól kivehető ez az alakítás a IX. 8. párnacsúpon, szintúgy a IX. 11-en, ahol a rózsza mellett inkább levélfűzérnek, «cserelevélnek» megfelelő alakzat foglal helyet. Kis változattal ismétlődik ez a XI. 7. 13. és IX. 1. párnacsúpokon; a IX. 1-en széles szegély is van. A IX. 9-en gazdagabb a minta de viszont kevésbé kivehető az oszlopos elrendezés; a 375. szintén ide tartozik, bár a tengely alatti rész nem azonos a felső részszel, – a cserelevél ugyanis alul kétfelé válik s háromszögletű teret képeznek a szétvált részek; a köztük levő tér egyszerűbb elemekkel van kitöltve. Új alakítás a XIII. 10. és IX. 2., – félholdalakú mezőkben kerékre emlékeztető körbe foglalt rózsák s oldalt, rajta majoránnák; vastag a tengely s a tengely alatt ismétlődik ez az elem.

Szóljunk a szál után, amint ők mondják, a szálánvarrottakról, a szedetttesekről. A gazdagságról, ami az írásutáni varrottast jellemzi, lemondhatunk. A varrás, illetve a díszítés, alkalmazkodik a varrás módjához.⁸⁾

EGERES FALUBÓL.

SZÁLÁN VARROTT (SZEDETTES) MINTÁK. (378)

A keresztöltés természetéhez képest, amivel e varrottások készülnek, szegletesek a formák; a vízszintes, a függélyes és a negyvenötfokos irányban való kiterjedés a túlnyomó s e három iránynak folytonos ismétlődése bizonyos egyhangu formaalakulást okoz és ez jellemzi a szál után varrottast. Stilizált növényi formák mellett az egyenes vonalú mértani alakítások is szerepelnek, sőt magukat a virág- s növényi formákat is, gyakran egész mértani motívumokká változtatja az erős, a kénytelen stilizálás. Varrási módjuk az általánosan ösmert keresztöltés, mely a vászonhoz aránylag vastag szál alkalmazása által sűrűvé lesz és némileg a sinyórhoz hasonlóvá. Ezzel töltik ki a formákat úgy, hogy csak a vékony negyvenötfokú szárazakon és a kis pontokon látszik meg jól a keresztöltés.

Maga a technika befolyásolja a formai gondolatot és a díszítési elemeket, amelyek közül sok magából a technikából folyik; mindamelllett gyakran tapasztalhatjuk a törekvést, hogy az írás utáni varrottas formáját mintegy e kötöttebb technika nyelvbe vigyék át. Ily módon is, kis és nagy törülközőket, lepedőt, abroszt, ágyfűtől valót, párnacsúpot díszítenek leginkább; a szín szintén vörös, kék, fekete, néha fehér. De bizony, ma már ezt a szép munkát se mívelik, régi holmi az mind, amit bemutatunk, a leány hordja piacra anyja, néhai öreganyja munkáját. Más a divat, ezt már nem is kedvelik.

Formailag e varrottások tekintélyes része, épp úgy mint az írás utániak, egyetlen ágból kinövő öt virágzatos mintával van díszítve. Lehet a virág több is, levelek, levélfűzérék, kisebb virágok is kerülhetnek közéjük - de a jellemző ág a rajta levő virágokkal megmarad; rózsza, tulipán, majoránna, mák, különféle levél, szár, makkok, többé-kevésbé stilizálva, adják a formai elemeket, akadnak négy- és

sokszögek, hullámvonal, sőt itt-ott madarak is. A legegyszerűbb alakításuk közül való a bábonyi [XIV. 21.](#) – öt egyforma virág van a száron s üresen hagyott tercskék sora adja a vonalat a virágok tagozásához, érthetőbbé tévén azokat; az üresen maradt helyeknek, e nemleges formáknak, különben nagy szerepük jut a szál után varrottaknál, nemcsak mint szétválasztó, de mint díszítő elemnek is. Már valamivel gazdagabb a [XIV. 16.](#) és [XIV. 8.](#) inaktelki kis kendők mintája, a száron kisebb-nagyobb levelek is vannak. A [XIV. 9.](#) «kerek tulipán»-nak nevezett példányon a nemleges formák könnyűvé teszik a díszet, tömöttebb a [XIV. 24.](#) bikali «szegfűs», lefelé fordított, madaras szegéllyel; a zentelkei [XIV. 14.](#) kis kendőn, valamint a [XIV. 10.](#)-en tömött masszás formájú, míg a [XIV. 15.](#)-ön a «szegfűs ág» ritka csipkeszerű megoldás, két különös tömöttebb levéllel; a [XIV. 4.](#) nyárszói példányon hat egyforma rózsza van, a hatodik a törzsen tör keresztül; a nagymási [XIV. 11.](#) «makkos» díszé kisebb alakban megismétlődik a szegélyen is. Erősen stilizált alakítás a [XIV. 5.](#) 19. 6. 13. – a három utolsó, valószínűleg az írás utáni majoránna minta utánzása; ilyen a [XIV. 2.](#) párnacsúp és a [XIV. 3.](#) is, amelyen élére állított négyszögge szélesedett ki a szár, belül virággal. A [XIV. 12.](#) példányon váltakozik a levélfűzér és virág, sok lecsüngő virág is van rajta. A nagyon régi (1752-ből való) [XIV. 22.](#) párnacsúp ritkás díszén szintén levelek vannak a virágzatok mellett. A «mákos»-nak nevezett [XIV. 7.](#) példánynak törzse ferdén áll az alapvonalra s több ilyen motívum ismétlődése adja ki az egész ornamentumot.

Az ágas virágos dísz mellett vannak, mint az írás utáni varrottasoknál, egyéb formai alap gondolatú díszek is; ilyenek a ([XVI. 10.](#)) «fojós», ([XV. 4.](#)) a «körte», ([XV. 7.](#) és [6.](#)) a «patkós» párnacsúpok, amelyeknek váza a hullámvonal, stilizálva.

Az írás utáni varrottasok «selyemkeszkenős» mintájának szintén megtaláljuk itt is a párját, meg a «rózsabimbós»-t ([XVI. 7.](#)), a «vitorlás»-t vagy «szarufás»-t ([XVI. 15.](#)), meg a «pünkösdirózsás»-t ([XVI. 6.](#)) s ilyen a [XV. 14.](#) [XVI. 6.](#) és [13.](#), [XV. 1.](#) 3. 11. 12. 13. 14., [XVI. 3.](#) és 1-8-ig valamennyi: egy központból kiinduló átlók és átmérő vonalak megoldásai.

Hatszögekből képzett alakok, amelyekben rózsák s csillagok vannak, adják motívumait a [XV. 10.](#) [XV. 2.](#) és [378.](#) és [XV. 9.](#) párnacsúpoknak; a [XV. 16.](#) és [XV. 8.](#) abroszokon az írás utáni «abroszforma» változik át központi sugaras alakítássá.

Vegyes alak a «mákos» ([XVI. 2.](#)) szokatlan a [XV. 5.](#) úgyszintén a «pávadíszes» [XV. 15.](#) és [XV. 18.](#) A [XV. 17.](#) a szóttas, nagyon egyszerűsített formákkal.

A [XVII.](#) és [XVIII.](#) táblákon mutatjuk be a még szokásos mintákat.

A [352-360](#) ábrákon mutattuk be a kalotaszegi asszonyok írását; a [361.](#) ábra két felső rajza «mejjrevaló» minta s a két alsó dulanlé sarok; az elnevezéseket maguk az asszonyok írták a rajzok alá.

A [379.](#) ábrán néhány szép régi csomózott recemintát mutatunk be, amilyenekkel régen a lepedőket toldották össze; a [380](#) és [381](#) ábrákon régi és újabb vagdalásos minták vannak.

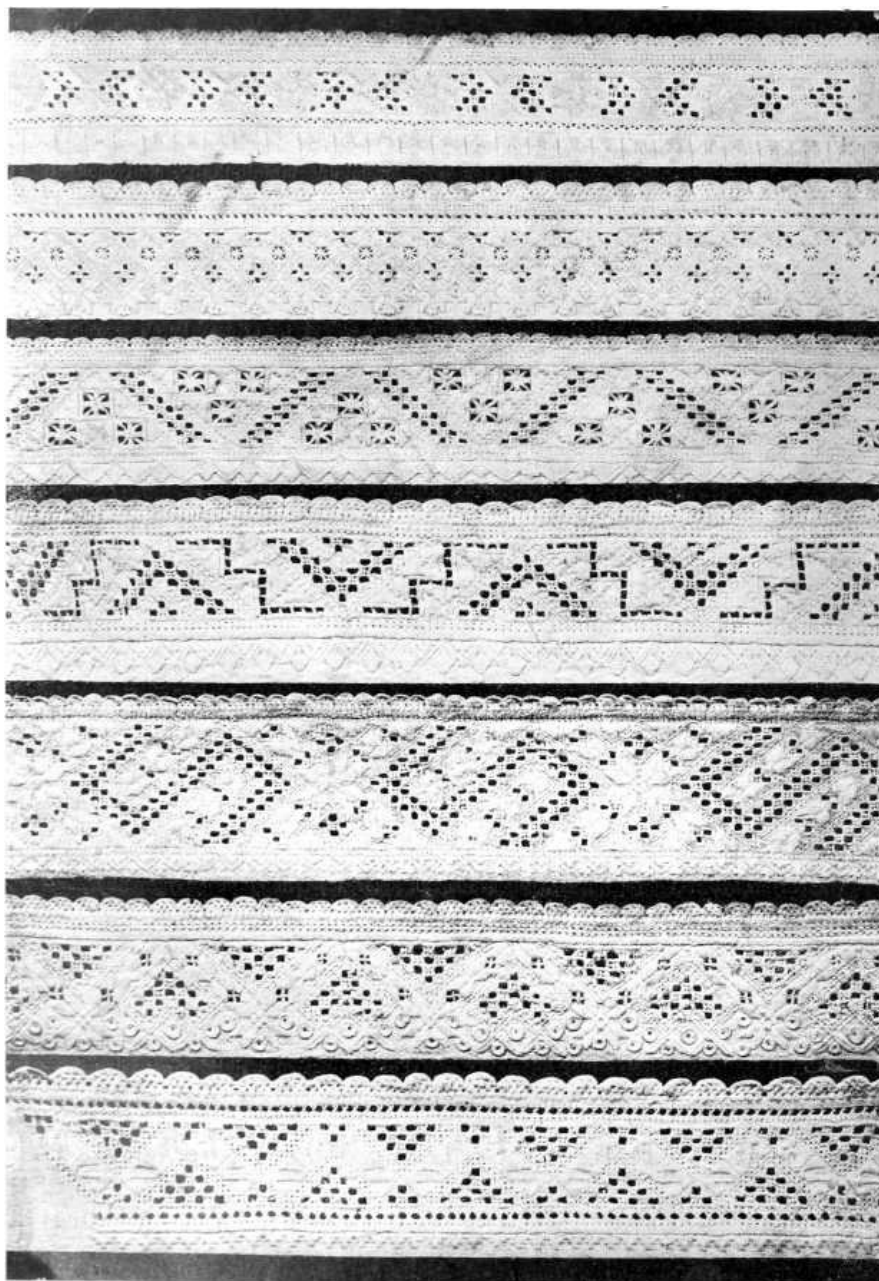
A rece nem régi eredetű, de például Győr-Monostoron nagyon el van terjedve és pedig nemcsak inggallérvörökre, hanem rúdravalókon és párnahéjjakra is használják. A recét (a hálóját) lencérnával «kötik» és azután «töttik», – mint Monostort mondják, – «miszerrel», gyöngébb cernával; a nagyobb recét teljesen miszerből kötik s töttik. A kötések alkalmazott gyakoribb receelnevezések: körmös rózsás, inos (inas), kerek gerezdes; a kerek gerezdesnek öt motívuma van: rózsza, cserelével, másféle rózsza, gerezd, rózsza és tulipán. Kézelőre alkalmazzák, Körösfőn, a szép «butykós»-at.

Térjünk vissza, néhány szóval, a varrottas harmadik, manapság egész Kalotaszegen legelterjedtebb formájához, a vagdalásos- vagy fehéreshez. Elnevezése, említettük, onnan ered, hogy kis ollóval arányosan kivagdálják a vásznat, a szálakat kihúzzák s a lyukat körülvarrják. A «fehéres» elnevezésnek nyilván az a magyarázata, hogy többnyire fehérműn alkalmazták a varrásnak ezt a módját, még pedig – régen – csak fehérrel. Hajdan, vagdalásos varrással díszítették a férfiingen az ingújját, – de ez már divatját múlta, ma már nem viselik, az elnevezéseket azonban, még tudják az öregek. Edvi-Ilés Aladár munkatársunk gyűjtötte Zentelkén a következő «fehéres» ingújjminta elnevezéseket: nagy könyökös, nagy paripás, kis paripás, nagy rózsás, félen rózsás, szembe rózsás, foglalós, öt máku, három máku, két máku, egy máku, gatyás bokrétás, cifra bokrétás, szénvonós, fecskefarkas, macskanyomos, asztallábás kis rózsával, félen töltéses barack, maggal, rostélyos félen töltéssel, nagy abrudi, kis abrudi, Pál Bandiné formája, alattomos. Ime, csak egy faluban, még tudnak ma ennyiről, – holnap már hírmondója se lesz! Egyetlen ilyen kézelőmintán pedig, például a «nagy könyökös»-mintán, a következő részeket nevezik meg: fog, karima, sujta, akasztalat, cernázás, töltés, bimbó, inasfog, csipafog, hányás, fél macskanyom, szénvonó, könyök.

Szép volt a vagdalásos varrás a sárgásszürke fodor vászon-lepedőkön; láttunk is még ilyet, de csak kettőt, Körösfőn, Korpos György Páléknál. De hogy mivé nem nyomorodott ez a szép ősi munka, amióta piaci árucikk lett belőle, amióta urimunkára biztatta a népet a városi kereslet s a falusi szükség! Mert ma bizony ezt a varrást készíti a kalotaszegi nép, lélek nélkül, kedv nélkül, a nevét se ismerve az egyes mintáknak, amiket szintén elnyomorít a tudáskodó városi beavatkozás. Szerencse, hogy még Gyarmathy Zsigmondné foglalkozik az ősi mintákkal s némileg irányítja a népet, bár ő is sok elemet kölcsönöz a kastély művészetéből s kevesebb ügyet vet a népies jellegre. A varrogató falvak egynehány banális, munkaemésztő, gyilkosan unalmas mintát ismételtetnek, nem adva belé (amit különben ez a varrási mód meg sem enged) azokat az egyéni változtatásokat, azokat a művésziesen naiv eltéréseket és véletlenségeket, amelyek az írás után való varratosnak annyi zamatos eredetiséget kölcsönöznek. A gyönyörű fodorvászon helyét lassankint elfoglalja a sokkal silányabb lenvászon s a fejtő, a cerna helyett selymet húznak a tübe, lehetetlenül színes selymet, sárga, kék, rózsaszínű s rikító piros selymet, – mert az jó az uraknak!... Akárha gombolós lakkcipőt húzna piros csizma helyett a muszuj alá a kalotaszegi leányzó.

Jellemző különben, hogy ez a holmi csak piacra készül, az úgynevezett «iparosasszony» bódorog vele országszerte, – nincs Kalotaszegen ház, ahol ilyesmi volna kiakasztva rúdra vagy ágyra terítve, pedig posványosodik már a nép ízlése is.

Itt, a varrottasok kapcsán emlékezzünk meg arról a változatos, sokféle varrási módról is, amivel a női ingek gallérai, kézelői és az ingújjak kötése (az a varrás, amivel összekötik az ingújját képező vászon két szélét) készülnek. A recéről már szólottunk; mellette talán legszebb a Bogártelkén divatos «pókos»

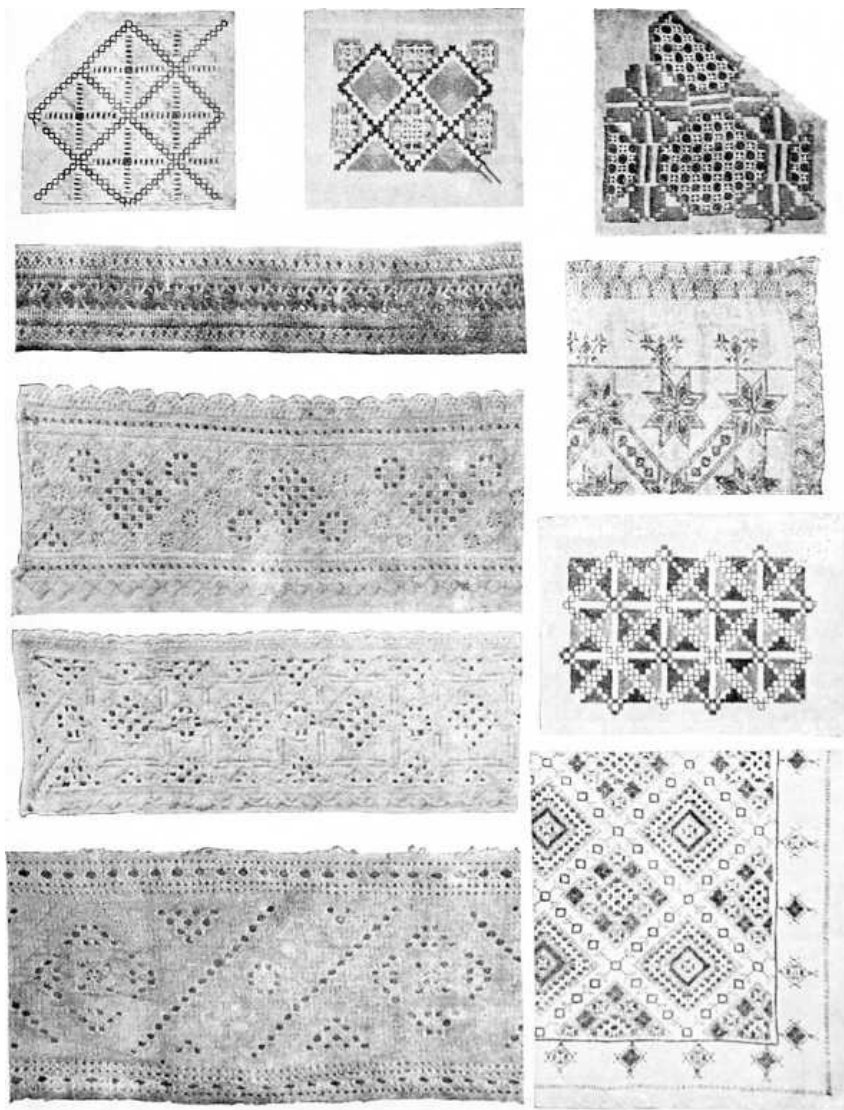

RÉGI KALOTASZEGI «VAGDALÁSOS» MINTÁK. (380)

DARÁZSOLÁS. (XVIII. tb.)

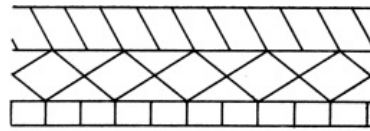
1. Horgas, Kőrösfőről; 2. Rózsás, - leszedve, kockázva, darázsolva B.-Hunyadról; 3. Kétfelől fecskefarkas, közbül nagy foglalós, Mákóról; 4. Összefordított foglalós, Mákóról; 5. Asztallábos, gyászosan, Mákóról; 6. Tulipántos, Bogártelkéről; 7. Jármos, B.-Hunyadról; 8. Négy rózsás, B.-Hunyadról; 9. Szélin rózsás, közbül kis foglalós, Mákóról; 10. Tulipántos, Mákóról; 11. Kétfelül kis rózsza, Mákóról.

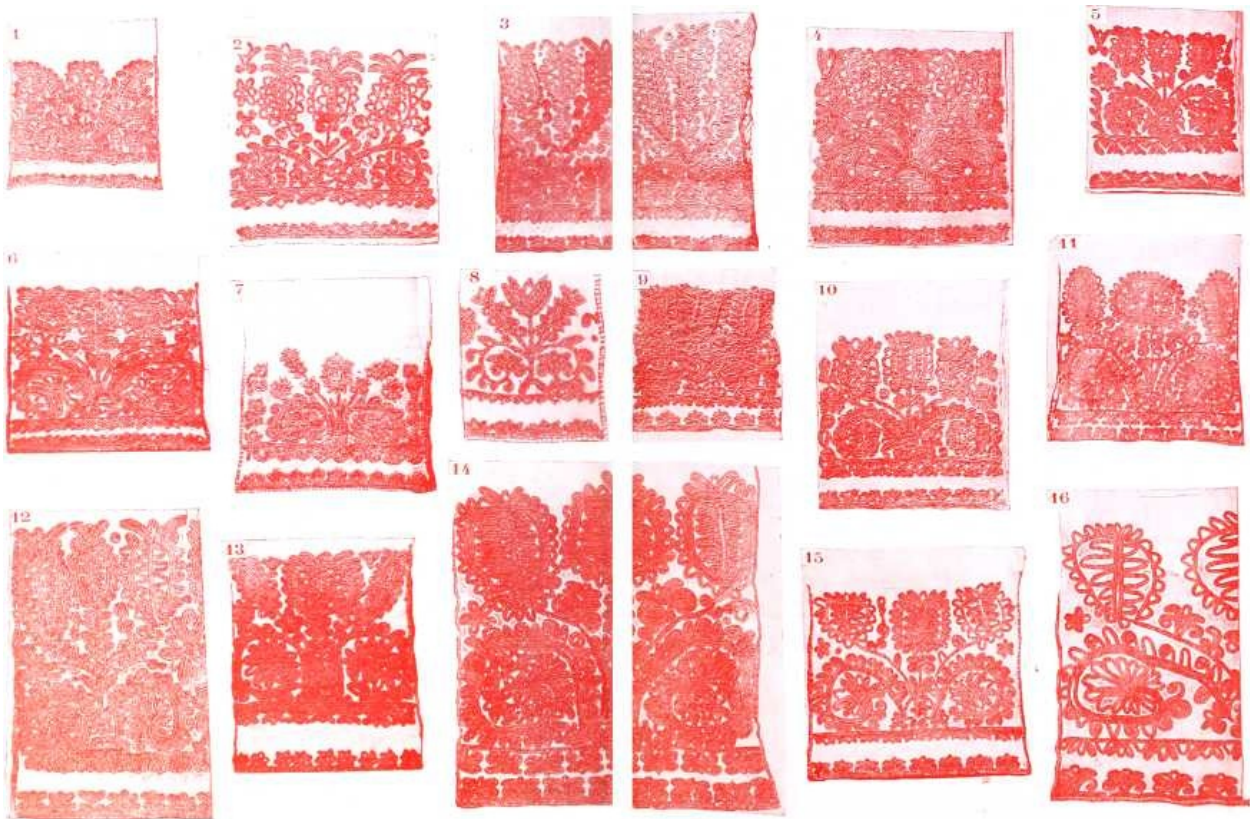
RÉGI S UJABB KALOTASZEGI «VAGDALÁSOS» MINTÁK. (381)

Ide tartozik még Kalotaszegnek egy sajátos díszítővarrása, a kötényeken alkalmazott, úgynevezett «darázsolás». (XVIII. tb.) Ezt legtöbb helyütt hárászszal (pamut), de az inkább városiaszkodó Hunyadon

selyemmel is varrják, ami tagadhatatlanul szép, mintha csupa gyöngyszemet fűztek volna korcba. Megértjük a darázsolás készítményét (a XVIII. tábláról) lapról, ahol a varrás három fázisát láthatjuk: ráncba szedik, mint ők mondják, leszedik a kötényt, azután hosszában mindegyik ráncát kétszer átöltik hárászszal; miután ezt végig az egészen elvégezték, következik a kockázás, kockákra való beosztása az egésznek, - és végül a kockák kitöltése, a «töltés» (mint a recénél a hálószemek kitöltése), a tulajdonképpeni darázsolás. Technikájában, a darázsolás legváltozatosabb mintáira Mákón találtunk, de vannak ügyes minták Bogártelkén, Zsobokon, Bánffy-Hunyadon is. Az elnevezések különbözőek nagyon, egyazon mintának falvak szerint más és más elnevezését kapjuk. Zsobokon: mákos, soros, lajtornyás, macskanyomos, asztallábas, egeyes, barackmagos, madaras, Szalainé-forma, két rózsás, négy rózsájú, cifra rózsás, kis rózsás, loptás (labda) rózsás kereszt, mézespogácsás, kulacos, korniceres, foglalós, kigyós, csillagos, fékenmenős, nagy foglalós; Mákón: kétfelül kis rózsás, közbül barackmagos, új módi, szőlőgerezdes, nagy rózsás, sok rózsás, kétfelül kis foglalós, közbül pápaszemes, szélin kis rózsás, közbül nagy foglalós egyeles (elegyesen) asztallábas, asztallábas, szíves új módi, tulipántos, szélin rózsás, közbül kis foglalós, barackmagos nagy rózsával, kétfelül kis rózsás, közbül horgas rózsás, kétfelül fecskefarkos, közbül nagy foglalós, összefordított foglalós; Bánffy-Hunyadon: jármos, nagy rózsás; Körösfőn: horgas. Bogártelkén láttuk egyikét a legszebbeknek, a tulipántost. (XVIII. tb.)

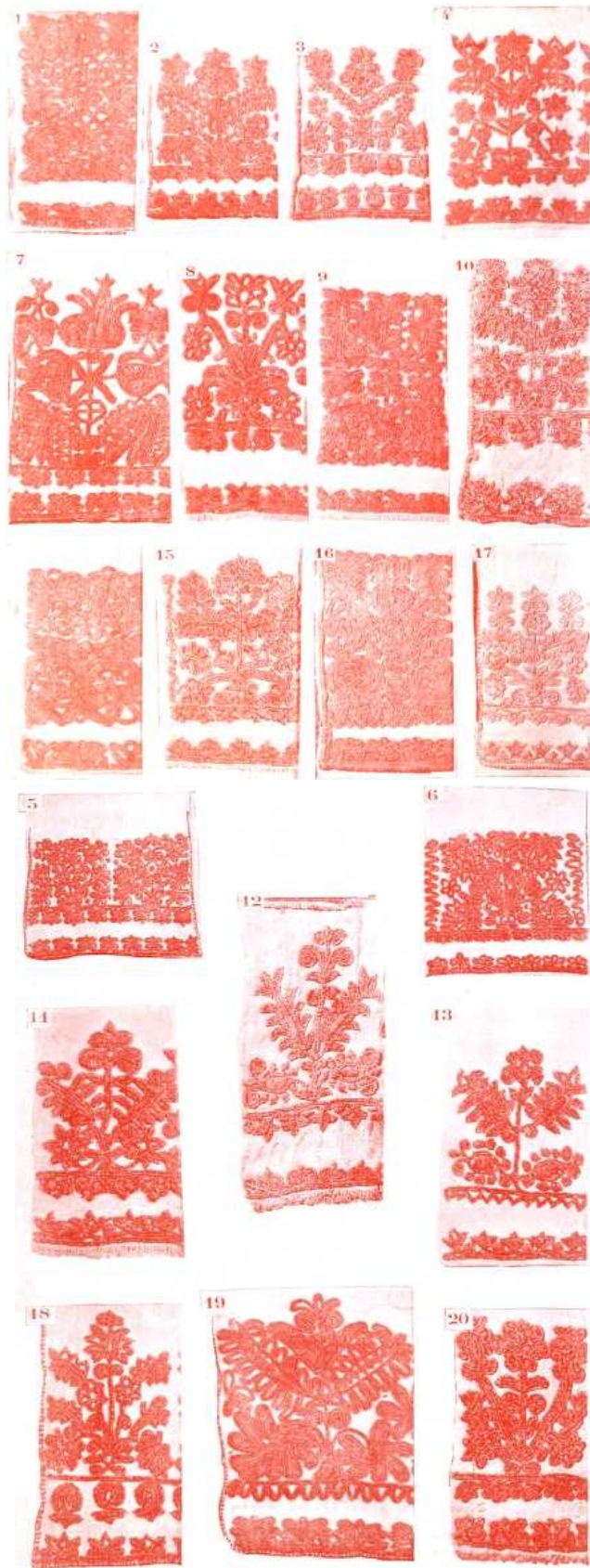

PÓKOS KÖTÉS (BOGÁRTELKE).

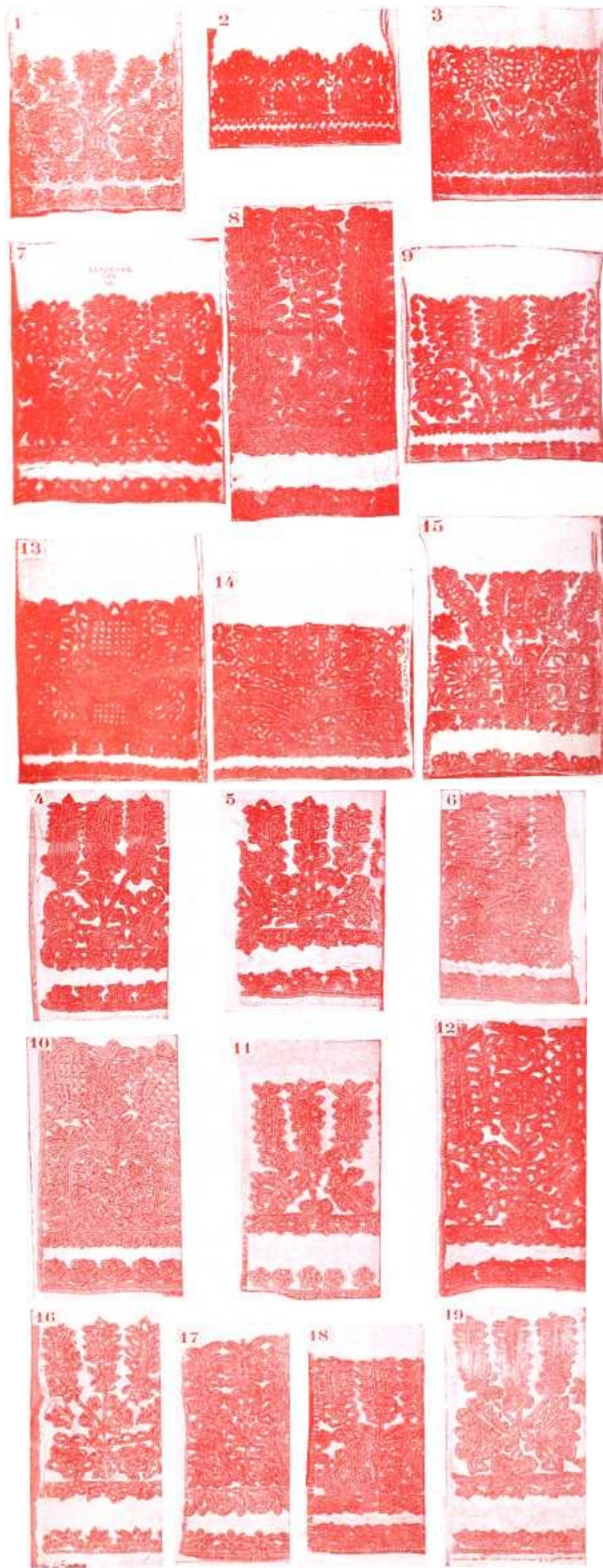
I. TÁBLA.

1. Zsobok. - 2. Damos. - 3-4. Zentelke. - 5. Kalota-Szt.-Király. - 6. Ketesd. - 7-9. B.-Hunyad. - 10-12. Zentelke. - 13-15. M.-Bikal. - 16. Daróc.

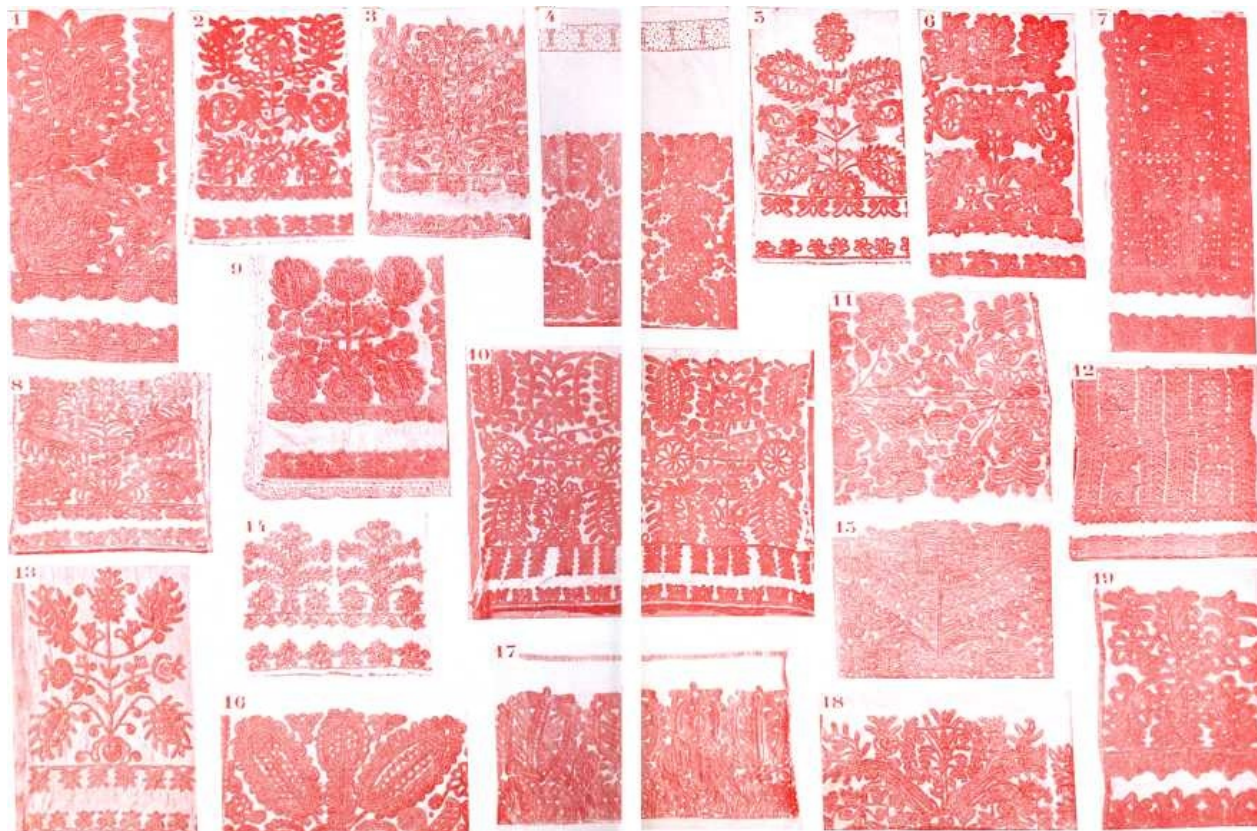
II. TÁBLA.

1-2. M.-Bikal. - 3. Zsobok. - 4-5. M.-Bikal. - 6-7. B.-
 Hunyad. - 8-9. Kalota-Szt.-Király. - 10. Zsobok. - 11.
 Damos. - 12-13. Zsobok. - 14-15. Zentelke. - 16. M.-Valkó.
 - 17-19. Nyárszó. - 20. Zsobok.

III. TÁBLA.

1. Zentelke. - 2. Inaktelke. - 3-5. Zentelke. - 6. Zsobok. -
 7-8. Zentelke. - 9. M.-Valkó. - 10-11. B.-Hunyad. - 12-13.
 Jákótelke. - 14. K.-Szt.-Király. - 15-16. Daróc. - 17-19.
 M.-Valkó.

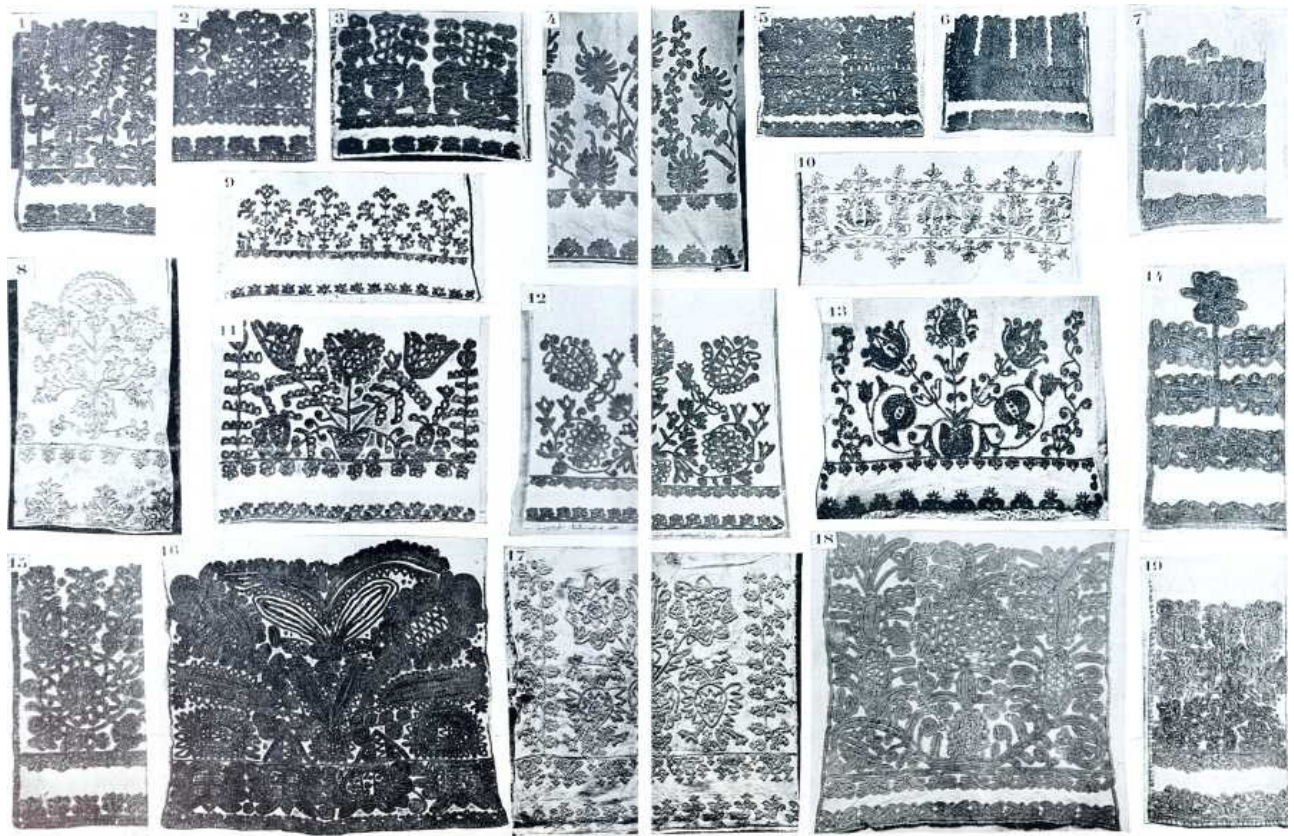
IV. TÁBLA.

1-2. Kalota-Szt.-Király. - 3-4. Zsobok. - 5-6. K.-Szt.-Király. - 7. Daróc. - 8. Mákó. - 9-10. M.-Bikal. - 11-12. Inaktelke. - 13-15. Zentelke. - 16-17. M.-Gyerő-Vásárhely. - 18-19. Bánffy-Hunyad.

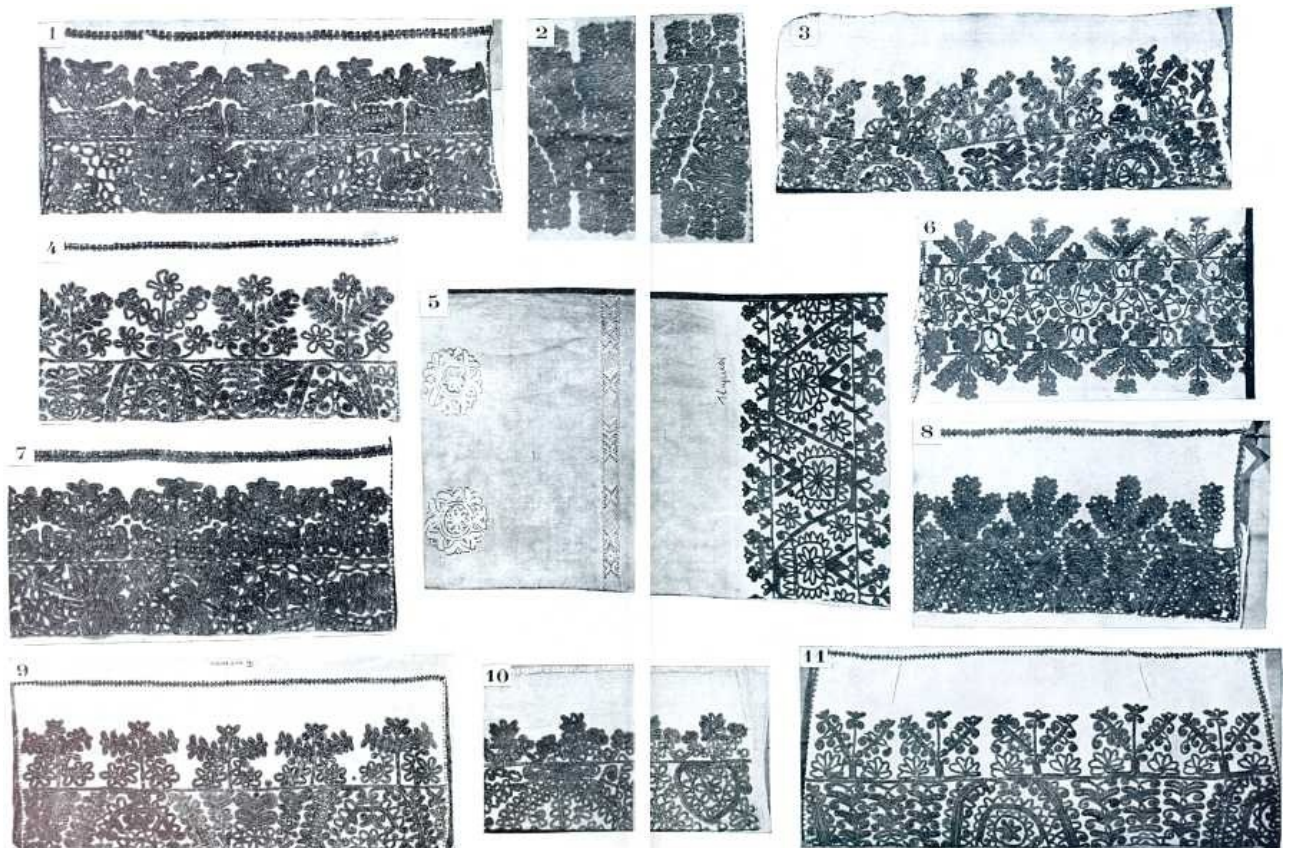
V. TÁBLA.

1-3. Magyarókerke. - 4-5. B.-Hunyad. - 6. Zsobok. - 7. Magyarókerke. - 8-9. Sztána. - 10. Nagy-Petri. - 11-12. K.-Szt.-Király. - 13-14. Zentelke.

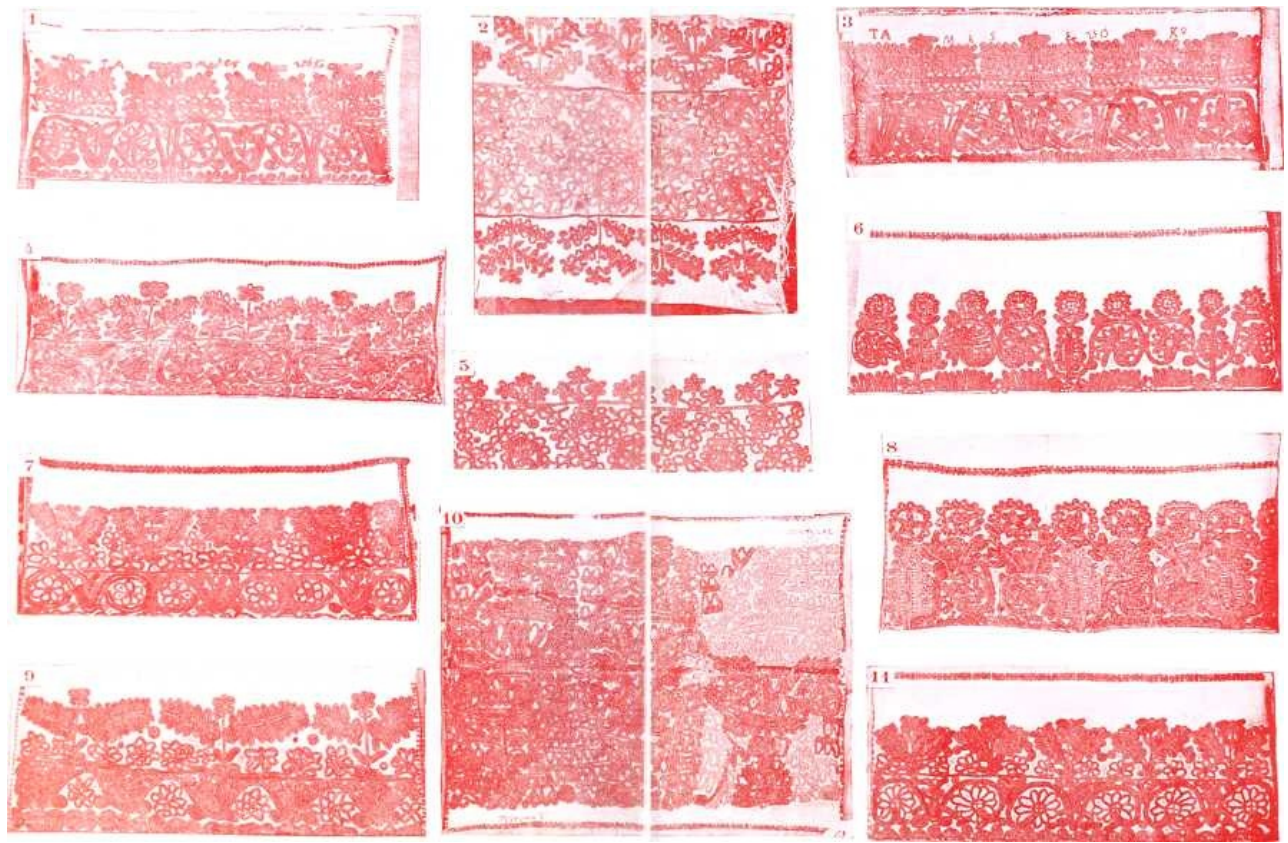
VI. TÁBLA.

1-3. Kalota-Szt.-Király. - 4-5. M.-Bikal. - 6. Daróc. - 7-8. M.-Bikal. - 9-10. Daróc. - 11-13. Zentelke. - 14. M.-Bikal. - 15. Daróc. - 16-17. M.-Bikal. - 18. K.-Szt.-Király. - 19. Nyárszó.

VII. TÁBLA.

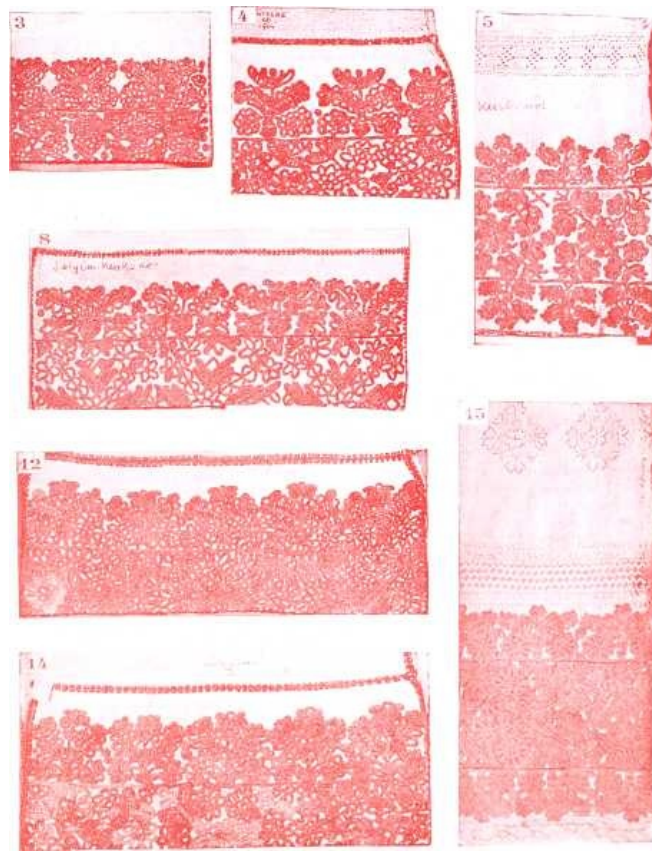
1. Nyárszó. - 2-3. Sárvasár. - 4-5. M.-Bikal. - 6. Zentelke. - 7-8. Kis-Petri. - 9-10. M.-Bikal. - 11. Bogártelke.

VIII. TÁBLA.

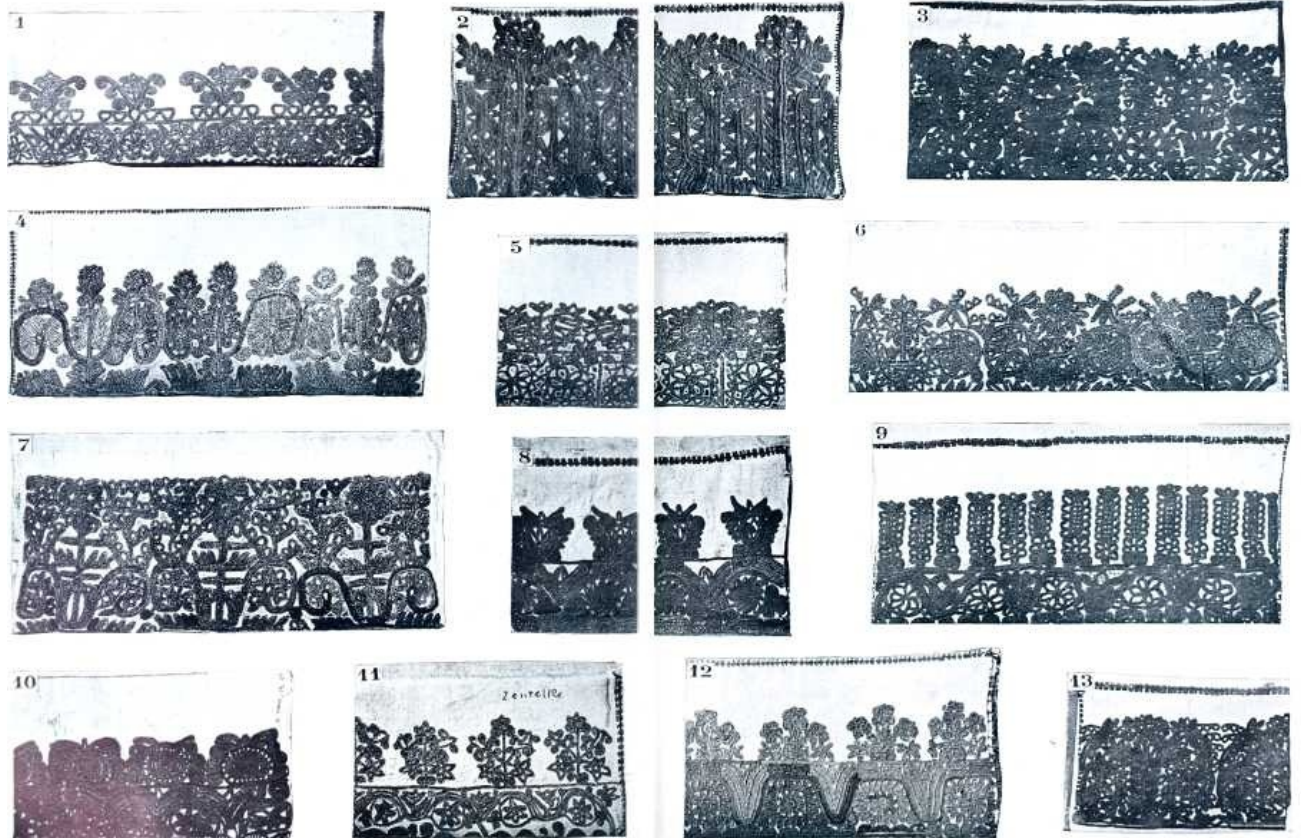
1. Körösfő. - 2. Nyárszó. - 3-5. Körösfő. - 6-7. M.-Gyerő-Vásárhely. - 8. M.-Bikal. - 9. Sztána. - 10-11. Zentelke.

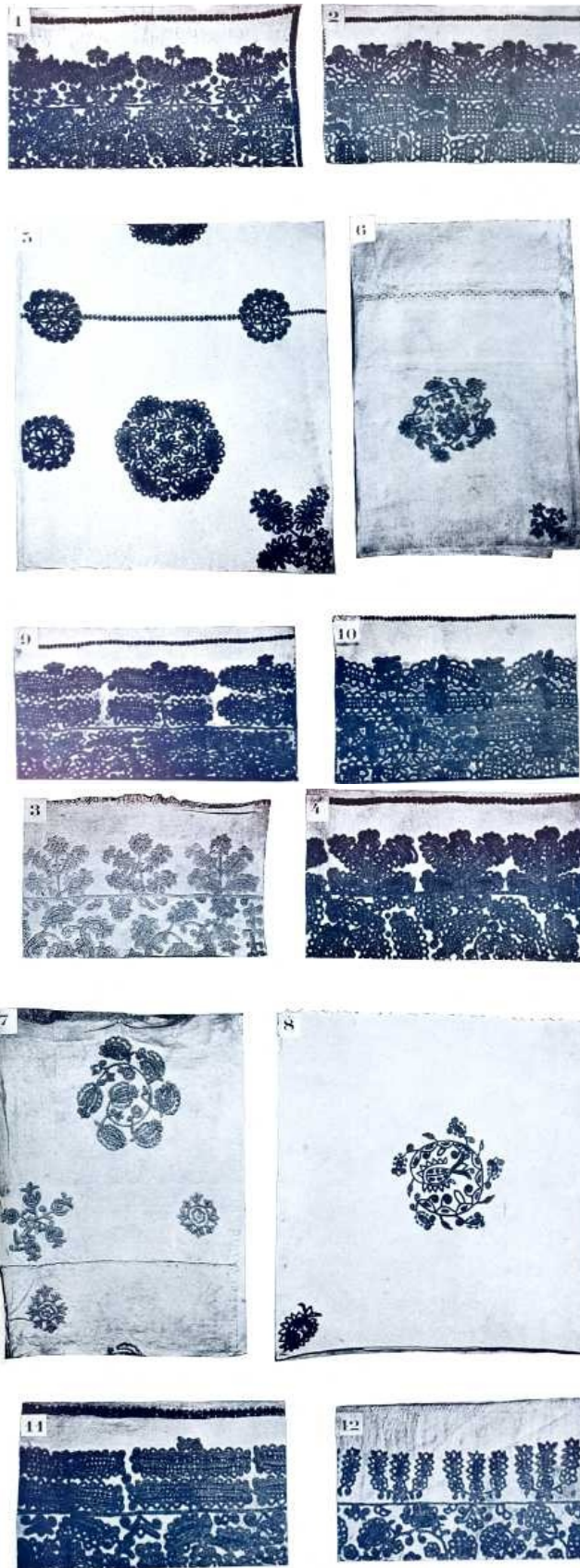
IX. TÁBLA.

1. M.-Bikal. - 2. Kettesd. - 3. M.-Valkó. - 4-5. Zentelke. - 6. Mákó. - 7-9. Inaktelke. - 10-11. M.-Bikal. - 12-13. Zentelke. - 14-15. K.-Szt.-Király.

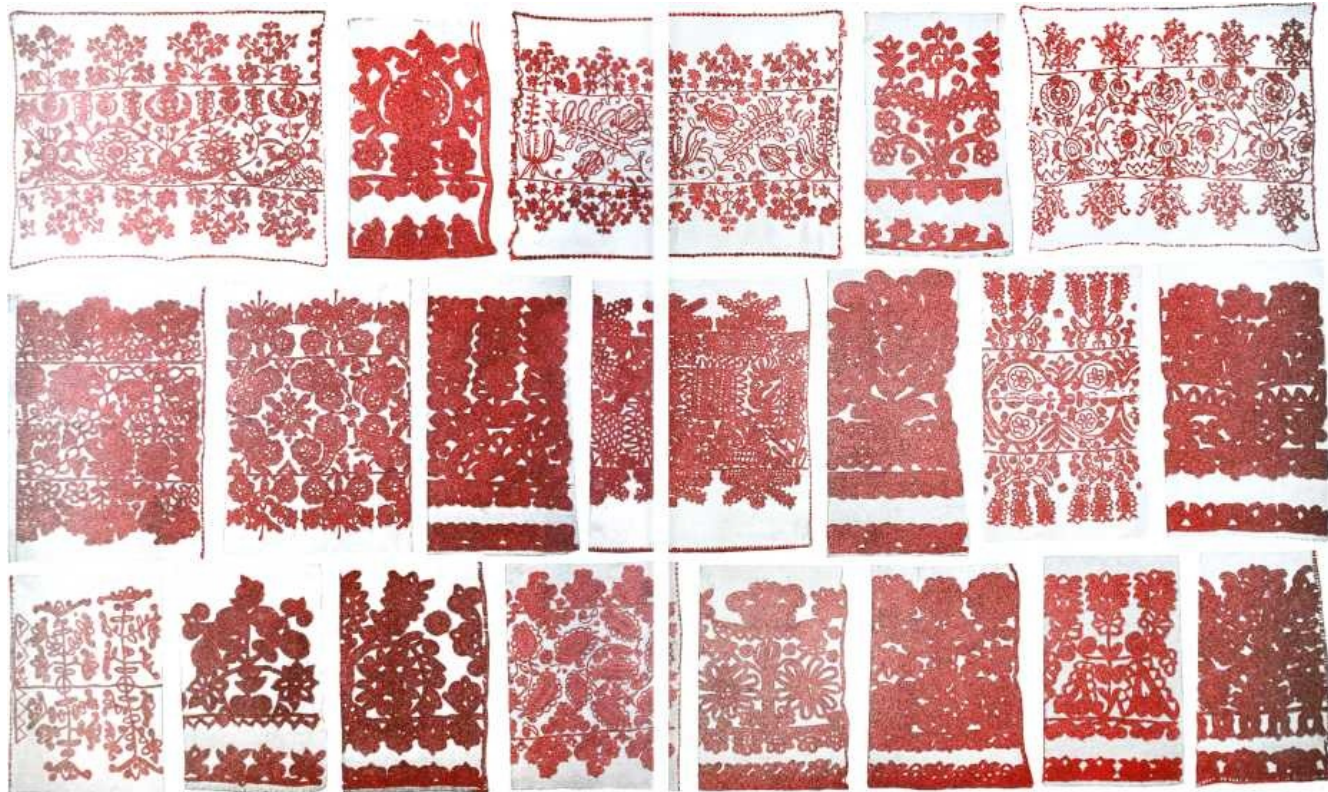
X. TÁBLA.

1-3. Zentelke. - 4-6. M.-Bikal. - 7-8. Nyárszó. - 9-10. Zentelke. - 11. B.-Hunyad. - 12. Inaktelke. - 13. M.-Bikal.

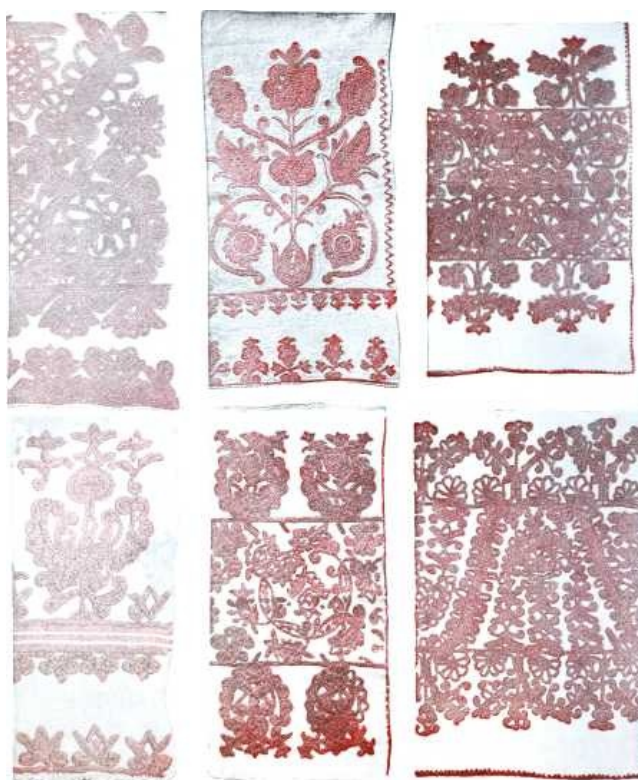
XI. TÁBLA.

1. M.-Gyerő-Vásárhely. - 2. Zentelke. - 3. Jákótelke. - 4. M.-Gyerő-Vásárhely. - 5-6. K.-Szt.-Király. - 7-8. Mákó. - 9. M.-Gyerő-Vásárhely. - 10-11. Szt.-Király. - 12. B.-Hunyad.

XII. TÁBLA.

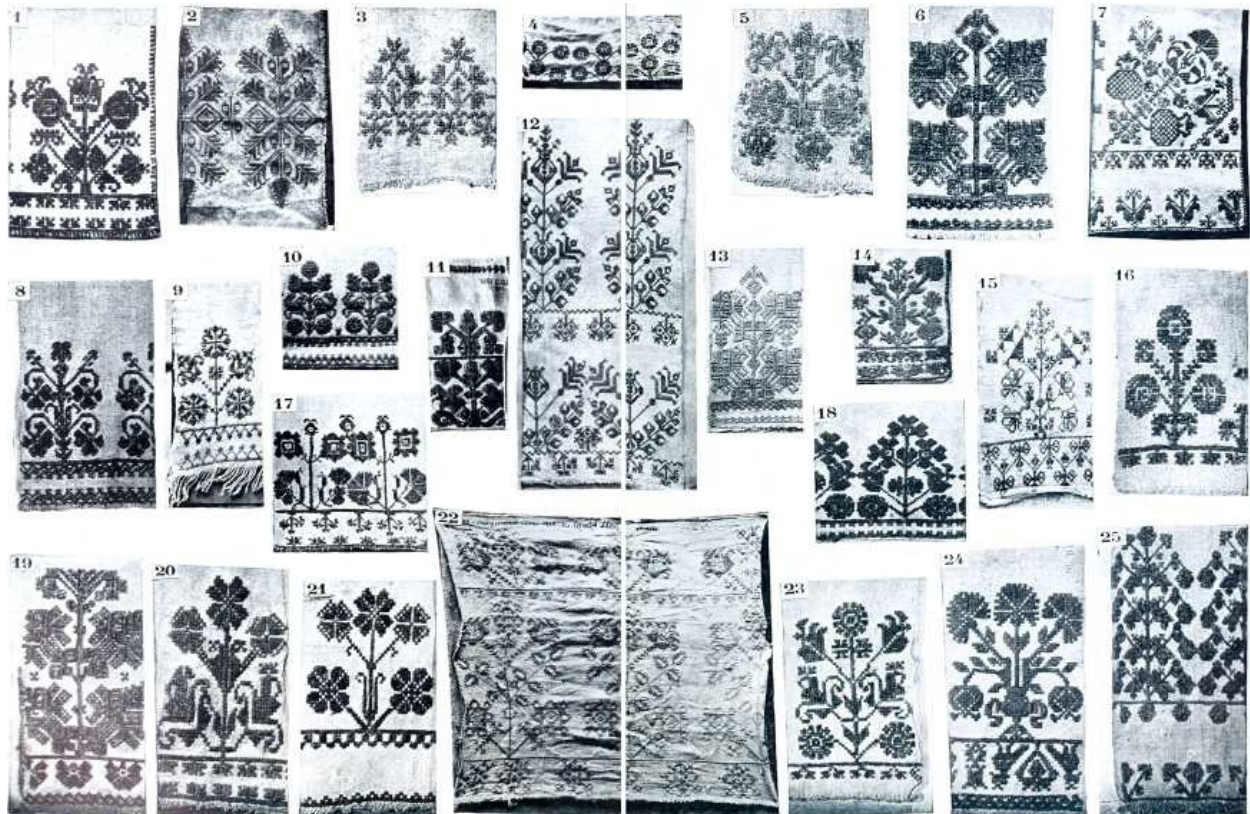
1-3. M.-Gyerő-Monostor. - 1-5. M.-Bikal. - 6-7. Körösfő. - 8-9. Mákó. - 10. B.-Hunyad. - 11-12. Körösfő. - 13-16. Nyárszó.

XIII. TÁBLA.

1-2. Körösfő. - 3-5. Magyarókerke. - 6. Zentelke. - 7-8. M.-Bikal. - 9. Daróc. - 10-12. M.-Gyerő-Monostor.

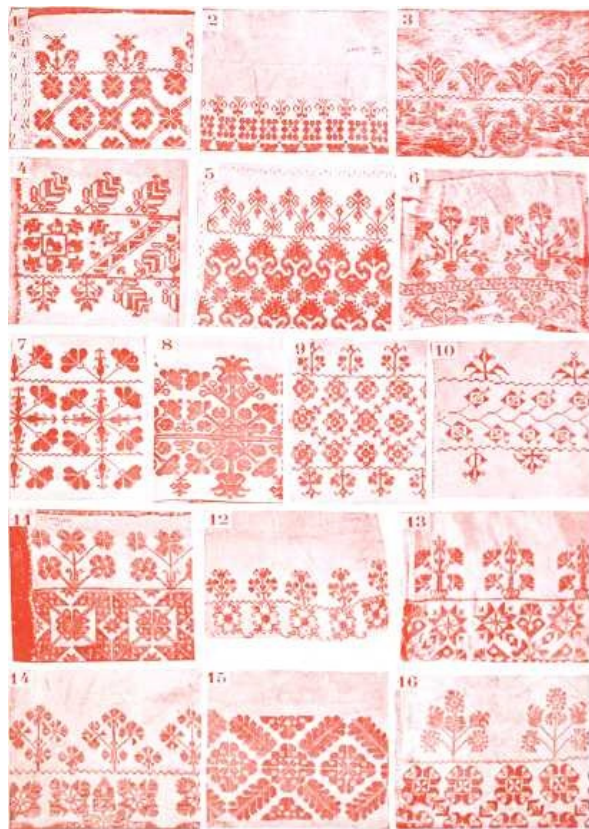
XIV. TÁBLA.

1-2. Körösfő. - 3-4. Nyárszó. - 5. Zentelke. - 6. Nagy-Almás. - 7. Kis-Petri. - 8-10. Inaktelke. - 11-12. Nagy-Almás. - 13-15. Zentelke. - 16-18. Inaktelke. - 19-20. Nyárszó. - 21. Bábony. - 22-23. B.Hunyad. - 24-25. M.-Bikal.

XV. TÁBLA.

1-2. Zentelke. - 3-6. B.-Hunyad. - 7. M.-Bikal. - 8. Zentelke. - 9. K.-Szt.-Király. - 10-11. Inaktelke. - 12-13. B.-Hunyad. - 14-15. M.-Bikal. - 16-18. Nyárszó.

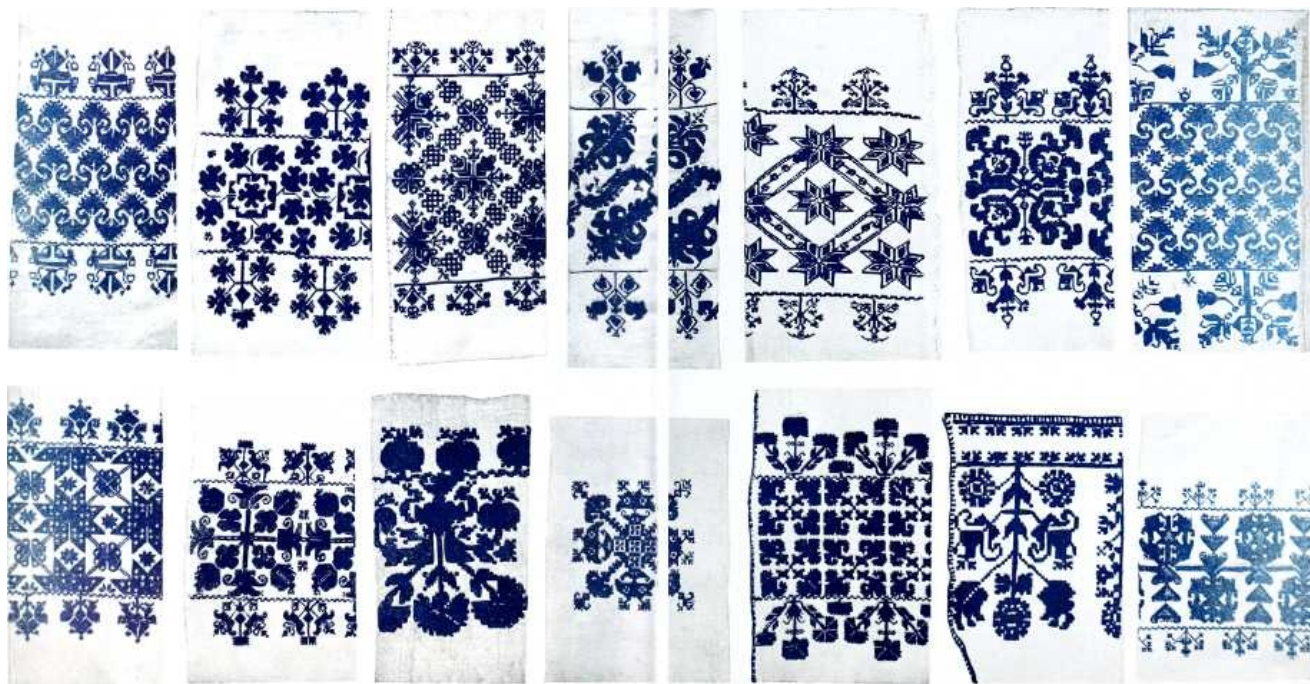
XVI. TÁBLA.

1. Bogártelke. - 2. Daróc. - 3-5. Kis-Petri. - 6-7. B.-Hunyad. - 8-9. M.-Bikal. - 10-12. Zentelke. - 13. B.-Hunyad. - 14-16. Nyárszó.

XVII. TÁBLA.

1-2. B.-Hunyad. - 3-4. Zentelke. - 5. K.-Szt.-Király. - 6. Magyarókereske. - 7-9. Jákótelke. - 10-14. M.-Bikal. - 15-16. Inaktelke.

XVIII. TÁBLA.

1-2. B.-Hunyad. - 3-4. Nyárszó. - 5-7. M.-Bikal. - 8-9. Zentelke. - 10. Mákó. - 11-12. Körösfő. - 13-14. K.-Szt.-Király.

TEMETŐ

-253-

-254-

KALOTASZEGI TEMETŐ. (XIX. tb.)

(M.-VALKÓ, M.-GY.-VÁSÁRHELY, KIS-PETRI.) FEJFÁK.

Kalotaszegen, a mult század elején még, a temető békésen megfér a templom körül s az volt a cinterem, a «cintrum»; régi sírok ma is vannak még a templom körül az egyházfinak termő gyümölcsfák közt, a hatvanas években oda temették még a papot s a presbitereket, de a temető - nyilván a modern egészségügyi rendszabályok folytán - lassankint kiszorult a falu alá a lejtőkbe vagy a falu fölé, a szelid hajlású domboldalokra s nem szomorú hely az. Oh, dehogyan szomorú! A magyar paraszt nem fél a haláltól. Bölcs józansággal tudja: az a vége az életnek s bizony, sokszor még jutalom, mert megpihenés a tenger fáradalom után. Ezt bizonyítják a sírföliatok, ezt bizonyítja, hogy akárhány helyt ott a házban, a pitarban a sírkő vagy a fejfa, amire majd szükség lesz.

Egy erdélyi öreg paraszt oktatott bennünket, ilyenformán:

- A halál!... Nem baj az, instállom. Dehogyan baj! Apránként szokik abba az ember. Elsőbb a foga potyog ki az embernek, aztán a szeme romlik, utóbb az inaink roskadnak meg, oda lesz a gyomrunk, mint az elnyűtt bocskor, szertemállunk, mire elérkezünk odáig. A halálig. A végén már áldás, olyan jól esik meghalni. Mintha aludni mennénk. Lám, a gyerek, az bezzeg nem szeret lefeküdni esténként. Inkább rí, mer' a' még mindegyre élni akar. De aztán, amikor munka alá kerül, a napi robot után jól esik az esti megpihenés. Ötven-hatvan esztendőskorunkban, nincs más, csak az ágy!... Úgy gondolom én azt, instállom, mindig, hogy amíg élünk, mind csak a halálhoz szokunk. Este, amikor lefekszünk, meghalunk egy-egy kicsit, minden áldott nap. Egyszer aztán, a legvégén, amikor úgyis nehéz már a fölkelés reggel: elkövetkezik a nagy lefekvés, megpihenünk mindenkorra, a jó Isten áldott földjében. Ebbe a jó földbe, aki a verejtékünkért kenyérral szógál, amíg élünk...

A SZTÁNAI TEMETŐ. (383)

Nem szomorú Kalotaszegen, színes, festői a temető is. Elköltözött kedveseik kertje, ahol az elhunyt leányzó sírján ott leng a színes fejkeszkenő, ott lobognak a hajfonat színes pántlikái (Keleten, a leánysírokon az egész hajfonatot márványba, kőbe faragja a mohamedán) s a fejfába bokréta van dugva, virágból, tollúból; piros, kék főtés a gombfákon – és a jóságos természet betakargatja pázsittal, behinti mezei virággal hazatért hú gyermekei kertjét. És ahány sír, a kelő nap felé tekint valamennyi, hogy a hajnali sugár első csókja a halott orcáját érje. És együtt vannak a sírokban, ketten, hárman, négyen is, együtt a halálban is, akik az életben egymáséi voltak. Az eltemetett feleség sírkövén s viszont, ott a férj neve, születési dátuma, csak az évszámot kell utána róni, amikor bétészik majd elköltözött párja mellé a földbe.

A temetés közügy, felebaráti kötelesség, böcsület és vallás.

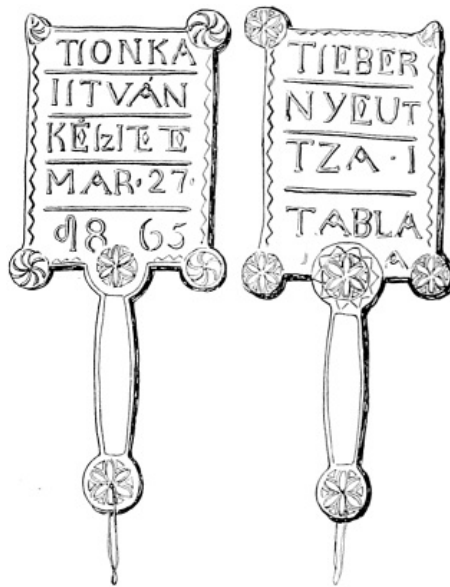

RAVATAL, NYÁRSZÓN. (382)

AZ INAKTELKI TEMETŐ. (384)

Három rúd és két temetési tábla (385.) évente másnál, az utca elüljárónál áll. Temetéskor, jó reggel, elindítják a két táblát, egyet a jobb-, mást a balszomszédságba s adják tovább, házról házra, a hagyományos üzenettel: «Pengő forint bírsággal mindenki harangszóra hallgasson, a temetkezésre menjen, X. y. házához.» Harangszóra, tartozó kötelessége szerint asszony s ember, a halottasházhoz bégyúl az utca, – a tanító énekel s viszik a koporsót a cinterembe. A pap elbúcsuztatja, imádkoznak s az utcabéliek, a szomszédok viszik, lebocsátják a sírba. Sírhantolása után a szószólló mond köszöntőt. (Híres szószólló volt a hunyadi harangozó, Juhász András Gyi Bandi.) Temetés után torozás, a sírásóknak egy kis kolláció a legszegényebb helyről is dukál. Fiatal leányt, fiatal legényt bandaszóval temetnek, – a leányok rúdra kötik gyöngyös pártáikat, pántlikáikat, legszebb színes kendőiket s úgy kísérik utolsó útján társukat.

B.-HUNYADI TEMETÉSI TÁBLA. (385)

(Négyszeres kissebbítés.)

Népművészeti szempontból nagyon érdekes, mert ősi, a máig is alkalmazott fejfa, a «fából való gombfa», a «fűtül való fa», amit így hívnak, még ha kőből van is («fűtül való fa kőből»). A jobbra református kalotaszegi nép nem állít keresztet a sír fölibe (csak a bácsi és jegenyei katolikusok (386.) s a románok), hanem fatönköt, amelyeknek faragott díszítése gazdag és változatos. Bár a mult századból maradt síremlékek kőből vannak, az ősbibb forma a fa, csakhogya a régiek elkorhadtak, míg a kő jobban állja az időt. Bánffy-Hunyadon már múlik a régi fejfa állítás szokása, kivált amióta temetkezési vállalat is megtelepedett az erősen városiasodó nagy faluban, - temetőjében nincsen már egyetlen ősi formájú ép fejfa se, a síremlék gyárilag készül. A többi falvakban maga a nép készíti a fejfákat, hagyományos régi formákhoz alkalmazkodva.

Szerkezetileg öt részt lehet megkülönböztetnünk a fejfákon (a fejfák formáit utánzó sírköveken ez az öt nincs ilyen határozottan hangsúlyozva): a felfelé végződés kifejezése a legfelső faragott rész; a fejfa homloka, ahová a díszítés kerül; az eresz, valami párkány módra kiugró rész, mely esőtől védi a fejfa fölírását; a törzs, amelyen a fölírás foglal helyet és a földbe ásott láb.

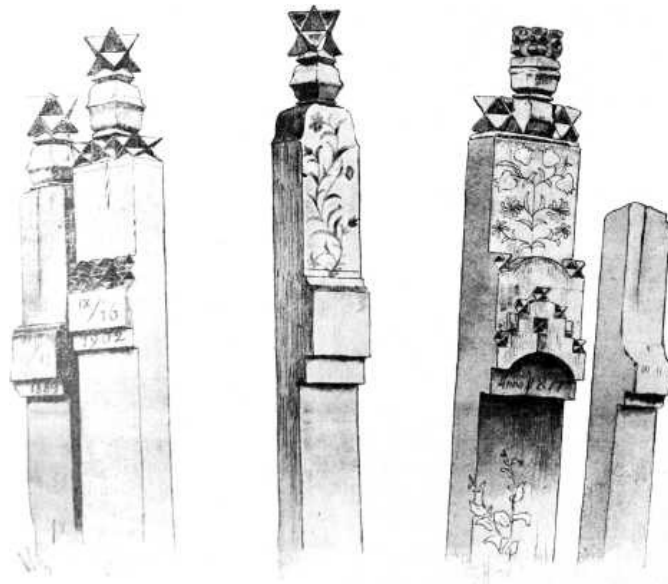
A négy felső rész közül el-el marad egyik vagy másik, de az eresz nem hiányzik a fejfáról soha, sőt a legegyszerűbbeken éppen az eresz képezi az egyedüli tagozást (388., 389.) A felső faragott rész elemei: a tulipán, a csillag (két egymást átható tetraéder) s a gomb, mely a kocka négy vízszintes élének legömbölyítéséből keletkezik úgy, hogya a függélyes élék többé-kevésbé megmaradnak s megmarad a függélyes lapok középső része is, mint keskeny szegély vagy él; lesimitják azonban e függélyes éléket is, így új lapot kapva, keletkezik a sokszögű gomb. Ha a lemetzések fönt s alant találkoznak, két alsó lapjukkal egymás felé fordított csonka gula jó létre, amely néha egész vékony lappá változik. Szerepelnek a hasábkocka s a kimetszésök révén megmaradt mértani formák is. Ezeket az elemeket kombinálják a fejfákon, illetve, ezek az elemek egymással váltakozva sorakoznak egymás fölé, csak a tulipán marad érintetlenül a fejfa csúcsán, de kerülhet csillag vagy gomb is a helyébe. Homlokán egész szélességében marad meg a fejfa és a díszítés felvételére alkalmas frizszerű tagozást nyer. Az eresz ugyan gyakran kiugrik párkányszerűleg a homlok síkjából (389.), de az írást mégis védelmezi.

Ezektől eltérő, érdekes formája a fejfának, az «S»-alakú lófejre emlékeztető bevégződés, amely néha az előbbiekkal kombinálva is előfordul, de egészen (390.) egyszerű alakjában a leggyakoribb.

Előfordul, bár ritkábban, a törzs jobb és bal oldala vonaldíszesen is, míg a kevésbé művészes, esztergált formák gyérek. (391., 392.)

FEJFA (DARÓC, BOGÁRTELKE, GENYE); BÁCSI SÍRKÖVEK. (386)

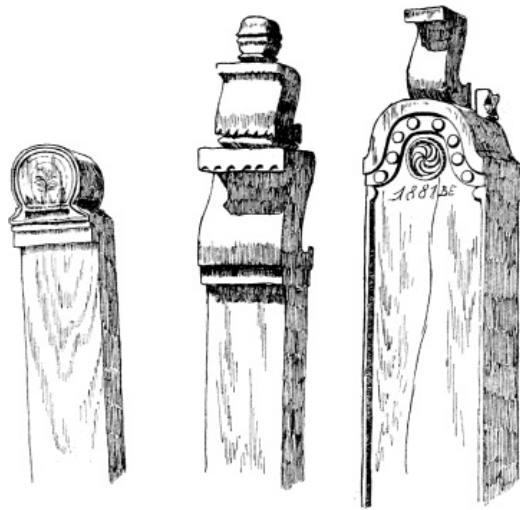
M.-BIKAL. (389)

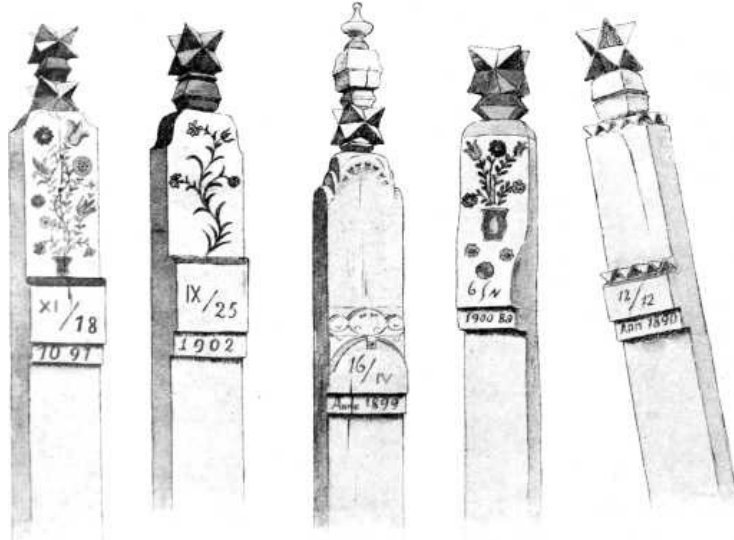
1. Nagy-Almási fejfa, beégetett díszítéssel. 2-3. Nagy-Almási fejfák. 4-5. Magyar-Gyerő-Vásárhelyi fejfák. 6. Nagy-Petrii fejfa. 7. Kalota-Szent-Királyi fejfa. 8. Nagy-Kapusi fejfa. 9. Sztánai fejfa. 10. Körösfői fejfa. 11-12. Inaktelki sirkövek. (388)

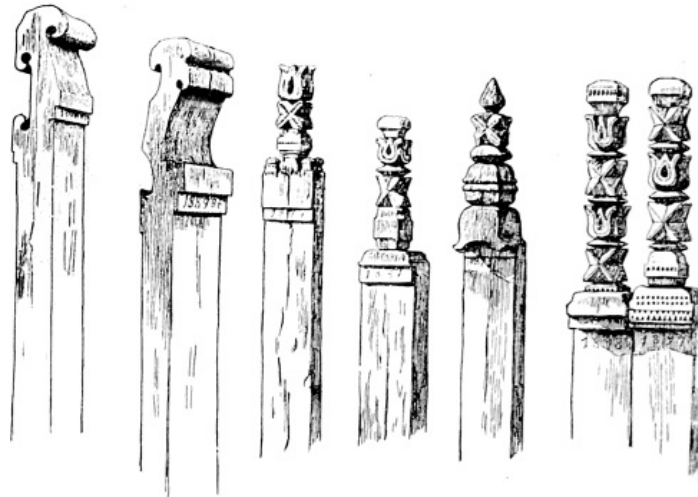
MAGYAR-VALKÓ. (387)

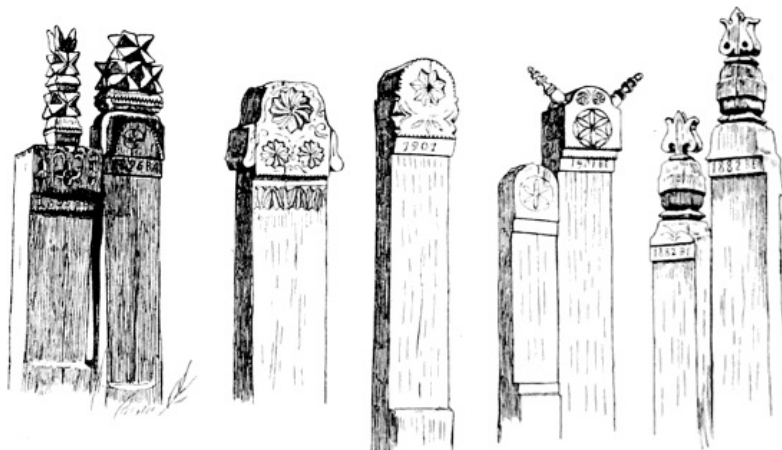
1. JÁKÓTELKE. 2-3. DAMOS. (390)

M.-BIKAL. (391)

1-2. SÁRVÁSÁR. 3-7. M.-GYERŐ-VÁSÁRHELY. (393)

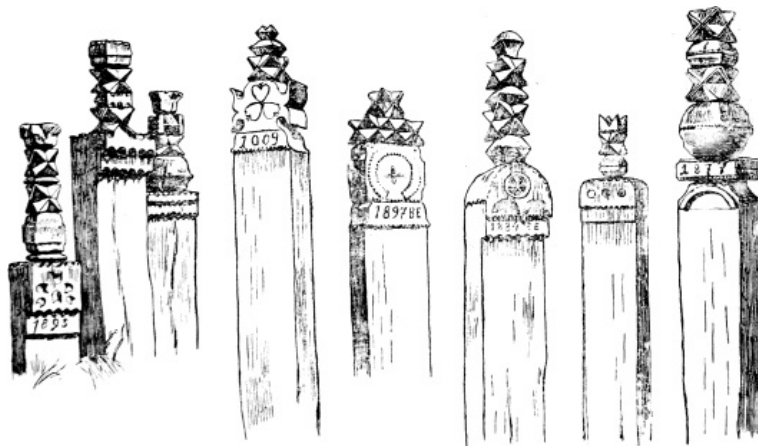
1-2. M.-VALKÓ. 3. KÖRÖSFŐ. 4-8. SÁRVÁSÁR. (392)

Változatos a felső végződés tulipánja; rendszeren négyágú és mértani szegletes alakú vagy elgömbölyített, de lehet lapos háromágú is. Érdekes az az ereszre épült, nagy, tulipánféle végződés, amiből a négy ág további osztásával lesz nyolc aljtő. (393-406.)

A gomb végződés is több változatot mutat; néha fenyő tobozra emlékeztet néha pedig kockából legömbölyített négyszögű gombot mutat. (407.)

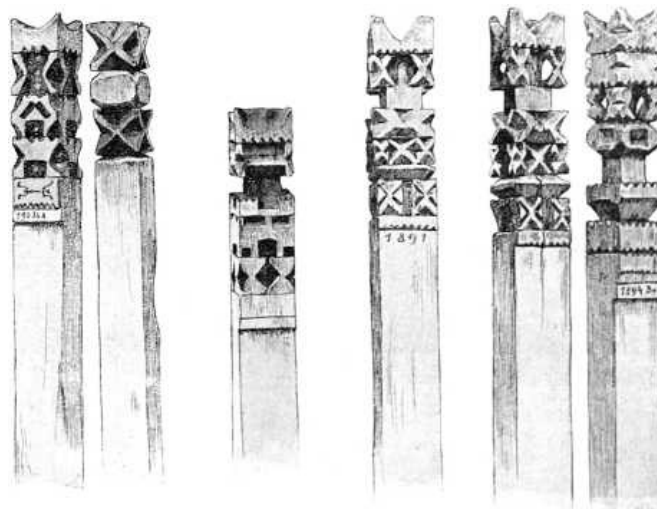

MAGYARÓKEREKE. (395)

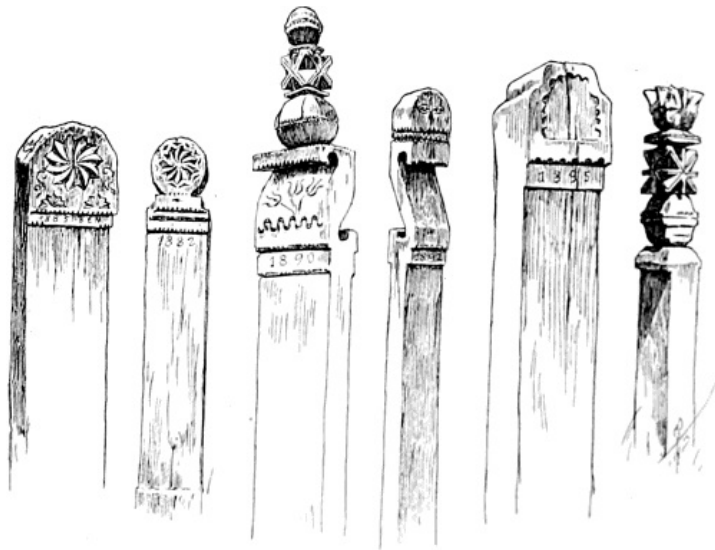

MAGYAR-VALKÓ. (394)

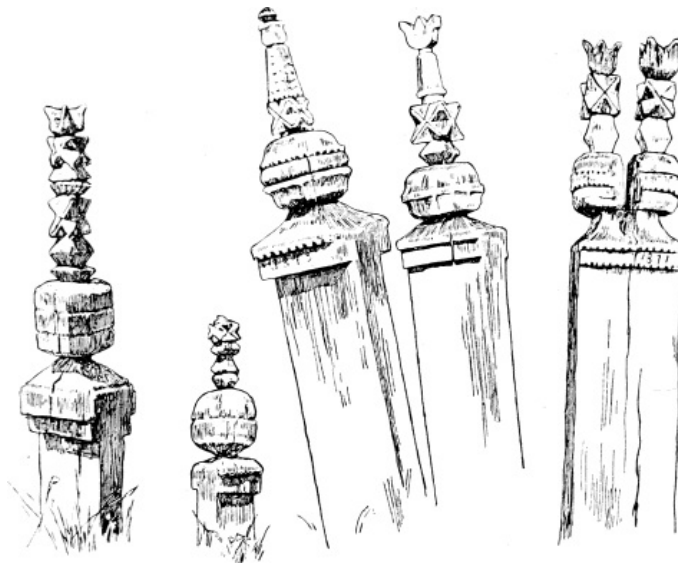
Gyakoribb a csillag végződés (két tetraeder áthúzásából képzett idom), amit kockából faragnak ki oly módon, hogy a kocka szabadon álló lapjain meghúzzák a keresztező átlókat s az éleket bemetszik mindaddig, míg az átlók felezési pontjait összeköthetik egy egyenessel, mely oly két háromszög közös alapját képezi, amelynek másik két oldalát az átlók fele része alkotja. E könnyű technikai megoldás magyarázza, hogy e dísz alkalmazása oly gyakori; gazdag lévén sík felületekben, saját és vésett árnyékával igen hatásos díszítés.

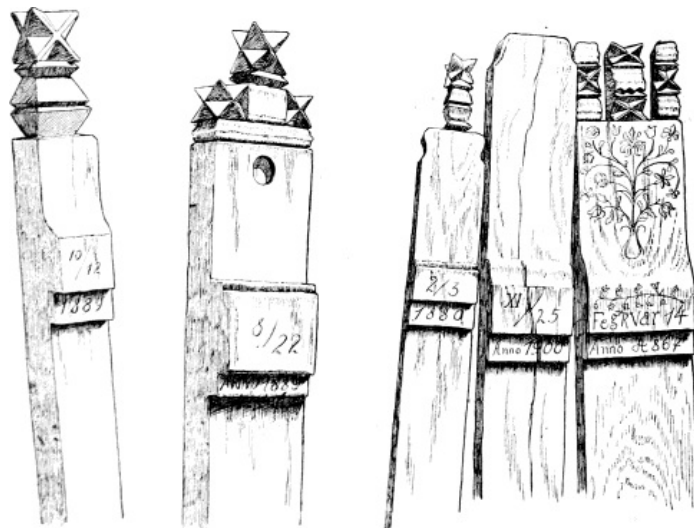
MAGYARÓKEREKE. (396)

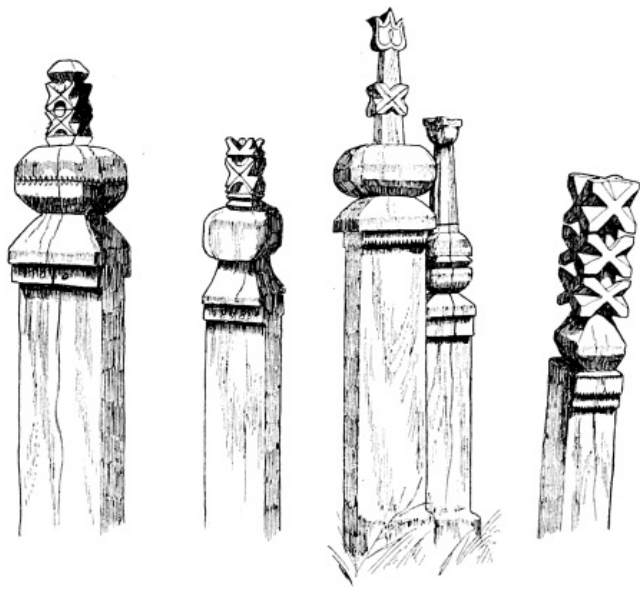
1. JÁKÓTELKE. 2-5. DAMOS. 6. MAGYARÓKEREKE. (397)

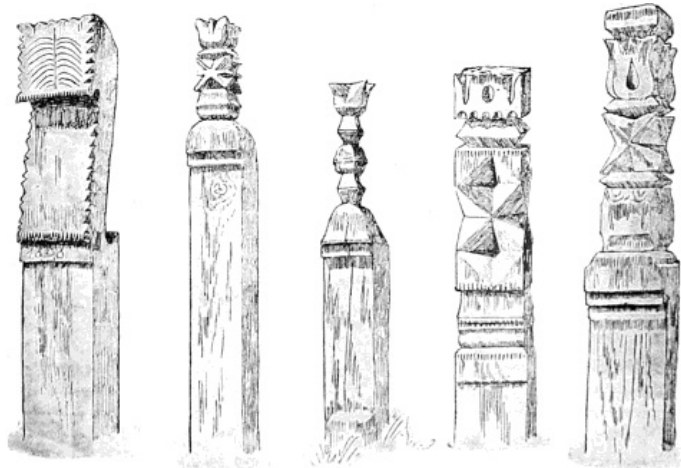
1-2. DAMOS. 3-5. ZSOBOK. (398)

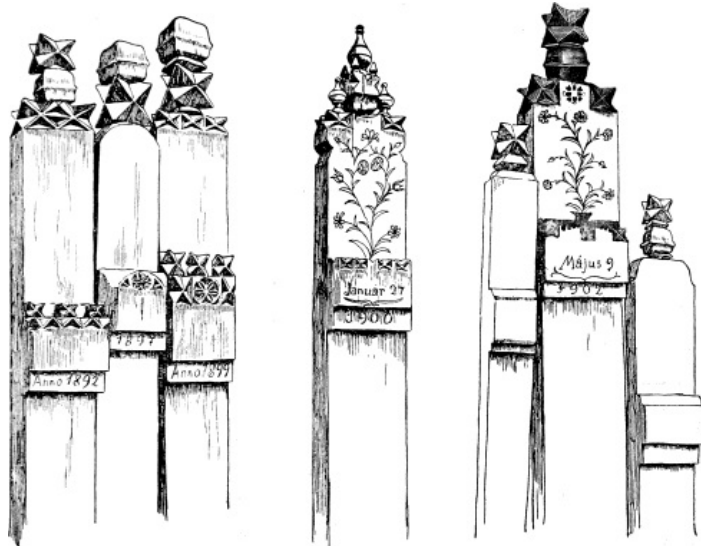
M.-BIKAL. (399)

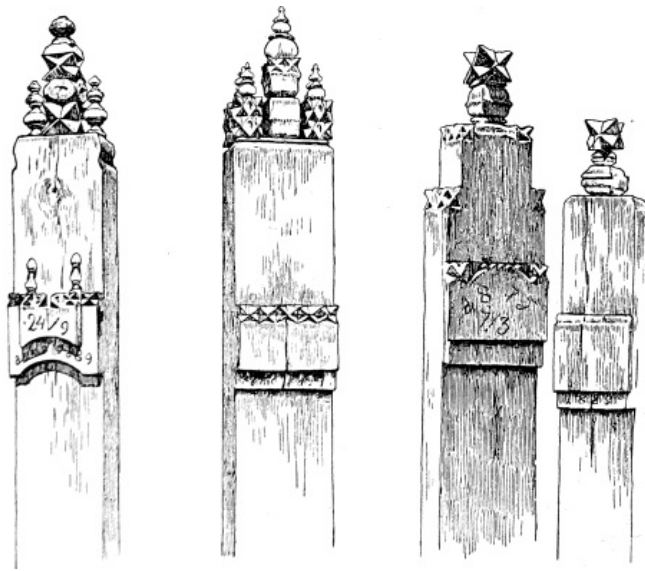
1. FARNOS. 2. SZUCSÁK. 3-5. MAGYARÓKERESKE. (400)

1. KALOTA-SZENT-KIRÁLY. 2-4. M.-GY.-VÁSÁRHELY. (401)

M.-BIKAL. (402)

M.-BIKAL. (403)

FEJFÁK ÉS SÍRKÖVEK (NAGY-PETRI).
(404)

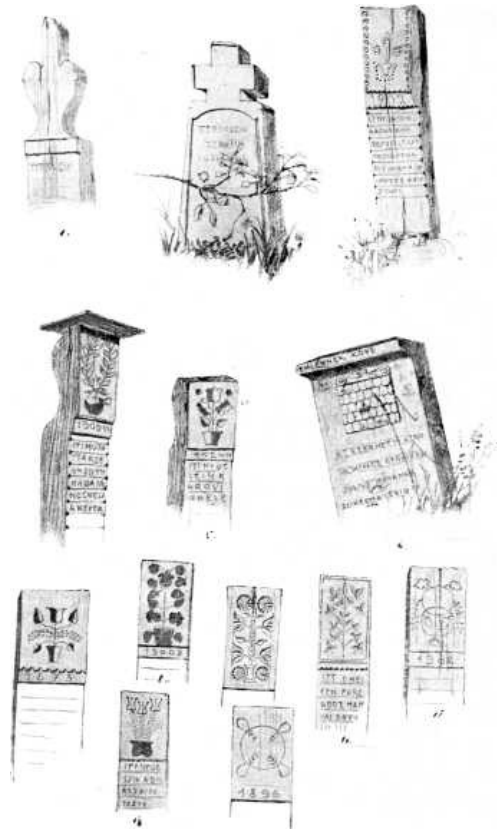
KÖVETUTÁNZÓ
ZSOBOKI
FEJFA.
(405)

Érdekesek a török síremlékekhez hasonló turbános fejfák (408-9.); a gombokon többszörös vízszintes vonaltagozás van s a gomb tetején egy kisebb gomb ül.

E néhány elemnek egymásra építése s változtatása sokféle kiképzésre ad alkalmat, mint azt képeink mutatják; e tulipán-gomb-csillagdísznek kettős-hármas halmozása is gyakran előfordul. A laposabb fejfákon néha ívekből összetett profilokra is akadunk s találunk csupa egymás alá helyezett laposabb és magasabb csillag alakokat is, de akadunk egészen különös alakokra is, amelyen csillagokból áttört formák vannak. (410-16).

A fejfa homlokán sokszor megtaláljuk a már többször említett református virágvázat gazdag, színes változatokban. (406)

A fejfa díszítések mértani változatai az utcaajtókról ismert körosztásból származnak. A homlokra felvésik az elhunyt foglalkozását jellemző szerszámokat is, a csizmadia dikicsét, az ács szekercéjét, fűrész, baltát, a földmives ekevasát, a cigány hegedűvonóját, az asszonyok orsóját, vetélőjét s egyéb szimbólumokat; leány nyugszik a sírban, ha alul nyílott koszorú van a fejfa homlokára vésve. (387)

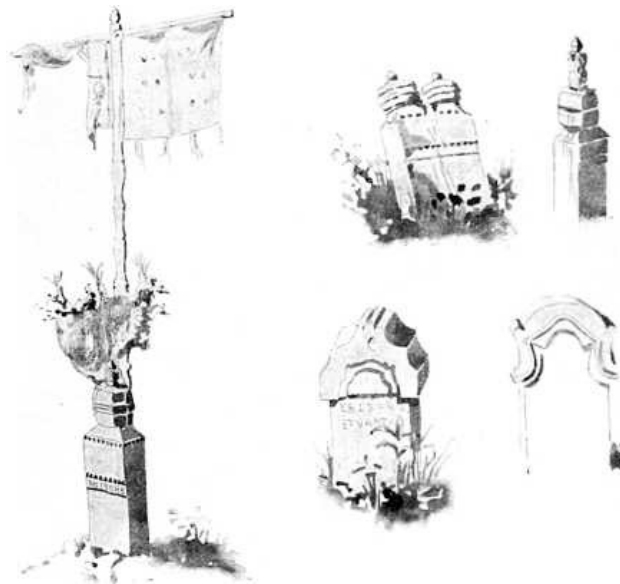
B.-HUNYAD. (406)

Az eresz rendszeren két tagozású, szélén fűrészcs, rovátkos a dísz; e díszítés különben egyebütt is szokásos, szívesen alkalmazzák ott, ahol egyenes vonalakat kell lágyabbá, változatosabbá tenni. Az eresz síkjára kerül legtöbbször a dátum is.

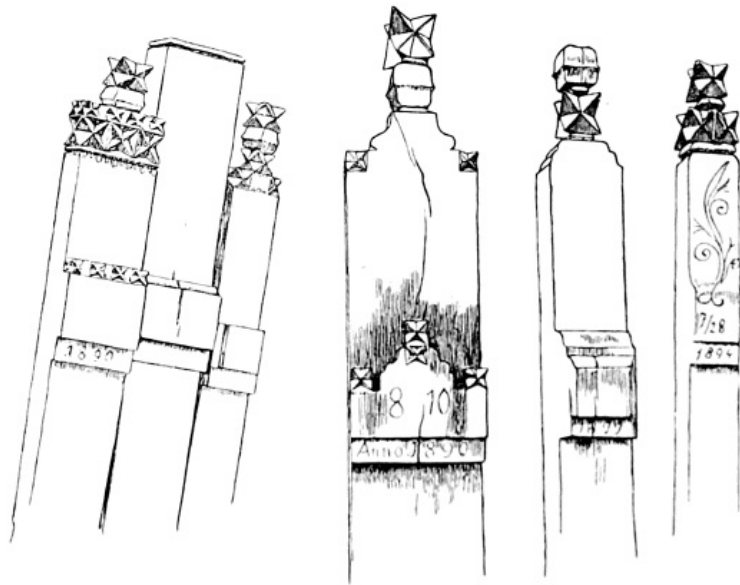
Az eresz alatt kezdődik a fejfa törzse s ezen a megható naivsággal fogalmazott felírás tipikus rímekbe szedve; hol magát az elhunytat beszélgetik első személyben, hol harmadik személyé a mondóka, vagy vegyesen.

Ime néhány jellemző formája a Kalotaszegen szokásos sírfelírásoknak:

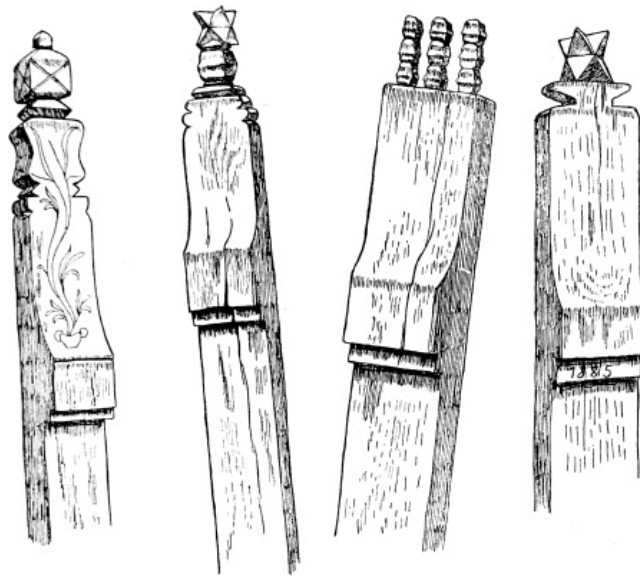
-269-
-270-
-271-
-272-
-273-
-274-

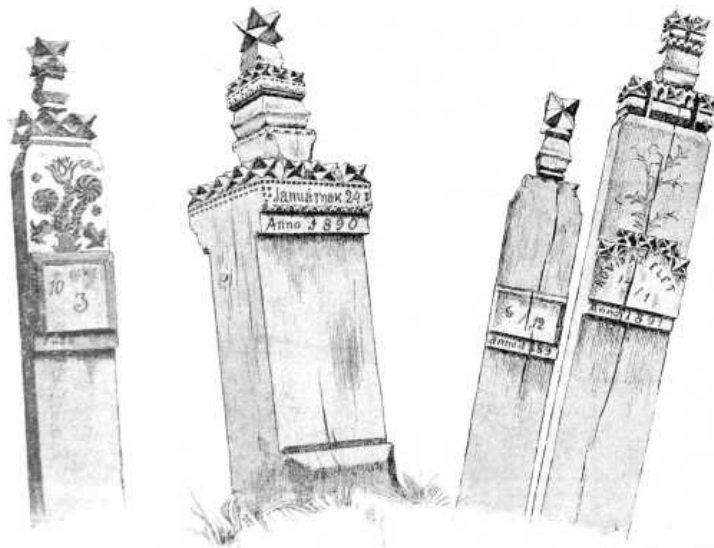
**FEJFA, «HÁROMÁG»-GAL S ENDEM NE FELEJTS
KOSZORÚVAL; FEJFÁK ÉS SÍRKÖVEK (SZTANA). (408)**

M.-BIKAL. (407)

M.-BIKAL. (409)

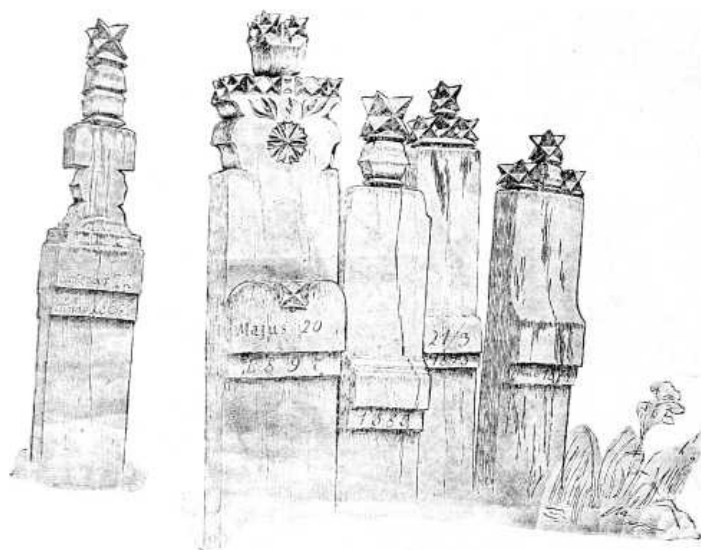
M.-BIKAL. (410)

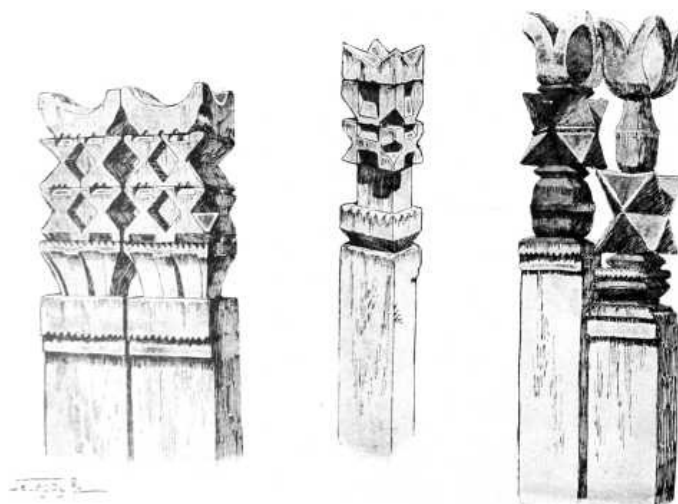
MAGYAR-VALKÓ. (411)

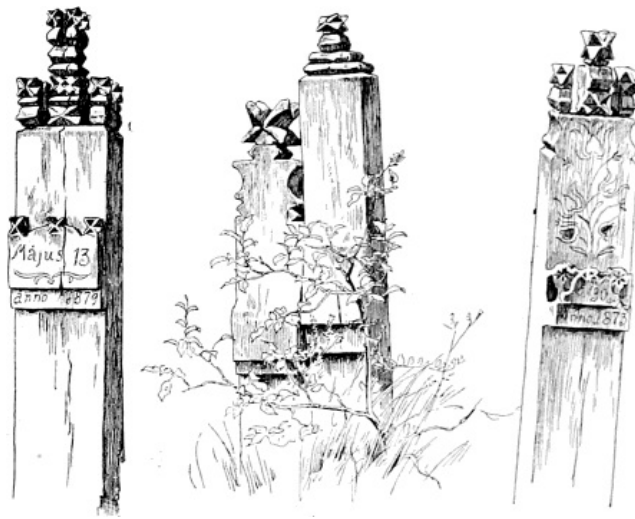
KÖRÖSFŐ. (412)

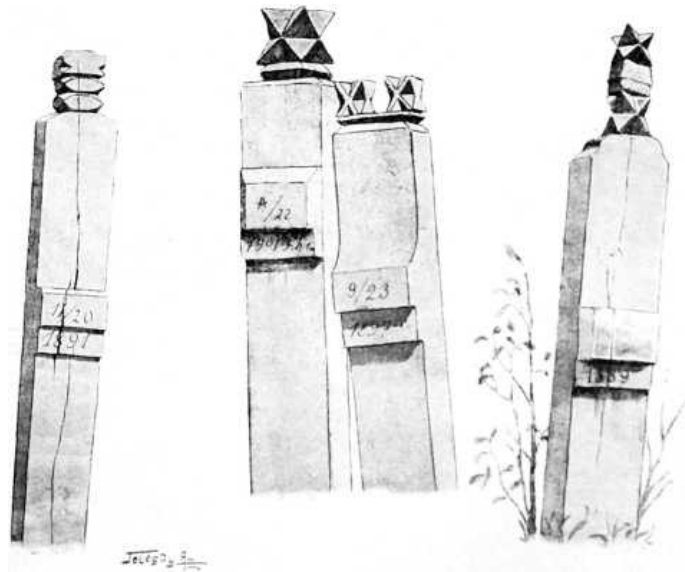
MAGYAR-BIKAL. (413)

MAGYARÓKEREKE. (414)

MAGYAR-BIKAL. (415)

JÁKÓTELKE. (416)

SÍRKŐ, INAKTELKÉN. (417)

SZTÁNA. (418)

M.-GY.-VÁSÁRHELY. (419)

Megálj' oh ha
Landó
Tekints e
Gyász
Kőre
Kovács Nagy Fe-
Renc
Nyugszik enek
A tövébe
68 évre terje
Dett élete
Poraink nyugosz-
Nak e föld
Üregébe.

RÁC KATA
LIN VOLT A
NEVEM KE
LEMEN MÁR
TON VOLT
FÉRJEM
ÖTVENHÉT
ÉVEKET ÉL
TEM A FÖLDI
RÖVID ÉLET
BE MIUTÁN
ÉLTEM KIMULA
TÉTETTEM LE
E SIRBOLTBA
1884-IK ÉV
JANUÁR
30-IK NAPJÁRA

IT
PÓRLAD FEKETE
ANDRÁS SZÜL 1838
BA OKTOBER 14-ÉN MH 1904-ÉN
FEBRUÁR E KÖVET
ÖZVEGYE KOVCS
BIRÓ KIS ANA EMEL
TE

Itt nyugszik Ambrus
ERZSÉBET élt
Páros ÉLETET 36
évet
Egész ÉLETET élt
68 évet Meghalt
1904
BE

1868
E GYÁSZKŐ FEDEZI DAKÓ
GYÖRGYÖT VOLT FÖLDI
ÉLETE
77 ÉV BÉKE PORÁRA
DAKÓ JÁNOS TSINÁL
TATTA EZ EMLÉKET

ITT
 NYUGSZIK
 MÁRK PÉTER
 SZÜLETETT 1883-BA
 JULIUS 11-ÉN MEGHALT
 1898 AUGUSZTUS HÓ 12-ÉN
 E SÍRKÖVET KÉSZITET
 TÉK SZÜLŐIK
 MEGAJ Ó HALADÓ
 TEKINCS E SÍR KÖRE
 OLVASD EL KI NYUGSZK
 ENNEK A TÖVÉBE.

Enéma sír hanta
 Lat Nyugszik
 Bokor János
 Szület. 1847 Be
 Jan 9 Én Meghal
 190
 Es Neje
 Juhász Kata Szü
 letett 1852 Be
 Május 22 En Meg
 halt 1898 Ba No 26
 Béke PORAIRRA

ITT NYUGSZIK KOVÁCS
 VARGA ISTVÁN ÉLT
 50 ÉVET A PÁROSBAN
 20 ÉVET ZSIGA KATÁ
 VAL MEGHALT 1880-BEN
 ITT NYUGSZIK
 ZSIGA KATA ÉLT _ _ _ _ _
 MEGHALT _ _ _ _ _

(Bokor János és Zsiga Kata még él s majd ide temetkezik.)

ZSOBOK. (420)

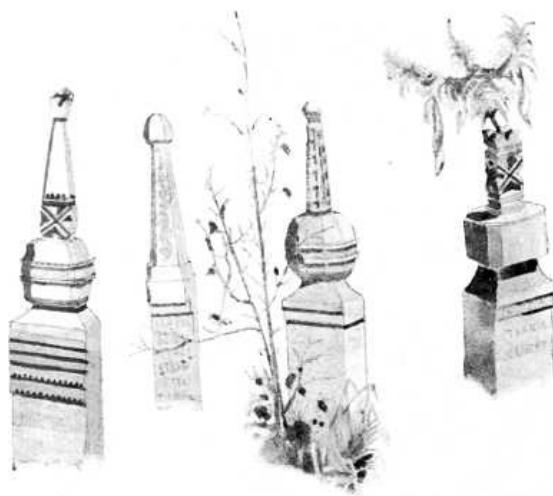
M.-GY.-VÁSÁRHELY. (421)

**FESTETT DÍSZÍTÉSŰ SÍRKÓ
(KÉK-FEHÉR-PIROS) M.-GY.-
VÁSÁRHELYT. (422)**

**FESTETT DÍSZÍTÉSŰ SÍRKÓ,
INAKTELKÉN. (423)**

**«HÁROMTOLLÚ» A FARMOSI TEMETŐBŐL;
ZSÓBOKI FEJFÁK. (425)**

DAMOS M.-BIKAL. (424)

-277-

MIT JÁRSZ ITT VAN
DOR UTAS EZ NEM
AZ ÉLŐK HANEM A
HOLTAK MEZEJE
HANEM MÉG IS
ÁLLJ MEG TEKINCS
EZ EMLÉK SIR KÖRE
MELYET EMELT EGY
FÉRJ TUDNILLIK
VIG PÁL
ITT NYUGSZIK AZ
URBAN A MEGHOL
TAK SORÁBAN
ÉLT 63 ÉVET
1896

MEGÁLLJ OH VÁNDOR
TEKINCS E GYÁSZ KÖ
RE MELYET EMELT
VIG PÁL HÁLÁS
BUZGÓ INDULATJÁ-
BÓL EMLÉKÜL NEJÉ
NEK TÖRÖS KATÁ
NAK S ONMAGANJAK
HADD PIHENJÉK
ALMAIKAT CSEN
DESEN A HIDEG
FÖLD ALATT
1881

DARÓC. (426)

SZTÁNA. (426)

**SÍRKÖVEK A DARÓCI TEMETŐBEN.
(428)**

ZSOBOK. (427)

**SÍRKÖVEK A ZSOBOKI TEMETŐBŐL.
(429)**

FEJFÁK ÉS SÍRKÖVEK ZENTELKÉRŐL. (430)

A KIS DEDEKÉ A MEN
 NYEKNEK ORSZÁGA
 FERENC KISS ANNA
 KI ITT LELE NYUGHEL
 JÉT JÉZUSSÁNAK
 VÁRJA DICSÓ JÖVE
 TELÉT ÉLETE RÖVID VOLT
 EGY ÉS FÉL ÉV VALA
 MIDÓN SZÜLŐINEK
 GYÁSZOKRA
 KIMULA
 MEGHALT 1870-IK ÉV SZE
 PEMBER 20-ÁN

Egy nemzet címeres sírkövön:

Ezem emlékkövet
 Alutczai Özv.
 Varga Mártonné
 Készítette
 Elhunyt hat gyereke
 emlékére
 Béke Poraikra
 1903
 junius 4-én

KOVÁCS GYURI KIS
 ANNA TETETETT LE
 E SIRBA KORÁN
 MULT KI ÉLETE
 CSAK HÉT ÉVET ÉL
 HETE SZÜLEINEK
 NAGY BÁNATOT
 Ó HALÁLÁVAL O
 KOZOTT MEGHALT
 1878 IK ÉV SZE
 PEMBER 25-ÉN
 NYUGODJÓK TESTE A
 FÖLD BE LELKE PEDIG
 AZ EGEKBE

A sírfelírások betűinek rajza korántsem olyan ügyes, mint a díszítések faragása; a betűk kezdetlegesebbek s gyakran, régi módisan, egymásba vannak helyezve.

A férfi fejfák egy része színes, főleg a gyermekfejfák gombját szokták kiszínezni s előszeretettel használják az erős kék, vörös és zöld színeket. Néha váltakozva jelennek meg e színekben a csillagok és gombok, máskor a csillagok belső síkjai vannak egyenlő színnel mázolva, míg a többi részre egyéb szín kerül; néha csak az éleket színezik.

Említettük, hogy a fejfának és a sírkőnek élesen elválasztható karaktere van; a kettő közt mutatkozó eltérést a kő megmunkálásának technikai természete magyarázza; míg ugyanis a fejfáknál a fa anyaga, mély bemetszésekkel, vékony keskeny formákra utal, kősíremlék ilyen megmunkálása ritkább, inkább a gömbölyű összefüggő formák uralkodnak s helyesen, mert ez kőszzerűbb és időbíróbb. Az a parasztművész érzi a két anyag karakterében rejlő különbséget és nem utánozza értelem nélkül a fához oly jól illő csillag, tulipán s gombdíszt a kővön is; bármily gyakori és jellemző ezeknek egymásra építése, változtatgatása a fejfáknál, a kősíremlékeken nem igen találunk ilyesmit. Ahol a nép át is vesz valamit a fejfákról, ott is erőteljes, vastosabb formában cselekszi, megmaradván a kő megmunkálhatóság keretén belül. Inkább előfordul, itt-ott, hogy a fejfa utánozza a sírkövek formáját és díszét (427).

CINTEREM BEJÁRÁS, SZTÁNÁN.
(431)

CINTEREM BEJÁRÁS, NAGY-KAPUSON, 1755-BŐL. (432)

A kőfaragó leginkább az ereszt kiképzésére szorítkozik, mely a felírást védi s fölfelé keskenyedő alakjaival fejezi ki a bevégződést, amit különböző ívekből szerkeszt össze. Tanulságosak a sírkövek profiljai. Barokra emlékeztető, rendszeren egy domború és két homorú ívből összetett végződés képezi magát az ereszt is, valamivel előre szökvén a felírás síkjától. Néha futó díszítés van rajta, néha kettős tagozású itt is az ereszt és az alsó tagozást apró lapos gombformák töltik ki (429). Az ereszt íve alá kerül a dísz, koszorú, levélfüzér, mértani formák s egyebek. Ez alatt van a fölírásra szánt hely, amit többnyire egész hosszában két egyenlő részre oszt egy fölfelé tulipán vagy levéllel végződő plasztikus vonal. E tér olykor csak részben van kitöltve, hely marad, mint a fejfákon, újabb fölírásnak; nem ritka, hogy még életében elkészíteti egyik-másik jobb módú ember a sírkövet s nevét is rávéseti, helyet hagyván a halálozás dátumának. Föstik, színezik a sírköveket is, erőteljes tiszta színekkel. Sajnos, a városi tucatmunka hatása, éppen a sírkövek révén, meglátszik már a temetőben is. Empire hatás, barokk hatás látszik itt-ott; az inaktelki sírköveken leggazdagabb a tagolás.

A fejfákra három ágú «engem ne felejts»-nek is nevezett bokrétát illesztnek, télen pedig fehér tollbokrétát libegő szalagdíszszel; legény sírokon, sok helyt kedvesük kendője lobog a fejfa mellett magas lécre szegezve, átluggatva a gyász jeléül. (383., 388., 408., 425.) Eredeti a koszorút helyettesítő három ágú fa, a villa, amelyet a sírlábához szúrnak le vagy a gombfa hegyébe tűznek; leány síron a fejfát a leány kedves fejkeszkenőjével takarják le. (387.)

A temető előtt, kivált ha templomudvaron van a temető, szép kapu áll, így Sztánán (431) s Nagy-Kapuson (432.). Ez utóbbi igen régi (1755-ből) jól megmaradt fakapu, szép és eredeti rajta a csigagombból kiinduló ág s az ágon a levelek és a tulipán.

JEGENYE HATÁRA.

Jegyzetek.

- 1) «Nálunk a képzőművészetek közt csakis az építészet birt nemzeti iskolával, mely a XII. század végén és a XIII. elején külön sajátoságot mutatott; az először született Szent István fejevári bazilikájában és elég hosszú álom után feléledt azon nagyobb négytornyú erődféle templomokban, melyek egyik példája a pécsi székesegyházban ránk maradt. A Királyhágón túl az erődféle templomoknak más kifejlését látjuk a templomokhoz képest aránytalanul kifejlett tornyokban, mikhez még magának az egyháznak védsikátorai, «Mordgänge» is ide s tova járultak». *Henszlmann Imre: A Képzőművészetek Fejlődése.*
- 2) «Magyaró-Kerekének temploma - írja Jankó János a régi templomról, - a régiek közül való. Temploma, abban lévő fölszerelése, papi háza, az eklézsia lédájában lévő klenódumai, - kivéve az egyik óntányért 1670-ből, mely csudálatosan megmaradt, - Mária Terézia idejében porrá égték. Legrégibb keletű a torony, melyen 1690 az évszám. A templom egyik fele 1728-ban már megvolt, de a másikat csak 1746-ban építették ki, s ekkor renoválták a régi részt is. Ez időből származik a menyezet is, amelynek kockafestményeit Kolozsvári Asztalos Umling Lőrinc készítette; kizárólag magyar tulipános formák, állat- és bibliai képek nélkül. A padok mind fehérre vannak festve, tulipános díszítéssel. A szószék körül álló középpadokon 1786-ból való allegorikus képek láthatók; az asszonyok padján az ártatlanságot szimbolizálja egy asszony, jobb oldalán egy fán csókolózó galambpárral, baloldalán kiterjesztett szárnyú pávával; a pap padján a kép az élet fáját ábrázolja, a fán a kígyó, balra Éva, jobbra az oroszlán, amint a sárkány fejére hág. A kerek magyarstílusú úrasztalának négyágú lába van; lapjában a csináltató neve, K. B. Benedek és a csináltatás éve, 1791: körirata a zsoltárok 23-ik verse. A legénykórus 1786-ból való. A hátsó kórus alatt, mindjárt a bejárattól balra, foglal helyet Zámbo Borbála külön széke, leterítve egy valódi perzsa szőnyeg szélével, amely szakadozott ugyan és százados benne a por, de színe még most is oly üde, mintha csak az imént terítették volna oda. Harangjai 1759-ből valók. Tornya ugyan egészen kalotaszegi formájú, de a négy melléktornyocska elmaradt. A szószék koronáján a főnix.»
- 3) «A magyar-alkói levéltár legrégebbi okmánya 1427-ből való s ebből tudjuk, hogy a felkelő keresztiesek itt is garázdálkodtak, a valkói várat, amelynek ma semmi nyoma sincs, felégették; majd Kolozsvárra mentek, ahol Tordai János szétverte őket. 1548-ban, Báthory Zsigmond alatt, az ország rendjeinek határozata értelmében a jezsuiták pusztulván innét, a hatalmas Valkai család befolyása alatt, a falu népe is felvette a reformált hitet. A jezsuiták ugyan a német császárok alatt az egyház földjeit még egyszer visszakapták, de amikor végképp kivonultak az országból, azok a cath. stud. fundushoz csatoltattak. A jobbágyok felszabadulása után a birtok csak az antika sessiókhoz mért közös havas jövedelme osztalékából áll. A templomot azonban még vagy háromszor égették föl: Bástia idejében a németek, 1661-ben a törökök, az utolsó Rákóczy-forradalom alatt a labancok. Az egyház klenodumai újabb keletűek. Tornya négy kis tornyocskával. A menyezet Umling műve volt.» J. J.
- 4) «A magyar-bikali négytornyos templom már szintén egyike az érdekeseknek. Menyezetén kétféle munka látható: a régebbi 1697-ből, tiszta nemes ornamentika, azonban minden növény-, állat- és bibliai motívum nélkül, (XI. tb.) - az újabb rész, 1794-ből, Umling műve, a vegyes típusból. A magyar asztal 1697-ből való; a szószék 1797-ben készült, de koronája 1790-ből maradt; két 1790-ből való padon címer van, egyik a Biró-, másik a Gyarmathy-család címere.» «Sztána templomának menyezete Umling 1742-ki műve; 1836-ban renoválták. Harangja 1541-ből. Tornyocskák nélkül.» «A daróci, toronytalan templom egyike a legérdekesebbeknek; a templom szintén katolikus volt. Menyezete Umling műve, 1750-ből, de ennél sokkal érdekesebb az az öt pad, mely 1678-ból és 1701-ből való. A legtisztább, a legnemesebb magyar ornamentika maradványai ezek, Umlingék soha meg sem közelítették ezt a művészetet, párja az egész Kalotaszegen nincs; a díszítő kizárólag virágokat használt föl: rózsát, szegfűvet, nefelejcsét és tulipánt. A menyezet festményei a vegyes típusokból valók. A szószék 1680-ban készült.» J. J.
- 5) E díszítés eredetét érdekesen magyarázza, a székely kapukon, *Huszka József (Székely Ház):* «... A kapuív sima vonalát a lelőgő csigák mellett még többnyire vízszintesen álló körhenger alakú pálcátágok is élénkítik, nagy ritkán szerves összefüggésbe hozva a kaput borító növényi díszítményekkel... e pálcák nem ornamentális eredetűek, hanem valódi szerkezeti alakok. Jelen alkalmazásukban ugyan semmi szerkezeti hasznuk nincs, de azért nagyon valószínűnek látszik konstruktív eredetük, kivált ha szemügyre vesszük az egyedüli analógiát, a Bombay-vidéki indiai sziklatemplomok kapuívait... az élő-szikla formái faszerkezetet utánoznak. A bhajai kolostor ívei és a karlii templom faadói, meg a kocsisátor gyékénynyel vagy ponyvával leborított favázának íves nyílása között oly szembeszökő a hasonlóság, hogy a karlii homlokzatban egy nomád kocsisátor megörökítését látni nem képzelődés.»
- 6) Írás után varrott minták nevei: rózsás sujtásos, félrózsás majoránnával, Valkai forma, söprűs, szegfűs, majoránnás, ágfél majoránnával, tulipántos folyó, rózsás folyó, félfolyó, dorombos, kapusi forma, almásos, körtés, táblás forma, féltarajos, kocsikerekes, taréjos horgással, félágú, poharas, gyócsiny forma, majoránna folyó karikával, gyöngyvirágos, abroszforma, csillagos tulipánnal, selyemkeszkenőforma, körmös, ecetfás, jegenyés, gerezdes, stb.

Szálán varrottak nevei: cifrakockás, szénvonós, kockás ág, fedeles, hegyes tulipán, fonott, kis szarufás, bordás, patkós, ritkaság, kis bimbó, kis fonott, körtvés, szegfűs, nagyágas tulipán, kézelős, pillangós, lószemű, rózsás, mákos, barackmagos, farkasnyom, stb.

Vagdalásosak (vagyis áttörtek) nevei: paripás, három mákú, törökös, abrudi, kislefoglás, kisbokrétás, könyökös, leveles mák, stb.

- 7) Az itt bemutatott varrottásokat, könnyebb áttekinthetőség végett tizennyolc táblán (I-XVIII) csoportosítottuk, – a XVI. sz. tábla, csak fél tábla, – külön számozva (1, 2, 3, stb.) minden tábla egyes ábráit; szöveg közben az utalás e számozás szerint történik. Azokat a varrottásokat, amelyeket e tizennyolc táblán elhelyezni nem lehetett, rendes ábraszámozásunk sorrendjében, külön képeken mutatjuk be.
- 8) A minták elnevezései, ahogy ma még összegyűjthető: makkos, heges csillag, kockás ág, jegenyés, rózsabimbós, mákos, szegfűs, szarufás, kis szarufás, fogasos, csereleveles, rózsás, színes, ágas tulipán, ablakos, szarvas, rózsaaágas (különösen ágyfűtőlvalókra alkalmazzák), nagy tulipános, fonottas (párnahéjjakon) stb.

TARTALOM.

-281-

Bevezetés	5
A népművészetről	17
Kalotaszeg	31
Viselet	45
Templom	63
Ház	87
Temető	253

KÉPEK JEGYZÉKE.

Szövegeképek.

- [7, 11.](#) Bánffy-Hunyad.
[13.](#) Kalotaszegi varró leányok.
[15.](#) Gyermekcsoport.
[19.](#) Kalotaszegi boglyák.
[20.](#) Sárvasár falu.
[22.](#) Sárvasári utcaajtó.
[23, 27.](#) Nyárszó faluból.
[25.](#) Régi «mézes-pogácsa» minták, Bánffy-Hunyadról.
[26.](#) Ábécés tábla, Kis-Petriből.
[27.](#) Barta Sámuel, az «öreg molnár» malma Sárvasárt.
[28, 29.](#) Kalotaszegi malomrészlet.
[29.](#) A sárvasári malom.
[30.](#) Kalotaszegi herekalangyák.
[33.](#) A felkutatott terület térképe.
[34.](#) Kalota-Szent-Király faluból.
[35.](#) Antal István János, magakitalálású «ódalos ekéje», Magyar-Bikalról.
[35.](#) Kozma Kis György faragta fejfák, Magyar-Bikalról.
[36.](#) Kozma Kis György, faragó földműves, Magyar-Bikalon.
[36.](#) Kis Lőrinc Ferkó ezermester (Ketesd).
[37.](#) Péntek Ferenc Gyugyi, öreg faragó Körösfőn.
[37.](#) Kapubálvány, Vistán (házórzó kutya).
[38.](#) Zentelke faluból.
[39.](#) Vásár B.-Hunyadon.
[40.](#) Magyaró-Kereke falu.
[41, 42.](#) Ketesd falu.
[41.](#) Egy kalotaszegi parasztleány keze.
[42.](#) Cuca Szűcs Istvánné, íróasszony, (Bánffy-Hunyad).
[43.](#) Kalotaszegi varrottas (Sztána).
[47.](#) Magyar-Bikal faluból.
[47.](#) Vasárnap a templom előtt, Bogártelkén.
[48.](#) Női viselet, Körösfőn.
[48.](#) Körösfői férfi, szűrben.
[48.](#) Egy b.-hunyadi udvarból.
[49.](#) B.-hunyadi jegyések.
[49.](#) B.-hunyadi család.
[49.](#) B.-hunyadi fiatal pár.
[50.](#) Kalotaszegi szűrgallér.
[50.](#) Diszítés a szűrön.
[51.](#) B.-hunyadi női viselet.
[52, 59, 60.](#) Körösfő faluból.
[52.](#) B.-hunyadi menyecske.
[53.](#) Pengyelen a muszuj (B.-Hunyad).
[54.](#) Torockói kötény (Zentelke).
[54, 55.](#) Gyócsfersing (B.-Hunyad és Bogártelke).
[55.](#) B.-hunyadi hajadonok templomozás után gyócsfersingben, pártával.
[56.](#) Fűzős váll (Kalota-Szt.-Király).
[56.](#) Nyárszó.
[57.](#) B.-hunyadi selyemvarrású, mejjre való.
[57.](#) Csipkés mejjrevalók Bánffy-Hunyadról és Zentelkéről.
[58.](#) Bánffy-hunyadi zöldselyem varrású piros csizma.

58. B.-hunyadi pártás hajadon.
 59. A szűcsmester szerszámai, B.-Hunyadon.
 61, 65. Damos faluból.
 66. A daróci templom padjairól.
 67. A farnosi templom karzatáról.
 67. Régi templomi kendők (Daróc).
 68. A magyaró-kerekei régi és új ev. ref. templom.
 68, 69. A ketesdi templom.
 68. A ketesdi templom alaprajza.
 69. A ketesdi templom bejárása (a «kendőigazgató».)
 69. A ketesdi templom úrasztalának régi terítőjéről.
 70. A magyar-valkói templom.
 70. A magyar-valkói templom alaprajza.
 70. Részletek a magyar-valkói templomból.
 70. Szószék a magyar-valkói templomban.
 71. A magyar valkói cinterem.
 71. A magyar-bikali harangláb.
 72. Festett menyezettáblák a magyar-bikali templomból.
 72. Festett menyezettábla a sztánai templomból.
 72. Festett menyezettáblák a daróci templomból.
 73. A b.-hunyadi templom.
 73. A b.-hunyadi templom alaprajza.
 73. Ablakok a b.-hunyadi templom régi részén. - A régi harangtőke. - A karzat ajtajának tagozata. - Az ablakok íveinek aránya.
 74, 75. Régi varrások.
 76. A b.-hunyadi templom bejárása.
 77. A b.-hunyadi templom hátsó része.
 77. A magyar-gyerőmonostori templom.
 78. A damosi templom patyolatkendői (XVII. század).
 78. A nyárszói templom.
 78. A sztánai templom.
 79. Az új templom, Kis-Petriben.
 79. Az új templom, Jákó-Telkén.
 79. Kereszt-típus a katolikus Jegenyén.
 80. A jegenyei katolikus templom.
 80. A damosi templom.
 80. Festett kar- és menyezettáblák a kis-petrii régi templomból.
 81, 82. A kis-petrii régi templom felszerelésének maradványai.
 82. Pad a kis-petrii templomból.
 83. A körösfői magyar templom részletei.
 84. A körösfői cinterem bejárása.
 84. A körösfői templom.
 85. A körösfői templom tornya.
 86. A meregyói oláh templom magyar diszítése.
 89. Jákó-Telke faluból.
 90, 91. Ácsmunkák.
 92. A kalotaszegi csűr tipusa.
 93. Zsobok faluból.
 93. A boronás faházak építésének módja.
 94. Tamás Péter Bolha épülő háza, Magyaró-Kerekén.
 94. Szilvaaszaló Damoson.
 95. A kemence padkáján, B.-Hunyadon.
 95. Csorgó a forrás fölött, Mákón.
 95. B.-Hunyadon.
 96. A kemence padkáján, bonya (nagyanya) az unokájával (B.-Hunyad).
 96. Pihenés (B.-Hunyad).
 97. Vince Ferkó háza, Damoson.
 97. A ketesdi tiszteletes csűrje s kútja.
 97. Tornácós ház, Damoson.
 98. Lőrinc Pál házatelke, Magyar-Valkón.
 99. A legrégebbi ház, Sárvasáron.
 99. Néhai Bálint Están elhagyott háza s csüre, Damoson.
 100. Kolozsi István házatelke Ketesden, 1842-ből.
 100. Az Öreg Miklós Kata háza, «pár száz éves, amióta a falu áll», Magyaró-Kerekén.
 100. Daróc faluból.
 101. Vízlevezető egy daróci kőkerítésen.
 101. Kőkerítés Albert Márton Patac háza előtt, Körösfőn.
 101. Korpos Márton Róka kőkerítése, Zsobokon.
 102. Bálint Kelemen házatelke, Magyar-Valkón.
 103. Vince György Ebes kupszegezett utcaajtaja és kerítése, Damoson.
 103. Csupos utcaajtó, leveles kapu és deszkakerítés, Magyar-Valkón.
 104. Bálint Bandikó András házatelke, Magyar-Valkón.
 105. Marcikó Gyuri telkéről, Magyar-Valkón.
 105. Uj ház, Ketesden.
 105. A ház (szoba) berendezése, Kalotaszegen.
 106. Megsokasodott «csalárd» (család) és Bokor István háza, B.-Hunyadon.
 106. Bálint Palkó Pál háza, Zentelkén.
 106. Balázs Gyárfás «kúháza», Bácsott.
 107. Bogártelke falu.
 107. Három család háza («trunkus telek»), B.-Hunyadon.

108. Lőrinc Pál házatelkéről, Magyar-Valkón.
 109. Sztána faluból.
 109. A kalotaszegi «kirakott» udvar típusa (B.-Hunyad).
 110. Régi ház udvara, Magyaró-Kerekén.
 110. Udvar B.-Hunyadon.
 111. A legrégebbi csűr s udvar Magyaró-Kerekén, Péter Pál Palkó portája.
 111. Daróci udvar.
 112. Bogártelki udvar.
 112. Régi udvar, B.-Hunyadon.
 112. Félszer (ujabb módi), Zentelkén.
 113. Tyukól a ház végiben. Nagy-Almásón.
 113. Bogártelke faluból.
 113. Himes kútágas és tyukól Nyárszón.
 114. Egy gyerő-vásárhelyi udvaron.
 114. Nyári konyha, Sárvásárott.
 114. Himes és galambducos kútágas, Magyar-Valkón.
 114. Tulipános kútágas, Darócon.
 115. Péter Hosszú Pista szélmutatója, Magyaró-Kerekén.
 115. Vizmérő sajtár, (Nyárszó).
 116. Vaskilincsek Tamás János zsidó házán, Magyaró-Kerekén.
 116. Elromlott zár rugóját helyettesítő készség, Sztánán.
 116. Kilincskészség, rugóval, egy nagy-almási szobaajtón.
 116. Nyárszói ólajtó.
 116. Szérűseprő nyirfából, Kis-Petriben.
 116. Kacattartó a házvégiben, Magyar-Bikalon.
 116. Nagyalmási vályú («fogás»)
 116. Nyárszói egérfogó.
 116. Berec Bandi Márton önműködő ajtó «bakasztó»-ja, Sztánán.
 116. Tasnádi István Tulogdi kilincskészsége a pincén, Kis-Petriben.
 117. Albert János Jankó új háza, Bogártelkén.
 117. Péter András Paszula, égett ember új háza, (Jákótelke).
 117. Új ház Darócon.
 118. Korpos György Pál háza, Körösfőn.
 118. Nagyalmási új ház.
 119. Kis Lőrinc ezermester háza, Ketesden.
 119. Gáspár István, daróci földmives, magaépített háza.
 120. Galambos tornác Jegenyén, alatta a pince.
 120. Márton András kurátor háza, Damoson.
 120. Máté János Jánoska harangozó régi módi háza, Ketesden.
 121. Újabb ház, eresz alá épített utcaajtóval, Mákón.
 121. Kovács János háza Bogártelkén, főtött és figurálisan himes utcaajtóval és kapuval.
 122. Tornác-szegellet fölfalazott karfával, Vistán.
 122. Eresz- és karfa-részletek Bácsott; rácsos ablak, Jákótelkén.
 123. Gyurka János házaeleje Zsobokon; különböző karfák, maga a földmives gazda csinálta.
 123. Petre János háza Magyar-Valkón, csinosan állított utcaajtóval.
 123. Kalló Bandiék tornác oszlopa tulipános vágással, Magyar-Gyerővásárhelyt.
 124. A kurátor házatornáca M.-Valkón; más házból való cserény (rácsos ajtó) és karfa, Magyar-Valkón.
 124. Házzészletek Magyar-Valkóról.
 124. Hoszú János háza, Sztánán.
 125. Tornác szegellet, Darócon.
 125. Tornác, Szucsákon.
 125. Tornác, Bácsott.
 126. Magyar-gyerőmonostori tornác.
 127. Kis-Petri faluból.
 127. Sztánai házzészletek.
 128. Nagy-Petri faluból.
 128. Bálint Palkó Pál háza, Zentelkén.
 128. Kántor háza Magyar-Valkón, utca felé eső tornáccal.
 128. Régi kúrja, Magyar-Gyerőmonostoron.
 128. Ágoston Marci János háza, kő utcaajtóval, Sztánán.
 129. Utcaajtó kőből és tölgyfából, Zsobokon.
 129. Egy vistai utcaajtó.
 130. Nagy-almási, zsoboki és ketesdi fedéldiszítések.
 131. Házhomloka.
 132. Fedéldiszek Magyaró-Kerekén, Zsobokon és Ketesden.
 132. Házzégdiszek B.-Hunyadon.
 133. B.-hunyadi és zsoboki tornác-diszítések.
 134. B.-hunyadi, ketesdi, zsoboki és magyaró-kerekei lécszegélyek.
 135, 136. Házzsupok (B.-Hunyad, Zsobok, Magyaró-Kereke és Nyárszó).
 136. Balázs Márton bálványfája, Sárvásárott.
 136. Cserény (pitvar rácsos ajtaja).
 136. Cserény Antal János magyar-bikali konyhaajtóján.
 137. Ablakrácsok.
 137. Vityiló bejárás, Magyar-Bikalon.
 138. Paraszt ember kapurajza.
 138. Kis Lőrinc ezermester utcaajtaja, Ketesden.
 138. Farnosi utcaajtó nagy-petrii mintára.
 138. Utcaajtó 1822-ből, Nyárszón.

138. Balázs József utcaajtaja, Jegenyén.
 139. Kovács István Gyurka utcaajtaja, Sárvásárott.
 139. Mihály András Pál régi utcaajtaja, Körösfőn.
 139. Kis-Kapus faluból.
 140. Nagy-Kapus faluból.
 140. Kulcsár Márton utcaajtaja, Magyaró-Kerekén.
 140. Bálint János százestendős utcaajtaja, Sztánán.
 141. Bálint András Andris utcaajtaja, Kalota-Szent-Királyt.
 141. Szénási István utcaajtaja, Zsobokon.
 141. Antal István utcaajtaja, Körösfőn.
 141. Antal György utcaajtaja, Körösfőn.
 142. Jakab Márton Gazsi utcaajtaja, Darócon.
 142. Bánffy-hunyadi utcaajtó.
 142. Bódizs István égett ember utcaajtaja, Jákótelkén.
 142. Kis Márton Ruzsa utcaajtaja, Zsobokon.
 143. Nagy-almási utcaajtó.
 143. A Ketesden ismétlődő utcaajtó típus, domború faragással.
 144. Mákói és magyar-valkói utcaajtók.
 144. A sárvásári tanító utcaajtaja.
 144. Kudor Pál András utcaajtaja, Magyar-Bikalon.
 144. Az oláh templom bejárása, Nagy-Petriben.
 145. Pál János Mihók utcaajtaja, a szabadságharc idejéből, Zsobokon.
 145. Kovács János utcaajtaja kőből, Zsobokon.
 145. Tamás Márton utcaajtaja és kapuzábéja, Nagy-Kapuson.
 145. Imre András Bódizs, jákótelki égett ember, kapuzábéjának maradványa 1848-ból.
 146. Sárvásári utcaajtó.
 146. Oláh (Togyerics Simon) ház utcaajtaja és leveles kapuja, Damoson.
 146. Borbély György Kefe utcaajtaja, Nagy-Almás.
 146. Kocsár Andris utcaajtaja, M.-Gyerő-Vásárhelyt.
 146. Nagyszilágyi Kis János Bandi utcaajtaja, Bogártelkén.
 146. Sinkó János utcaajtaja, M.-Gyerőmonostoron.
 147. Elekes Kálmán utcaajtaja, Bogártelkén.
 147. Galambdúcos utcaajtó, Zsobokon.
 147. Szilágyi Márton utcaajtaja, Nagy-Kapuson.
 147. Leveles kapu és utcaajtó, Ketesden.
 147. Nagy-almási utcaajtó típus.
 148, 149, 150. Gombok leveles kapukról Magyaró-Kereken, Zsobokon és Bánffy-Hunyadon.
 151. Kis-Petriben tévedt székely kapu.
 151. Magyar-Valkó faluból.
 151, 152. Nyárszói festett diszítésű padláda és asztal.
 152. Festett diszítésű nyárszói szegletpad.
 152. Festett diszítésű nyárszói fali tékák és egy szeglettéka.
 153. Festett diszítésű fogas és tálal, Nyárszóról.
 153. Kis fogasok, (Nyárszó).
 154. Kis tükör, Damosról.
 154. Festett diszítésű bölcső; mennyezetgerendára akasztott polc, «bakasztó»; karosszékek és két guzsalyos szék (Nyárszó).
 155. Himes székek támlai és ülőkéi, (Körösfő).
 156. Magyar bikali himes bölcső.
 156. Vince Ferke János himes «ágyfű»-je, Damoson.
 156. Csukó szék, M.-Bikalról.
 156. Himes kalotaszegi ágyfűk.
 157. Tulipános láda oldalának diszítése, Zsobokról.
 158. Nyárszói festett diszítésű ládák.
 158. Régi füstölt diszítésű ládák, (B.-Hunyad, Körösfő).
 159. Körösfői székek.
 159. Székek.
 159. Daróci festett diszítésű szék, Kis János malmosnál.
 160. Zsoboki szék- és padhátak.
 161. Padok.
 161. Fabojtos asztal, Darócon.
 161. Kis Lőrinc ezermester pohárszéke, Ketesden.
 162. Asztal, Körösfőről.
 162. Péter János Vigyáz «kamarás asztal»-a, M.-Valkón.
 162. Kamarás-asztal M-Gyerőmonostorról,
 162. Sótartók M.-Bikalról s N.-Almásról, vizes kártya, Magyaró-Kerekéről.
 163. Vízpadok.
 164. Fali téka, Körösfőről.
 165. Lukács István Berkó «öveges»-e, Zentelkén.
 165. Festett diszítésű «szegellet téka», Ketesden.
 165. Vince Peti Jánosné «kaszten»-je, Magyar-Valkón.
 165. Kalotaszegi himes kis székek.
 166. Miháltz Ákos, magyar-valkói tiszteletes tékájának s ládájának füstölt diszítései; régi példák után füstötte ő maga.
 167. Egy daróci himes ládikó; egy nyárszói füstölt diszítésű régi ládikó; modern faragású ládikó és tálca.
 167. Nagy-Almás.
 168. Bábony falu.
 168. Inaktelek falu utcája.

- [169.](#) Kalántartók.
- [170.](#) Nyárszói habaró fenyőgalyból. - Himes járomszeg, Nagy-Almásról. - Himes ostornyelek, Damosról. - Csüllő, söllő, Jegenyéről. - Sótartók, Nyárszóról. - Kílincskészség, Nagy-Almásról - Gyujtótartó, Darócról. - Iskatulya, Nyárszóról. - Vaskilincs, Sárvasárról. - Kis fiók, Magyar-Bikalról.
- [171.](#) Nyárszói és kalotaszegi gyujtótartó.
- [171.](#) Csizmatakarító a jegenyei templom előtt.
- [172.](#) [173.](#) Gyertyatartók és kincses szuszék.
- [174.](#) Himes tekerők.
- [175.](#) Himes esztováta (szövőszék), Körösfőről.
- [176.](#) Csű. - Vetélő. - Vászonfeszítő. - Négy nyűstű csiga. - Feszítő az esztovátán. - A csiga alkalmazása az esztovátán. - Lábitó az esztovátán, (B.-Hunyad).
- [177.](#) Kalotaszegi himes vászonfeszítők.
- [178.](#) Kalotaszegi himes vetélők.
- [179.](#) Orsótartók és terítő.
- [180.](#) Türe faluból.
- [181.](#) [182.](#) Kalotaszegi himes sulykok.
- [183-185.](#) Himes kapatisztítók.
- [186.](#) Lapicka (kézi mángorló), M.-Valkórol.
- [187.](#) Vista faluból.
- [188-191.](#) Zsoboki, bogártelki, daróci s egyéb kalotaszegi karikók (alabástrom, ólom és fa).
- [192.](#) Himes mogyorótörők (Körösfő, Ketesd, Mákó, Nyárszó). - Csavarrajáró diótörő (Ketesd). - Almapotyoló (Kis-Petri).
- [193.](#) Zsótárfogók, (Kis-Petri). - Karikaöntő minták, (Zsobok). - Faragó bicska, (B.-Hunyad). - Cirkalom, (M.-Gyerőmonostor).- Fűrész, (B.-Hunyad). - Kantahordó, (B.-Hunyad).
- [194.](#) B.-hunyadi talyiga.
- [194.](#) Himes fejsze.
- [194.](#) Mákói szekéroltal-vasalás.
- [194.](#) «Lyukas-fa», csirkeitató.
- [194.](#) Bivaly szekérré való saraglya, abból az időből, amikor még vasút nem járt; Miklós Mártonnál, Nyárszón.
- [194.](#) Himes készség. - Himes járomfő. - Himes kocsilajtorja, (B.-Hunyadról).
- [194.](#) Járom, B-Hunyadról.
- [195.](#) Méra falu.
- [195.](#) A szekér.
- [196.](#) Kaszakőtartó, Körösfőről és Jegenyéről. - Damosi járom. - Himes kaszanyelek Magyar-Gyerővásárhelyről.
- [197.](#) Főstött és himes jármok, Damosról.
- [197.](#) Himes gereblye, Gyerőmonostorról.
- [198.](#) Kalotaszegi himes holmi.
- [199.](#) Himes strázsabot, guzsaly, csép és vetőkaró, (Damos, Körösfő).
- [200.](#) Damosi strázsa a strázsabottal
- [200.](#) Topó és az inasa, B.-Hunyadon.
- [200.](#) Topóné a sórmény mellett, B.-Hunyadon.
- [201.](#) Földmives és pásztor ivókészség.
- [202.](#) Szarkalábas, kis-babós, nagy-babós, koszorús, buzafús, tulipántos, súnnyoros diszítésű edény, B.-Hunyadról.
- [202.](#) B.-hunyadi új edények.
- [202.](#) A fazekas szerszámai.
- [202.](#) B.-hunyadi új tálak.
- [203.](#) Hogy készül a fazék?
- [204.](#) Agyagtaposás. - Agyagverőszék a butyókával. - Agyagterítés. - Agyagrögözés. - A fazekas-korong. - Égető kemence.
- [205.](#) Régi kalotaszegi edények, (Sárvasár, Nyárszó).
- [205.](#) B.-hunyadi új edény.
- [205.](#) Kancsók a múlt század közepéről. (Nyárszó).
- [206.](#) Szucsák faluból.
- [206.](#) Méra faluból.
- [207.](#) B.-hunyadi vőfélykulacs.
- [207.](#) B.-hunyadi tojástartó.
- [208.](#) [209.](#) «Győri kancsók» diszítése M.-Bikalról, B.-Hunyadról és Magyaró-Kerekéről.
- [208.](#) Kacsó diszítések a múlt század elejéről.
- [209.](#) Tányérok a múlt század elejéről, (Bánffy-Hunyad).
- [209.](#) Kancsó diszítések (M.-Bikal, Zsobok), a múlt század közepéről.
- [210.](#) Magyarókerekei kancsók a múlt század elejéről.
- [211.](#) Mákó faluból.
- [212.](#) Magyarókereke faluból.
- [212.](#) Kalotaszegi kemence.
- [213.](#) Lukács Márton faragó kályhacsempéje, B.-Hunyadon.
- [214.](#) Kis Lőrinc ezermester kályhacsempéi, Ketesden.
- [214.](#) Kályhacsempe, Kis-Petriből.
- [214.](#) Bálint János kályhacsempéje, Sztánán.
- [214.](#) Kályhacsempe, Bogártelkéről.
- [215.](#) [216.](#) Kályhacsempék Gyerőmonostoron, M.-Valkón, Mákón és Inaktelkén.
- [217.](#) Bács faluból.
- [218.](#) Kenderáztatók. - Kendertörés. - Kendertörő (Nyárszó). - Kendertiló (Ketesd). - Tilolás.
- [219.](#) Tiloló asszonyok Körösfőn.

- [220.](#) Tilolás. – «Fű» összefogás. – Ecselés. – Hehelés. – Fonás a guzsalyról fonókerékre. – Motollálás. – Fonás guzsalyon.
- [221.](#) Hehelő asszony egy «fű» kenderrel, Magyar-Bikalon.
- [221.](#) Kendertépés, Körösfőn.
- [221.](#) Fonókerék s guzsaly, (M.-Bikal).
- [221.](#) Guzsalytonás orsóval, Körösfőn.
- [222.](#) Csüllés a vetőkaróról. – Vetőkaró. – Varrás. – Tekerés. – Az esztováta mellett, (B.-Hunyad).
- [223.](#), [230.](#), [246.](#) Egeres faluból.
- [224-229.](#) Irás.
- [231.](#) Szálánvarrott, szedettes.
- [232.](#) Irás után varrott, Jákótelkéről.
- [235.](#) Régi kalotaszegi csomózott receminták.
- [240.](#), [242.](#), [244.](#) Irás után varrott minták.
- [247.](#) Szálánvarrott (szedettes) minták.
- [250.](#) Régi kalotaszegi «vagdalásos» minták.
- [251.](#) Régi s újabb kalotaszegi «vagdalásos» minták.
- [252.](#) Pókos kötés (Bogártelke).
- [255.](#), [258-273.](#), [276.](#) Fejfák.
- [256.](#) A sztánai temető.
- [256.](#) Ravatal Nyárszón.
- [256.](#) Az inaktelki temető.
- [257.](#) B.-hunyadi temetési tábla.
- [274-275.](#), [277-278.](#) Sírkövek.
- [279.](#) Cinterem bejárás, Sztánán és Nagy-Kapuson.
- [280.](#) Jegenye határa.

Külön melléletek.

- [16-17.](#) Vasárnap délután, Körösfőn. [I.](#) tábla.
- [24-25.](#) Nagyanyó varrása, (Nyárszó). [II.](#) tb.
- [38-39.](#) A kemence padkán, Magyarókerékén. Kender tilolás, Nyárszón. [III.](#) tb.
- [46-47.](#) Kalotaszegi menyasszony. [IV.](#) tb.
- [48-49.](#) Kalotaszegi női és férfi viselet (Körösfő, B.-Hunyad, Magyarókeréke, Mákó). [V.](#) tb. a., [V.](#) tb. b.
- [52-53.](#) Kalotaszegi köténysarkok s a vistai nyakkendő. [VI.](#) tb.
- [54-55.](#) Kalotaszegi női viselet s a párta (Körösfő, M.-Gy.-Monostor, B.-Hunyad.) [VII.](#) tb. a., [VII.](#) tb. b.
- [56-57.](#) Kalotaszegi dulandlák. [VIII.](#) tb. a., [VIII.](#) tb. b.
- [60-61.](#) Kalotaszegi kozsókok és mejjrevalók. [IX.](#) tb. a., [IX.](#) tb. b.
- [64-65.](#) A magyar-valkói templom. [X.](#) tb.
- [74-75.](#) A magyar-bikali templom menyezete. [XI.](#) tb.
- [80-81.](#) Templomozás, Körösfőn. [XII.](#) tb.
- [88-89.](#) Nyárszói szoborészlet. [XIII.](#) tb. a.
- [88-89.](#) Nyárszói ház. [XIII.](#) tb. b.
- [128-129.](#) Kalotaszegi utcaajtók, Damosról, Zsobokról, egy kapuzábé Nyárszón, s egy székelyes kapu Magyar-Valkón. [XIV.](#) tb.
- [156-157.](#) Festett diszítésű szék, Mákóról, Magyar-Bikalról és Vistáról, fonókerék, Mákóról. [XV.](#) tb. a.
- [156-157.](#) Festett diszítésű kanáltartó, Mákóról, fogas, Mákóról és Magyar-Bikalról, szék, Magyar-Gyerő-Monostorról és Mérából. [XV.](#) tb. b.
- [156-157.](#) Festett diszítésű falitéka, Bánffy-Hunyadról; «öveges», Mákóról és Magyarókerékéről; láda, B-Hunyadról; [XV.](#) tb. c.
- [166-167.](#) Festett diszítésű polc, Magyar-Gyerő-Vásárhelyről; láda, B.-Hunyadról, Sárvasárról; «öveges», Mákóról. [XVI.](#) tb. a.
- [166-167.](#) Festett diszítésű kis székek, Nyárszóról. – Himes és festett sulyok, Körösfőről. [XVI.](#) tb. b.
- [166-167.](#) Damosi festett diszítésű jármok. – Festett diszítésű kis szék Magyar-Gyerő-Monostorról. [XVI.](#) tb. c.
- [186-187.](#) Zsoboki karikók.
- [208-209.](#) Régi edények Kalotaszegről. [XVII.](#) tb. a., [XVII.](#) tb. b.
- [250-251.](#) Darácsolás. [XVIII.](#) tb.
- [252-253.](#) Tizennyolc (I-XVIII.) tábla kalotaszegi varrottas.
- [254-255.](#) Kalotaszegi temető. [XIX.](#) tb.

Javítások.

Az eredeti szöveg helyesírásán nem változtattunk.

A nyomdai hibákat javítottuk. Ezek listája:

4 nyomdaja	nyomdája
23 De meg a faluban	De még a faluban
23 havas Erdély ben	havas Erdélyben
24 diszesíti, Teremtőjének	diszesíti. Teremtőjének
35 lakatos mesterségét	lakatos mesterséget

39 romános vol.ának	romános voltának
42 megforgatja a kender	megforgatja a kender
43 megveszi Én	megveszi. Én
50 piros virág	piros virág
55 szolgálatból hazakerült	szolgálatból hazakerült
79 JEGENYÉN. (72.)	JEGENYÉN. (72)
82 a a kisebbik 1795-ben	a kisebbik 1795-ben
82 der enováta	de renoválta
84 csak vakolat, Böcsületes	csak vakolat. Böcsületes
89 Vasárnap delután	Vasárnap délután
90 négy-öt lábfa	négy-öt lábfa
91 Öt öles házra öt	Öt öles házra öt
95 ablak szemöldökfája	ablak szemöldökfája
95 Mikor? Igaz-a	- Mikor? Igaz-a
96 bévül bévakoljuk	bévül bévakoljuk
99 El a'	- El a'
100 l) ágy	l) ágy;
145 fer tályföldcsekére	fertály földcsekére
103 a csűrben (K)	a csűrben (k)
110 elosztva. hosszabb darabon	elosztva, hosszabb darabon
111 finom érzekkel	finom érzékkel
115 konyha a, felsőben a	konyha, a felsőben a
117 olyan akku rátosan	olyan akkurátosan
117 azután rászégezev	azután rászégezve
137 6. Daróc	6. Daróc;
137 8. Bogártelke,	8. Bogártelke;
143 FARAGÁSSAL. (189.)	FARAGÁSSAL. (189)
151 felső részét	felső részét
159 7. B.-Hunyad	7. B.-Hunyad;
159 egy hunyadi (XVI tb.)	egy hunyadi (XVI. tb.)
163 1. Magyarókerke	1. Magyarókerke;
164 még szebb, Lám	még szebb. Lám
175 HIMES ESZTOVATA	HIMES ESZTOVÁTA
178 HIMES VETŐLÉK. (127)	HIMES VETÉLŐK. (271)
187 kunkorod kis szarvacskákban	kunkorodó kis szarvacskákban
187 végződik Nagyjából	végződik. Nagyjából
187 nyílalakot ölt	nyílalakot ölt
219 Eppenséggel nem	Éppenséggel nem
230 midőnminden	midőn minden
238 virágának közepén	virágának közepén
238 (képünkön... némi változat.	(képünkön... némi változat).
239 Zentelkén (I.I 15.)	Zentelkén (II. 15.)
239 csillag juttot	csillag jutott
243 XII, 13. már látott	XII. 13. már látott
245 egyszerűbbek közé, tartozik	egyszerűbbek közé tartozik
246 XI. 4, XI. 9	XI. 4. XI. 9
248 XIV. 7, példánynak	XIV. 7. példánynak
249 cifra bokrétás-szénvonós	cifra bokrétás, szénvonós
257 kendőikets úgy	kendőiket s úgy
257 lappa változik	lappá változik
281 Abécés tábla	Ábécés tábla
281 Kalotaszeg-Szent-Király	Kalota-Szent-Király
283 Hincses kútágas	Himes kútágas
283 Magyar-Gyergyóvásárhelyt	Magyar-Gyergyóvásárhelyt
283 Peter János háza	Petre János háza
283 Kis Lőrinc ezermester utcaajtaja	Kis Lőrinc ezermester utcaajtaja
284 Kador Pál András	Kudor Pál András
285 himes vetőlék	himes vetélők
286 Mákón és Inatelkén	Mákón és Inatelkén
286 Foaás a guzsalyról	Fonás a guzsalyról

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK A MAGYAR NÉP MŰVÉSZETE (1. KÖTET) ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project

Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found

at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is

provided to you 'AS-IS', WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we

do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.